

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№3(67)

Алматы, 2019

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, №3 (67), 2019

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.

Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:

Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

Редакция алқасы:

З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,

ғ.ғ.д., проф.,

Г.С. Абдирайымова – ғ.ғ.д., проф.,

З.Ж. Жаназарова – ғ.ғ.д., проф.,

Лим Че Ван – PhD докторы, проф.

(Корея),

Н.П. Нарбут – ғ.ғ.д., проф. (Ресей),

И.А. Рау – филос.ғ.д., проф. (Германия),

Т.Ж. Қалдыбаева – ғ.ғ.д., проф.,

С.В. Решетников – с.ғ.д., проф.

(Белоруссия),

Лоранс Тен – PhD докторы, проф.

(Франция),

А.И. Шалтыков – с.ғ.д., проф.,

Е.А. Харьковщенко – филос.ғ.д., проф.

(Украина)

Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф. (Ресей),

Б.М. Тороголдиева – с.ғ.д., профессор

(Кыргызстан)

А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д., доцент

Н.Б. Сейсен – с.ғ.д., доцент

(жауапты хатшы)

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2019

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 28.09.2019 кол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 27 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 104.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Абсаттаров Г.Р. Политическое управление процессом
правопорядка в обществе 7

Әбсаттаров Г.Р. Қоғамдағы құқықтық тәртіп процесстерін
саяси басқару.

Absattarov G.R. Political management of the process of law
enforcement in society

Қурманғали А.К., Байтурбаева А.Т. Имиджеология как
актуальная область исследования современной политологии

Құрманғали А.К., Байтурбаева А.Т. Имиджеология 11
қазіргі заманғы саясаттану зерттеулерінің өзекті саласы
ретінде

Kurmangali A.K., Baiturbayeva A.T. Imageology as an actual
area of researching of modern political science

Насимов М.Ө., Паридинова Б.Ж. Рухани қауіпсіздік және
оның негізгі түсініктері 15

Насимов М.О., Паридинова Б.Ж. Духовная безопасность
и ее основные понятия

Nassimov M.O., B Paridinova.B.Zh. Spiritual Security and its
basic concepts

Қалиев И.А., Ельмуратов Г.Ж. «Қазақстанская идея» как
фактор внутривполитической стабильности и дальнейшего
развития гражданского общества и государства 23

Қалиев И.А., Ельмуратов Г.Ж. «Қазақстандық идея»
азаматтық қоғам мен мемлекет дамуының және ішкі саяси
тұрақтылықтың факторы ретінде

Kaliyev I.A., Elmuratov G.Zh. «Kazakhstan idea» as a factor
of domestic political stability and further development of civil
society and the state

Қурманғали А.К. Особенности формирования
политического образа государства 28

Құрманғали А.Қ. Саяси мемлекет бейнесін қалыптастыру
ерекшеліктері

Kurmangali A.K. Features of formation of the political image
of the state

Дауен Д.Б., Масабаев К.И. XIX съезд КПК: Новый рубеж
развития КНР 32

Дәуен Д.Б., Масабаев К.И. ҚКП-ның XIX съезі: ҚХР
дамуының жаңа кезеңі

Dauyen D.B., Massabayev K.I. 19th National Congress of the
communist party of China: the new frontier of China's
development

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Кульжанова Ж.Т., Шерьязданова Г.Р. Муханбеткалиев
Е.Е. Современные ценностные иерархии молодежи 39

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки» №3 (67), 2019

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Абсаттаров Р.Б.

Зам. главного редактора:
Насимова Г.О. – д.полит.н., проф.

Редакционная коллегия:
Шаукенова З.К. – член-корр. НАН РК, д.с.н., проф.,
Абдирайымова Г.С. – д.с.н., проф.,
Жаназарова З.Ж. – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д.PhD, проф.
(Южная Корея),

Нарбут Н.П. – д.с.н., проф. (Россия),
Рау И.А. – д.филос.н., проф. (Германия),
Калдыбаева Т.Ж. – д.с.н., проф.,
Решетников С.В. – д.п.н., проф.
(Белоруссия),

Лоранс Тен – д.PhD, проф. (Франция),
Шалтыков А.И. – д.полит.н., проф.,
Харьковщенко Е.А. – д.филос.н., проф.
(Украина),

Медведев Н.П. – д.полит.н., проф.,
(Россия),

Торогелдиева Б.М. – д.п.н., профессор
(Кыргызстан)

Мукажанова А.Ж. – д.полит.н., доцент,
Сейсен Н.Б. – д.полит.н., доцент,
(ответ. секретарь)

© **Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2019**

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10107-Ж

Кульжанова Ж.Т., Шерьязданова Г.Р. Муханбеткалиев Е.Е. Жастардың қазіргі құндылық иерархиясы
Kulzhanov Zh.T., Sheryazdanova G.R., Mukhanbetkaliyev E.E. Modern value hierarchies of youth

Шубаева У.К. Қазақстандағы жаңа діни бірлестіктерге әлеуметтанулық талдау жүргізу
Шубаева У.К. Проведение социологического анализа к новым религиозным объединениям в Казахстане
Shubayeva U.K. The sociological analysis of new religious associations in Kazakhstan.

44

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

Абсаттаров Р.Б., Абсаттаров Г.Р., Рау И.А. Китайско-Тайваньские и китайско-японские отношения: постановка проблемы

Әбсаттаров Р.Б., Әбсаттаров Ғ.Р., Рау И.А. Қытай-Тайваньдық және Қытай-Жапондық қатынастар: проблеманың қойылуы

Absattarov R.B., Absattarov G.R., Rau I.A. Chinese-Taiwan and Chinese -Japanese relations: problem statement

52

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. О долгожителях и бессмертии
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Ұзақ өмір сүретіндер және өлместік

Absattarov R.B., Rau I.A. About centenarians and immortality

61

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

Айкенова Д.М., Каппасов И.Ж. Образовательный компонент государственной политики поддержки бизнеса (на примере Казахстана)

Айкенова Д.М., Қаппасов И.Ж. Бизнесі қолдаудың мемлекеттік саясатының білім беру компоненті (Қазақстан мысалында)

Aikenova. D.M., Kappasov I.Zh. Educational component of state policy of business support (in Kazakhstan)

66

Байшулакова Д.К. Содержание и теоретические подходы к изучению безопасности в международных отношениях

Байшолакова Д.К. Халықаралық қатынастағы қауіпсіздікті зерттеудің мазмұны мен теориялық тәсілдемелері

Bayshulakova D.K. Contents and theoretical approaches to studying in international relations

71

Қуатова А.С. Теоретические подходы к социологическому изучению семьи

Қуатова А.С. Отбасының әлеуметтанулық зерттеуінің теориялық тәсілдері

Kuatova A.S. Theoretical approaches to the sociological study of the family

76

Подписано в печать 28.09.2019
Формат 60x84 1/8. Объем 27 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 104.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского
национального педагогического
университета имени Абая

**Kazakh national pedagogical
university after Abai**

BULLETIN

**Series of «Sociological and
Political sciences»
№3 (67), 2019**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*

R.B. Absattarov

Deputy Editor:

G.O. Nasimova – *doctor of political science,
professor*

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-correspondent of
NSA of RK, doctor of sociological science,
professor,*

G.S. Abdirayimova – *doctor of sociological
science, professor,*

Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of sociological
science, professor,*

T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of sociological
science, professor,*

A.I. Shaltykov – *doctor of political science,
professor,*

Lim Chae Wan – *doctor of political science,
professor (South Korea),*

N.P. Narbut – *doctor of sociological science,
professor (Russia),*

I.A. Rau – *doctor of philosophical science,
professor (Germany),*

S.V. Reshetnikov – *doctor of political science,
professor (Belarus),*

Lourans Ten – *doctor of sociological science,
professor (France),*

Ye.A. Kharkovshchenko – *doctor
of philosophical science, professor (Ukraine),*

N.P. Medvedev – *doctor of political science,
professor, (Russia),*

B.M. Toregaldieva – *doctor of political science,
professor (Kyrgyzstan)*

Iskakova Zh. Family Policy Modernization in the Republic of
Kazakhstan: key milestones

Искакова Ж. Қазақстан Республикасының отбасылық саясатын жаңғырту: 82

негізгі кезеңдері

Искакова Ж. Модернизация семейной политики
Республики Казахстан: основные этапы

Иманмолдаева Б.З. «Ұрпак» ұғымы қоғамдық ғылымдар
жүйесінде

Иманмолдаева Б.З. Понятие «поколение» в системе 88

общественных наук
Imanmoldaeva B.Z. The concept «Generation» in the system
of social Sciences

Муратқызы А. Современное состояние миграционных
процессов в Республике Казахстан (на примере Восточно-
Казахстанской области)

Муратқызы А. Қазақстан Республикасындағы көші-қон
процестерінің қазіргі жағдайы (Шығыс Қазақстан облысы
мысалында) 93

Muratkyzy A. The modern state of migration processes in the
Republic of Kazakhstan (on the example of East Kazakhstan
region)

Mukhanova G.B. Historical and psychological aspect of the
Kazakhstan patriotism as a phenomenon of social consciousness

Муханова Г.Б. Историко-психологические аспекты
казахстанского патриотизма как феномена общественного
сознания 99

Муханова Г.Б. Қазақстандық патриотизмнің тарихи-
психологиялық аспектілері қоғамдық сананың феномені
ретінде

Нұралина Б.А., Ешниязова А.Ч. Қазіргі саясаттағы
жаһандану мәселелері туралы

Нұралина Б.А., Ешниязова А.Ч. О глобализации в 104

современной политике
Nuralina B.A., Eshniyazova A. On globalization in modern
policy

Тауенов К.Е., Сейсен Н.Б. Халықтың қартаю феномені
және егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделуі

Тауенов К.Е., Сейсен Н.Б. Феномен старения населения и 109

социальная адаптация людей пожилого возраста
Tauevov K.E., Seisen N.B., The phenomenon of population
ageing and the social adaptation of the elderly

Yerbossynov T. The modern rivalry between Russia and the
United States in the world arena or «New Cold War»

Ербосынов Т.А. Қазіргі заманғы РФ мен АҚШ
халықаралық аренадағы текетіресі немесе «Қауырт соғыс» 114

Ербосынов Т.А. Современное соперничество России и
США на мировой арене или «Новая холодная война»

Набиев В.Г. Казахстанский патриотизм – основа успеха
многонационального общества

Набиев В.Г. Қазақстандағы патриотизм – көпұлтты қоғам 119

табысының негізі
Nabiyev V.G. Kazakhstan patriotism-the basis of success of
multinational society

A.Zh. Mukazhanova – doctor of political science,
associate professor,

N.B. Seisen – doctor of political sciences,
associate professor, (executive Secretary)

© **Kazakh national pedagogical
university after Abai, 2019**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 28.09.2019 Format 60x84 1/8.
Volume – 27 publ.literature. Edition 300 num.
Order 104.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat» Kazakh National
Pedagogical University after Abai

Матжанова Қ.К. Азаматтық қоғам ұғымы: әлеуметтік-философиялық ілімдер тарихында қалыптасуы мен дамуы
Матжанова К.К. Понятие гражданское общество: формирование и развитие в истории социально-философских учений 124
Matzhanova K.K. The concept of civil society: the formation and development in the history of socio-philosophical doctrines

Баяндинова С.М., Шидерина Г.Н., Абдуллаева А. Исследование развития инфраструктуры туризма вдоль Великого Шелкового пути казахстанского участка 128

Баяндинова С.М., Шидерина Г.Н., Абдуллаева А. Қазақстандық учаскенің Ұлы Жібек жолы бойындағы туризм инфрақұрылымының дамуын зерттеу
Bayandinova S.M., Shiderina G.N., Abdullaeva A. Research of tourism infrastructure development along the great silk road of Kazakhstan section

Удербаета Л.Д., Елеусизова С.К. Инновационные аспекты гениальности и одаренности
Удербаета Л.Д., Елеусизова С.К. Кеменгерлік пен дарындылықтың инновациялық аспектілері 134
Uderbayeva L.D., Yeleussizova S.K. Innovative aspects of genius and giftedness

Еспенова Т.Т. Қазіргі әлемдегі тіл мен қоғамның өзара іс-қимылының мәні, мазмұны және шарттары
Еспенова Т.Т. Сущность, содержание и условия взаимодействия языка и общества в современном мире 139
Espenova T.T. The essence, content and conditions of interaction between language and society in the modern world

Тәжібаев Р.И. Османлы патшасы сұлтан II Абдулхамид ханның оқу-ағарту саясатын бүгінгі күн тұрғысынан бағалау 144
Тәжібаев Р.И. Анализ политики просвещения и образования Османского императора II Абдульхамиды с современной перспективы
Tazhibayev R.I. Assessment of ottoman emperor Sultan II Abdulhamid' education policies from today' perspective

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Пак Н.С., Бүркітбай Г.Ж. Қазақстан қоғамындағы мәдениаралық коммуникация 151
Пак Н.С., Бүркітбай Г.Ж. Межкультурная коммуникация в казахстанском обществе
Pak N.S., Burkitbay G.J. Intercultural communication in Kazakhstan society

**СЫН ПІКІР
РЕЦЕНЗИЯ
REVIEW**

Кшибеков Д.К. Рецензия на монографию Шалтыкова Амиржана Есламовича «Казахстан золотой мост между Востоком и западом (политологический анализ)». Алматы, 2018. – 568с. 158

Кшибеков Д.К. Шалтықов Әміржан Есламұлының «Шығыс пен Батыс арасындағы алтын көпір (саяси талдау)» атты монографиясына рецензия. Алматы, 2018. – 568б.

Kshibekov D.K. Review of Saltykov Amirzhan Yeslamovich's monograph «Kazakhstan is a Golden bridge between East and West (political analysis)». Almaty, 2018. – 568p.

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж.бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

МРНТИ 11.15.25

Абсаттаров Г.Р.¹

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРОЦЕССОМ ПРАВОПОРЯДКА В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы политического управления процессом правопорядка в Казахстане, которые еще не изучены в социально-политической науке. В статье более подробно рассматриваются теоретические и практические вопросы организации и регулирования формирования правопорядка казахстанского общества. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: политика, право, правопорядок, демократия, государство, личность, население, управление, ценность, деятельность, норма, правила, права, свобода, знание, чувства, регулирование.

Г.Р. Әбсаттаров¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҚОҒАМДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРТІП ПРОЦЕССТЕРІН САЯСИ БАСҚАРУ

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымда әлі зерттелмеген Қазақстандағы құқық тәртіп процесстерін саяси басқару мәселелері қарастырылады. Мақалада егжей-тегжейлі қазақстандық қоғамның құқықтық тәртібін қалыптастыруды ұйымдастыру мен реттеудің теориялық және практикалық мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де назар аударылды.

Түйін сөздер: саясат, құқық, құқықтық тәртіп, демократия, мемлекет, жеке тұлға, халық, басқару, құндылық, қызмет, норма, ереже, құқық, еркіндік, білім, сезім, реттеу.

G.R. Absattarov¹

¹Kazakh University of International relations of world languages named after Abylay khan,
Almaty, Kazakhstan

POLITICAL MANAGEMENT OF THE PROCESS OF LAW ENFORCEMENT IN SOCIETY

Abstract

The article discusses the issues of political management of the rule of law in Kazakhstan, which have not yet been studied in socio-political science. The article discusses in more detail the theoretical and practical issues of organization and regulation by the formation of the rule of law of Kazakhstani society. At the same time, the article focuses on discussion issues.

Keywords: politics, law, law and order, democracy, state, personality, population, management, value, activity, norm, rules, rights, freedom, knowledge, feelings, regulation.

Как известно, каждый из исследователей проблемы управления процессом общественного порядка обращает внимание на интересующие лично его грани, признаки, черты, различные аспекты этой проблемы. В связи с этим заметим, что нас же интересует, политическое управление процессом правопорядка в казахстанском обществе. При этом следует сказать, что вопросы политического управления процессом правопорядка Казахстана еще не было предметом самостоятельного исследования в социально-политической науке.

Исследования показывают, что политическое управление процессом правопорядка в Казахстане осуществляется посредством организации правовой и общественно-политическо ценной деятельности казахстанских людей, в процессе которой формируются и усваиваются правовые нормы и правила. Психологической наукой установлено, что отношения, возникающие вокруг какого-либо человека, не переходят автоматически в его собственные, личностные. В связи с этим отметим, что деятельность казахстанского человека способствует включению его в правовые, политические отношения, систему правопорядка.

Политическое управление процессом правопорядка в Казахстане исходит из научной организации и планирования деятельности как субъекта, так и объекта правопорядка. При этом, основой политического управления процессом правопорядка в нашей стране является Конституция Республики Казахстан [1].

Сама природа демократического казахстанского общества требует научного планирования и регулирования социально-политической и правовой деятельности людей. В казахстанском обществе создаются благоприятные условия для управления сферами правовой и социально-политической деятельности через систему государственных и негосударственных общественных организаций, учреждений, институтов.

Надо отметить, что основным критерием для определения уровня правопорядка казахстанского общества являются поступки и действия казахстанцев. Правовое сознание казахстанца в процессе управления правопорядком нельзя рассматривать изолированно от его поступков, в которых, как правило, проявляются его правовые убеждения. Поэтому информация о состоянии правопорядка, правовой культуры может быть получена лишь в процессе исследования различных форм деятельности казахстанских людей.

В связи с этим надо заметить, что наша «жизнь сплошь новая. Все в этой жизни... по-новому богато, по-новому радостно и по-новому трудно» [2]. Нового, радостного, неисчерпаемого богатого много в сфере правопорядка, правовой культуры казахстанского населения.

В ряде наших исследований прослеживается тезис, что правовые нормы и принципы приобретают личностный характер, способствуют формированию правовых свойств личности казахстанца (правовых качеств, убеждений) в результате установления положительных связей между правовыми знаниями и чувствами в процессе деятельности.

В связи с этим следует сказать, что значительно менее выясненным остается вопрос о механизме установления этих связей, т.е. переживания, эмоционального принятия, в конечном итоге закрепления в поведении правовых норм и принципов, ибо ведущего тезиса о том, что усвоение права осуществляется в процессе правовой и общественно-политическо ценной деятельности, оказывается все же недостаточно, так как сама по себе данная деятельность казахстанских людей и совершение правовых поступков, выполнение правовых требований не гарантируют эмоциональное принятие правовых норм и принципов. Известно, что казахстанцы, сообразуя свое поведение с теми или иными правовыми знаниями, далеко не всегда делают их своими убеждениями. Ожидание положительного результата от самого факта включения в правовую и социально-политическо полезную деятельность, которая якобы автоматически дает желаемый воспитательный эффект, т.е. абсолютизация ее воспитывающей роли приводит к формализму в формировании правопорядка, правовой культуры, к проведению мероприятий ради самих мероприятий.

Действительному раскрытию связей интеллектуальной и эмоциональной сфер личности казахстанца в области правопорядка, правовой культуры в определенной мере препятствует интеллектуализм в трактовке чувств, отождествление знания и переживания, проведение между ними прямолинейной связи. Необходимо учитывать сложность характера связей между знаниями и эмоциями, различие между «словесным знанием» и «осознанием». Здесь речь идет именно об осознании, т.е. о том, в каком смысле вкладывает сам казахстанский человек в данное явление, а не осознании им этого явления.

Следует сказать, что противоположная интеллектуализму тенденция, выражающаяся в отрыве чувств от интеллекта, в свою очередь, мешает раскрытию природы диалектических связей интеллектуального и эмоционального в сфере личности казахстанца. В основе возросшей в последнее время популярности данной тенденции лежит поверхностная интерпретация случаев расхождения между поведением отдельных казахстанских людей и их знаниями о правовых принципах и нормах, о правопорядках. Отсюда делается вывод об отсутствии вообще связей между знаниями и чувствами людей.

О переживании оценки личностного смысла деятельности и ее влиянии на отношение человека свидетельствует ряд научных исследований Казахстана и Евразии, которые показали, что отсутствие связи между знанием и переживанием объясняется абстрактным характером значения объекта, когда он носит формальный характер, не приобретает для человека личностного смысла. В данном случае предмет оценки - теоретический смысл явления, а не его влияние на человека, не его личностный смысл.

Именно с таким пониманием часто связаны случаи «непереживаемого знания», когда казахстанский человек понимает научные факты, но не переживает это знание. Отметим, что процесс развития человеческого мышления в целом способствует установлению связей между интеллектуальным и эмоциональным. Более глубокое проникновение казахстанского человека в сущность явлений, установление многообразных зависимостей между своей личностью и реальным миром способствует разносторонней оценке-переживанию личностного смысла явления, когда словесная оценка значимости события способствует формированию и актуализации сложного комплекса эмоций, всего богатство нюансов переживаний. Принятие казахстанским человеком тех или иных выводов как лично значимых предполагает их соответствующую эмоциональную оценку, т.е. единство слова и переживания, и следовательно, самому процессу мышления может способствовать установление связей между знаниями и чувствами.

Важно подчеркнуть органическую связь оценки значимого для личности казахстанца правового явления с эмоцией, что способствует личностному принятию как правопорядка, так и правовых норм и принципов. Отмечая роль положительной эмоциональной оценки правовых явлений в правопорядке, правовой культуре заметим, что и отрицательные оценки могут способствовать более полному формированию правового мира личности казахстанца. Как известно, в результате отрицания антиправовых явлений может произойти более глубокое и полное осознание, переживание и усвоение правовых норм и принципов Казахстана.

В основе механизма усвоения казахстанских правовых норм и принципов лежит осознанно-эмоциональное отношение к ним, единство знания и переживания правового личностного смысла деятельности казахстанца. Органический характер связи между знанием правового личностного смысла деятельности казахстанца и его переживанием является тем условием, которая определяет срабатывание механизма усвоения права и способствует единству сознания и поведения. Оценка соотношения знания и деятельности в формировании правопорядка, правовой культуры казахстанских людей отнюдь неоднозначно – от имеющего места вербализма до недооценки и роли сознания и правового просвещения в правовом воспитании. Раскрытие роли сознания личностного смысла деятельности казахстанца в положительном принятии, переживании правовых норм и принципов способствует уяснению диалектического характера связи - знания и деятельности в формировании правопорядка, правовой культуры казахстанцев при ведущей роли деятельности. В этой связи главными приоритетами в данной деятельности, как отмечается в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года должно быть: «борьба с преступностью, обеспечение законности и общественной безопасности, защита прав и свобод граждан, обеспечение неотвратимости реакции государства на любые правонарушения, быстрое и полное раскрытие преступлений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершавших, профилактика правонарушений, взаимодействие с гражданами в борьбе с преступностью» [3].

Как показал опыт воспитания студентов КазНПУ имени Абая, достижение высокого уровня правомотивационной сферы деятельности студенческой молодежи предполагает усвоение достаточно полных правовых знаний. Научно-технический прогресс общества, развитие системы средств информации – радио, телевидения, кино и т.д. позволяют усилить роль в формировании правопорядка правовой культуры эмоционально насыщенной правовой информации.

Политическое управление усвоением правовых принципов и норм в Казахстане предполагает целенаправленную организацию правовой и общественно-политической ценной деятельности воспитуемых, в процессе которой формируется, осознается, переживается, личностный смысл правовых принципов и норм. Здесь важно подчеркнуть, что личностный смысл не тождествен понятию «личный интерес» в существующем его противопоставлении общественному интересу. Реализация правовых принципов и норм Казахстана, борьба за общественные интересы, служение казахстанскому обществу сами по себе могут приобретать личностный смысл. На разных уровнях правовой воспитанности, сформированности правопорядка, правовой культуры казахстанцев характер, содержание личностного смысла выполнения правовых норм и принципов могут изменяться.

Надо подчеркнуть, что правовые знания помогают не только глубже осознать опыт правового поведения, борьбы с коррупцией [4], но и способствуют целенаправленной организации правовой и общественно-политической ценной деятельности-правопорядка, правовой культуры казахстанских людей в соответствии с правовыми принципами и нормами.

Изучение социально-психологических механизмов поведения показывает, что цель правовой деятельности и способы ее достижения образуют в сознании казахстанского человека некоторую ориентировочную основу, так называемый правовой образец.

Правовой образец казахстанских людей включает в себя как процессуальную сторону деятельности, так и целевую – правовой результат деятельности, т.е. включает в себя конкретные акты поведения и оценку этих актов, знания о цели, смысле правового поведения. В формировании данных образцов значительную роль играют требования правового казахстанского государства, примеры окружающих людей, личный опыт деятельности, информация о конкретных типах и способах поведения, средствах достижения правовой цели, содержащаяся в кинофильмах, радиопередачах, литературных произведениях и т.д.

В тех случаях, когда данные ориентиры казахстанцев отсутствуют или даже ошибочны, не отражают достаточно адекватно правовые требования нашего общества, политическая управляемость деятельностью воспитуемых резко снижается. Конечно, для казахстанских воспитуемых, находящихся на разных ступенях возрастного развития, правовой, политической зрелости, социального положения, содержание и степень конкретности данных образцов в специально организованной информации могут значительно различаться. В процессе «правового, политического информирования» взрослых важно сделать акцент на ведущие цели правовой деятельности и основные пути, способы их достижения. Ясно, что у детей ориентиры такого рода должны быть наиболее конкретными. При этом в любом случае надо добиваться того, чтобы правовой образец опирался на правовые отношения в коллективе, правовой опыт казахстанского человека, внутренне принимался им.

Важно подчеркнуть, что политическое управление процессом правопорядка, правовой культуры, правового развития личности казахстанца предполагает ее самостоятельность и свободу в решении проблем поведения. Будучи детерминированной обществом, личность - казахстанец в соответствии с конкретным историческим этапом развития казахстанского общества обладает определенной мерой автономии и свободы [5]. Вместе с тем сама личность-казахстанец создает определенные системы управления и меняет их в соответствии с потребностями общественного развития. В казахстанском обществе по мере его дальнейшего развития возрастает степень социальной, политической свободы личности казахстанца, которая марксистами не рассматривалась как свобода от объективной детерминации поведения и от общественно-политического управления деятельностью людей. Общественно-политическая жизнь Казахстана предоставляет человеку достаточно много возможностей и форм развития. Принятие собственного решения и его реализация осуществляются самим казахстанским человеком. Казахстанский человек выбирает формы своего поведения, его направленность, выбирает не только друзей, коллег, но и образцы, идеалы, согласно которым он строит свое правовое поведение. При этом, он обладает определенной свободой решения и действия в противоречивых ситуациях, избирательно относится к информации, к нормам и ценностям, существующим в обществе.

Вся система правового поведения личности казахстанца складывается не только в результате усвоения и «перевода вовнутрь» правовых и общественно-политических регулирующих систем, но и в результате активной творческой деятельности самой личности казахстанца, приобретающей и накапливающей свой собственный, неповторимый жизненный опыт, вырабатывающей свои эталоны поведения, цели, идеалы в системе политики правовой культуры Республики Казахстан.

Политическое управление процессом правопорядка, правовой культуры, правового развития личности казахстанца не имеет целью жестко детерминировать все поведение казахстанского человека, запрограммировать его действия. Наоборот, оно предполагает развитие творческой инициативы, подлинную реализацию свободы воли, свободы выбора действий, прав человека и т.д. в рамках казахстанского права как политические проблемы.

Рассмотрение проблемы политического управления процессом правопорядка, правовой культуры позволяет сказать, заключить, что «данная проблема является в настоящее время важнейшей для научной организации правового развития казахстанских людей» [6]. При этом важно сказать, что, определяющее значение при использовании общих требований управления в сфере процесса

правопорядка, правовой культуры имеет учет специфики данного процесса, логики и особенностей усвоения личностью-казахстанцем права, политики, правовых, нравственно-политических норм и принципов, норм и принципов правопорядка.

В заключении, подводя итоги, можно сказать, что основой политического управления процессом правопорядка в Казахстане в контексте правовой культуры является целенаправленная политика и организация всей правовой и общественно-политической ценной деятельности казахстанцев, стимулирование их правового самовоспитания. Политическое управление процессом правопорядка казахстанского общества следует рассматривать во взаимосвязи со всеми звеньями политико-правовоспитательной работы, всей системой управления процессом формирования личности казахстанца в политическом пространстве.

Список использованной литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.4-12, 29-38.
- 2 Макаренко А.С. Сочинения. Т.VI. – С.416.
- 3 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда, 2009, 27 августа.
- 4 Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы // Казахстанская правда, 2014, 29 декабря.
- 5 Кудайбергенов У. Проблемы правосознания общества // Мысль, 2017, №1. – С.661-662.
- 6 Абсаттаров Г.Р. Политологические проблемы правовой культуры Казахстана: новые подходы, оценки и решения. – Алматы: Ғылым, 2019. – С.309.

МРНТИ 11.15.81

Курмангали А.К.¹, Байтурбаева А.Т.¹
¹КазНПУ имени Абая

ИМИДЖЕОЛОГИЯ КАК АКТУАЛЬНАЯ ОБЛАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

Аннотация

В политической практике управления, формирование имиджа политика начинается с разработки предварительной программы действий, которая определяется выборами. Для создания такой программы тщательно изучается контингент или (как принято называть в политологической литературе) «целевая аудитория» политического имиджа. Этот процесс происходит с использованием различных социологических и социально-психологических технологий анализа представлений, мнений и других проявлений массового сознания, проведения экспертных опросов, фокус-групп наблюдения и т.п. С помощью этих методов рассчитывается так называемый «идеальный образ» данной аудитории.

Конкретные направления знания изучают соответствующие разновидности политического имиджа. Политический имидж, с одной стороны, имеет много общего с объектами политического познания, с другой – соответствует принципам системной классификации политических знаний. Политический имидж, с одной стороны, имеет много общего с объектами политического познания, с другой – соответствует принципам системной классификации политических знаний.

Ключевые слова: имидж, политическое лидерство, власть, проблема, должность.

А.Қ. Құрманғали¹, А.Т. Байтурбаева¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ

ИМИДЖЕОЛОГИЯ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ САЯСАТТАНУ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ ӨЗЕКТІ САЛАСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Саяси тәжірибеде имиджді қалыптастыру саясатты таңдауды анықтайтын алдын ала жүктелген бағдарламалық жасақтама әзірлеуден басталады. Мұндай бағдарлама үшін бағдарлама контингентті

тұрақты түрде анықтайды (саяси әдебиеттегі атауымен), саяси имидждің «бүкіл аудиториясы». Әлеуметтанулық және әлеуметтік-психологиялық сараптаманы зерттеу, эксперименталды сұрақтарды насихаттау, фокус-топтарды бақылау және басқаларын зерттеу. Бұл әдістердің көмегімен бұл аудиторияның «мінсіз бейнесі» деп аталады. Түсінудің нақты бағыттары саяси имидждің өзектілігін мойындайды. Саяси имидж, біріншіден әртүрлі саяси нысандарды объектілері бар, екіншіден саяси тұжырымдардың жүйелі түрде жіктелуіне сәйкес келеді. Саяси имидж, бір жағынан, саяси білім объектілерімен біршама ортақ, екінші жағынан, ол саяси білімнің жүйелік классификациясының принциптеріне сәйкес келеді.

Түйін сөздер: имидж, саяси көшбасшылық, билік, мәселе, қызмет.

A.K. Kurmangali¹, A.T. Baiturbayeva¹
¹Abai KazNPU

IMAGEOLOGY AS AN ACTUAL AREA OF RESEARCHING OF MODERN POLITICAL SCIENCE

Abstract

In the political practice of management, forming the image of the policy begins with the development of the preliminary program of action, which is determined by elections. To create such a program, carefully study the contingent or (as called in the political science literature) "target audience" political image. This process takes place with the use of various sociological and socio-psychological analysis technology ideas, opinions and other forms of mass consciousness, conduct expert interviews, focus groups, observation, etc. Using these methods, it calculated the so-called "ideal image" of the audience.

Specific areas of expertise examine the variety of political image. The political image, on the one hand, has much in common with the objects of political knowledge, on the other - with the principles of the system of classification of political knowledge. The political image, on the one hand, has much in common with the objects of political knowledge, on the other - with the principles of the system of classification of political knowledge.

Keywords: image, political leadership, power, problem, position.

В настоящее время проблема имиджа политического лидера – предмет самого пристального внимания современных ученых и политиков. Имидж выступает в роли связующего звена между политиком и его аудиторией. Любой политик нуждается в поддержке масс. Без неё невозможно претворить в жизнь выдвинутую программу. Что же отличает политика, за которым идут массы, от популиста? По мнению исследователей данного вопроса, следует принять во внимание два отличительных момента. Во-первых, лидер должен вести за собой массы. Он является выразителем их чаяний, настроений, интересов. Он обязан видеть отдаленную перспективу, просчитывать политические и социальные последствия идей, лозунгов, реальных шагов. Популист же плетется в хвосте масс, потакая настроениям, эмоциям толпы. Во-вторых, в политическом процессе массы всегда стремятся действовать путем прямого, силового давления. Поэтому лидер должен не только активизировать, но и сдерживать там, где это необходимо, «революционное нетерпение масс». Популист же, играя на эмоциях толпы, «подогревает» ее недовольство и озлобление, разжигает страсти.

Необходимо учитывать и тот факт, что политик вместе со своей командой напоминает пирамиду, на вершине которой стоит он сам, а за ним его команда, то есть целая структура, в которой обычно задействовано множество людей. Успех политика-лидера во многом определяется действиями его команды. Не случайно в народе бытует мнение, что короля делает свита. Но свиту подбирает сам король, и как раз в этом проявляется его талант как политика.

Не каждый политик – прирожденный лидер. Но каждый лидер должен обладать такими качествами, как смелость в принятии решения, способность убедительно и ярко выступить перед аудиторией, уметь предвидеть ситуацию. От политика электорат всегда ожидает заинтересованного отношения к своим проблемам, желания ему оказать любую помощь. Следовательно, политик–лидер должен обладать еще и искренностью, и доступностью.

«Поддержание имиджа требует от политика высокой активности, постоянного пребывания в фокусе общественного внимания, что, как правило, непросто» [1, с.120]. Пульсирующий ритм не

только соответствует природе имиджа, но эффективен с точки зрения организации кампании.

Активность является неотъемлемой частью образа эффективного политика. Причем, об активности политика люди судят не только по выполнению им намеченных планов, по количеству и качеству сделанных дел, но и по частоте появления на экране ТВ, по энергичности жестов, манере двигаться и по другим, иногда косвенным, признакам. Но, как показывают данные исследования, далеко не все ее проявления нравятся респондентам. Суетливость, чрезмерное мелькание в СМИ тут же оборачиваются негативными оценками активности. Это нельзя упускать из виду, так как восприятие того, что политиком делается, отношение к этому со стороны его избирателей является одним из результатов его работы и, одновременно, необходимым условием, позволяющим политику в дальнейшем делать то, что он задумал.

Хотя и сами избиратели различаются по их лояльности к партии или лидеру, способности отстаивать свои убеждения и по их интересу к политике. Политическая активность связана с дополнительными затратами и отнимает много времени и энергии. Обычно крупные политические вопросы в сознании рядового, типичного гражданина занимают место наряду со способами проведения свободного времени, которые не достигли ранга хобби, и темами малозначительных разговоров. Эти проблемы кажутся далекими: они совершенно не похожи по характеру на деловые предложения; опасности могут вовсе не материализоваться, а если это и произойдет, то они могут оказаться не столь серьезными; у человека возникает ощущение, что он живет в воображаемом мире.

Но когда обстоятельства имеют непосредственное отношение к проблемам людей (например, быстрорастущая инфляция, резкое и осязаемое повышение налогов), то появляется ситуация, при которой граждане вынуждены апеллировать к политическим методам решения проблемы, нежели предпринимать самим какие-то действия. Лишь небольшая группа людей, для которых политика связана с профессией: как правило, это официальные лица государства, лидеры групп интересов, редакторы печатных изданий, то есть люди, чья деятельность направлена на получение определенных политических выгод. Более обширное число людей имеет свой интерес в отдельных областях политики. Это члены общественных организаций, групп интересов, активисты и т.д. Эти люди отличаются от обычных избирателей более активным участием в политической жизни. Мотивация обычных избирателей может быть самой различной, но в основе их поведения лежат представления о тех выгодах, которые им сулит победа того или иного политика.

Таким образом, избиратель голосует не за лидера, а за его имидж. Именно политический имидж становится персонифицированным отражателем представлений избирателя, проекцией его проблем и потребностей. Политический имидж лидера – это имидж политика, который состоит из совокупности как индивидуальных качеств политического деятеля, так и общественных, которые обеспечивают его восприятие в социальной и политической среде. Более того, каждый избиратель является в определенной мере создателем имиджа политика, так как с одной стороны, всегда видит его «по-своему», а с другой – становится, отдавая свой голос тому или иному политику, частью его социальной базы и, тем самым, создаваемого им имиджа.

Своей вершины искусство формирования имиджа политического лидера в новейшей истории достигло в XX столетии. При этом умение влиять на впечатление от политики с помощью различных средств массовой агитации во многом определяет современные научные поиски в области формирования имиджа. Как показывает казахстанская практика, на сегодняшний день заметен растущий общественный и научный интерес к данной проблематике. Ярким тому подтверждением является частотность употребления понятия «имидж» на страницах газет и журналов, а также использование данного термина в качестве опорного при исследованиях в различных науках (психологии, социологии, философии, политологии, культурологии, костюмологии и др.).

Итак, имиджелогия – новая область науки, появившаяся на стыке философии, психологии, социологии, культурологии, экономики, этики, эстетики и ряда других дисциплин. Предметом имиджелогии было и остается изучение роли и функций имиджей в общественном бытии, их филогенетических и онтогенетических предпосылок, условий, движущих сил и закономерностей формирования, функционирования, управления, а также и взаимосвязей между различными имиджами не только и не столько людей, но и организаций, общественных и политических движений, материальных объектов, товаров, торговых марок, брендов, услуг и т.п. Цель развития самой политической имиджелогии – раскрыть общее, особенное и единичное в онтологии всех политических имиджей. Оно может быть основано на представлениях о них как о межчеловеческом познании (А.А. Бодалев), о феномене массовой коммуникации (Г.Г. Почепцов), о личном обаянии

(В.М. Шепель), об интересующем взаимодействии (Е.Б. Перельгина) и др.

Как отмечают современные исследователи, область формирующейся имиджологии включает в себя не только поиск основных закономерностей онтологии политических имиджей, но и представляет собой сумму практико-ориентированных направлений. Сюда, в первую очередь, можно отнести имидждиagnostику, имиджконсультирование, имиджмейкинг (технологии построения и управления имиджем), имиджпрогностику. Современная востребованность всеобъемлющих знаний об имидже способствует развитию имиджпросвещения и имиджологического воспитания. Именно совокупность всех выше перечисленных современных общественных наук и лежит в основе развития политической имиджологии, которая позволяет выделить общее, особенное и единичное в политическом имидже, и, с учетом этого, выявить ресурсы и условия создания и функционирования желаемого имиджа в сфере политических отношений.

В настоящее время в числе сформировавшихся (или находящихся в стадии разработки и институализации) направлений политической имиджологии называют такие, как: имиджология политического лидера или другого индивидуального субъекта политики; имиджология политических институтов и структур как групповых субъектов корпоративной политики; имиджология макро-субъектов политики (государства, общества, международной коалиции, содружества и т.д.); имиджология политической деятельности, взаимодействий, отношений, политических результатов, товара, предмета, услуги (предметные и системные качества); имиджология социально-политических сфер общества (политика, экономика, наука, культура, искусство, литература и т.д.); имиджология политических идеалов, мифов, символов, слухов, манипулирования и т.д.

Все вышеперечисленные направления не охватывают полностью всего проблемного поля политической имиджологии, и, разумеется, по мере развития научной и практической деятельности число их будет постоянно увеличиваться. Нам необходимо принять во внимание тот факт, что политическая имиджология как наука не может быть составляющей какой-либо конкретной науки. Она является важным элементом общей имиджологии и при этом имеет свою предметную область в рамках общего имиджологического объекта. Опираясь на методологические основы и используя выводы различных наук об имидже, политическая имиджология формирует свои политические закономерности, механизмы и условия функционирования феномена политического имиджа; определяет роль, место и функции имиджа в политической теории и практике; дает общие рекомендации по его формированию и использованию; описывает своеобразие подобных механизмов при переходе от индивидуального к массовому сознанию и обратно; наглядно демонстрирует способы управления имиджем. Наряду с этим, политическая имиджология изучает закономерности освоения существующего поля имиджей, познания этих имиджей субъектами политики и адаптации к ним, определяет взаимосвязи и взаимовлияния между конкретными отраслями имиджологии. Следовательно, особо пристально необходимо рассмотреть значение понятия «имидж».

Слово «имидж» в переводе с английского языка дословно переводится как «образ». Если обратиться к современным справочным изданиям, то мы найдем в них несколько определений. Некоторые справочники политологического характера раскрывают содержание дефиниции «имидж», трактуя его как «целенаправленно формируемый образ» [2, с. 229]; как «сложившийся в массовом сознании и имеющий характер стереотипа эмоционально окрашенный образ» [3, с. 134]; как «набор определенных качеств, которые люди ассоциируют с определенной индивидуальностью» [4, с. 56] или как «мысленное представление чего-то ранее видимого, конкретного или абстрактного, сильно напоминающего что-то в представлении о другом» [5, с. 711].

Как показывает анализ политологической литературы, сегодня можно отметить тенденцию постоянно возобновляющейся дискуссии по поводу равнозначности понятий «имидж» и «образ». По мнению некоторых современных авторов, слово «образ» не является полным эквивалентом английского «имидж». В современной трактовке оно имеет более сложную смысловую нагрузку. Данные авторы, используя понятие «образ», подразумевают сумму представлений о свойствах и качествах политической личности, политической партии и т.п., которые хотелось бы внедрить в массовое сознание. Понятие же «имидж» употребляется в том случае, когда речь идет о уже сформированном в общественном мнении представлении о политической личности, партии. Для имиджа в данном политологическом контексте присуща своеобразная черта: отражая прошлое и устремляясь в будущее, он всегда вторичен по отношению к реальному объекту. Следовательно, понятие «имидж» отличается от понятия «образ» тем, что оно не столько отображает реальность, сколько способствует созданию виртуальных объектов. Значит, являясь в массовом сознании

устойчивым духовным образованием, имидж несет на себе оценочную и мотивационную нагрузку. Этим самым он воздействует на окружающих людей и моделирует их форму поведения, реакцию, индивидуализирует и идентифицирует их.

Политический имидж появляется только в том случае, если публичный характер затрагивает различные стороны политической практики. Так, к примеру, для формирования имиджа народного депутата должен быть хотя бы один избиратель. Для создания корпоративного имиджа необходима политическая группа или объединение, общество как носители индивидуального, группового, массового сознания.

Имидж политического лидера (несмотря на определенный характер своей универсальности по сравнению с его носителем) обладает некоторой степенью абстрактности, схематичности, упрощенности и динамичности. Например, его динамичность проявляется в том, что он оперативно реагирует на новые требования, а значит, может мобильно (в соответствии с новой политической, социальной, экономической или какой-либо другой ситуацией) оказать влияние на «неосознанные» требования субъектов восприятия. Кроме того, имидж представляет собой в известном смысле «полуправду», то есть он задает определенные направления для «домысливания» в соответствии с имеющимся социальным опытом субъекта. Стереотипы и ассоциации, которыми люди наделяют объект восприятия (хотя и они не всегда совпадают с настоящими качествами), также играют немаловажную роль в формировании имиджа. Все это в целом касается именно содержания имиджа человека, поскольку речь идет об интеграции его социальных, профессиональных, психологических и собственно относящихся к его внешнему облику характеристик. С одной стороны, имидж – это сумма нескольких отдельно взятых впечатлений, которые производит человек на окружающих его людей, с другой – это косвенные мнения, которые появились от общения с ним, в результате его встреч, выступлений в СМИ. А.Ю. Панасюк предлагает подобного рода информацию называть косвенной имиджформирующей информацией, то есть это та информация, которую получает человек из третьих рук [6]. К источникам косвенной имиджформирующей информации можно отнести сплетни, слухи, журнальные и газетные статьи, высказывания каких-либо мнений о человеке другими авторитетными лицами и т.д. Именно такой способ во многом определяет репутацию политика. Наряду с этим, он же может в определенной степени направлять установки по отношению к политике, тем самым оказывая определенное влияние задолго до непосредственного впечатления от встречи с ним.

Список использованной литературы:

- 1 Щербинина Н.Г. Теории политического лидерства: учеб. пособие. – М.: Весь мир, 2004. – 181 с.
- 2 Гозман Л.Я., Шестопал Е.Б. Политическая психология. – М.: Мысль, 2007. – 398 с.
- 3 Почепцов Г.Г. Имиджмейкер. – Киев: Антиква, 1995. – 220 с.
- 4 Жмыриков А.Н. Как победить на выборах? – Обнинск, 1995. – 198 с.
- 5 Лебедева Т. Путь к власти. Франция: выборы президента / Отв. ред. Я.Н. Засурский – М.: Мысль, 1995. – 201 с.
- 6 Зиновьев А.А. Теплые войны // Материалы международной конференции «Молодежь России перед лицом глобальных вызовов на рубеже веков». – М., 2001. – С.45-49.

МРНТИ 11.01.33

М.Ө. Насимов¹, Б.Ж. Паридинова²

¹Қызылорда «Болашақ» университеті, Қызылорда, Қазақстан,
e-mail: nasimov_m@mail.ru

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қызылорда, Қазақстан, e-mail: filosof.sokrat.86@mail.ru

РУХАНИ ҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕРІ

Аңдатпа

Берілген мақалада рухани қауіпсіздік және оның негізгі түсініктеріне ерекше мән беріледі. Рухани қауіпсіздік қоғамның ең маңызды өлшемдерін қорғайтын шарттар жүйесін құрайды. Жаһандану жағдайында рухани қауіпсіздік ең маңызды мәселеге айналып отыр. Сондықтан берілген зерттеу жұмысы рухани қауіпсіздік ұғымын теориялық тұрғыдан түсінудің өзектілігі мен маңыздылығын

дәйектейді. Рухани қауіпсіздіктің қалыптасуы және сақтаудың кейбір теориялық мәселелері ұсынылды. Авторлар қазіргі қоғам үшін өзекті тәуекелділік, руханилық, рухани дүниетаным және дін мәселелеріне ерекше тоқталады. Зерттеу нысаны ретінде рухани қауіпсіздік саналады. Зерттеу пәніне рухани қауіпсіздік және оның негізгі түсініктері жатады.

Түйін сөздер: қоғам, тәуекелділік, руханилық, рухани дүниетаным, дін.

Насимов М.О.¹, Паридинова Б.Ж.²

*¹Кызылординский университет «Болашақ», Кызылорда, Казахстан,
e-mail: nasimov_m@mail.ru*

*²Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата,
Кызылорда, Казахстан, e-mail: filosof.sokrat.86@mail.ru*

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ

Аннотация

В данной статье особое внимание уделяется духовной безопасности и ее основным понятиям. Духовная безопасность является системой, которая защищает самые важные аспекты общества. В контексте глобализации духовная безопасность является самой важной проблемой. Поэтому данная работа обосновывает актуальность и важность теоретического осмысления основных понятий духовной безопасности. Представлены некоторые теоретические проблемы становления и сохранения духовной безопасности. Основной акцент авторы сделали на вопросах риска, духовности, духовного мировоззрения и религии, что актуально для современного общества. Объектом исследования является духовная безопасность. Предметом исследования выступают основные понятия духовной безопасности.

Ключевые слова: общество, риск, духовность, духовное мировоззрение, религия.

M.O. Nassimov¹, B.Zh. Paridinova²

*¹Kyzylorda University «Bolashak», Kyzylorda, Kazakhstan,
e-mail: nasimov_m@mail.ru*

*²Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan
e-mail: filosof.sokrat.86@mail.ru*

SPIRITUAL SECURITY AND ITS BASIC CONCEPTS

Abstract

In this article special attention is paid to spiritual security and its basic concepts. Spiritual security is a system that protects the most important aspects of society. In the context of globalization, spiritual security is the most important problem. Therefore, this work substantiates the relevance and importance of theoretical understanding of the basic concept of spiritual security. Presented some theoretical problems of the formation and preservation of spiritual security. The authors the main emphasis on issues of risk, spirituality, spiritual worldview and religion, which is important for modern society. The object of research is the spiritual security. The subject research is the basic concepts of spiritual security.

Keywords: society, risk, spirituality, spiritual worldview, religion.

1. КІРІСПЕ

Әрбір елдің және халықтың болашағы рухани қауіпсіздігінің сақталуымен тікелей байланысты. Келешек бүгіннен де жақсырақ болуы үшін халыққа қажетті материалды және рухани шарттарды қалыптастыру қажет. Ең алдымен әр адамның өмір-салты қауіпсіздігіне ерекше назар аударған жөн. Сондықтан көптеген елдер мемлекеттік саясат жүргізу барысында мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз етуде тұлғаның қауіпсіздігіне көңіл бөледі.

Заманауи халықаралық кеңістікте тұрғындардың рухани қауіпсіздігіне қатерлер туындап отырғандығы байқалады. Әскери, экологиялық, террористік, техногендік және табиғи қатерлер

секілді қауіптермен қатар, рухани қиындықтар туындататын, адамның рухани ахуалына нұқсан келтіруі ықтимал қатерлер де орасан зор мәселе. Шынайы рухани құндылықтар мен қоғамға жат уақытша орнын жасыратын идеяларды таңдау мүмкіндігінің болуы рухани өмірдегі қарама-қайшылықтарға әкеледі. Рухани қауіпсіздіктің нысанына барлық рухани қатынастар жатады: көзқарастар, сезімдер, идеялар, табиғат, даралық пен қоғамдық болмысты қабылдау және т.б.

Халықтың әлеуметтенуінде рухани факторлардың рөлі ұдайы артып отырады. Шындығында әрбір ел өзіне лайықты азаматты қалыптастыру үшін салауатты рухани орта құруға әрекет етеді. Әрине қоғамдық өмірдің бұл салаларында күрделі мәселелер өте көп. Мемлекеттер тарапынан түрлі кешенді шаралар жасалғанымен, қоғамда маңызды рухани дағдырыстың бар екендігі жасырын емес.

Бүгінде адамзат баласында рухани әлемнің көмескіленуі және бытыраңқылығы, әлеуметтік құндылықтар жүйесіндегі ауытқу, адамгершілік қасиеттерінің жұтаңдануы, дүниетанымдық көзқарастардың төмендеуі байқалады. Сондықтан рухани дүниетаным түсінігін кеңінен талдау, оның қауіпсіздігі мәселелеріне ерекше мән беруді қажет етеді.

Қауіпсіздікті зерттеудің негіздері тек әскери тұрғыдан ғана емес, қауіпсіздіктің әскери емес қырларын қарастыруды талап етеді. Қауіпсіздік өлшемі болып табылатын мәдениет қауіпсіздігіне ерекше мән беріледі және оның тұжырымдары былайша өлшенеді: ментальды және рухани (жеке өлшем); құқықтық және ұйымдастырушылық (әлеуметтік өлшем) және материалдық [1]. Негізінен қауіпсіздік мәдениеті адам, отбасы мен қоғам нормалары мен дәстүрлері, құндылықтары, мақсаттарын дамытуды сақтаудың процесі болып табылады. Тиімсіз тәуекелділік, қауіп-қатерлер мен сын-тегеуріндерден сақтануды қамтамасыз ету, мәдени құндылықтар тұрғысында қатерлерді тиімді алдын алу қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастырады. Сондықтан адамның әрекеті процесінде олардың өмірі мен денсаулығын сақтау жүйесін жоғары деңгейде дамыту маңызды саналады.

Жалпы берілген мәселенің өзектілігі көптеген себептерге байланысты. Біріншіден, рухани кеңістікте қарама-қайшылықтар күшейіп бара жатыр. Екіншіден, халықаралық қауымдастықта өз мүдделерін көздейтін рухани бәсекелестік артып отыр. Үшіншіден, елдердің бір-біріне рухани өктемдік танытуға ұмтылысы кеңейіп жатыр. Төртіншіден, адам руханилығының төмендігіне байланысты қоғамға жат әрекеттер, түрлі ауыр қылмыстардың орын алуы толастаған жоқ. Сондықтан ғылыми қауымдастықтың рухани қауіпсіздік мәселесіне назар аударуы түсінікті. Мәселелер жан-жақты әр қырынан талдануы зерттеу жұмысының өзектілігін арттырып отыр.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауларында қауіпсіздік мәселелеріне ерекше мән береді. Әрбір Жолдауда айтылатын міндеттер қауіпсіздік, оның ішінде рухани қауіпсіздікті сақтаудағы орны зор деп есептейміз. Мәселен, 2015 жылғы «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» [2] атты Қазақстан халқына Жолдауында Елбасының ұстанымы мынадай: «Бізде озық техникалық кадрлар, әлемдік деңгейдегі инфрақұрылымдар болуы тиіс, қоғамдық тәртіп пен адамдардың жеке қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі керек».

2017 жылғы «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» [3] атты Жолдауда экономиканың әлемдік өсімінің орта деңгейден жоғары қарқынын қамтамасыз етуге және 30 озық елдің қатарына қарай тұрақты түрде ілгерілеуге лайықталған бес негізгі басымдықтар арасындағы бесінші басымдық институционалдық өзгерістерге, қауіпсіздікке және сыбайлас жемқорлықпен күреске қатысты болды.

2018 жылдың басында жарияланған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері [4] атты Жолдауда елімізде жүзеге асып жатқан шаралар Қазақстанның Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында көрініс табуға тиіс екендігін тапсырды. Сонымен қатар, 2018 жылдың күзінде жарияланған «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» [5] атты Жолдауында Елбасы «Қауіпсіздік тұрмыс сапасының ажырамас бөлігі болып саналады» деп атап көрсетеді. Елбасының 2017 жылғы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [6] атты бағдарламалық мақаласы да рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету және сақтаудың негізі деп түсінеміз.

2. ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Зерттеу жұмысының теориялық негізін айқындауда шет елдік, отандық ғалымдар еңбектеріндегі тұжырымдамалар, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдаулары пайдаланылды. Зерттеудің әдістемелік негізін рухани қауіпсіздік құбылысының пайда болуы, қалыптасуы және дамуындағы зерттеудің жалпы заңдылықтары, қағидалар, тәсілдер мен әдістер жүйелері құрайды. Соның ішінде, танымның диалектикалық әдісі рухани қауіпсіздік мәселесін түрлі деңгейде қарастыруға мүмкіндік берді. Құрылымдық-логикалық модельді пайдалану барысында рухани

қауіпсіздік және оның жеке бөлімдерін жүйелі түрде анықтауға болады. Бұл әдісте рухани қауіпсіздікті қалыптастырудың негізгі қағидаларын қарастыруға мүмкіндік бар. Әлбетте, берілген модель барлық ғылыми талдаудың синтезі болып табылады. Бұл негізгі нәтижелердің логикасы келесі әдістерде көрініс табады: құрылымдау, жүйелеу. Ғылымдағы салыстырмалы талдау – бұл түсініктер жүйесінің мақсат пен міндеттерге жетуге бағытталған процестер өзгерістерін түсіндіру мен суреттеудің мүмкіндіктерін кеңейтетін әлеуетті және әмбебап құрал.

3. НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Бүгінде рухани қауіпсіздіктің маңызды категориялары ғылымда әлі де толықтай зерттелмеген. Қауіпсіздік, рухани қауіпсіздік түсініктері ғалымдар арасында жан-жақты талданбағаны байқалады. Дегенмен, көптеген зерттеулерде рухани қауіпсіздік қоғамның рухани саласының ахуалы, мәдениетінің дамуы деңгейімен тығыз байланысты екендігі көрініс тауып отыр. Рухани қауіпсіздіктің ерекшеліктерін түсіну үшін әр елдің стратегиялық бағыттарындағы рухани мүдделер мен қажеттіліктер орнын айқындау қажет. Біздің ойымызша, руханилық адам дүниетанымының негізін қалайтын құндылықтар мен мүдделер жүйесі, дүние, қоғам және өзін-өзі таңуына байланысты көзқарастар жиынтығын құрайды. Осы себептерге байланысты, рухани қауіпсіздік және оның негізгі түсініктерін талдауды жөн санап отырмыз.

Рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету тұлға мен қоғамның бірегейлігін қорғаудың тетігі. Қоғамдық өмірдің рухани саласы тәуекелділік, руханилық, діни, дүниетанымдық, білім беру және мәдени құрамдастарынан тұрады. Сондықтан әрбір ел өз азаматтарының діни және мәдени бірегейлігін қамтамасыз ету барысында тұлға, қоғам және мемлекеттің тұрақты дамуы үшін кешенді әрекеттер жасай отырып, рухани қауіпсіздік жағдайын қолдауға тырысады.

Кез келген заманауи қоғамның дамуы азаматтардың әл-ауқатын жақсарту және халықты қорғауға бағытталған шаралардан тұрады. Адамдардың жаңа білімдер, технологиялар мен болмыстық өзгерістер иеленуі тәуекелділіктің пайда болуы алғы-шарттарын жасайды. Қоғам дамуының жалғасы адамның өмір-салтымен тығыз байланысты болғандықтан кейбір кезеңдерде тәуекелділіктің артуы орын алады. Сондықтан адамзаттың даму тарихында қауіпсіздік мәселесі үнемі маңызды әлеуметтік құбылыс ретінде саналды. Қазіргі заманда тәуекелділік бүкіл қоғамдық қатынастардағы айнымас ықпал етудің белгісі. Демек қауіпсіздік түсінігі тәуекелділік ұғымымен тығыз байланысты деп ойлаймыз.

Заманауи әлемде адамның рухани әлеміне қатер тудыратын тәуекелдер мен қатерлер өте мол және рухани қауіпсіздікті қорғауды қамтамасыз ету үшін тиімді әдістер мен құралдар қажеттілігі байқалады. Бұл үшін адамның рухани әлеміне нақты ішкі және сыртқы қатерлерден қорғау тетіктерін ұйымдастыру керек. Тетіктер мемлекетке ішкі және сыртқы күштерден қорғануға септігін тигізеді. Тұлғаның рухани дүниетанымына қауіп төндіретін көздерді жою жүйелерін құру қажет. Бұл үшін ел тұрғындарын өзара қатынастарды байланыстыра отырып жұмылдырған тиімді көрінеді. Сонымен қатар, тұлғаның өзін-өзі сақтауы мен өзін-өзі реттеп отырудың тиімді жолдарын қалыптастыру мен дамыту да өзекті мәселелер қатарында. Қоғамның барлық салаларына қажетті бұл әрекеттер шын мәнісінде рухани қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал жасайды.

М.Дуглас және А.Уайлдавски [7] бірлескен еңбегінде айтылғандай, тәуекелділіктің дербес дұрыс тұжырымдасының болмауына байланысты оны толықтай қабылдаудың тәсілі де жоқ. Осы пікірге сәйкес ғалымдар зерттеу жұмысының басты теориялық қорытындыларын жасайды. Тәуекелділікті болашақ туралы білу және қалаулы басымдықтармен келісімнің жиынтығы ретінде қарастырғанды жөн санайды. М.Дуглас [8] кейінгі зерттеуінде апаттардың саяси интерпретацияларына ерекше мән береді. Тәуекелділік тұжырымдамасы мінеуші ресурс түсінігін қолдануына байланысты осы заманның тірек идеясы саналады. Осылайша тәуекелділік күнә, бақытсыздықтың себебі дәстүрлі түсінігін ауыстырды. Ғалым өз еңбектерінде тәуекелділікті талдаудың мәдени-символикалық, даму бағытын құра білді.

Э.Гидденс (9) бойынша тәуекелділік туралы ойлау және оны бағалау заманауи қоғам мүшелері үшін көрінбейтін, бірақ күнделікті айналысатын іс-әрекет болып табылады. Модерн табиғатына қайта мән беру әлеуметтік талдаудың іргелі алғышарттарын қайта қараумен тығыз байланысты екендігін дәйектейді. Оның пайымдауынша, тәуекелділік феноменін әлеуметтік өмірдің дәстүрлі түрлеріне тән онтологиялық қауіпсіздік бұзады. Белгісіздік ахуалында әрекет ететін адамдар үнемі өздерін қатерлерден тұратын қауіпке итереді. Тәуекелділік пен қауіп синоним еместігін дәйектей келе, тәуекелділіктің белгісіз ахуалдары қауіптер мен мүмкіндіктер құратындығын айқындайды. Сондықтан қоғам тәуекелділігі жағдайында тіршілік ету өмірде ұшырасатын әрекеттердің позитивті және

негативті мүмкіндіктерімен кездеседі.

Танымал әлеуметтанушы Н.Луман [10] да өз еңбектерінде тәуекелділіктің теориясына ерекше тоқталады. Оның пікірінше, тәуекелділік шығын дәрежесінің көбеюі және шығын ықтималдылығы жолымен анықталады. Заманауи тәуекелділік жағдай рационалды/иррационалды мазмұнына мүлдем енбейді. Қабылданған шешімдер әрдайым тәуекелдік салдарымен байланысты. Осы салдар бойынша қабылданатын кейінгі шешімдерде жаңа тәуекелділік тудырады. Сондықтан қазіргі қоғамдағы ахуал тәуекелділіктен арыла алмайтындығы белгілі болып отыр. Ғалымның тұжырымдауынша, заманауи тәуекелділікке бағытталған қоғам тек ғылыми және технологиялық жетістіктерді сезінудің жемісі емес. Оның түбірі зерттеу мүмкіндіктерін кеңейту мазмұнында жатыр.

«Hazards, Risks, and Disasters in Society» [11] атты еңбекте қоршаған ортадағы апаттармен байланысты қоғамдық, тарихи, саяси және экономикалық сарындағы мәселелерге талдау жасалады. Жеке және корпоративті мәдениет адамдардың тәуекелділікке осал немесе тұрақты екендігін танытады. Нығайған қоғам ахуалды жеңілдетуімен байланысты адамзат тәуекелділігі жоғары деңгейде экологиялық, әлеуметтік және экономикалық деградацияның одан арғы ықпалына ұшырайды. Сондықтан қоршаған ортадағы қауіптердің қоғамдағы тәуекелділік пен апаттар арасындағы өзара байланыстарын терең зерттеу маңызды.

Өз кезегінде руханилық анықталуы күрделі тұжырымдама. Ол дүние мен адамдағы рух көрінісінің жиынтығы болып табылады. Ғалымдардың басым бөлігі руханилықты адамгершілік құндылықтары мен дәстүрлерінде көрініс табатын, діни ілімдер мен тәжірибеде топтасқан қоғамды біріктірудің бастауы ретінде көрсетеді. Адамның дербес санасында руханилық ар-ұжданмен тығыз байланыста болса, осы руханилық діни насихат, ағартушылық, тәрбие беру жұмыстары арқылы жүзеге асады. Күнделікті өмірде руханилықтың мынадай көріністері бар деп ойлаймыз: отбасы қатынастарында ата-аналар балаларына қоғам құндылықтарына сай тәрбие береді; діни сенімде руханилық айқындалады және дамиды; білімді азамат өзінің талғампаз және дамыған парасатымен руханилықты иеленеді; өнер туындылары руханилықтың дамуына қуат береді; мұқтаж адамдарға риясыз көмек беруді көздейтін қайырымдылық жасау руханилықты арттырады; қоғамдағы адамгершілік, этикалық қағидаларды сыйлау, заңға бағынушылық руханилықтың көрсеткіші саналады.

Отандық ғалымдар Қ.М. Нағымжанова, Н.М. Іргебаева және А. Оқайдың пікірінше, «Руханилық табиғатта жоқ нәрсе. Бұл жеке адамның ерекшелігі – оның ішкі дүниесінің байлығы, мейірімділігі, байсалдылығы, адалдығы, тұлғаның өзі мен қоршаған орта алдындағы үйлесімділігін айтамыз» [12]. Демек, бұл ерекшеліктер тұлғаның рухани дүниетанымын қалыптастырады. Адамның рухани дүниетанымы кеңейген сайын қоғамның рухани қауіпсіздігіне қауіп-қатер азаяды.

Руханилық тұлғаның бостандығымен қатар, ұлт еркіндігі мен тәуелсіздігін сақтайды. Әлеуметтік эволюцияны зерттеу әлеуметтік процестер эволюциясының тарихи, рухани, мәдени және адамгершілік құндылықтары жүйесіндегі өзгерістерін анықтайды. Сәйкесінше, тәуекелділік, синтегеуріндер мен қатерлер ахуалындағы қоғам дамуының динамикасы айқындалады [13]. Сондықтан руханилық тұлға құндылығының кемелденуімен байланысты және жеке қызығушылықтардан бас тартатын, өзін-өзі танумен өзара байланысты бірегей жеке тәжірибе. Руханилыққа күнделікті қауіп-қатерлер қоғам құндылықтарын өзгерту арқылы беріледі.

Рухани қауіпсіздік мәселесіне арналған еңбектер арасынан В.Фаллоу [14] еңбегін ерекше атауымызға болады. Еңбек мынадай негізгі бөлімдерден тұрады: Қауымдастықтар бірлестігі; Көршілестік: Топтардың жәрдемдесуі; Отбасы: қауіпсіздік қайдан басталады; Адамдармен жұмыс жасау; Қауымдастық көзқарасындағы церковь; Церковь-Отбасылық қатынастар; Отбасы мен Церковьтың бірлігі және Қорытынды. Еңбекте көрсетілген қауымдастықтар бірлестігі, көршілестік, отбасы, жұмыс, дін орындары, діни-отбасылық қатынастар рухани дүниетаным шеңберінде ел бірлігін арттырады деп ойлаймыз.

Д.Рогозинның жалпы редакциясында жарық көрген «Война и мир» әскери-саяси сөздігінде ұғымға төмендегідей анықтама беріледі: «Рухани қауіпсіздік ұлттың өзін-өзі тануын сапалық деңгейде көрсететін, қоғамның өмір-салтының дәстүрлері, оның мәдениеті мен тарихын, моральды-саяси бірлігі деңгейін танытатын ұлттық қауіпсіздіктің құрамдасы. Рухани қауіпсіздік қоғамның үкіметтің ішкі және сыртқы саясаттағы негізгі бағыттарын қолдау мен билікке сенімділікті білдіретін мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз етуі мүмкін. Рухани қауіпсіздік деңгейі қоғам мен мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік сын-тегеуріндерінің пайда болуы барысындағы ішкі қорларды жедел түрде жұмылдыру қабілетін анықтайды. Рухани қауіпсіздік деңгейі қоғамдағы дүниетаным, адамгершілік, дін, ұлттық идея, патриотизм мен тарихи жадының дамуы, ақпараттық қауіпсіздік пен бұқаралық

коммуникация құралдарының қызметіне байланысты. Халықтар мен мемлекеттердің қасіреті, олардың руханилығының құлауы қоғамдық санаға жат идеялар, құндылықтар және оған жетудің тиімсіз тәсілдерін енгізумен басталады. Сондықтан рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету биліктің басымдығы мол міндеті болып табылады. Өйткені, ол ұлттың моральды рухы, тарихи міндеттерді шешу қабілетін көрсетеді» [15].

Отандық ғалым С.И. Манапованың пікірінше, «Қоғамдық қауіпсіздікті сақтаудың бірден-бір шарты – рухани қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Руханилық – Қазақстанның ұлттық мүддесінің бір бөлігі. Оларды қорғау үшін елді әскери, ақпараттық, әлеуметтік, экономикалық қауіпсіздікпен қатар жүретін, солардың ұйытқысы болатын рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету керек. Қазақстан Республикасының қауіпсіздігінің рухани негізі – оның тұрақты дамуына түрті болады. Рухани қамтылмаған елдің мемлекеттік және қоғамдық құрылымдарының бұзылуына және халықтың рухани денсаулығы құлдырайды. Яғни рухани қауіпсіздік – адамның рухани экологиясын қорғау болып табылады. Рухани өмір – жеке адамның өзін-өзі тану мен өзін-өзі жасауы. Рухани қауіпсіздік – қоғамның ең маңызды өлшемдерін қорғайтын шарттар жүйесі. Бұл өлшемдерден шығу қоғамының біртұтастығын бұзып, оның рухани-адамгершілік негіздерін құртады. Наполеон: «ар-ұяттың төмендеуі – мемлекеттің саяси тұтастығын құлдыратады» деген сөздері бекер айтылмаған. Егер ұлттық рухтың ұясы – тіл десек, тілінен, ділінен, мәдениетінен айырылған ел, мемлекет болудан қалады.

Сондай-ақ, рухани қауіпсіздік – ұлттық қауіпсіздіктің ерекше құраушы бөлшегі. Руханилық ұлттық қауіпсіздіктің ұйытқысы. Рухани қауіпсіздіктің объектісі адамдардың әлемді, табиғатты және қоғамдық болмысты қабылдауындағы сезімдері, бағыт-бағдарлары.

Рухани қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін төмендегі шарттарды орындау керек: 1) қазақ тілін дамыту, оны әлемдік тілдер қатарына қосу, өркениет тіліне айналдыру.

2) мәдени, рухани-адамгершілік, тарихи салт-дәстүрлерді сақтау және дамыту.

3) халықты рухани тәрбиелеу негізінде мемлекеттік саясатты жүргізу» [16].

Жалпы руханилық, рухани дүниетаным және рухани қауіпсіздік бір-бірімен өзара тығыз байланысты. Руханилықтың дамуы адамның рухани дүниетанымының дамуына әкеледі. Руханилығы жоғары және рухани дүниетанымы кең адам қоғамға жат әрекеттер жасамайды. Өкінішке орай жеңіл табыс іздеу мақсатында түрлі қылмыстық әрекеттерге бару, сыбайлас жемқорлықтың өршуі қоғамда белең алып отыр. Бұл қоғам мүшелерінің рухани дүниетанымының төмендігіне байланысты деп ойлаймыз. Егер адамдар тарапынан мұндай жағдайлар орын алмаса, рухани қауіпсіздікке қатер төнбес еді.

Адамның рухани дүниетанымы әлемі өз құрылымында адамзат қоғамы секілді бөлшектенеді. Адамдардың рухани көзқарастары қоғамда өмір сүретін адал ниетті, заңға бағынатын азаматтар, бейтарап және маргиналды топтардың пікірлерінен құралады. Рухани әлемнің өзіне тән заңдылықтары болады. Осы заңдылықтарды ұстанған дәстүрлі діндер адамдар тарапынан қолдау тауып отыр. Діни құндылықтарды бұрмалайтын топтар рухани жағынан, құқықтық жағынан болсын заңсыз болып табылады. Деструктивті діни ұйымдар мен ағымдар үнемі рухани заңдылықтарды елемейді, қарсы шығады. Бұл әрекеттерімен олар тек адамгершілік заңдылықтарымен қатар, мемлекет заңдарын да бұзуы ықтимал.

XXI ғасыр ғылым, дін мен руханилықтың тоғысу мүмкіндіктерін арттырды. Бұл мәселелерді түрлі көзқарастар мен теориялар шеңберінде айқындайтын еңбектер саны аз. Бұл олқылықтың орнын толтыру үшін Ф.Л. Шульц пен С.Ж. Сэндидж [17, 18] руханилықтың трансформациясына арналған еңбекті жарыққа шығарды. Авторлар рухани трансформация нысанына психология мен діни ілімдер шеңберінде мән береді. Реляциялық интеграцияның әдістемелік тәсілі процестер мен контент деңгейінде анықталды. Модель рухани жуықтықтың мақсаты мен мәдениетаралық әділдік міндеттерінің дамуына мән бере отырып бірлеседі.

Дін мен руханилық көпшілік адамдар үшін маңызды. Рухани және діни ахуал көрсетіп тұрғандай, дінмен байланысы жоқ адамдар өздерін дінге қарағанда руханилықпен байланыстырады. Көптеген азаматтар дін мен рухани сауалдардың психотерапияда қозғалғанын қалайды. Бірақ діни және рухани мәселелер психотерапияда көп талданбайды [19].

Діни сенім әрбір адам мен азаматтың жеке шаруасы. Мұнда әрбір қоғам мүшесінің руханилығы мен рухани дүниетанымы арқылы діни көзқарастары қалыптасады. Рухани қауіпсіздіктің діни қағидалары бойынша көптеген талдаулар көрсетіп отырғандай, зерттеу нәтижелері заманауи ахуал талаптарына сай болуы керек. Рухани қауіпсіздік пен дін арасындағы өзара байланыстарды зерттеу үшін алдағы уақытта мемлекет, қоғам мен тұлға қауіпсіздігі мәселелерін философиялық негіздерге

сүйене отырып жалғастырған жөн деп ойлаймыз.

Заманауи шарттарда рухани қауіпсіздік және оның түсініктерінің әр түрлілігі адам әлемі жұмбағын шешуден туындады. Қазіргі қоғамдық қатынастардағы трансформация, құндылықтардың қайта өзгерісі тұлғаның моральдық ерекшеліктері мен мәдени көзқарастарына байланысты болып отыр. Осы себептерге байланысты, жаһандану, ақпараттандыру, компьютерлендіру процестерінің құбылмалы үрдістері мен қоғамның қауіпсіздігі саласының ерекшеліктерін ұмытпауымыз қажет. Өйткені рухани қауіпсіздік алдағы уақытта да ұлттық қауіпсіздіктің негізгі бөлшегі болып қала береді.

4. ҚОРЫТЫНДЫ

Әрине, бір мақала шеңберінде рухани қауіпсіздік және оның негізгі түсініктерін талдау мүмкін емес. Мәселені талдау мақсатында жүргізілетін көптеген зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру алдағы уақыттың еншісінде деп ойлаймыз. Зерттеу жұмысы көрсетіп отырғандай, әрбір қоғамның рухани саласын қарастыру барысында оның қорғалуындағы негізгі субъектілерді бөліп көрсету қажет. Бұлардың қатарына ұлттық мәдениет, білім, ғылым, өнер және бұқаралық ақпарат құралдары да жатады деп ойлаймыз. Себебі бұл салалар қоғамға рухани өндірістің өнімдерін ұсынады.

Заманауи қоғамдағы ақпарат адамның санасына ықпал ете отырып, оның интеллектісі, көңіл-күй келбеті мен қалауының қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді. Азаматтар бұқаралық ақпарат құралдарынан тәуелсіз болып көрінетін мәліметтерді алады. Бұл өз кезегінде іс жүзіндегі оқиғалар мен фактілерді сараптауға мүмкіндік береді. Ақпарат пен мәлімет ұсынушылар манипуляциялық технологияларды қолдану арқылы жеке, топтық және қоғамдық санаға әсер етеді. Берілген ақпараттар легі тұлғаның және тұтас халықтың ұлттық рухани әлемі мен кеңістігін құрады немесе жоя да алады. Бірақ, қоғамды рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету үшін манипуляциялау технологияларын қолдану қауіпті болмақ.

XXI ғасыр адамзаттың қоғамдық дамуындағы дүниетанымдық парадигмалардың тарихи өзгерістеріне әкелді. Адамның рухани денсаулығына қатер тудыратын рухани дағдарыс ахуалы да күннен-күнге өзекті болуда. Негізінен адамның рухани денсаулығы азаматтың белгілі бір рухани құндылықтарды бәрінен артық құрметтеуімен өлшенеді. Адам денсаулығы мықты болғанымен, ол адамның рухани денсаулығын ауыстыра алмайды. Жалпы адамның рухани денсаулығы оның ойлау жүйесі, қоршаған орта мен оның мүшелері, оқиғалар, ахуалдар, қоғамдағы өз орнымен тығыз байланысты. Рухани денсаулықтың нығаюы қоршаған ортамен келісімде өмір сүру икемділігі, түрлі ахуалдарды талдау және оның дамуын болжау қабілеті арқылы жетеді. Түрлі ахуалдарда қажеттілік, мүмкіндік пен ықыласты назарға алумен өзін-өзі ұстауы да ескеріледі. Демек, жаһанданған әлеуметтік кеңістіктегі тұлғаның рухани мәдениеті басымдығының қоғамның рухани қауіпсіздігімен байланысты мәселесі де ерекше. Әрине, рухани дағдарыстың қалыптасуына қоғам мен қоршаған ортадағы көптеген факторлар әсер етуі мүмкін. Атап айтар болсақ, саяси, идеологиялық, моральды-этикалық, ұлттық дағдарыстарды туындататын қоғамдық жүйелердегі күйзелістер адамдардың тұрмыс-салтын өзгертеді. Бұдан бөлек отбасы, еңбек ұжымы сынды басқа да кіші әлеуметтік қауымдастықтарда орын алатын дағдарыстық құбылыстар да ықпал ететіндігі анық. Сондықтан рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету үшін рухани дағдарысты шешу бойынша ізденістер жасалуы керек. Сонымен қатар, рухани дағдарысты төмендетуге бағытталған шаралар кешенін де әзірлеу маңызды деп ойлаймыз.

Рухани қауіпсіздікті қамтамасыз етуде қоғамның руханилығын сауықтыру бойынша түрлі шаралар ұйымдастыру қажет. Әсіресе халықтың рухани-адамгершілік негізін қайта құру барысында мифологиялық, діни, философиялық, күнделікті, ғылыми, гуманистік дүниетаным түрлерін қалыптастырған жөн деп санаймыз. Рухани қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында дүниетаным плюрализмі, соқыр сенім, даралық, адамгершілікке жат мінез-құлық, өзімшілдікті насихаттау бойынша жұмыстардың жүргізілуін тежеу керек. Руханилықты дамытудың жолдары мынада деп ойлаймыз: руханилықты дамыту үшін сеніммен қатар дұрыс діни уағыздар жолымен жүру; рухани байлықты толықтыру үшін жаңа білімдер иелену; эгоизм, ақымақтық, немқұрайлылық, енжарлықпен тұрақты түрде жұмыс жасау; руханилық көрсеткіштерінің бірі саналатын ауыр халге ұшыраған адамдарға қол ұшын беру; рухани бай адамдармен (біздің ойымызша, дін қызметкері, ұстаз, ғалым, өнер адамдары және т.б.) араласу және олардың өмірлік тәжірибесі мен білімдерінен сабақ алу.

Қорыта айтқанда, рухани қауіпсіздікті қоғамда қалыптасқан ережелер мен қағидаларға сәйкес келетін тұлғаның рухани-адамгершілік қағидалары мен құндылықтарын сақтауды қамтамасыз ететін шарттардың жүйесі деп түсінеміз. Адамның рухани дүниетанымы, тұлғаның әрекеті, әлеуметтік

мінез-құлқы, қоғамдық өмірі мен мәдениетінің дамуы осы рухани қауіпсіздіктің сақталуында жатыр. Сондықтан рухани қауіпсіздікті тұлға, қоғам және мемлекеттің рухани саласындағы ішкі және сыртқы қатерлерден қорғану жағдайы деп түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Piwowarski J. *Three pillars of security culture // Security Dimensions. International and National Studies.* – 2015. – №14. – P. 10-16.
- 2 Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2015. – 1 желтоқсан.
- 3 Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – // Егемен Қазақстан. – 2017. – 31 қаңтар.
- 4 Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – // Егемен Қазақстан. – 2018. – 10 қаңтар.
- 5 Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – // Егемен Қазақстан. – 2018. – 6 қазан.
- 6 Назарбаев Н.Ә. *Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан.* – 2017. – 12 сәуір.
- 7 Douglas M., Wildavsky A. *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers: monograph.* – Berkeley: University of California Press, 1982. – 224 p.
- 8 Douglas M. *Risk Acceptability According to the Social Sciences: monograph.* – New York: Russell Sage Foundation, 1985. – 128 p.
- 9 Giddens A. *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age: monograph.* – Cambridge: Polity Press, 1991. – 256 p.
- 10 Luhmann N. *Soziologie des Risikos.* – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1991. – 256 s.
- 11 Shroder J., Collins A., Samantha J., Manyena B., Jayawickrama J. *Hazards, Risks, and Disasters in Society.* – London: Elsevier, 2015. – 424 p.
- 12 Нағымжанова Қ.М., Іргебаева Н.М., Оқай А. *Мектеп жасына дейінгі балаларға рухани-ізгілік тәрбие берудің теориялық негіздері // Қазақ білім академиясының Баяндамалары.* – 2018. – №2. – 61 б. – 58-64 бб.
- 13 Avazov K.Kh. *Spiritual Aspects of Formation of a Threatening Resistant Society // Journal of Socialomics,* 2017. – №6 (4). – P.214.
- 14 Fallaw W. *Toward Spiritual Security: monograph.* – Philadelphia: Westminster Press, 1952. – 192 p.
- 15 *Духовная безопасность // <http://voina-i-mir.ru/> [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://voina-i-mir.ru/article/29>.*
- 16 Манапова С.И. *Рухани қауіпсіздік объектісі, пәні және жүйесі (теориялық-әдістемелік талдау) // «Әлеуметтік-саяси ғылымдар: мәселелер мен ойлары» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.* – Алматы: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2010. – 331 б. – 574 б.
- 17 Shults F.L., Sandage S.J. *Transforming Spirituality: Integrating Theology and Psychology: monograph.* – Michigan: Baker Academic, Grand Rapids, 2006. – 300 p.
- 18 Sandage S.J., Shults F.L. *Relational spirituality and transformation: A relational integration model // Journal of Psychology and Christianity.* – 2007. – №26(3). – P.261-269.
- 19 Vieten C., Scammell S., Pilato R., Ammondson I., Pargament K.I., Lukoff D. *Spiritual and Religious Competencies for Psychologists // Psychology of Religion and Spirituality.* – 2013. – №5(3). – P.129-144.

Калиев И.А.¹, Ельмуратов Г.Ж.¹

¹ПГУ им. С.Торайгырова, г. Павлодар
kaliev7719@mail.ru, e_gani_g@mail.ru

«КАЗАХСТАНСКАЯ ИДЕЯ» КАК ФАКТОР ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье анализируется становление новой общенациональной системы ценностей и разрешения противоречий общественного сознания. В данной работе казахстанская идея рассматривается как форма разрешения социальных противоречий, ценностно-нормативное определение, как понятие, включающее универсальное и интегративное содержание, способствующее внутреннему единству, устойчивости и стабильности казахстанского транзитного общества. При исследовании темы «казахская национальная идея» логично обратиться к опыту других народов, перед которыми на определенных этапах истории стояла аналогичная задача.

Необходимо обобщать и изучать опыт других стран и народов по поиску национальной идеи. Основываясь на данном опыте, можно выявить характеристические черты, сущность казахстанской идеи.

Для обоснования национальной идеи нужно определить ее основные субъекты, интересы которых она должна отстаивать и защищать в рамках единого унитарного государства. Исследователи констатируют, что сегодня казахская идея трансформировалась и осуществилась в форме Казахстана как суверенного национального государства. Казахская национальная идея призвана способствовать внутреннему единству, устойчивости и стабильности общества, сплочению и взаимопониманию, тем самым укреплению независимой государственности. Она должна содействовать разрешению противоречий между интересами различных этносов, конфессий, социальных слоев с тем, чтобы образовалась социально-экономическая, политическая, а главное – духовно-нравственная целостность, составляющая весь казахстанский народ. На карте мира появилось суверенное независимое государство, заявившее о себе во весь голос на международной арене, ставшее полноправным партнером демократического сообщества государств. Делается вывод, что казахстанская модель национальной идеи включает как этнокультурные концепции нации, так и гражданские.

Ключевые слова: общественное сознание, демократизация, национальная идея, полиэтничность, идентичность.

И.А. Калиев¹, Г.Ж. Ельмуратов¹

¹С.Торайгыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
kaliev7719@mail.ru, e_gani_g@mail.ru

«ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ИДЕЯ» АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ МЕН МЕМЛЕКЕТ ДАМУЫНЫҢ ЖӘНЕ ІШКІ САЯСИ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада жалпыұлттық жүйенің қалыптасуы мен қоғамдық сананың қарама-қайшылықтарын жою мәселесі талданған. Аталмыш жұмыста қазақстандық идея әлеуметтік қарама-қайшылықтардың құлдырауы, құндылықтық-нормативтік анықтамалар, қазақстандық тарнзиттік қоғамның негізгі формасы ретінде қарастырылады. «Қазақстандық ұлттық идея» тақырыбын зерттеуде өзге халықтардың тәжірибесіне сүйенген дұрыс.

Ұлттық идеяның ізденуге өзге халықтардың тәжірибесін пайдаланған дұрыс. Олардың тәжірибесіне сүйене отырып, қазақстандық идеяның сипатын, болмысын анықтауға болады.

Ұлттық идеяны анықтауда оның негізгі субъектілерін, мүдделерін нақтылаған жөн. Зерттеушілердің пікірінше, бүгінгі күнде қазақ идеясы егеменді ұлттық мемлекет ретінде қалыптасты. Қазақстандық ұлттық идея ішкі бірлікке, қоғамның тұрақтылығына, өзара түсіністікке әкеледі. Ол түрлі этностар арасындағы қарама-қайшылықтарды шешуге, түрлі этностар мен конфессиялардың мүдделерін қорғауға, соның ішінде – рухани-адамгершілік құндылыққа септігін тигізбек. Әлем картасында егеменді тәуелсіз мемлекет деп жариялаған, халықаралық сахнада орын теуіп орналасқан мемлекет пайда болды. Ұлттық идеяның қазақстандық моделі ұлттық этномәдени тұжырымдамасын, сонымен қатар азаматтық тұжырымдаманы қамтиды.

Түйін сөздер: қоғамдық сана, демократизация, ұлттық идея, көпэтникалылық, бірегейлілік.

I.A. Kaliyev¹, G.Zh. Elmuratov¹

*¹PSU named after S.Toraighyrov,
kaliyev7719@mail.ru, e_gani_g@mail.ru*

«KAZAKHSTANI IDEA» AS A FACTOR OF DOMESTIC POLITICAL STABILITY AND FURTHER DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY AND THE STATE

Abstract

The article analyzes the formation of a new national system of values and the resolution of contradictions of public consciousness. In this paper, the Kazakhstani idea is considered as a form of resolving social contradictions, a value-normative definition, as a concept that includes universal and integrative content that promotes internal unity, stability and stability of Kazakhstan's transit society. In the study of the theme «Kazakh national idea» it is logical to turn to the experience of other peoples, who faced a similar task at certain stages of history.

It is necessary to generalize and study the experience of other countries and peoples in the search for a national idea. Based on this experience, it is possible to identify the characteristic features, the essence of the Kazakhstani idea.

To substantiate the national idea, it is necessary to define its main subjects, whose interests it should defend and protect within the framework of a single unitary state. Researchers state that today the Kazakh idea has been transformed and realized in the form of Kazakhstan as a sovereign national state. Kazakhstani national idea is designed to promote internal unity, stability and stability of the society, unity and mutual understanding, thereby strengthening the independent statehood. It should promote the resolution of contradictions between the interests of various ethnic groups, confessions, social strata in order to form a socio-economic, political, and most importantly – spiritual and moral integrity, which constitutes the entire Kazakhstani people. A sovereign independent state appeared on the world map and declared itself loudly in the international arena, which became a full partner of the democratic community of states. It is concluded that the Kazakhstani model of the national idea includes both ethno-cultural concepts of the nation and civil ones.

Keywords: public consciousness, democratization, national idea, poly-ethnicity, identity.

На современном этапе развития социальных и политических процессов одной из основ стабильности и демократизации общества следует считать общественное единство и согласие, которое охватывает различные сферы общественной жизни.

Важнейший исторический этап в становлении новой системы ценностей и разрешении противоречий общественного сознания – поиск и определение основы нового мировоззрения, общенациональной казахстанской идеи. В процессе становления независимого Казахстана казахская национальная идея трансформировалась в казахстанскую национальную идею, вобрав в себя все богатство первой. На необходимость консолидации общества на основе национальной идеи указывал Глава государства [1].

Предстоит понять казахстанскую идею как форму разрешения социальных противоречий, ценностно-нормативное определение, как экзистенциал, включающий универсальное и интегративное содержание, способствующее внутреннему единству, устойчивости и стабильности нашего транзитного общества – и, одновременно, окрашенный внутренним светом убежденности, личностного согласия, одобрения всех тех, кто образует весь поликультурный народ Казахстана.

Понятно, что при исследовании темы «казахская национальная идея» логично обратиться к опыту

других народов, перед которыми на определенных этапах истории стояла аналогичная задача.

Необходимо обобщать и изучать опыт других стран и народов по поиску национальной идеи. Это необходимо для того, чтобы выявить характеристические черты, сущность казахстанской идеи.

Для обоснования национальной идеи нужно определить ее основные субъекты, интересы которых она должна отстаивать и защищать в рамках единого унитарного государства. В действительности существует казахстанская идея, отстаивающая и защищающая интересы интегрирующей казахской нации и других этносов как вполне определенного государственного единства [2].

Политическое развитие – процесс, имеющий несколько эволюционных альтернатив, выбор которых зависит от конкретной совокупности влияющих на него факторов. Тем более у политического развития нет единого заданного алгоритма. Иными словами, к политическому развитию не применимы понятия типа «тупиковая ветвь развития» и т.п. Кроме того, политическое развитие осуществляется не линейно. Исследователи отмечают циклический, волнообразный, дискретный и т.д. характеры политического развития [3].

Сегодня казахская идея трансформировалась и осуществилась в форме Казахстана как суверенного национального государства. На карте мира появилось суверенное независимое государство, заявившее о себе во весь голос на международной арене, ставшее полноправным партнером демократического сообщества государств.

Но решение этой грандиозной задачи поставило Казахстан перед новой проблемой: используя могучий потенциал казахской национальной идеи, сформировать казахстанскую идею, способную объединить, интегрировать все этносы-диаспоры республики в эпоху глобализации.

Национальная идея должна вытекать из всей логики национальной истории и культуры и опираться на общечеловеческие ценности и идеи Конституции страны. Она определяет контуры будущего конкурентоспособного казахстанского общества.

Обобщая исторический опыт, выявляя тенденции исторического развития, идея выходит за пределы данного опыта. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев сформулировал следующие пять принципов, лежащих в основе национальной идеи Казахстана: 1) фактическое и юридическое равенство всех этносов республики; 2) казахский народ является государствообразующим этносом, поэтому он несет ответственность перед другими этносами, а другие этносы должны относиться с пониманием к самовыражению казахской нации; 3) религиозная идентичность и толерантность народов; 4) воспитание казахстанского патриотизма; 5) развитие малого и среднего бизнеса, формирование казахстанского среднего класса.

Все другие этносы должны глубоко осознать, что у героического и стойкого казахского народа, составляющего в настоящее время более 65% от общей численности населения страны, нет сегодня желания доминировать над ними. Казахская идея – это идея демократической открытости, социальной справедливости, символ формирования нового духовно-нравственного пространства и возрождения на ее основе национального самосознания каждого этноса, созидания сильной и цивилизованной независимой государственности как гаранта согласия, мира и благополучия.

Казахстанская национальная идея призвана способствовать внутреннему единству, устойчивости и стабильности общества, сплочению и взаимопониманию, тем самым укреплению независимой государственности. Она должна содействовать разрешению противоречий между интересами различных этносов, конфессий, социальных слоев с тем, чтобы образовалась социально-экономическая, политическая, а главное – духовно-нравственная целостность, составляющая весь казахстанский народ. Решающая роль принадлежит этносу-доминанту.

Осуществив в форме национального суверенитета давнюю свою мечту, казахскую народную идею «Атамекена», казахи обнаружили, что на их долю выпала поистине историческая миссия: объединить в крепкое демократическое культурное единство все этносы-диаспоры, которые живут в Казахстане, считают его своей родиной, искренне и глубоко любят древнюю землю казахов и не хотят покидать ее ни сегодня, ни завтра.

Диалог различных этносов, основанный на национальной идее, есть основа формирования казахстанского народа, который предполагает волю к сотрудничеству, взаимопониманию и согласию, прежде всего высокотолерантного казахского народа.

Воздействие социально-экономического фактора на политический процесс проявляется, во-первых, в том, что он влияет на место и распределение политической власти в обществе; во-вторых, обуславливает социальную и политическую стабильность в стране [4].

По мере дальнейшего развития Казахстана как независимого государства, будет возрастать

интегрирующая роль казахской нации в системе межэтнических отношений страны [5].

Поэтому в исследовании проблемы направляющим ориентиром является изучение национального суверенитета как фактора консолидации полиэтнического и поликультурного казахстанского общества и соотношение идеи национального суверенитета и казахстанской национальной идеи.

Перед лицом наступающей глобализации национальная идея должна вдохновлять и нацеливать на укрепление национальной независимости и идеологической безопасности страны, суверенитета, сохранение самобытной, уникальной культуры казахов в ее диалоге с культурами других этносов в рамках унитарного государства.

Казахская культура содержит богатейший консолидирующий духовно-нравственный потенциал. Национальная идея способна объединить, сплотить все этносы Казахстана в единый народ. Для американцев такой вдохновляющей идеей является успех, возможность продвинуться по социальной лестнице любой ценой.

Диалог в современных условиях – приоритетная форма разрешения конфликтов и противоречий, способ, каким самоустраивается современный мир, стремясь к согласию и взаимопониманию. В последнее время очень часто апеллируют к диалогу, но важно не только провозглашать его и декларировать, но и действительно вступать в диалог, осознавая его различные типы и уровни.

Вот такой глубинный диалог и есть тот способ, с помощью которого казахская национальная идея может обрести статус казахстанской, интегрирующей все этносы в единый народ, способный не только сохранить свою культурную и национальную идентичность в процессе глобализации, но и стать необходимым структурирующим фактором ее осуществления.

Только национальная идея может стать реальной силой, способствующей вхождению в мировое сообщество с чувством национальной гордости, с сознанием собственной значимости и весомости.

Идеология включает также ряд национальных интересов, определяющих политику государства на ближайшие годы. Это, прежде всего, экономический рост и культурный подъем самой казахской нации; возрождение аула, сельской местности. Национальные интересы предполагают разработку специальных социальных программ поддержки материального и духовного развития казахов и других этносов.

Система идей и интересов структурируется согласно принципу диалога. Такая идеология будет содействовать укреплению национальной независимости и безопасности, гражданской и культурной идентичности Казахстана, поможет стране не только выстоять и сохранить свое национальное лицо в условиях нарастающей глобализации, но и стать предпосылкой ее трансформации, успешного осуществления под знаком «другой глобализации». У Казахстана есть, что предъявить миру.

Особенно значимым становится опыт взаимопонимания и взаимосогласия множества этносов и конфессий, явленный миру независимым и суверенным Казахстаном [6].

В настоящее время главной задачей казахстанской внутренней политики становится не только сохранение и укрепление межэтнического согласия, но сохранение, упрочение, прежде всего, религиозной толерантности, межконфессионального диалога и согласия.

Активным проводником современных форм пространства межконфессионального общения стала молодая столица независимого Казахстана, предпринявшая ряд неординарных инициатив, можно сказать, исторического, вселенского характера. Эта идея поистине достойна великого предназначения юной столицы Казахстана, расположенной в самом сердце древних казахских степей, в центре Евразии, на пересечении дорог Востока и Запада, Юга и Севера, Европы и Азии.

Следуя традициям толерантности, Астана выстроила небывалую стратегию межконфессионального диалога как основы духовного согласия и взаимопонимания народов планеты Земля.

Опыт Казахстана – неопровержимое свидетельство того, что диалог и взаимопонимание могут стать реальной платформой демократического государства, в котором полиэтничность воспринимается как национальное богатство. Культура согласия и сосуществования народов требует больших усилий, интенсивного труда, неисчерпаемой энергии.

Таким образом, за годы независимости в Казахстане произошла радикальная трансформация общественного сознания. Смена социокультурной и политической парадигмы, формирование новых экономических структур и сильной президентской власти, развитие демократии, гражданского общества и социального государства, востребованность инициативы и предприимчивости граждан, отказ от патернализма, вхождение Казахстана в мировое сообщество как полноправного субъекта международных отношений – все эти глобальные перемены стали возможными только потому, что сформировалась новая система ценностей.

Казахстан, занявший прочные позиции в мировом цивилизационном пространстве, набирает темпы социально-экономического и духовно-культурного развития.

Трансформация общественного сознания продолжается, обещая раскрыть новые потенциалы творческой, социальной активности казахстанцев, ориентированных на созидание гражданского общества и демократического государства с приоритетами духовности, нравственности, человечности.

В основу идеи должны быть заложены четыре фактора: «Первое – это национальное единство, второе – сильная конкурентоспособная экономика. Я об этом говорил, это необходимо для укрепления независимости и для благосостояния людей. Третье, я говорю об интеллектуальном, созидающем обществе. Если мы хотим быть наравне со всеми и выжить в глобальном мире, мы должны иметь интеллектуальное общество», – сказал Глава государства.

Четвертой составляющей Президент РК назвал построение Казахстана как уважаемого государства. «Мы должны строить наше общество – это и есть четыре основы успешного развития нашей Родины», – заключил Н.А. Назарбаев [7].

28 декабря 2015 года Президент Н.Назарбаев подписал Указ №147 «Об утверждении Концепции укрепления и развития казахстанской идентичности и единства».

Эта концепция базируется на общенациональной патриотической идее «Мәңгілік Ел», выдвинутой Президентом страны, и на таких ценностях, как: гражданское равенство, трудолюбие, честность, культ учености и образования, светская страна.

Кроме того, основой концепции будут служить общенациональные ценности, основанные на культурном, этническом, языковом и религиозном многообразии.

«Казахстанская идентичность и единство – это непрерывный поколенческий процесс. Он базируется на том, что каждый гражданин, независимо от этнического происхождения, связывает свою судьбу и будущее с Казахстаном.

Единое прошлое, совместное настоящее и общая ответственность за будущее связывают общество в одно целое: «У нас одно Отечество, одна Родина – Независимый Казахстан». Осознанность этого выбора – главное объединяющее начало», – говорится в документе.

Одна из задач концепции – формирование общества труда и профессионалов, в котором культивируются такие ценности, как семья, дружба, единство, а также трудолюбие, честность, ученость и образование, трехязычие.

Для реализации Концепции планируется:

- создание общенационального календаря праздников;
- модернизация системы использования государственных символов;
- дальнейшее распространение успешного опыта отдельных регионов по формированию культурно-туристических кластеров и этнодеревень;
- развитие благотворительности и медиации под эгидой Ассамблеи народа Казахстана.

«Внедрение ценностей общенациональной патриотической идеи «Мәңгілік Ел» в учебные программы позволит воспитывать подрастающее поколение в духе нового казахстанского патриотизма», – также отмечается в документе [8].

В целях внедрения трехязычного образования реализуется специальная Дорожная карта, модернизированы государственные программы по развитию и функционированию языков и развитию образования и науки до 2020 года, а также реализован информационный План мероприятий по продвижению трехязычного образования. Будет создан Общенациональный центр по изучению казахстанских ценностей. Срок реализации Концепции – с 2015 до 2025 годы.

Таким образом, Национальная идея Казахстана базируется:

1. На единстве народа и конкурентоспособной экономике. Она должна включать в себя не только общую духовную идею различных наций и этносов, проживающих на территории республики, но и более широкое понятие «гражданской нации». В дальнейшем это будет способствовать повышению стабильности и внутренней безопасности страны, поскольку формирование общей гражданской общности позволит вовремя и эффективно сглаживать противоречия и конфликты ценностей между различными этническими группами.

2. Национальная идея Казахстана должна основываться на едином для всех понимании и признании родной страны – Республики Казахстан. Не казахи как одна доминирующая нация, а казахстанцы – как синтез множества наций и этносов должен стать тем фундаментом, на котором возводится и продолжит возводиться сильное и демократичное многонациональное государство. Казахстан – наш общий дом, соответственно казахстанцы – единый народ. Только осознав это и

демонстрируя высокий патриотизм, возможно претворение в жизнь самых смелых начинаний. Президент страны Н.А. Назарбаев, выступая на XII сессии Ассамблеи народов Казахстана, подчеркнул: «Мы должны быть единой и сплоченной нацией, – нацией, которая будет интегрирована общими ценностями, с гармоничной языковой средой, нацией, которая устремлена в будущее, а не прошлое».

3. При выработке национальной идеи необходимо учитывать тот важный фактор, что формируемый в стране казахстанский народ – это не эмигранты. И ситуация в корне отличается от той, которая существует в Соединенных Штатах Америки или Австралии, где коренное население страны не является титульным. Казахская нация непосредственно связана с территорией Казахстана этническими и историческими корнями, а потому очевидно, что казахи являются как коренным населением страны, так и ее титульной нацией.

4. Необходимо реконструирование традиционной культуры казахов. За время правления российской империи и Советской власти многие элементы собственно казахской культуры были утрачены или забыты, а потому их возрождение на новом этапе имеет принципиальное значение. Имеются в виду лишь те элементы культуры, которые могли бы органично вписаться в современную культуру и сыграли бы положительную роль в самоидентификации казахской нации.

Поиск и определение национальной идеи не является работой одного мыслителя или политика, это сплоченная и усиленная работа всего народа. Однако можно отметить основные тенденции на этом пути – казахстанская модель национальной идеи включает как этнокультурные концепции нации, так и гражданские. Их органичный синтез и гармония станут основой для уверенного и непрерывного роста страны.

Список использованной литературы:

- 1 *Послание Президента РК Н.А. Назарбаева «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // www.akorda.kz.*
- 2 *Кул-Мухаммед М.А. И стал Казахстан суверенным. – Алматы, 2007. – С.130.*
- 3 *Парсонс Т. О понятии «Политическая власть» // Антология мировой политической мысли. – Т.2. – М.: Аспект-пресс, 1997.*
- 4 *Радиков И.В. Политические идеологии: история и современность. Уч. пособие. – СПб.: Береста, 2007.*
- 5 *Масимов К.К. Республика Казахстан в глобальной экономике. – М., 1999. – С.270.*
- 6 *Тажин М.М. Национальная безопасность Республики Казахстан: новое понимание, новые подходы. – Алматы, 2006. – С.350.*
- 7 *Бегалинова К.К., Ашинова М.С., Бегалинов А.С. «О некоторых аспектах концепции «Национальная идея» / История Казахстана: преподавание в школах и ВУЗах. – 2015. – №2. – С.9-15.*
- 8 *Указ Президента РК «Об утверждении Концепции укрепления и развития казахстанской идентичности и единства» (<http://www.akorda.kz/>).*

МРНТИ 11.15.29

Курмангали А.К.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ОБРАЗА ГОСУДАРСТВА

Аннотация

На сегодняшний день интерес к исследованию сложного и многогранного понятия «политический образ страны» приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире проблема формирования позитивного имиджа Казахстана становится все более актуальной. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование положительного образа страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве. В данной статье

предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В завершении делаются выводы. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: государство, политический образ, мировое политическое пространство, Республика Казахстан.

А.Қ. Құрманғали¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ*

САЯСИ МЕМЛЕКЕТ БЕЙНЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда зерттеу жұмысы көпқырлы және қиын байланыстағы "мемлекеттің саяси бейнесі" ерекше қызығушылық туғызып отыр. Қазіргі жаһанданған әлемде Қазақстанның жөнді бейнесін жайлы сұрақтар өзекті болып келеді. Бұл кешенді мәселе халықтармен саяси-экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдениеттік факторлар елдердің қарым-қатынас жиынтығы көрсетті. Мемлекеттің бейнесінің дамуы оның динамикасы әлемдік саяси кеңістігінде оның мәртебесіне едәуір әсер етеді. Берілген мақалада қарастырып отырған мәселенің авторлық зерттеуі ұсынылған. Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілері талдалынып, зерттелінді. Мақалада құбылыстар мен санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелінді. Аяқтау мезетінде қорытындылар жасалынады. Мақалада зерттеліп жатқан мәселенің негізгі бөлігі ретінде талқылаудың қысқаша мазмұны әрекеті қабылданған.

Түйін сөздер: мемлекет, мемлекеттің саяси бейнесі, әлемдік саяси кеңістігі, Қазақстан Республикасы.

A.K. Kurmangali¹

¹*Abay Kazakh National Pedagogical University*

FEATURES OF FORMATION OF THE POLITICAL IMAGE OF THE STATE

Abstract

To date, interest in the study of the complex and multifaceted concept of "national image of the country" has acquired special significance. In the modern globalizing world, the problem of forming a positive image of Kazakhstan is becoming more urgent. This urgency is due to a complex of political, economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of the relationship between countries and peoples. Dynamics reflecting the development and formation of a positive image of the country has a significant impact on its status in the global political space. In this article, we propose an author's study of the problem in question. The relevance of the topic of the article is beyond doubt. The main aspects of the topic are analyzed and examined. The article studies the relevance and essence of phenomena and categories. In conclusion, conclusions are drawn. The article makes an attempt to summarize the discussion as the main part of the investigated problem.

Keywords: state, political image of the state, world political space, the Republic of Kazakhstan.

Общая модель внешнего имиджа государства включает в себя различные «образы государства». Необходимо структурировать и определять приоритеты формирования этих образов, исходя из логики знакомства с некой «terra incognita», обусловленной последовательностью вопросов, задаваемых при желании познакомиться с новой страной [1, с. 54].

В первую очередь, в массовое сознание проецируется политико-географический образ страны, представляющий собой концентрацию ведущих географических знаков, символов, черт страны в политическом отношении.

Затем на сформированный политико-географический образ наносится привлекательный природно-ресурсный образ – концентрация ведущих признаков и символов национальных ресурсов богатств в природном, ландшафтном или климатическом отношении.

Природно-ресурсный образ дает основу для цивилизационно-культурного образа, представляющего собой концентрацию национальных культурных знаков, символов и черт народа, страны в

историческом и цивилизационном измерении.

На природно-цивилизационно-культурный фон накладывается социоментальный образ народа, определенный как концентрация ведущих социальных признаков, символов, черт народа в ментальном отношении. Социально-ментальный образ идентифицирует народ с характерными, наиболее типичными социально-психологическими признаками.

Далее положительность социально-ментального образа подкрепляется результатами труда народа в виде производственно-экономического образа, обозначенного исследователем как концентрация ведущих экономических символов, знаков, возможностей страны в научном, промышленном, и ином производственном отношении; как символ благополучия, могущества и влияния государства.

Завершает череду перечисленных образов национально-ценностный образ – концентрация ведущих знаков и символов, выражающих государственные интересы, цели и устремления в национально-идейном отношении.

Э.Галумов утверждает, что последовательность формирования имиджа страны должна проходить строго от стадии политико-географического образа к национально-ценностному, иной подход нарушит логику восприятия и может привести к несоответствию задуманного образа и полученного [1, с. 176].

Тем не менее, вероятнее предположить, что различные аудитории будут интересоваться различными образами, в зависимости от своих конкретных и существующих в настоящий момент предпочтений и потребностей. Таким образом, структура имиджа должна быть пластичной, чтобы каждый сегмент аудитории получал необходимую ему совокупность образов. В рамках политического подхода по формированию образа страны мы приведем еще одну концепцию государственного образа, Г.Зборовским и Е.Шуклиной [2]. Основой политического образа государства в данном случае называется система социальных ценностей, существующая в конкретной стране. Авторы приводят классификацию, в соответствии с которой ценности подразделяются на:

- политические (свобода слова, гражданские свободы, законность, порядок, конституция, гражданское общество, национальный суверенитет, гарантии социальной справедливости и др.);
- витальные (жизнь, здоровье, безопасность, благосостояние, состояние человека – сытость, покой, бодрость...);
- социальные (статус, работа, семья, уровень потребления, социальная активность, профессионализм, независимость, патриотизм, социальное равенство, коллективизм, социальная ответственность, правопорядок и т.д.);
- моральные (добро, благо, любовь, дружба, честь, долг, верность и т.д.);
- религиозные (бог, божественный закон, вера, спасение, благодать и др.);
- эстетические (красота, гармония, стиль, традиции/инновации, культурная самобытность/ подражание) и др.

Опираясь на предложенную классификацию, авторы «расчленяют» образ СССР на символы, отражающие определенную группу ценностей. Так, «образ Советского Союза в глазах представителей зарубежных стран складывался из таких символов, как лагеря, репрессии (политические ценности страны), классический балет (эстетические ценности), дефицит товаров (витальные ценности), гостеприимство (моральные ценности), полеты в космос (социальные ценности) и др.» Понятие «система ценностей» близко к понятию менталитета – осознанной системе символов и смыслов, характерной для определенной культурно-исторической эпохи и закрепленной в сознании людей в процессе общения. Формированием политического образа страны занимается политическая элита, находящаяся у власти.

Впрочем, данная концепция представляется не слишком удачной, к недостаткам такой модели отнесем: субъективность компонентов, не позволяющая проводить какие-либо измерения и подсчеты; спорность представленной классификации (что усложняет установление связей между компонентами), отсутствие в «образной» системе символов, обозначающих не только «смыслы», но и вполне материальные структуры. В целом, подобный подход ставит под сомнение возможность эффективно планировать имидж государства и управлять им, что не отвечает адекватности поставленной задачи.

Один из представителей маркетингового подхода А.Панкрухин образ страны определяет как совокупность эмоциональных и рациональных представлений о государстве [3, с. 15]. В рамках данного подхода не приводятся конкретных и структурированных моделей территориального образа. Однако, можно привести ключевые составляющие имиджа государства, определенные А.Панкрухиным. Так, по мнению автора, образ страны составляют официальная символика страны (герб,

флаг, гимн, ордена и другие национальные знаки отличия, словесные символы); неформальные символы страны (совокупность символов, не имеющих официального утверждения, но существующие в общественном сознании и вызывающие ассоциации с определенной страной). К числу последних автор относит исторические и мифические личности, сыгравшие существенную роль в истории страны и ее внешней политике, растения и животные, характерные для флоры и фауны страны; отличительные продукты экспорта и внутреннего использования. В качестве значимых компонентов образа фигурируют история страны, личность лидера, бренды, а также субимиджи – например, деловой имидж, денежный и т.д.

Подводя итог рассмотренным нами концепциям, определим подход, наиболее перспективный и адекватный рассматриваемой проблематике. При первом приближении, наибольшей релевантностью обладают три из перечисленных подходов. Это очевидно, поскольку данные подходы принципиально обосновывают управляемость нематериальных активов, что является первостепенным аспектом, с точки зрения политологов. Отбросив без колебаний «социально-ценностную» концепцию образа государства, отметим, что геополитический подход также, по нашему представлению, оперирует в большей степени абстрактными и весьма масштабными категориями, что затрудняет его применимость на практике. Далее, нам представляется необходимым ранжировать подходы по критерию уровня охвата проблем. В этом случае становится ясно, что брендинговый подход чересчур узок, а маркетинговый слишком широк. Таким образом, максимально соответствующим уровню задач, решаемых специалистами в области современной политики и политологии, остается так называемый «образный» подход.

При этом мы хотели бы отметить, что политический образ государства – взаимодействие субъектов в политике, различных имиджей индивидуальных субъектов политики; имиджей групповых субъектов политики (носителями таких имиджей может быть нация, этнос, тендер и др.); имидж корпоративного субъекта политики (носителями являются различные организации); имидж системно-корпоративного субъекта политики (основным его носителем является государство).

Политический образ государства – это многослойная структура, в рамках которой существуют параллельные пространства. Одно из пространств – научно обоснованный, сбалансированный образ государства, который, по существу, представляет собой некую проекцию базовых идеологических конструкций элит, связанных с их представлениями об оптимальном встраивании территории (государства) во все значимые для них среды.

Параллельно данному пространству существует и другое – образ государства, сформировавшийся стихийно и образовавшийся на уровне обыденного сознания.

Политический образ государства устойчив и внутренне непротиворечив, если эти два пространства, как минимум, имеют область пересечения, а в предельном случае вторая составляющая может считаться так называемой естественной компонентой (т.е. самовоспроизводящейся, не требующей ресурсов для формирования) и выступает как ядро более сложного теоретического уровня. Такого рода ситуации возможны для государств, политические, экономические системы которых не претерпевают кардинальных изменений.

В случае изменений эти два уровня меняются местами, и новый искусственно сконструированный образ государства предлагается новыми элитами в качестве потенциального ядра для формирования нового обыденного образа («Казахстан – страна возможностей»).

Мы считаем необходимым рассмотреть государственный образ в терминах теории постиндустриального общества Д.Белла [4, с. 68]. Так, можно утверждать, что для традиционного общества были характерны одномерные, в ряде случаев, биполярные образы государства; в основу которых укладываются одномерные конструкты «мы – они», как они существуют в обыденном сознании. Для индустриального общества характерны простые двумерные образы государства (кумулятивные).

Для современного общества, которое одновременно может быть названо обществом информационным, обществом постмодерна, характерна принципиально иная конфигурация образных структур. В таком типе общества образ государства из ригидной структуры вдруг превращается в поток, и смысл этого превращения связан с принципиальным изменением информационной среды, в которой живут государства первого мира (появление Интернета, снятие темпоральных и территориальных ограничений и барьеров). С появлением блогговых технологий элиты теряют контроль над процессом конструирования политического образа. Вторая сторона процесса заключается в диалектике глобализации и регионализации (размывание понятия «национального государства»,

«национальных государственных границ», когда источником идентичности стала провинция в классическом римском понимании). В результате территориальный образ государства – это некоторый поток, причем поток турбулентный, в котором существуют основные направления течения, но есть и боковые протоки, застойные зоны, вихри, водовороты, плотины и водопады.

В результате можно сделать вывод о том, что в государстве, на территории которого существует несколько укладов, присутствует определенная противоречивость, разорванность идентичностей и связанных с ними образно-имиджевых конструкторов.

Видимо, в силу такой цивилизационной разорванности так труден поиск единой национальной идеи. Поскольку не только по содержанию, но и по форме эта идея не может совпадать для живущих в традиционном обществе и космополитических граждан. От того насколько политический образ страны станет понятным, реальным, а не виртуальным зависит степень реализации национальных интересов, её цивилизационный выбор и инвестиционная привлекательность. У Казахстана же сформировался свой политический образ страны, заработал капитал публичности. Евразийский саммит, Евразийский Медиа-форум, саммит СВМДА увеличили его публичный капитал и сделали бесспорным лидером в Центральной Азии.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что политический образ государства складывается из очень многих, совершенно разноплановых составляющих. Объектом имиджа может быть как отдельный человек – политический или общественный деятель, так и сама страна.

Список использованной литературы:

- 1 Галумов Э. Основы PR. – М.: «Летопись XXI», 2004. – 342 с.
- 2 Зборовский Г., Шуклина Е. Социология на Урале: особенности, достижения, проблемы // Вестник Уральского государственного университета. – 2007. – №2. – С.45.
- 3 Панкрухин А. Миф, приносящий миллиарды: успех компании невозможен без сильных брендов // Новый маркетинг. – 2004. – №2. – С.13-18.
- 4 Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Академия, 1999. – 186 с.

ГРНТИ 11.01.65

Дауен Д.Б.¹, Масабаев К.И.²

¹*Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан*

²*КазНУ им. аль-Фараби и Института Востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан*

ХІХ СЪЕЗД КПК: НОВЫЙ РУБЕЖ РАЗВИТИЯ КНР

Аннотация

Развитие КНР уже не удивляет своими темпами, а заставляет нас задуматься над механизмом управления всего этого процесса. Сегодня правящая Коммунистическая партия Китая это движущая сила развития страны. Цели, которые ставит перед собой КПК, является утверждение дальнейшего курса на безальтернативное построение китайского общества «Сяокан», что означает «общество малого достатка», или «среднезажиточное» общество. Добиться этой цели Пекин планирует не за счёт экстенсивного развития уже существующих секторов экономики, а активно продвигая новые технологии. Построение этого общества, планируется завершить уже к 2021 году. XIX съезд КПК, прошедший в 2017 году, можно сказать подытожил все свои действия за все годы реформ, и поставил новые задачи. Данная статья рассматривает основные моменты съезда и новые направления по развитию Китая.

Ключевые слова: Китай, Коммунистическая партия Китая, модернизация, реформа, экономический пояс Шелкового пути.

Д.Б. Дауен¹, К.И. Масабаев²

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

²al-Farabi атындағы ҚазҰУ және Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану Институты,
Алматы, Қазақстан

ҚКП-НЫҢ XIX СЪЕЗІ: ҚХР ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Аңдатпа

Қытайдың дамуы бұрынғыдай тек қарқынымен таңқалдырмайды, бізді осы процесті басқару механизмі туралы ойлауға мәжбүр етеді. Бүгінде Қытайдың билеуші коммунистік партиясы елдің дамуының қозғаушы күші болып табылады. ҚКП-ның алдына қойған мақсаттары – «орташа тұрмыстық деңгей» немесе «орташа ауқатты» қоғам деген мағынаны білдіретін қытайлық Сяокан қоғамын құруға қатысты бағытты бекіту. Бейжің бұл мақсатқа экономиканың қолданыстағы секторларын кеңейту арқылы емес, жаңа технологияларды белсенді түрде енгізу арқылы қол жеткізуді жоспарлауда. Бұл қоғамның құрылысын 2021 жылға дейін аяқтау жоспарланған. 2017 жылы өткізілген ҚКП-ның 19-шы съезі өзінің реформалаудың барлық жылдарындағы әрекеттерін қорытындылап, жаңа міндеттер қойды деп айтуға болады. Бұл мақала съездің негізгі тұстары мен Қытай дамуының жаңа бағыттарын қарастырады.

Түйін сөздер: Қытай, Қытай коммунистік партиясы, модернизация, реформа, Жібек жолының экономикалық белдеуі.

D.B. Dauyen¹, K.I. Massabayev²

¹*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

²*al-Farabi KazNU and R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies,
Almaty, Kazakhstan*

19th NATIONAL CONGRESS OF THE COMMUNIST PARTY OF CHINA: THE NEW FRONTIER OF CHINA'S DEVELOPMENT

Abstract

The development of China no longer surprises with its pace, but makes us think about the control mechanism of this whole process. Today, the ruling Communist Party of China is the driving force of the country's development. The goals that the CCP sets for itself is to approve a further course towards the non-alternative construction of the Chinese Xiaokan society, which means a "low-income society," or a "middle-income" society. Beijing does not plan to achieve this goal through extensive development of existing sectors of the economy, but by actively promoting new technologies. The construction of this society is planned to be completed by 2021. The 19th CPC Congress, held in 2017, summarized all its actions over all the years of reform, and set new tasks. This article discusses the main points of the congress and new directions for the development of China.

Keywords: China, Chinese Communist Party, modernization, reform, The Silk Road Economic Belt.

Одним из основополагающих решений очередного XIX съезда КПК стало внесение изменений в Устав Коммунистической партии Китая. В ней четко прослеживается новая концепция КНР о руководящей роли КПК: «...коммунистическая партия Китая руководствуется в своей деятельности марксизмом-ленинизмом, идеями Мао Цзэдуна, теорией Дэн Сяопина, важными идеями тройного

представительства, научной концепцией развития, идеями Си Цзиньпина о социализме с китайской спецификой новой эпохи» [1].

Из этого следует, что политический статус Си Цзиньпина поднят на уровень основателя современного Китая Мао Цзэдуна и отца современных китайских реформ Дэн Сяопина. "Под руководством идей Си Цзиньпина о новой эре социализма с китайской спецификой, Компартия Китая ведет все нации китайского народа в великой борьбе, осуществлении великой цели и претворении в жизнь мечты о возрождении Китая, обеспечивая становление новой эры социализма с китайской спецификой", - говорится в обновленной версии устава. В этом направлении важнейшей задачей, озвученной съездом является построение модернизированной инновационной экономики с серьёзной природосберегающей составляющей. Для этого запускается экологическая программа «Прекрасный Китай». Уже сейчас 55% экономического роста Китая обеспечивают высокотехнологичные отрасли. Как было отмечено на съезде: «...модернизированным и инновационным» Китай станет в 2035 году, а «богатой, могущественной, демократической, гармоничной, цивилизованной и прекрасной социалистической державой» – к 2050 году [2].

Это означает, что фактическое построение зажиточного общества, будет своеобразной «красной нитью» политики КНР, на которую все последующие годы будут нацелены соответствующие экономические реформы. И именно так, Китай шаг за шагом, будет пытаться заменить экспортно-ориентированную модель развития на замкнутую в себя экономику внутреннего рынка.

Что значит, по-новому сформулировано основное противоречие современного китайского общества. Если раньше оно заключалось «между потребностями народа и отсталым общественным производством», то сейчас трактуется как противоречие «между постоянно растущими потребностями народа в хорошей жизни и неравномерностью и неполнотой развития». Это является признаком глубоких изменений национальных перспектив – от перспектив бедной развивающейся страны к перспективам общества растущей зажиточности, которое стремится стать великой державой.

По итогам съезда произошли и кадровые перестановки в ЦК КПК, Политбюро ЦК КПК, Постоянном комитете Политбюро ЦК КПК, Центральной комиссии по проверке дисциплины КПК и Военном совете КПК.

Как и ожидалось, Си Цзиньпин был переизбран на должность генерального секретаря ЦК КПК но главным, по мнению экспертов, является то что Си Цзиньпину удалось добиться на этом съезде – он значительно усилил свою власть, поставив на ключевые должности верных себе людей. При этом впервые за долгое время на съезде никак не была обозначена фигура преемника. Как полагают политологи, это означает, что Си Цзиньпин планирует оставаться партийным лидером и после 2022 года, когда пройдёт следующий съезд Коммунистической партии Китая.

Вторым человеком в государстве остался Ли Кэцян (предыдущий премьер Госсовета КНР), который сохранил свой пост. Впервые избранный глава канцелярии ЦК КПК Ли Чжаньшу, занявший третье место в иерархии партии, в 1980-х годах работал в аппарате КПК вместе с Си Цзиньпином, поэтому его по праву можно отнести к назначениям, продавленным лично Си. Вице-премьер Госсовета Ван Ян, идущий четвёртым по влиянию в политическом поле, является соратником предыдущего лидера КНР Ху Цзиньтао и, разумеется, будучи «комсомольцем», к «друзьям» Си Цзиньпина не относится. То же самое касается и первого вице-преьера государства ХаньЧжэна – стоящего в оппозиции Си представителя «шанхайских» элит. Пятый человек в партии, глава центра политических исследований ЦК Ван Хунин, теперь будет отвечать за идеологию КПК и в целом выступает как сторонник Си Цзиньпина. Ван Хунин давно является главным теоретиком партии, а при этом еще и негласным автором «теории трех представительств» Цзян Цзэминя, «теории научного развития» Ху Цзиньтао и даже отчасти включенных в устав КПК на данном съезде «идей Си Цзиньпина». Шестым в списке идёт глава центральной комиссии КПК по проверке дисциплины ЧжаоЛэцзи, который возглавит борьбу с коррупцией, сменив на этом посту ушедшего в отставку главного соратника Си Цзиньпина Ван Цишаня. В Политбюро он пришел одновременно с Генсеком пять лет назад, и потому, будучи выходцем из родной провинции Си, станет связью руководителя КНР с мощнейшим инструментом своего влияния – ЦК по инспекционной работе с многотысячным штатом оперативников.

По мнению специалистов в новом Уставе закреплена основополагающая цель внешней политики современного Китая – продвижение идеи о создании сообщества единой судьбы человечества и содействие преобразованию системы глобального управления.

"....Китай будет придерживаться мирного пути развития в своей внешней политике, а также продолжит стимулировать формирование нового типа международных отношений, основанных на взаимном уважении, равенстве и выгоде", [3] говорится в принятой XIX съездом Компартии КНР резолюции, которая предусматривает план развития страны на последующие пять лет.

"Китай будет неизменно идти по пути мирного развития, будет высоко нести знамя мира, развития, сотрудничества и всеобщей выгоды, твердо придерживаться основной цели своей внешней политики: защищать мир во всем мире и содействовать совместному развитию", - говорится в тексте документа, зачитанного в ходе последнего заседания съезда в Доме народных собраний в Пекине [4].

В Уставе зафиксирована и главная цель развития Китая – реализация «величайшей мечты китайской нации с нового времени – великое возрождение китайской нации». С учетом того, что в Китае внешняя политика подчинена внутренней, главная задача внешней политики – это создавать условия для реализации этой цели. Повышенное внимание к внутреннему развитию Китая не означает курс на самоизоляцию и отказ от глобальных амбиций. Напротив, среди решений XIX съезда КПК – включение в устав партии инициативы «Один пояс – один путь» Си Цзиньпина. Это стратегия экономической интеграции евразийского пространства, ориентированная на Китай [5].

Принятой резолюции КПК также указано, что "...Китай будет с неуклонной решимостью развивать дружбу и сотрудничество со всеми странами, активно стимулировать международное сотрудничество в рамках инициативы "Один пояс – один путь". Китай будет активно участвовать в преобразовании и формировании системы глобального управления, стимулировать формирование нового типа международных отношений, основанных на равенстве и взаимоуважении" [6].

Китайская инициатива по созданию глобальной транспортной и инвестиционной инфраструктуры "Один пояс, один путь" объединяет два проекта - "Экономический пояс Шелкового пути" и "Морской Шелковый путь XXI века".

"Экономический пояс Шелкового пути" (ЭПШП) – проект по формированию единого евроазиатского торгово-экономического пространства и трансконтинентального транспортного коридора. Название дано в честь древнего Шелкового пути (караванный маршрут, соединявший Китай и Европу через Центральную Азию; функционировал со II в. до н. э. по XV в.).

Как известна, идея проекта была выдвинута Си Цзиньпином еще в сентябре 2013 г., руководитель Китая выделил пять основных задач, которые призван решить ЭПШП: усиление региональной экономической интеграции, строительство единой трансасиатской транспортной инфраструктуры, ликвидация инвестиционных и торговых барьеров, повышение роли национальных валют, углубление сотрудничества в гуманитарной сфере. По словам китайских представителей, к ЭПШП может подключиться 67 государств, население которых составляет 63% от мирового. Ориентировочные сроки реализации проекта - 30 лет. По оценкам авторов проекта, ЭПШП позволит сократить сроки доставки грузов из Китая в Европу. В настоящее время средний срок доставки контейнерных грузов морским транспортом составляет 45-60 суток. В случае успешной реализации проекта ЭПШП грузы из Китая в Европу будут доставляться за 10 дней. Помимо создания единой транспортной инфраструктуры, проект подразумевает расширение таможенного сотрудничества, расширение масштабов финансовых операций между странами, создание финансовых институтов при различных региональных организациях (ШОС, БРИКС). Развитие гуманитарных связей подразумевает активный обмен в сфере культуры и науки, СМИ, молодежные контакты. По опубликованным данным, в основе проекта лежит строительство трех железнодорожных коридоров (северный, центральный и южный). Все они соединят восточные провинции Китая со странами Западной Европы [7].

Маршрут северного коридора: через Казахстан и РФ к Балтийскому морю, его западная ветка пройдет через Белоруссию и Польшу в Германию и Голландию.

Центральный коридор, который является самым сложным с точки зрения политической обстановки и отсутствия действующей инфраструктуры, соединит порты восточного Китая (Шанхай, Ляньюньган) со странами Центральной Азии (Киргизия, Узбекистан, Туркменистан), Ираном, Турцией, затем проследует через Балканский полуостров к портам Франции. Его реализация потребует строительства дополнительного тоннеля под проливом Босфор в Стамбуле (Турция).

Южная ветвь проходит через Бангладеш, Индию и Пакистан. Кроме сухопутного транспортного коридора, китайской стороной была предложена концепция развития морских торговых путей, которая получила название "Морской Шелковый путь XXI века" (МШП). Планы по его созданию были озвучены в октябре 2013 г. Си Цзиньпином в Индонезии. Морской путь возьмет начало в городе Фучжоу (провинция Фуцзянь), пройдет через Гуанчжоу (провинция Гуандун) и остров

Хайнань, по Малаккскому проливу (Малайзия-Индонезия), затем через Индийский океан, обогнет Африканский рог (Кения) и направится в Красное и Средиземное моря.

Второе направление МШП идет из китайских портов в южную часть Тихого океана.

Для решения действительно грандиозных и амбициозных задач, которые озвучены на съезде, требуются огромные ресурсы, и они у КНР есть.

В ноябре 2014 г. в рамках саммита АТЭС Китай выступил с заявлением о намерении выделить \$40 млрд. на создание Фонда Шелкового пути. Эти средства будут направлены на оказание финансовой поддержки для строительства инфраструктуры, развития финансового сотрудничества и других проектов в странах, входящих в "Один пояс, один путь". В мае 2017 г. Си Цзиньпин заявил, что размер Фонда будет увеличен еще на 100 млрд. юаней (\$14,5 млрд.)

Другим финансовым механизмом стал Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АБИИ, учрежденный по инициативе КНР в октябре 2014 г.). Его участниками являются 57 стран Азиатско-Тихоокеанского региона, Ближнего Востока, Латинской Америки и Европы, размер которого составляет около \$100 млрд.

По словам Си Цзиньпина, в 2015 г. китайскими инвесторами было вложено в страны - участницы проекта ЭПШП и МШП около \$15 млрд. В частности, к инвестированию проектов были привлечены китайские портовые операторы и транспортные компании (Cosco Pacific, China Merchants, China Road and Bridge и др.), которые, по данным Reuters, вложили около \$5 млрд в развитие транспортной инфраструктуры в странах, через которой проходят маршруты ЭПШП и МШП. При этом, по словам председателя КНР, объем торговли Китая с этими странами в 2014-2016 гг. превысил \$3 трлн. В мае 2015 г. подписано соглашение о сопряжении ЭПШП и Евразийского экономического союза (ЕАЭС). При этом в соглашении было отмечено, что основной площадкой, где будут обсуждаться вопросы сопряжения, станет Шанхайская организация сотрудничества [8].

Руководство Китая достигло соглашения по сопряжению ЭПШП с инфраструктурными проектами других стран. В частности, с монгольским проектом "Степной путь" (модернизация трансмонгольской железной дороги Китай - Россия) и южнокорейской "Евразийской инициативой" (объединение железных дорог Северной и Южной Кореи с выходом на Транссибирскую магистраль) и казахстанской программы "Нурлыжол" [9].

Среди других дополнений в этот основополагающий партийный документ были приняты положения об "абсолютном руководстве" со стороны партии над вооруженными силами страны. Партийный форум поставил задачу адаптировать стратегию национальной обороны КНР к современным условиям и модернизировать вооруженные силы страны до уровня ведущих армий мира.

На XIX съезде было подчеркнуто, что перед лицом значительных изменений в сфере национальной безопасности и требований времени в строительстве сильного государства с могущественными вооруженными силами необходимо неуклонно сохранять приверженность строительству сильных вооруженных сил, в полной мере претворить в жизнь идеи Си Цзиньпина об укреплении армии, адаптировать военную стратегию к новым условиям", - говорится в документе. "Необходимо построить мощные и модернизированные сухопутные силы, военно-морской флот, военно-воздушные силы, ракетные войска и войска стратегической поддержки, создать сильные и эффективные институты управления объединенными военными операциями для зон боевого командования, создать современную боевую систему с китайской спецификой. С этим мы сможем в полной мере продвинуться в модернизации национальной обороны и армии и трансформировать наши народные вооруженные силы в армию передового мирового уровня", - подчеркнули делегаты съезда.

В ноябре 2015 года председатель КНР Си Цзиньпин сообщил о грядущих масштабных реформах в Народно-освободительной армии Китая (НОАК). Помимо сокращения численности вооруженных сил на 300 тыс. человек (до 2 млн военнослужащих) к 2018 году, преобразования также затронут организационно-штатную структуру НОАК. Реформы должны завершиться к 2020 году.

Многие китайские и иностранные специалисты уже назвали текущую военную реформу НОАК "наиболее радикальной в ее истории". В декабре 2015 года руководство страны заявило о преобразовании Второго артиллерийского корпуса НОАК (ракетные войска стратегического назначения) в Ракетные войска, а также о создании принципиально нового вида войск - Войска стратегической поддержки.

В январе 2016 года Генеральный штаб, Главное политическое управление, Главное управление тыла, Главное управление вооружений и военной техники были преобразованы в 15 военно-

административных единиц, которые подчиняются напрямую высшему военному органу – Центральному военному совету, председателем которого является Си Цзиньпин. В составе органов управления ВС создано Командование сухопутных войск, функции которого ранее выполнял упраздненный Генштаб НОАК. 1 февраля 2016 года было объявлено об изменении региональной системы управления НОАК: семь военных округов преобразовали в пять зон боевого командования – Северную, Южную, Западную, Восточную и Центральную [10].

На наш взгляд, доклад Си Цзиньпина на съезде закрепил китайскую политику, проводившуюся в последние годы. "Закреплен курс на то, что Китай будет занимать достойное для себя место, но в существующей системе международных отношений, без ее подрыва. Главные инновации на съезде были внутреннего характера, не влияющие на внешнюю политику. Подтвержден курс на жесткую борьбу с коррупцией, что, естественно, внутри Китая многим не нравится, особенно коррупционерам. Некоторые даже говорят, что это может повлиять на инвестиции, поскольку многие руководители компаний лишаются своих постов, тем самым создается нестабильность – так говорят люди не внутри Китая, а за рубежом, видимо, связанные с коррупционерами. Действительно, руководителей среднего уровня снято несколько десятков тысяч, сейчас они в тюрьме – но ведь коррупция сама по себе сдерживает развитие экономики", - сказал он.

Некоторые оппоненты Си Цзиньпина, так называемые «оппозиционные сопротивления» в рядах партийной номенклатуры пытаются сорвать планы Си Цзиньпина по изменению внутреннего курса страны. Тем более что часть ключевых руководящих кланов КНР по-прежнему не желает никаких радикальных экономических изменений. Экспортная модель для них — обильный «золотой хлеб». И, разумеется, добровольно отказываться от выгоднейшего дохода, формирующегося за счет искусственной девальвации юаня, крепко зависимых от Запада рынков сбыта, заокеанских деловых партнеров и выстроенных за долгие годы коррупционных схем, они просто так не намерены.

За прошедшие годы сделано очень много и в плане проведения реформы управления, это одна из стратегий, которая называется в Китае «управлять государством на основе закона», и «создания честного и неподкупного правительства», и в плане реформы самой партии. Требования к членам КПК и в особенности к «руководящим кадрам» стали очень жесткими.

На наш взгляд, настоящая война элит в Китае только начинается. И если по ее итогам Си Цзиньпин сумеет реализовать заложенные амбиции, КНР станет страной с колоссальным внутренним потреблением и экономикой замкнутого цикла. Если нет, то теория «всеобщего благоденствия» и «средней зажиточности», несмотря на явные успехи, быстро разобьется о бытовые социальные проблемы простого китайского народа, бережно спровоцированные силами извне и саботажем разложившихся китайских чиновников изнутри.

Для Казахстана важно учитывать все перемены происходящие в КНР. КНР занимает одно из ведущих мест в мире по уровню ВВП и к тому же является крупным инвестором экономики РК, реализуются совместные индустриальные проекты. Более того, Казахстан участвует в реализации китайского «Экономического пояса Шелкового пути». По поручению первого президента Казахстана Нурсултана Назарбаева Государственная комиссия по модернизации экономики разработала проект «Новый Шелковый путь», будущий мост между Европой и Азией. «Казахстан, располагаясь в самом сердце Евразийского континента, связывает крупнейшие рынки Китая, Европы, России, стран СНГ и обеспечивает транспортные маршруты в страны Центральной Азии и Персидского залива», – заявил Глава государства. Транзитный маршрут из Китая в Европу через Казахстан имеет неоспоримое преимущество: он значительно короче по сравнению с морским маршрутом через Суэцкий канал. Для максимального использования транзитного потенциала страны необходимы прорывные проекты и, соответственно, новые подходы к их реализации. У Казахстана есть все предпосылки для того, чтобы стать важным межрегиональным транзитным центром. Конкурентное преимущество проекта «Новый Шелковый путь» была предложена основать на «принципе 5С» – скорость, сервис, стоимость, сохранность и стабильность. Главный элемент «Нового Шелкового пути» – транспортно-логистический хаб, согласно стратегии будет формироваться вокруг ряда ключевых проектов.

Во-первых, предусматривается создание на базе «Казахстан темир жолы» мультимодальной транспортно-логистической компании мирового уровня. Во-вторых, ставка делается на развитие международного центра приграничного сотрудничества «Хоргос – Восточные ворота» на границе с КНР и реализацию на западе Казахстана проектов по расширению морского порта «Актау» и строительству логистического центра в Актобе. В-третьих, будет создаваться ключевая транспортная артерия – «Трансконтинентальный коридор Западная Европа – Западный Китай», и, в-четвертых,

будет продолжено расширение пропускной способности железнодорожной сети страны. В рамках проекта уже началась работа по налаживанию движения регулярных контейнерных поездов между Китаем и Казахстаном. Таким образом, сегодня Казахстан является одним из самых активных участников стратегии "Один пояс, один путь". Наша страна, помимо инфраструктурных проектов, работает над целым рядом программ по открытию совместных с КНР производств. Основным приоритетом, на наш взгляд, должно быть создание взаимосвязанных промышленных технопарков, научных и инновационных кластеров и свободных экономических зон вдоль «Экономического пояса Шелкового пути».

Список использованной литературы:

- 1 Доклад Си Цзиньпина на XIX съезде Компартии Китая представил дорожную карту на пятилетие // <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>
- 2 Цзиньпин: К 2050 году КНР станет модернизированной социалистической страной // <https://regnum.ru/news/2335364.html>
- 3 В Пекине заявили, что намерены придерживаться мирного пути развития // https://forbes.kz/news/2017/10/24/newsid_157698
- 4 «Один пояс, один путь». Основные тезисы речи Си Цзиньпина // <https://inosmi.ru/politic/20170517/239368854.html>
- 5 Резолюция XIX Всекитайского съезда КПК по докладу Центрального комитета КПК 18-го созыва // http://russian.news.cn/2017-10/24/c_136703053.htm
- 6 Проект "Один пояс, один путь". Досье // <http://tass.ru/info/4383152>
- 7 Проект "Один пояс, один путь". Досье // <http://tass.ru/info/4383152>
- 8 О подписании Плана сотрудничества по сопряжению Новой экономической политики "Нұрлы Жол" и строительства "Экономического пояса Шелкового пути" между Правительством Республики Казахстан и Правительством Китайской Народной Республики // <http://egov.kz/cms/ru/law/list/P1600000518>
- 9 Реорганизация системы военных округов в Китае // <https://bmpd.livejournal.com/1712981.html>

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

ГРНТИ: 04.51.65

Кульжанова Ж.Т.¹, Шерьязданова Г.Р.¹, Муханбеткалиев Е.Е.¹

¹Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина,
Астана, Казахстан
zhuldizay-68@mail.ru, sheryazdang@gmail.com, Yesbol-@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ЦЕННОСТНЫЕ ИЕРАРХИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В период социальных катаклизмов, которые переживает Казахстан, вопрос о том, что происходит с институтом семьи, стал одним из самых актуальных. Это связано с тем, что любое общество, рассматривая семью как одну из главных жизненных опор, особенно обеспокоено возможностью ее если не разрушения, то деформаций, которые могли бы привести к непредсказуемым последствиям для будущего этого общества. В то же время, широко распространено мнение о том, что в период кризисов возрастает роль и значение семьи как важного буфера между индивидом и социальными переменами... Именно семья проявляет себя как весьма функциональная система, обладающая высокой способностью к адаптации в самой различной обстановке.

Ключевые слова: молодежь, трансформация, семья, семейные ценности, общество.

Ж.Т. Кульжанова¹, Г.Р. Шерьязданова¹, Муханбеткалиев Е.Е.¹

¹Қазақ агротехникалық университеті,
Астана қ., Қазақстан
zhuldizay-68@mail.ru, sheryazdang@gmail.com, Yesbol-@mail.ru

ЖАСТАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ҚҰНДЫЛЫҚ ИЕРАРХИЯСЫ

Аңдатпа

Қазақстандағы әлеуметтік катаклизмдер кезеңінде отбасылық институт мәселесі ең өзекті болды. Бұл кез-келген қоғам отбасының өмір тіршілігінің негізгі тірегі ретінде қарастыратындығына байланысты, егер ол болмаса, онда бұл қоғамның болашағы үшін күтпеген салдарға әкеп соғуы мүмкін деформациялар, әсіресе оны жою мүмкіндігі туралы алаңдаушылық тудырады. Сонымен қатар дағдарыс кезеңінде отбасының жеке және әлеуметтік өзгерістер арасындағы маңызды буферлік рөлі мен маңызы арта түседі деп саналады. Бұл өзін әр түрлі жағдайларға бейімдеу қабілеті жоғары функционалды жүйе ретінде көрінетін отбасы.

Түйін сөздер: жастар, трансформация, отбасы, отбасылық құндылықтар, қоғам.

Kulzhanova Zh.T.¹, Sheryazdanova G.R.¹, Mukhanbetkalyev E.E.¹

¹S.Seifullin Kazakh AgroTechnical University,
Astana, Kazakhstan
zhuldizay-68@mail.ru, sheryazdang@gmail.com, Yesbol-@mail.ru

MODERN VALUE HIERARCHIES OF YOUTH

Abstract

During the period of social cataclysms that Kazakhstan is experiencing, the question of what happens to the family institution has become one of the most pressing. This is since any society, considering the family

as one of the main pillars of life, is particularly concerned about the possibility of its destruction, if not, then the deformations that could lead to unpredictable consequences for the future of this society. At the same time, it is widely believed that in times of crisis, the role and importance of the family as an important buffer between the individual and social change increases ... It is the family that manifests itself as a very functional system with a high ability to adapt in the most varied circumstances.

Keywords: youth, transformation, family, family values, society.

Затрагивая проблемы современной семьи, нельзя не учитывать существующих сегодня демографических тенденций. Прежде всего, то, что начало 90-х годов знаменуется наступлением в Казахстане периода длительной депопуляции. Причем, такое положение не является какой-то специфической казахстанской особенностью. В XX веке с естественной убылью населения столкнулись многие страны. В режиме депопуляции живет Германия, Италия, Болгария, Венгрия, Чехия, Швеция и целый ряд других государств. Спецификой Казахстана является то, что депопуляция детерминируется обоими компонентами воспроизводства населения – рождаемостью и смертностью. Другими словами, она происходит под двойным давлением и именно это отличает Казахстан от западноевропейских стран. М. Вебер в своём труде о ценностях считает, что для научного исследования необходимо уделять внимание точным наблюдениям и системному анализу [1, с. 133].

Определяя основные причины низкого уровня рождаемости в большинстве развитых стран, в том числе и в Казахстане, большинство специалистов связывает их с трансформацией института семьи и брака. Это проявляется, прежде всего, в том, что современный тип рождаемости характеризуется относительной устойчивостью идеального числа детей в семье (двое детей разного пола) и динамично развивающейся практикой контроля за сроком появления их на свет с помощью абортных и эффективных средств контрацепции (планирование семьи). В конкретных семьях планы в отношении рождений корректируются в зависимости от индивидуальных склонностей и жизненных обстоятельств. Индивидуально-семейный контроль над рождаемостью сопровождается свободным выбором партнера, срока заключения и расторжения брака.

На этом фоне немаловажным представляется выяснить, как представители молодежных групп воспринимают институт семьи, каковы их репродуктивные установки. Как свидетельствуют результаты проведенного исследования, семейные ценности, такие как создание прочной, счастливой семьи, воспитание детей, занимают прочные лидирующие позиции в структуре ценностных ориентаций молодых казахстанцев, наряду с такой ценностью, как создание материального достатка.

Однако следует отметить и то, что немало и тех, для кого это вызывает серьезные опасения – 14% опрошенных обеспокоены тем, что не смогут создать семью, еще 14% – встретить любимого человека. За прошедшие 10-15 лет вероятность таких опасений имеет тенденцию роста. Прежде всего, это касается вероятности не встретить любимого человека – число тех, кто испытывает подобные опасения возросло с 10% до 14%.

Итак, ценности семьи занимают прочные лидирующие позиции в структуре жизненных ориентаций подавляющего большинства молодых казахстанцев. Однако одним из существенных вопросов, решаемых в ходе настоящего исследования, является то, что сегодня молодые люди понимают под «прочной, полноценной семьей»? Что, по их мнению, является необходимым условием для ее создания? Насколько ощутимы различия во взглядах на институт семьи среди представителей двух возрастных когорт – молодежи и старшего поколения?

Как видно из данных, взгляды на семью представителей двух поколений хотя и имеют определенные различия, тем не менее, они не являются существенными. По мнению, как старшего поколения, так и молодежи, главным для создания семьи является взаимная любовь супругов и лишь затем следуют так называемые материальные факторы – наличие отдельного жилья и приемлемого уровня доходов, позволяющих молодым семьям жить отдельно от родителей. На этом фоне следует отметить некоторое различие в оценках представителей двух поколений, связанное с таким фактором, как «уровень доходов», значимость которого более сильно выражена среди представителей молодежных групп, тогда как респонденты старшего поколения существенно реже указывали на значимость этого фактора – 61% среди молодежи и 45% среди старшего поколения. Однако для представителей старшего поколения более значимыми факторами, по сравнению с респондентами молодежных групп, выступали социальные и межличностные компоненты семейной жизни – согласованность семейных и личных жизненных планов, хорошие отношения с окружением партнера, единый социальный статус.

В то же время, анализ представлений о том, что является главным при создании семьи, среди представителей различных возрастных групп представителей молодого поколения отчетливо свидетельствует о том, что если представители самой младшей возрастной группы (до 20 лет) существенно большее значение придают материальным факторам при создании семьи, то старшие молодежные когорты (24-26 лет) несколько чаще отдают предпочтение таким позициям, как согласованность семейных и личных жизненных планов. В этой связи вполне закономерно возникает вопрос – насколько подобные различия внутри молодежных групп являются свидетельством выявленной тенденции

Одной, из главных исследовательских задач является характеристика репродуктивного поведения молодого поколения. Ведь хорошо известно, что на протяжении последних ста лет в Казахстане произошли существенные изменения в уровне рождаемости, отражающие переход от традиционного к новому, современному типу репродуктивного поведения. Традиционный тип репродуктивного поведения исключает всякое намеренное вмешательство в процесс зачатия и вынашивания плода. Социальные и культурные нормы, формировавшиеся в течение долгого времени и поддерживаемые религией и обычаями, не допускают внутрисемейного регулирования деторождения как массового явления. Уровень рождаемости при традиционном типе репродуктивного поведения довольно высок.

При современном типе репродуктивного поведения внутрисемейное регулирование деторождения получает всеобщее распространение, превращается в неотъемлемую черту образа жизни людей и становится одним из главных факторов, определяющим уровень рождаемости.

Изменения репродуктивного поведения казахстанских семей – следствие трансформации функции семьи, в том числе и ее репродуктивной функции, в процессе длительного исторического, экономического и социокультурного развития Казахстана. К концу 60-х годов XX века контроль над деторождением стал характерен для поведения подавляющего большинства семей нашей страны. Распространение его сопровождалось переходом к двухдетной семье. Демографический переход в Казахстане, в том числе и переход к новому, близкому к европейскому, типу репродуктивного поведения, в основных чертах был завершен.

Сейчас тенденция к снижению количества детей в семье сохраняется. Например, российские исследователи Говорухин Г.Э. и Андросова И.С. проанализировали трансформацию российского общества и выявили признаки оторванности и изоляции молодежи от их семей [2, с. 78]. И об этом достаточно отчетливо свидетельствуют результаты проведенного исследования. Как видно из данных, если по оценкам респондентов в поколении их родителей среднее число детей в семье составляло 2,1, то уже в современных казахстанских семьях этот показатель снизился до 1,2. Причем, ситуация выглядит достаточно тревожной в том числе и потому, что количество детей, которое сейчас есть в современных молодых семьях и количество детей, которые казахстанцы называли в качестве «планируемых, с учетом реальных жизненных обстоятельств» – если и отличаются, то не существенно – среднее число «планируемых» детей 1,8 (см. табл.1).

Таблица-1. Репродуктивные установки респондентов молодежных групп, %

	Сколько детей было в семье Ваших родителей?	Сколько детей в Вашей семье в настоящее время?	Сколько детей Вы бы хотели иметь (в идеале, без учета нынешних условий жизни)?	Сколько детей Вы планируете иметь с учетом Ваших реальных жизненных обстоятельств (учитывая тех, которые уже есть)?
	2,1	1,2	2,3	1,8
До 20 лет	2,09	1,2	2,24	1,77
21-23 года	2,03	1,06	2,28	1,73
24-26 лет	2,02	1,26	2,27	1,74

При этом, отвечая на вопрос о том, «Сколько детей в Вашей семье в настоящее время?», абсолютное большинство опрошенных (96%) респондентов в возрасте до 20 лет. В возрастной когорте 24-26 лет отметили, что не имеют детей более половины опрошенных (57%). Среди тех, кто в этой возрастной когорте имеет детей, подавляющее большинство опрошенных отметили, что имеют одного ребенка (75%). Еще около четверти опрошенных (25%) в этой возрастной когорте (24-26 лет) имеют двух детей. Что касается числа «планируемых» детей, то 53% опрошенных этой группы хотели бы иметь 2-х, тогда как более трети респондентов старшей молодежной когорты указали, что

планируют иметь одного ребенка – 38%. Трех и более детей хотели бы иметь не более 9% опрошенных. Причем, именно 2-х-детная модель семьи является «идеальной» для большинства представителей этой возрастной группы: 55% респондентов в возрастной группе 24-26 лет отметили, что идеальным числом детей в семье считают 2. Практически та же тенденция фиксируется среди представителей возрастной когорты – 21-23 года.

Немаловажным представляется и выявление представлений о том, что является самым важным в воспитании ребенка. Отвечая на данный вопрос, почти большинство опрошенных (53%) указали, что наиболее важным считают воспитание честности, доброты, отзывчивости. С некоторым отрывом следуют такие качества, как воспитание любви к семье, дому, близким (47%). Также немаловажным представляется дать хорошее образование (50%), сформировать целеустремленность, деловые способности, «хватку» (35%), привить организованность, самодисциплину, ответственность (28%).

При этом, как видно из данных, в оценках представителей двух поколений наблюдается значимые различия. Причем, представители молодежных групп в большей степени ориентированы на воспитание «рыночных» качеств в своих детях. Так, существенно чаще молодые казахстанцы отмечают необходимость воспитания в своих детях таких качеств, как формирование целеустремленности, деловых качеств, «хватки» (35% против 29% среди старшего поколения), а также обеспечение достойного круга общения, знакомств (12% против 4% среди представителей старшего поколения).

Итак, подводя итоги проведенного исследования, следует отметить, что ценности семьи, семейной жизни занимают лидирующие позиции в структуре ценностных ориентаций молодого поколения. При этом молодые казахстанцы демонстрируют достигательные мотивации в отношении реализации ценностей прочной полноценной семьи. В тоже время, результаты проведенного исследования позволяют зафиксировать тенденцию, согласно которой при современном типе репродуктивного поведения внутрисемейное регулирование деторождения получает всеобщее распространение, превращается в неотъемлемую черту образа жизни людей и становится одним из главных факторов, определяющим уровень рождаемости.

Анализ устремлений современной молодежи позволяет говорить о группах казахстанцев в возрасте от 17 до 26 лет, различающихся своими жизненными целями. Но одно для них главное – для большинства молодежи безусловными остаются ценности семьи и работы в той или иной вариации: когда работа желаемая и интересна или, когда она дает возможность достичь материального благополучия. Тот или иной тип устремлений молодежи, с одной стороны, формируется в определенных условиях среды, а с другой стороны – влияет на поведенческие практики молодежи, прежде всего такие, как получение образования, выбор профессии и т.д. В статье Корокошко И. о ценностных ориентациях молодежи рассматриваются вопросы экономического сознания студентов и его связь с образовательным процессом. Также, автор приводит свою типологию развития сознания на основе эмпирических исследований [3, с. 89].

«Умение жить рационально, с акцентом на достижение реальных целей, с акцентом на образование, здоровый образ жизни и профессиональный успех – это и есть прагматизм в поведении» не зря говорится в выступлении экс-президента Н.А. Назарбаева [4]. Современная молодежь планирует многого добиться в жизни, при этом она рассчитывает на свои силы, т.к. в основном полагает, что материальное положение человека зависит, прежде всего, от него самого: в этом убеждены 70% казахстанцев в возрасте от 17 до 26 лет, в то время как половина старшего населения (50%) считает, что их жизнь зависит в первую очередь от экономической ситуации в стране.

Поэтому не удивительно, что достижение успехов в составе поколения «отцов» чаще ставится под сомнение, так как, по их мнению, его определяют внешние обстоятельства. Снимая с себя ответственность за собственное счастье, многие представители старшего поколения ожидают, что в достижении благополучия им помогут более успешные. По их мнению, именно материально преуспевшие должны помогать тем, кто не преуспел (54%). Молодежь же в основном (63%) считает, что человек должен сам добиваться своих успехов в жизни.

Как показывает анализ результатов настоящего исследования, в Казахстане за последние 10 лет сформировалось поколение молодежи, которое на власть особо не рассчитывает, а действует, что называется, в автономном режиме. Это вовсе не означает, что нынешняя молодежь безразлична ко всему, что происходит вокруг нее. Просто в силу своего возраста многие молодые люди еще не знают, что нужно сделать, чтобы их голос был услышан, в том числе и в процессе принятия важных решений. Но это не значит, что они готовы лишь «прислушиваться и внимать». Нынешнее поколение

не желает быть «дисциплинированным войском» политиков и политических партий и не станет заниматься общественной и политической деятельностью, не будучи уверенным в том, что это принесет пользу как им самим, так и окружающим. Поэтому задача всех ответственных политиков заключается в том, чтобы создавать в обществе такие условия, которые позволят каждому молодому человеку выбирать жизненные стратегии в соответствии с собственными представлениями о том, что для него является важным – политика, семья, работа, творчество, досуг и т.д. И чем больше будет этих возможностей, тем больше будет и пространство для проявления молодежной активности.

В целом можно констатировать: старшее поколение, в отличие от нынешней молодежи, отличается большей консервативностью, что естественно с учетом его жизненного опыта – оно не любит рисковать, выделяться, склонно к солидарности и не привыкло рассчитывать только на себя, чего не скажешь о современной молодежи. Население страны в возрасте от 17 до 26 лет много раскованней строит планы на будущее. При этом современная молодежь не только говорит о желаниях достичь различных успехов, но и полагает, что ей по силам это сделать. Для реализации жизненных планов она готова предпринимать активные действия, будучи уверена в том, что человек сам в ответе за свою судьбу.

Н.А. Назарбаев считает, - «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды, – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами» [4]. Вот эти позиции, сближающие молодежь и поколение «отцов». Так, среди основных устремлений старшего поколения и молодежи, как и 10 лет назад, в первую очередь, является создание прочной семьи и воспитание хороших детей. Но наряду с этим все больше внимание молодежь отдает работе, которая, с одной стороны, должна быть интересной, престижной и любимой, а с другой, – обеспечивать материальное благополучие.

Основной страх молодых казахстанцев – остаться без средств к существованию и сопряженные с ним опасения потерять работу или не суметь ее найти. Зато по мере достижения индивидуального материального благополучия, жизнь в Казахстане для молодежи становится все привлекательнее, она им стала нравиться больше, чем по оценкам десятилетней давности.

Хотя старшее поколение сохраняет еще небольшое преимущество в успешности, но, учитывая значительную разницу в возрасте, уже сейчас можно говорить о том, что нынешнее поколение молодежи самое успешное в новейшей истории Казахстана. Но, пожалуй, еще более удивительный факт, выявленный в ходе исследования, состоит в том, что жизненные устремления всей молодежи – жителей мегаполисов, областных центров, малых городов и жителей села, представителей богатых и бедных, разного уровня образования – практически неотличимы. Это означает, что в нынешнем поколении молодежи сложилось во многом схожее восприятие реальной действительности, которое культивирует ставку на успешность и достижение высокого профессионального и социального статуса. И в этом смысле можно говорить о том, что нынешнее молодое поколение Казахстана в целом восприняло основные принципы, характерные для участников рыночной экономики.

Список использованной литературы:

- 1 Ритцер Дж., Степнички Дж. *Әлеуметтану теориясы (перевод)*. «Ұлттық аударма бюросы». – Алматы, 2018. – 856 с.
- 2 Говорухин Г.Э., Андросова И.С. *Семья как ценность и семейные ценности в российском обществе (социологическое исследование семейных ценностей студентов КНАГТУ)*, «Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета» №3(23), 2015. – С.71-81.
- 3 Корокошко И.О. *Особенности экономического сознания студенческой молодежи с разными ценностными ориентациями*, «Интеграция образования» №4(57), 2009. – С.89-93.
- 4 Назарбаев Н. *Статья Главы государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания"*, 12 апреля 2017.

Ұ.Қ. Шубаева¹

¹Қазақ ұлттық аграрлық университеті, e-mail: ultai.sh@mail.ru
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАҢА ДІНИ БІРЛЕСТІКТЕРГЕ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ ЖҮРГІЗУ

Аңдатпа

Мақала дін әлеуметтануының қазіргі жағдайдағы негізгі мәселелерін ғылыми бағыт ретінде шолуға арналған. Мақалада деструктивті секталарға тартудың әлеуметтік әдістерінің ерекшеліктері қарастырылады. Сананы бақылау сияқты негізгі әдістердің бірі ерекше атап өтіледі. Бұл проблеманың социологиялық және жалпы мәдени аспектісі талданды. Сектанттардың дамуы мен жұмыс істеуі және оның әлемдік қоғамда және Қазақстанда аса қауіпті нысандары жан-жақты және терең ғылыми зерттеуді қажет ететін өзекті әлеуметтік-философиялық мәселе болып табылады. Осы уақытқа дейін ерекше әлеуметтік құбылыс ретінде сектанттықты зерттеу тек конфессиялық бағытта ғана жүргізіліп келеді. Мақалада ссектаның әсері, тұрақтылық пен қоғамның тұтастығы, қауіпсіздігі мен мемлекетке әсері қарастырылады. Жаңа діни бірлестіктердің дамуы - бұл адамдардың рухани және материалдық мүдделері мен қажеттіліктеріне байланысты объективті процесс. Қоғамның рухани өміріндегі дағдарыс, идеологиядағы вакуум және жалпы мемлекеттік, ұлттық идеяның болмауы, қылмыстың өсуіне ғана емес, қоғамдық институттар мен тұлғаның деградациясына да әкеледі. Бұл вакуум Қазақстанда соңғы жылдары кеңінен таралған түрлі жаңа діни ағымдардың өкілдерін толтыруға ұмтылады.

Түйін сөздер: социум, дін, саясат, жаңа діни ағымдар.

Шубаева У.К.¹

¹Казахский национальный аграрный университет, e-mail: ultai.sh@mail.ru
Алматы, Казахстан

ПРОВЕДЕНИЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА К НОВЫМ РЕЛИГИОЗНЫМ ОБЪЕДИНЕНИЯМ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Статья посвящена обзору основных проблем социологии религии как научного направления в его современном состоянии. В статье рассматриваются особенности социологических методов привлечения в деструктивные секты. Особо отмечается один из основных методов как контроль над сознанием. Проанализирован как социологический, так и общекультурный аспект этой проблемы. Развитие и функционирование сектантства и его наиболее опасных форм в мировом социуме и в Казахстане является той актуальной социально-философской проблемой, которая нуждается во всестороннем и глубоком научном исследовании. Исследования сектантства как уникального социального явления до настоящего времени велись, за редким исключением, только в конфессиональном направлении. В статье рассмотрены влияние сектантства в его наиболее опасных формах на стабильность и целостность общества, безопасность личности и государства. Развитие новых религиозных движений – это объективный процесс, связанный с духовными и материальными интересами и потребностями людей. Кризис в духовной жизни общества, вакуум в идеологии и отсутствие общегосударственной национальной идеи ведёт не только к росту преступности, но и деградации общественных институтов и личности. Этот вакуум стремятся заполнить представители различных новых религиозных движений, которые получили широкое распространение в Казахстане в последние годы.

Ключевые слова: социум, религия, политика, новые религиозные движения.

Shubayeva U.K.¹

¹Kazakh national agrarian University, e-mail: ultai.sh@mail.ru
Almaty, Kazakhstan

THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF NEW RELIGIOUS ASSOCIATIONS IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article is devoted to the review of the main problems of sociology of religion as a scientific direction in its current state. The article deals with the features of sociological methods of attraction to destructive sects. One of the main methods as control over consciousness is emphasized. Both sociological and General cultural aspects of this problem are analyzed. The development and functioning of sectarianism and its most dangerous forms in the world society and in Kazakhstan is an urgent social and philosophical problem that needs a comprehensive and in-depth scientific research. Studies of sectarianism as a unique social phenomenon have been conducted, with rare exceptions, only in the confessional direction. The article considers the influence of sectarianism in its most dangerous forms on the stability and integrity of society, the security of the individual and the state. The development of new religious movements is an objective process related to the spiritual and material interests and needs of people. The crisis in the spiritual life of society, the vacuum in ideology and the lack of national ideas leads not only to an increase in crime, but also the degradation of social institutions and individuals. Representatives of various sects, which have become widespread in Kazakhstan in recent years, are trying to fill this vacuum.

Keywords: society, religion, politics, new religious movements.

Жастар – бүкіл қоғамның экономикалық, ғылыми-техникалық, әлеуметтік, саяси, мәдени, рухани дамуының әрі объектісі, әрі субъектісі. Бұл, бір жағынан, олардың сан жағынан халықтың басым көпшілігін құрайтындығымен, екіншіден, жастардың өршілдік, шығармашыл, игемділік, мобилділік, креативті, жаңашыл болу қасиеттерімен байланысты болмақ.

Ұлттық мәдени дәстүр мен құндылықтарды сақтау және оны әрі қарай дамыту жауапкершілігі дәл сол жастарға жүктеледі. Жастардың мәдени болмысын және оның сапалық деңгейін анықтаудың өзі Қазақстанның қоғамдық-мемлекеттік даму дәрежесін, ұлттық менталитеттің мықтылығын, сондай-ақ мемлекетіміздің әлемдік қауымдастықтағы орнын айқындайды. Егер тарихқа үңілетін болсақ, жастардың мәдени бітімінің ерекше феномен ретінде қалыптасқандығын аңғаруға болады. Осы орайда біз үшін қызықты мәселе, ол – жастардың мәдени тұрғыдағы өзін-өзі іске асыру және рухани мәдени құндылықтарды бойына сіңіру мәселесі. Әлеуметтік жобаларды жемісті іске асыру және дағдарыстан шығу, қоғамның тұрақтылығы мен тұтастығын сақтау үшін халықтың мәдени дамуының маңыздылығы жастардың мәдени құндылықтық ұстанымдары, бағдарлары және мәдени идеалдары мәселесінің өзектілігін арттыра түседі. Модернизациялау үдерісі, қоғамдық өмірге коммуникативтік ойлау әдісінің енуі адамның мәдени тұрғыда өзін-өзі анықтау мәселесін өткір қояды. Осыған байланысты да жастардың рухани мәдениетін қалыптастыру тұрғысындағы тәрбие жұмысы күрделенуде. Бұдан мәдениет философиясы және мәдени антропология үшін әлеуметтік қатынастың әрі оның мәдени формасындағы адами мазмұнды анықтаудың өзектілігі арта түседі. Жастардың мәдени құндылықтық жүйе арқылы тек жекелеген адамның материалдық және рухани қажеттілігін ғана байқап қоймаймыз, сонымен бірге қоғамның нақты жағдайын да анықтай аламыз.

Енді бір жағынан тарихтан халқымыздың рухани өмірінде елеулі орын алған дін мәселесі қабаттасып отыр. Әсіресе ислам мәдениеті барлығымызды мұсылмандық өнегелік өсиеттерінің негізін қазіргі жағдайда даму үрдісіне үңілуге мәжбүрлеуде. Кейбір «исламдық» зиянды ағымдардың ел ішін араздастыруға бел буғандығы халықтың тұтастығы мен мемлекеттің тәуелсіздігіне төнген үлкен қауіп деп түсінген жөн. Қазіргі кездегі әлемдік көріністе терроризм, діни фундаментализм, экстримизм сияқты халқымызға бұрыннан жат ұғымдардың әлемдік саясаттың күн тәртібінен түспеуі, сол ұйымдардың қатарынан жастардың көптеп орын алуы мәселесі алаңдаушылық тудырады сөзсіз. Сондықтан қазақ жастарының белсендігі қандай бағытта дамығаны дұрыс деген сауалға ойлана отырып жауап беру қажет.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі жағдайға келер болсақ: әртүрлі этникалық және көп конфессиялық көрсеткіштер, елді демократиялық бағытта дамуға ықпал етуде. Діни сенімге қызығушылық қоғамның әр тобында оянды. Дәстүрлі діндер мен дәстүрлі емес ағымдар жаппай

миссионерлік сарында қызметтерін жалғастыруда. Бұлардың жұмыстары елдің жас буынына басым бағыт береді. Себебі олар да елдің болашағының жастардың қолында екендігін біледі.

Адамдарды қандай да бір дінді қабылдауға мәжбүрлеуге болмайды. Сондықтан жастарға ерекше назар аудару қажет», - деп Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясында сөйлеген сөзінде айтып өтті [1, 2 б.].

Қазіргі таңда Қазақстанда 4000-нан астам жаңа, дәстүрден тыс діни құрылымдар заңды түрде тіркеліп, белсенді миссионерлік жұмыс жүргізуде. Осы саны көп діни ошақтар туралы радио, телеарна және баспасөз арқылы берілетін мәліметтер үстүрт тек таныстырумен шектеледі. Жаңа діни бірлестіктер идеологиясына, олардың миссионерлік қызметіне байланысты мәселелер конференцияларда көтеріліп, дәстүрден тыс діни ұйымдардың ілімдерін жинақтауға тырысқан хрестоматия мен исламдық көзқарас тұрғысында қарастырған оқу құралы, осы тақырыптың кейбір мәселелеріне байланысты социологиялық зерттеулер мен мақалалар аз да болса жарық көрді, әйтсе де, дінтанушылық сараптама берілген арнайы зерттеу жұмысы жоқ.

Жаңа типті діни ағымдардың пайда болуы ХХ ғасырдың 60 жылдарынан бастап белгілі бола бастады. Бірақ оларды жүйелі түрде зерттеу он шақты жылдан соң ғана басталды. Формалды түрде нашар біріккен, «дәстүрлі діннен» өзге ілімге сенетін діни топтардың барлығы анықталды. Олардың ілімдері синкреттікпен ерекшеленіп, әр діни және философиялық жүйелердің элементтерін эклектикалық түрде біріктірді, бұл ерекшелік оларды «постмодернистік» деп атауға негіз берді.

Жаңа діни ағымдар (ЖДА) немесе дәстүрден тыс діни қозғалыстар бұл дін немесе шіркеу, деноминация ретінде қоғамда орын алмаған, діни топтар. ЖДА термині академиялық және нейтральды ұғым болып есептеледі. Бұл ұғым «секта» және «культ» терминдерін алмастыру үшін ғылыми қолданысқа енгізілді [2, 18 б.].

ЖДА діни қызметтерінің қазіргі кезеңдегі формалары әр түрлі. Олар өздерінің қоғамдық санаға әсер ету деңгейлерін кеңейту мақсатында түрлі жаңашылдықты белсенді қолданады. Үгіт-насихат, діни ұйымдар мен зайырлы қоғамдық ұйымдар арасында қатынастарды қолдану арқылы қайырымдылық іс-шараларын жасау, білім беру салаларында қомақты жобаларға қаржы бөлу, баспа және ақпарат құралдарына шығу, мәдениет және бизнес салаларында қызмет жасау мақсатты түрде іске асып жатыр. Қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы ЖДА біразы қоғамдық, білім беруші, мәдени-ағартушы («ғылыми қоғам», «ассоциация», «фонд», «орталық» т.б.) ұйымдар ретінде тіркелулері олардың қызметтеріндегі жаңа тенденциялардың көрінісі десе болады.

ЖДА өздерінің әлеуметтік мәртебелерін көтеру үшін жылжымайтын мүліктер сатып алып, журналистердің, заңгерлердің, мемлекеттік чиновниктердің кәсіпкелік және саяси беделін өз мүдделеріне қолдануды кәсіпке айналдыруда. Олар көбінесе есірткіге, ішімдікке қарсы тағы да басқа әлеуметтік бағдарламалар мен акциялар ұйымдастырады. Қазіргі кезеңдегі ЖДА қызметтеріндегі тенденция олардың біразы қоғамдық, білім беруші, мәдени-ағартушы («ғылыми қоғам», «ассоциация», «фонд», «орталық» т.б.) ұйымдар ретінде тіркеледі.

Дінтанушылар мен психолог мамандар жаңа діни құрылымдардағы жұмыс негізінен жастарға бағытталған деген тұжырым айтады. Алғаш келген жас өспірім бүкіл топтың ерекше назарында болады. Оған оны Құдайдың қалай сүйетіндігі, оның өзінің жоғары міндеті туралы, күнәға толы осы өмірде тек осы «жанұяда» адамдар бірін-бірі қадірлейтіндігі туралы айтып, сендіреді. Жас адамның ойлау қабілетін тоқтататын әдістерді қолдану арқылы оны «ерікті» түрде иландырады. Осылайша рухани ізденістегі адамға да, өмір тәлкегінен күйзеліске ұшыраған адамға да бұл ұйымдар қамқоршы болып көрінеді. Бірақ олардың берген жұбанышы уақытша және алдамшы, өйткені олар өмірдегі нақтылы нәрсені өзгерте алмайды. К.Маркстің діни жұбаныш әдісін апиынмен салыстырғаны сияқты, ол дерттен айықтырмайды, ол сол сәттегі ауруды ғана сездірмейді. ЖДА көбінде адам діни идеологиялық шырмауда қалады. Егер адам өзінің адамгершілік нормалары мен жалпы құндылықтар туралы нақтылы көзқарасы болмаса, онда ол адам еріксіз робот сияқты өз еркімен біреудің айтқанын орындай бастайды. Бұндай жағдай әрине тұлғаны психологиялық және рухани тоқырауға ұшыратады.

Сектанату ғылымында сектанттарды үшке бөледі: сектаны құрушылар, сектаға тартушылар, сектаға тартылған мүшелер. Секта басшылары «хабар айтушылар», сектаға тартушылар тартылған мүшелерге агрессивті манипуляция әдісін қолданады. Нәтижесінде ол мүшенің өзіне және оның жанындағы адамдардың денсаулықтарына, жеке меншіктеріне және әлеуметтік жағдайына, көңіл-күйіне зиян келтіріледі.

Секталарға мүшелікті А.Дворкин бір орталыққа шоғырланған үш шеңбер түріндегі, үш деңгейге бөледі: «Ішкі шеңбер – бұл «маманданған» «сектатанушылар», яғни бұл осы қызметпен өзінің күн көрісіне ақы тауып жүрген көшбасшылар, емшілер, экстрасенстер, шығыс күрес өнерлерін оқытушылар, йога әдісін тағыда соған ұқсастар».

Келесі шеңбер барлық уақыттарын сектада өткізетін, сонда қонып, өздерін толығымен сектанттық қызметке арнаған. Бірінші шеңберге қарағанда бұл шеңбер тарлау, себебі «жарты ставкадағы» сектанттар салыстырмалы көп емес, олар көбінесе бір сектадан екінші сектаға ағылып жатады.

Секта мүшелерінің ең кең шеңберіне сектаға жартылай тартылған адамдар кіреді. Біздің елде тұрғындардың көпшілігі осы шеңберге кіруі мүмкін.

Сектаға келген неофиттерді фанат адепке айналдыру мақсатында, оларды тұрақты бақылауға алып, оларға тұлғалық қасиетін бұзатын мына методтар қолданылады:

- трансқа түсіретін әдістер жүйелі қолданылады;
- сектаның өмір сүру стилін қабылдауды талап етеді;
- сыни көзқарастардың алдын-алып отырады;
- информациялық бақылау жүргізеді – культтік, сол ағымның әдебиеттерден басқа хабар беретін материалдарға тиым салу;
- қорқыту (қауіп төндіру);
- оңашалау, немесе жекелеу – адептерге сектадан тыс достарымен, қызмет бабымен, туыскандық қарым-қатынастарды қысқартуға кеңес береді;
- қаржылық міндеттеме – өзінің жылжымалы және жылжымайтын мүліктерін секта басшыларының қолданысына өткізу.

Мамандар секталарды зерттеу барысында олардың ортақ белгілерін төмендегідей деп береді:

- жаңа келген адамға ерекше мейрім көрсету;
- үздіксіз медитация, қасиетті сөздерді (фразаларды) қайталау арқылы трансқа түсу;
- индоктринация – ұйымда уағыздалатын ілімді түсіндіру. 3-4 сағаттық діни рәміздер: медитация, діни уағыз, медитациялық музыка.

Жоғарыда аталған қызметтермен қоса бұл ұйымдар өз алдарына үлкен мақсаттар қояды:

- әлемдік деңгейдегі атақ-абыройға ие болу;
- өздеріне жаппай мүшелерді жинау;
- ұйым мүшелерінің санасын өзгерту мақсатында олардың психикаларына әсер ету.

Егер осы мінездемелердің бірі ЖДА онда ол ұйымды деструктивтік культке жатқызуға болады [3, 31 б.].

Жастар үшін назарда ұстайтын мәселелердің бірі, шет елде білім алатын мамандардың өз ұлттық құндылықтарын дәріптеуі болып табылады. Олай дейтініміз, діни-мәдени салада білім алатын түлектер шет елдердің салтын, санасын бойларына сіңіріп, елге оралғаннан кейін сол қалпында басқаларға үйретуге талпынуы дұрыс емес. Сондықтан әрбір азамат елдің мәдени, діни, экономикалық мүддесі тұрғысынан қарайтын болса дұрыс болары шындық. Басқаша айтқанда елдік мүдде, тәуелсіздік, мемлекеттілік барлық діни салттан, сенімдерден жоғары тұруы керек. Әсіресе, Қазақстан Республикасының заңдарының кешірімпаздығын пайдалана отырып, жат сенімдер мен өмірлік қағидаттарын, мәдениетін енгізуге тырысу, тек жеке топтық мүддеде қызмет ету азаматтылыққа сай келмейді.

Діннің қоғам өміріндегі белсенділігі соншалықты, заманымызға дейін саясаткерлер де белгілі бір саяси мақсаттарына жету үшін дінді шебер қолданған. Тіпті, соңғы кезеңдердегі экстремистік қозғалыстар, жарылыстар дінмен еш қатысы болмағанмен, оны жиһадпен байланыстырып, Алла үшін, шәһид боласын, жәннәтқа кіресін т.с.с. көз бояушылықпен дінді саясаттың құрбаны етуде. Өйткені олар діннің ең күшті қаруын, яғни діннің негізі болған сенімді (иман) өз мақсаттарында қолдануда. Өйткені дін, сенім арқылы тікелей адамдардың жүректеріне үндейді. Ол, санадан тыс бір абсолютпен байланыстыра отыра адамдарға тәлім береді. Сол шексіз абсолютке деген сенім және мейірімділігіне бөлену немесе оның қаһарынан қорқу сияқты адамдардың санасындағы психологиялық процесстер, діни тәрбиенің беделін арттыра түседі.

Қазіргі кезде орамал тағып, хиджаб киініп жүретін бойжеткендердің қатары күн санап артып келеді. Қазақ жігіттерінің бүйрегі осындай қыздарға бұратыны да белгілі. Менің пайымдауымша, хиджаб киетіндер – жаны таза, бес парызын өтеп жүрген адал жандар. Әрине, барлығы солай болса жақсы ғой. Өйткені, хиджабты сәнге айналдырып киетіндер де аз емес. Қандай мүддені көздеп кесе де, әйтеуір, тәнін жауып жүргендеріне тәуба дейсің. Тек үрей туғызатын жағдай – хиджаб киноімен

өзге ағымдардың ілімдерін насихаттайтын қаракөз қыздарымыз қазақ жігіттерін де адастырушылыққа итермелеп келеді. Яғни, діни ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктер қоғамда орын алған хиджаб кию іспетті түйткілді мәселені оңтайлы шешуге де күш жұмсаса игі болмақ.

Қазіргі кезде қаптап кеткен дәстүрлі емес жаңа діни ағымдарға біздің жастарымыздың кіруі – өкінішті жағдай. Бұл, біздің жастарымыздың кіруіне белгілі бір себеп бар деген сөз. Біздің пікірімізше, олардың діни ағымдардың қатарына кіруіне бірнеше себеп бар:

1. Ислам дінінің шарифат жолдарын түсінбеуі және білмеуінен;

2. Экономикалық қиыншылық, яғни олардың берген азын-аулақ ақшалай, заттай жәрдемдеріне қызығу;

3. Ұлттық тәлім-тәрбие мен дәстүрлерден алыстаулары;

4. Ұлттық тілді, мәдениетті білмеу және қадырлемеу.

Өртүрлі діни ғибадаттарға күштеп тартудың психологиялық әдістерін қолданатын қауіпті тренингтер, семинарлар, біліктілікті арттыру курстары ж.т.б. тәріздес көптеген әлеуметтік-психологиялық қатерлер бүгінгі қоғамның жаппай көрінісіне айналып отыр. Сананы бақылаудың психотехниктері жұмыс істейтін жерде шынайы таңдау жасау еркіндігіне орын жоқ. Қоғам деңгейіндегі психологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің басты сипаты. Сондықтан қысқаша психологиялық әдістерінің әсерін сараптап көрейік:

Зерттеушілер ЖДА өз ілімдерін тарату барысында діни әдебиеттерді таратуға ерекше орын беретіндігін атап өтеді. Сектанттық әдебиеттерді конфессиясына байланысты (баптистік, адвентистік, елуіншілдік т.б.әлеуметтік бағытына қарай (бейтараптылығына), жасау өндірісіне қарай (қолжазба, фотосурет, баспа, шетелде жасалған, т.б.), шығару формасына байланысты (кітаптар, брошюралар, журналдар, буклеттер т.б.) бағытталған оқырмандарына байланысты (дін қызметкеріне, жай сенушіге, балалар мен жастарға, сенбейтіндерге), шығарылған мерзіміне қарай топтамалайды.

Семинарлар, тренингтер, мәдени-ағартушылық кештер тағы да басқа рухани дамуға бағытталған іс-шаралар өткізіледі. Көптеген ЖДА үздіксіз жұмыс жасайтын оқыту жүйесі қалыптасқан. Саентология шіркеуі «Қолданбалы білім» бағдарламасы шеңберінде кең көлемде курстар мен тренингтер ұсынады. Бахай сенімі ұйымы «Рухтар институты», «Менің үйім және мен» атты бағдарлама, Бірігу шіркеуі өз ізбасарларына 7.21, 40, 120 күндік оқыту курстарын ұсынады. «Рейки» қозғалысы білім беретін және емдейтін тренинг жүйесі бар «Фомальгаут Плюс» орталығын ашқан. Орталық қосымша жаңадан бастаушыларға арналған кездесу семинарларын өткізеді.

ЖДА-да миссионерлік кадрлар дайындау бірінші орынға қойылған. Бахай сенімі ұйымында миссионерлерді даярлау институты жүйелі түрде (АҚШ, Канада, Швейцария, Үндістан, Боливия, Қазақстан және т.б. елдерде) жұмыс жасайды. Олар өздеріне әлемнің 170 елінде 357 ұйымдарды біріктіреді.

Бригама Янга университеті (Иисуса Христос Әулиелерінің соңғы күні шіркеуі), Брахма Кумарис Дүниежүзілік Рухани Университет, Бірігу Шіркеуінің Теологиялық семинариясы (Берритаун, Нью-Йорк штаты, АҚШ), Кришна Санасы Қоғамының Вайшнавтық университеті (Москва қаласы) тағы да осыларға ұқсас білім орталықтары бар.

ЖДА білім берушілік қызметіндегі бір бағыт ол кішкентай балаларға зайырлы біліммен қоса діни білім негіздерін беру. Мысалға Кришна Санасы Қоғамының ведалық гимназияларын (гурукулдарды) айтуға болады.

Қазақстандағы сайентология шіркеуінің негізгі іс әрекеті жер бетіндегі барлық елдердегі тәрізді дианетика курстарын оқыту. Батыстағы әдіс сияқты басты назар ұйымға бизнес өкілдерін тартуға басты назар аударылады. Шындығына келгенде Қазақстандағы сайентологтар ықпалы мен күші жағынан өздерінің батыстық бауырларынан көш қалып қояды. Дегенмен де түрлі саладағы және түрлі жас шамасындағы адамдардан тұратын дианетиканы уағыздайтын топ Қазақстанның барлық дерлік аудандарында кездеседі.

Жоғарыда келтірілген материалдарға сүйене отырып, ЖДА жүйелі түрде білім беру қызметі өз ұйымдарының мүддесін қолдауға және ұйым мүшелерін рухани бақылауда ұстауға бағытталған деген тұжырым айтуға болады.

Көп жағдайда ЖДА өздерін христиандыққа қарсы қояды немесе оны сынайды. Христиандық ересь дәстүрін жалғастырушы әйгілі ағымдар – мормондар, Иегова куәгерлері және ресейлік Богородич шіркеуі. «Нью Эйджтін» басты ерекшеліктері мен шығыс діндерінің элементтерін түрлі дүниетанымдармен қосу – мунизмде көрініс тапты.

Американың психологиялық ғылымдарында тоталитарлы секталардың деструктивті әсерінің бірнеше үлгілері бар. Солардың бірі классикалық деп есептелетін Р.Дж. Лифтонның «Ойлау реформасы және тоталитарлық психологиясы» атты еңбегінде сананы түбірлі өзгертетін сегіз элементті көрсетеді, олар:

1) Айналамен қатынасты бақылау - қоршағандардың құрылымды болуы, мағлұмат пен пікір алмасу қатаң бақылауда болуы. Оның ең қатаң формасы субъекттің ішкі диалогын да бақылауға алуға дейін жетеді. Сектаның әр мүшесіне секта ішіндегі оқиға, тұрмыс-салты, мәліметтері ғана шынайылық деп сендіріледі. Бақылаулардың ең қарапайым түрі лекциялар, семинар-тренингтер арқылы субъекттің ой-пікірін біліп, қандай деңгейде екенін анықтау нәтижесінде күшейтіліп отырады.

2) Мистикалық манипуляция – алдын-ала ойластырылып, іске асырылған жағдайларды ұтымды пайдалану. Лифтон пікірі бойынша, бұл жоғарыдан (басшылықтың бақылауымен) ойластырылып, жүйелі түрде жоспарланған болып табылады, бірақ сырт көзге бәрі стихиялы түрде жүзеге асып жатқандай болып көрінеді. Ол жақсы қойылған спектакльдей болуы керек, олай болмаған жағдайда «көрермендер» арасында күмән туады. Көптеген секталарда ол дұғалар оқу, оразалар сақтау және «таңдалған тұлға» феноменімен көрінеді. Тек секталарда ғана өздерін «құтқарушы», «мессия» деп таныстыратын мистикалық күшке ие тұлғалар кездеседі. Осы «мессиялардың» арқасында ғана құпия ілім ашылып, әлем құрудан аман қалады. Мистикалық манипуляцияның қарапайым формасы кейбір еттен бас тартатын секталарда еттен бас тарту (вегетериандық) кезінде болатын субъект физиологиясындағы өзгерістерді «қасиетті рухтың» қонуы деп түсіндіру.

3) Әлемді екіге бөліп қарауды талап ету - секта «таза», «жақсы», ал қалғандары «жаман», «лас». Лифтон бойынша, мұндай бөліп қараушылық діни және саяси ұйымдарға манихейлік ұқсастықтар береді. Бұл әр секта мүшесінің жан тазалығын талап ету деген сөз. Ал ол өз кезегінде тәубе келу процесін тудырады. Арнайы ережелерге сүйеніп, топ алдында тәубеге келу топ пен көсем жағынан сындар, пікірлер жиынына жолықтырады.

4) Тәубеге келу культі - үзіліссіз тәубеге келу және тұлғаралық шекараны жоюмен кінәлілік сезімінде ұстау үшін интимдік мойындату. Сектаға дейінгі өмірінің күнәға толы екенін мойындату секта шырмауына одан сайын оралдыра береді. Өйткені өткен өмірі көпшілік алдында адасушылық болып табылған адепте тек қазіргі сектадағы кезең ғана қалады. Және болашақ туралы ойлану үшін өткен өміріндегі күнәларынан тазару керек.

5) «Қасиетті ғылым» - өз ілімдерін абсолютті, толық және мәңгілік деп мойындату, яғни абсолютті ғылымға қарсы келетін кез-келген мағлұмат өтірік деп саналады.

6) Культтік мағыналармен толтырылған тіл - өзіндік және сыни ойлану негізін жою үшін топ ішінде арнайы кодталған сөздік қордың болуы.

7) Доктрина тұлғадан жоғары - тұлға және оның индивидуалды тәжірибиесінен доктрина әлдеқайда шынайы және ақиқат.

8) Тіршілік етудің бөлінуі - яғни, топ мүшелері ғана өмір сүруге құқылы, қалғандары – «жоқ», яғни «мақсат үшін барлық әдістер керемет» [4, 12 б.].

Жастарымыздың қолына кедергісіз түсетін діни секталардың әдебиеттерінің психологиялық әсерлері:

- Индоктринация – адамды сектаға енгізу, культ идеялары мен шарттарын қабылдату;
- Дистинкция – «біз» және «өзгелер» болып бөлінушілік;
- Кінәлілік сезімін қалыптастыру;
- Фобияларды қалыптастыру;
- Агрессия стереотиптеріне сендіру;
- Ойлау стереотиптеріне сендіру;
- «Зорлық кінәсіздігі» тұжырымдамасын қалыптастыру.

Мысалы құрамында профессор, психиатр Ю.И. Полищук пен профессор, құқықтанушы Ю.М. Антонян бар «діни ұйымдарды медико-психологиялық және құқықтық сараптамадан өткізу комиссиясы» деп аталатын топ зерттемелері бойынша: «Ақ ағайындар», «Богородичный центр», «АУМ синрике», «Кришна санасы қоғамы» сияқты діни орталықтар адам психикасына, физиологиясына, жалпы адами қалпына зиян деп танылған [5]. Олар:

1) Адам санасы мен денсаулығына зиянды психикалық зорлық, адам санасын өзгертетін гип-ноз, жоралғылар, литургиялар, т.б. қолданып, тіпті қ ұрпақ жалғастыру қабілетінен де айыруға жетуі мүмкін.

2) Адамды отбасы, қоғам, мемлекеттен бас тартқызуға әкелетін әлеуметтік дезадаптацияға күйіне түсіреді.

3) Психикалық аномалиялар тудыратын тәсілдер қолдану арқылы адепт психикасын үнемі ауытқушылық қалпында ұстайды.

4) Олардың құрамында болған адепттің отбасы үшін терең моральдық және материалдық зияндарын тигізуде деген қорытындылар шығарды.

Міне, осы сияқты себептердің әсерінен жастар өзге діни ұйымдарға кіріп жатыр.

Географиялық орналасуы мен тарихи даму ерекшеліктеріне орай Қазақстан ислам діни сенімін мен мәдениетін қабылдаған мұсылман дінді халық мекені екені тарихтан белгілі. Мұсылмандық жергілікті қазақ халқының санасында берік қалыптасып, салт-дәстүрімен араласып, олардың үстем діни сеніміне, сонымен бірге дүниетанымы, рухани-мәдени байлығының бөлінбес бір бөлігіне айналды. Деректер Қазақстан халқының 70%-дан астамы ислам дініндегі мұсылман қауымы деп көрсетеді. Орта Азия, соның ішінде Қазақстан мұсылмандары ислам тағылымындағы Әбу Ханифа мазһабын ұстанушылар. Басқаша айтқанда ханафилік бағытта. Ал, бұл бағыт суннизмдегі басқа мазһабтарға қарағанда неғұрлым толерантты, демократиялық, жергілікті әдет-ғұрып, салт-сана заңдарымен, дәстүрлі нормаларымен санасатын ағым. Әлем мұсылмандарының 48 % осы мазһабты ұстанады.

Қазіргі Қазақстан аумағында өз белсенділіктерімен ерекшеленіп тұрған исламдық жаңа ағымдардан Ахмадия, Бахаи Сенімі, Уаххабилік, Хизбут Тахрир, Таблиғи Жамағат, Тәкфиршілер және жаңа сопылық бағыттардан Исмадуллашыларды көрсетуге болады.

Бахаи ағымы Ирандағы шииттік секталардың ішінен шыққан «шейхилік» тариқатының жемісі болып табылады. Өздері айтқандай, жеке бір дін емес. Бұл ағым ислам елдерінен гөрі Европада белсенді түрде әрекет етуде. Негізінен, бұларға қолдау көрсетіп отырған осы елдер болып табылады. Өздерінің қасиетті кітабы бар. Либерализм мен демократияны жақтайды. Діни төзімділікті уағыздайды. Ұлтына және нәсіліне қарай кемсітудің кез келген түріне болсын қарсы шығады. Осы секілді пікірлерімен қолдауға ие болып жүр. Халықаралық ұйымдармен тығыз байланыс орнатқан.

Бахаилік өзіндік бір діни жарлықтар ортаға қойғанымен, бұл негіздерінің басым көпшілігін ескі діндерден, әсіресе, христиандық пен исламнан алған. Шииттік исламның шейхилік тариқатындағы пікірлер бахаилікте жаңа бір сипатқа ие болып, шииттердің Махди сеніміне, Құранның аллегориялық түсіндірмелері мен хуруфилікке (әріптердің сандық көрсеткіштеріне сүйене отырып кейбір тылсым сырларды ашу) сүйенеді. Осы себепті бахаилікке шииттіктің шектен шыққан, бірақ ислам негіздерімен байланысын түбегейлі жоғалтқан синкреттік сипаттағы ағымдардың бірі деп те айтуға болады.

Бахаилер өздерінің сырт елдердегі діндестерімен тығыз қарым-қатынас орнатқан. Бахаи ілімі тәуелсіздіктен бері қарай Қазақстанда айтарлықтай дәрежеде дамып кетпесе де, біртіндеп танылып келеді. Бахаилер әр түрлі ғылыми конференцияларға, әлеуметтік іс-шараларға белсенді түрде қатысып келеді. Жағдайы төмендерге қол ұшын беру, қайырымдылық іс-шаралар өткізу, көпшілікке концерттер беру, әр түрлі курстар (компьютер, ағылшын) бахаилердің діни ілімді насихаттауда басшылыққа алатын негізгі әдістері болып табылады.

Келесі бағыт Уаххабилер әулие, әруақ, періште, пайғамбарлардың рухтарын араға салып, олардан көмек сұрауды күпірлік деп санайды. Қабірлерге құран оқу, құлпытас қою секілді әрекеттер де күпір іс-әрекеттерден саналады.

Уаххабилік ілімін ұстанушылар жастар арасында көбейіп отыр. Уаххабилік ағымды ұстанушылар ұлттық салт-дәстүрлерді мойындамайды, яғни, осы ұстанымдары арқылы дәстүрлі исламды ұстанушылармен және сопылық жолындағылармен дүниетанымдық пікірталастарға түсуде. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы деректер бойынша Солтүстік Кавказдан келген миссионерлер жастарды соғыс қимылдарына, яғни жихадқа шақырып, оларды заңсыз әрекеттер жасауға мәжбүрлеген. Сондықтан шетелдік миссионерлердің ел аумағына кіруіне тиым салу керек. Уаххабилер көбіне өздерін сәләфилерміз деп атайды. Сәләф сөзінің мағынасы «бұрынғылар», «алдыңғы ұрпақ» дегенді білдіреді. Сәләфи ұғымының мағынасы Мұхаммед пайғамбарды көзі көргендер (сахабалар), сахабаларды көргендер (табиғиндер) және табиғиндерді көргендер (табаға табиғиндер), яғни сол замандағы исламды қайта қалпына келтіру, мұсылман әлемін біріктіру, бидғат амалдардан дінді тазалау.

Ислам фундаментализмі идеяларының ашық түрде таратылуы «Хизбут-Тахрир» (Азат ету партиясы) діни ұйымы іс-әрекеттерінен байқалды.

Хизбут-Тахрирдің насихат қызметі қолданыстағы және қазіргі заманғы әдістерді пайдалана отырып жүргізіледі. Радикалдық сипаттағы идеялары біздің мемлекеттігімізге, тәуелсіздігімізге, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, қоғамдағы ұлттық келісімге және тұрақтылыққа тікелей қауіп төндіреді. Хизбут-Тахрир мүшелері қасиетті Құран жазбалары мен пайғамбар хадистерінің мәнін өз ыңғайларына бейімдеп, бұрмалап, мұсылмандық негіздердің иманды бейнесін агрессивті, күреске шақыратын, тіпті арандататын үндеу парақтарына айналдырады. Еліміздің мұндай экстремистік топтардан әсер ететін соққы алуы екіталай, дегенмен, олардың әрекеттері ел экономикасы мен бірлігіне кері әсерін тигізетіндігіне күмән жоқ.

Қазақстан аумағында «тәкфир» идеологиясының таралуы 90-жылдардың ортасына сай келеді. Бұл ағымның басты ерекшелігі «тәкфир» (сенімсіздікпен айыптау) концепциясын негіздеу болып табылады. Бұл ағымның идеологиясын сараптаған кезде байқалатыны, үлкенді кішілі күнә жасаған әрбір адамды, Алла заңдарымен жүрмеген сол елдің басшылары мен азаматтарын имансыз, діннен шыққан санайды. Сондай-ақ өздерінің ілімдерін мойындамаған және өздеріне қосылмағандарды да осылай айыптайды. Тәкфиршілер мешіттерге бармайды және қоршаған ортадан бөлініп жүреді. Тәкфиршілер ағымы негізінен Қазақстанның батыс аймақтарында орын алған. Атап айтар болсақ Батыс Қазақстан және Атырау облыстарында бұл ағымның белсенділігі айқын көрінеді. Қазақстанда «Тәкфир және Хижа Рамағаты» екі бағытта көрініс тапқан: «Бағауддин ілімі» және «Аюбиттер». Ерекше белсенділік танытып отырғаны соңғы бағыт болып саналады.

Қазақстанға «Таблиғи Рамағат» ұйымының үгіткерлері 1998 жылы Шығыстық Араб елдерінен, Үндістаннан, Пакистаннан және Қырғызстаннан бес, он адамнан тұратын топтармен келе бастады. Қазіргі таңда ұйымның мүшелері негізінен Алматы қаласында, Ақтөбе, Атырау, Ақмола, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Қарағанды және Маңғыстау облыстарында белсенді әрекет етеді. Алматы қаласы мен Жамбыл облысында әйелдер рамағаты да жұмыс жасайды.

Елімізде 1990 жылдардың соңына қарай өздерін «иассауишілер немесе сопылар», ал былайғы жұрт «зікіршілер» деп атайтын топ пайда болды. Рухани ұстаздары Пәкістандық Исматулла Мақсум. Қазіргі заманғы сопылардың зікірі – гипноз. Гипноз адамды транс күйіне түсіреді. Гипноз эндоморфинді шығарады, бірнеше рет трансқа түскен адам зікір салуға мұқтаж халге душар болады. Сол себептен тек пір ғана мүридті бұл халден шығара алады. Транс күйіндегі мүрид пірдің кез келген бұйрығын орындайды. «Зікір» салудың психотехникасы мен әдісінің қауіпті тұсы осында. Зікіршілер үгіт-насихаттарында халық ауыз әдебиетін, аңыздары мен ұлтымыздың ардақты тұлғалары Абай, Шәкәрім шығармаларының әр жерінен алып өз мақсаттарына пайдаланады. «Сопылар» ұлттық идея, ұлттық дүниетаным, ұлт руханияты туралы көзқарастары арқылы өздерінің қатарына білімді, білікті жастарды тартады.

Сондықтан осындай келеңсіз жайларды тыюды ойластыру керек. Бұл жолдан құтылудың жолын іздестіретін болсақ, біріншіден, діни ұйымдардың санын шектейтін заң қабылданса, екіншіден, жастардың бойында патриоттық құндылықтарын қалыптастыруға негізделген көркемфильмдер, электронды оқу-әдістемелік құралдарды және тәуелсіз Қазақстанның дамуына үлес қосып отырған еңбек ерлері, қоғам қайраткерлері туралы әдеби шығармаларды шығаруды қолға алу, үшіншіден, өзіміздің дінді, яғни ислам дінін дұрыс насихаттап, оның ерекшеліктерін түсіндіретін адамдар саны көбейсе, төртіншіден, балаларды отбасынан бастап, мектепке, жоғарғы оқу орындарында имандылыққа тәрбиелейтін арнайы «Дінтану» пәнін міндетті оқу бағдарламасына енгізу керек.

Жалпы Қазақстан жерінде кеңінен жайылған қауіпті секталардың шырғауынан шығудың психологиялық әдістерімен қатар оны алдын алу мақсатымен келесідей екі сатылық шаралар қолдану керек деп есептеймін. Олар: біріншісі, халыққа зиянды діни ағымдар туралы мәліметтерді толыққанды түрде тарату болса, екіншісі, халыққа дінін, ұлттық және рухани құндылықтарын ұйрету, діни сауаттылыққа мектеп қабырғасынан бастап тәрбиелеу, секта шырғауына түскен адамдарға көмек көрсетіп, әрі қарай қолдап отыратын психолог мамандардан, социологтар, дінтанушылардан тұратын орталықтар ашып, секталар туралы мағлұматтар жазылған әдебиеттер тарату керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. Бәріміздің Отанымыз бір // Егемен Қазақстан. – 2009, 27 қазан.
- 2 Баркер А. Новые Религиозные Движения. – СПб.: РХГИ, 1997. – 282 с.
- 3 Хассен С. Освобождение от психологического насилия. – СПб., 2001. – 396 с.
- 4 Lifton R.J. Thought Reform and the Psychology of Totalism. – 1961. – 280 p.
- 5 Джамбалво К., Кларк Д., Гарей К. Консультирование о выходе практический обзор // Журнал практического психолога, 2000. – №1-2. – 23 с.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ 11.25.42

Абсаттаров Р.Б.¹, Абсаттаров Г.Р.², Рау И.А.³

*¹КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²КазУМОиМЯ имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан*

*³Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия*

**КИТАЙСКО-ТАЙВАНСКИЕ И КИТАЙСКО-ЯПОНСКИЕ
ОТНОШЕНИЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ**

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы китайско-тайванские и китайско-японские отношения, которые еще недостаточно изучены в политической науке. В статье уделяется большое внимание статусу Тайваня, вопросам историй китайско-тайванских отношений и особенностям взаимосвязи Китая и Японии.

В статье отмечается, что китайско-японские отношения усложнены не только тяжелым прошлым из тех времен, когда Японию как колониальная держава принесла Китаю много поражений. На территории Китая Японией был совершен и ряд военных преступлений. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, правительство, политика, территория, отношение, конфликт, война, договор, восстание, независимость, закон, объединение, риск, право.

Р.Б. Абсаттаров¹, Г.Р. Абсаттаров², И.А. Рау³

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан*

*²Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

*³Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын Академиясы,
Гамбург қ., Германия*

**ҚЫТАЙ-ТАЙВАНДЫҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ-ЖАПОНДЫҚ
ҚАТЫНАСТАР: ПРОБЛЕМАНЫҢ ҚОЙЫЛУЫ**

Аңдатпа

Мақалада әлі де саяси ғылымында жете зерттелмеген қытай-тайвандық және қытай-жапондық қатынастар мәселелері қарастырылады. Мақалада Тайвань статусына, қытай-тайвань қатынастары тарихына және Қытай мен Жапонияның өзара байланысының ерекшеліктеріне көп көңіл бөлінген.

Мақалада қытай-жапондық қатынастардың күрделенуі тек өткен уақыттың қиындығы ғана емес, Жапонияның отарлық держава ретінде Қытайдың көптеген жеңілуі мен талқандалуына әкелгені атап көрсетілген. Қытай территориясында Жапония көптеген әскери қылмыс жасады. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: мемлекет, үкімет, саясат, территория, қатынас, дау-жанжал, соғыс, келісім шарт, көтеріліс, тәуелсіздік, заң, бірігу, тәуекел, құқық.

R.B. Absattarov¹, G.R. Absattarov², I.A. Rau³

*¹KazNPU named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

*²KazUIR & WL named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan*

*³Academy leading cadres of the Bundesfera,
Hamburg, Germany*

CHINESE-TAIWAN AND CHINESE-JAPANESE RELATIONS: PROBLEM STATEMENT

Abstract

The article deals with the issues of Chinese-Taiwanese and Chinese-Japanese relations, which are still not well studied in political science. The article pays great attention to the status of Taiwan, the issues of history of Sino-Taiwanese relations and the peculiarities of the relationship between China and Japan.

The article notes that Sino-Japanese relations are complicated not only by the difficult past of those times when Japan, as a colonial power, brought China many defeats. A number of war crimes were committed by Japan in China. At the same time, the article pays attention to controversial issues.

Keywords: state, government, politics, territory, relationship, conflict, war, contract, uprising, independence, law, unification, risk, law.

Чтобы правильно понять отношение Китая с Тайванем и Японией, прежде всего, необходимо дать краткую историческую справку о Тайване.

Тайвань, территория на юго-востоке КНР, на острове Тайвань (Формоза) и прилегающих к нему островах (Пэнхуледао, Кімоі (Quemou), Матцуострова (Matzuinseln) и др.). С 17-го столетия стал интенсивно заселяться китайцами. До этого остров был населен «австронезийцами», представителями восточной Австронезии (Малайзия, Полинезия). Ныне официальный язык-китайский, среди верующих преобладают приверженцы конфуцианства, буддизма, даосизма. 1590 г. на Тайвань проникли португальцы, давшие свой название острову – Формоза («Прекрасный»). В 1624 г. остров заняли голландцы, которые изгнали поселившихся с 1626 г. на севере острова испанцев и в свою очередь были изгнаны китайским Минг-генералом Ченг Ченггоном /Zheng Chenggong /Koxinga/. В 1683 г. году остров завоевали манжурцы (Mandschu), Квинг династия (Qing-dynastie). Из-предательства генерала Ву Сангуи (Wu San-kue) в мае 1644 г. полукочевой народ манжуры, пройдя с северо-востока весь Китай, завоевали Пекин и основали здесь Манжурскую династию (Mandschu-Dynastie), которая продержалась до 1911 года.

После китайско-японской войны 1894/1895 гг. и до 1945 г. Тайвань под властью Японии. В 1945 г. Тайвань возвращен Китаю.

Восстание жителей острова, требовавших независимости от гоминдановского Китая, было жестоко, с огромными жертвами подавлено в 1947 году. В 1949 г. после провозглашения КНР на Тайвань бежали сторонники свергнутого правительства гоминьдана. И мечта островитян о независимости исполнилась при поддержке США: здесь была объявлена «Китайская Республика», а город Тайбэй – столицей. Президентом (1950-1975) стал Чан Кай Ши (Chiang Kai-shek/Jiang Jieshi/). По его руководством была проведена успешная земельная реформа (завершена к 1953 г.). С США к концу 1955 г. был заключен договор о взаимной защите (Verteidigungspakt). 1958 г. был отмечен так называемым «Кімоі (Quemou) кризисом» по ходу которого вооруженные силы КНР обстреливали

остров [1]. С 1949 г. по 1971 годы представители этой «Китайской Республики», занимали место КНР в ООН. Первое января 1979 г. США установили дипломатические отношения, с КНР одновременно прервав их с Тайванем. В начале 1980 годов КНР, всегда считавшая Тайвань своей провинцией, объявила курс на мирное объединение Тайваня с КНР на основе принципа «одно государство – две системы». В 1987 году на Тайване было отменено военное положение, длившееся с 1949 года. В 1991 г. тайванскими властями была выдвинута собственная программа объединения страны в три этапа. Период времени 1988-2000 годы характеризовался ослаблением напряженности между КНР и Тайванем: была широко легализована торговля между двумя странами, увеличилось количество гостевых и туристических поездок и др. В 1991 году были отменены права президента Тайваня, действовавшие во время военного положения. В марте 1996 года на Тайване состоялись первые прямые президентские выборы. Хотя в **1999 году** заметно обострились отношения между Тайванем и КНР из-за победы в предыдущем году на парламентских выборах партии гоминьдана, усиливавшей пропаганду лозунгов полной государственной независимости Тайваня. После победы на президентских выборах 2000 г. Представителя Демократической партии прогресса (DPP, Demokratische Fortschrittspartei) новый президент Chen Shuibian (Ch`en Shui-pien) сигнализировал КНР о готовности Тайваня к переговорам о будущем едином Китае на основаниях равноправия. **11.11 2001 г.** Тайвань был принят 144 членом во Всемирную торговую организацию (WTO). В 2004 году впервые в стране был проведен всенародный референдум, в котором участникам надо было ответить на два вопроса: 1 надо ли усиленно вооружаться из-за направленных на страну военных ракет КНР; 2 продолжать равноправный диалог с КНР с целью достижения стабильности и прочного мира. Референдум не был принят состоявшимся: в нем приняли только 45% имевших право голоса в референдуме [2].

Итак, требование КНР к правительству в Тайване признавать и проводить политику единого Китая (Ein-China-Politik) неизменна. Соответственно этому подходу «право каждого суверенного государства и принцип международного права» состоит в том, чтобы «сохранять государственный суверенитет и территориальную целостность». Имеется лишь один Китай и Тайвань является неотъемлемой частью китайской территории и вопрос о Тайване нельзя сравнивать с решениями проблем Гонконга и Макао. Согласно китайско-британского договора от 1984 года Великобритании передала 1. 7. 1997 г. Гонконг КНР. Под девизом «один Китай, две системы» КНР обязалась обходиться с Гонконгом как с «регионом особого управления» («Sonderverwaltungsregion»). Правительство в Пекине обещало сохранить автономию Гонконга, присущую ему хозяйственную, общественную и правовую системы в течении 50 лет с момента договора существенно не менять. Согласно совместному заявлению правительств КНР и Португалии от 1987 г. Макао (остров Аомынь и прилегающие острова в устье реки Чжуцзян) было передано КНР 20 декабря 1999 г. [3].

25 октября 1971 г. Генеральное собрание ООН резолюцией 2758 подтвердило, что во всех вопросах относительно статуса Тайваня следует поддерживаться принципа «одного Китая» («das ein-China-Prinzip einzuhalten»). Те политические силы, которые по-прежнему стремятся к независимости Тайваня, будут и далее рассматриваться КНР как наибольшая угроза мирным отношениям между островами и континентом. Большинство государств- членов ООН, среди них Индия, Россия, США и государства Европейского Союза признают политику «одного Китая» [4].

КНР не признает за Тайванем, как за отпавшей провинцией какой-либо международный статус. На ежегодном заседании Национального Народного собрания 8 марта 2005 г. в Пекине был внесен проект закона против отделения Тайваня, который предусматривал возможность вхождения вооруженных сил КНР на территорию Тайваня в случае объявления им независимости. Перед 3000 делегатами Национального Народного Собрания Ванг Шаогуо (Wang Shaoguo), тогда заместитель председателя постоянного комитета Собрания, сказал, что политические силы движения за независимость Тайваня серьезно угрожают суверенитету и территориальной целостности Китая. Эти силы подрывают возможности мирного объединения и стабильность во всем регионе. Проект закона против отделения указывал на мирное объединение как на главную цель, но одновременно предусматривал согласно параграфу 8 «не мирные средства и другие необходимые мероприятия» применять в случае возникновения кризисной ситуации [5].

Количество направленных из КНР на Тайвань ракет земля-земля было снижено с 1300 в 2007 году на менее 1000 в 2016 году. Тайвань после «ракетных кризисов» 1995 и 1996 годов удвоил свои усилия в способности защиты от ракет КНР. В время указанных кризисов Китай выпустил десять ракет ближнего действия («Dong Feng-15 /M-9») в тайваньские прибрежные воды и на сам остров. В эти годы на Тайвань было нацелено около 350 ракет ближнего действия (Kurzstreckenraketen). Это количество было повышено к 2010 году до 1. 300 [6].

В начале ноября 2015 г., в Сингапуре встретились президент Китая Xi Jinping и тогдашний президент Тайваня Ma Ying-jeou. Предыдущее рукопожатие высших носителей власти этих двух сторон произошло в 1945 году. Тогда встретились лидеры противоположных сил, боровшихся за будущее Китая: Мао Це Дун (Mao Zedong) и Чан Кай Ши (Chiang Kai-shek). Но соглашения о мире между двумя смертельными врагами в гражданской войне не получилось и случиться не могло. Президент (2018 г.) Тайваня Цай Инг-вен (Tsai Ing-wen) от Демократической партии прогресса подчеркивала во время президентских выборов 2016 г., что в случае своей победы продолжит переговоры с КНР «в соответствии с волей народа Тайваня». Однако опросы населения в начале 2016 показали, что около 60% тайваньцев хотели бы большей дистанции от КНР. Немецкий китаевед Шриттмахер писал за год до этого, что Китай и Тайвань сблизились как никогда доселе. Встреча в верхах поможет еще большему сближению [7].

Прежние договоры между Китаем и Тайванем основывались на так называемом «консенсе» от 1992 г. Но тайваньская Демократическая Партия Прогресса это соглашение не признает и настаивает на новых принципах переговорах с Пекином. Откуда такая настроенность партии? Руководство партии знает, что, с одной стороны, большинство членов партии равно как и большинство населения требуют более твердого отношения к КНР, а с другой, невозможно быть слишком «твердым» с КНР: слишком велика экономическая зависимость Тайваня от нее. Надежный корпус избирателей партии-граждане старше 40 лет, чувствуют себя тайваньцами, а не китайцами, на что особенно настойчиво указывает американский исследователь Д.Икенберри [8].

При Президенте Цай Инг-вен из Тайбэя неоднократно шли в Пекин послания в духе того, что переговоры будут продолжаться, но демократическая система в Тайване и его национальная идентичность останутся неприкосновенными. Успешности переговоров, полагает президент помогло бы ослабление напряженности в территориальных спорах относительно Южно-Китайского моря. Она высказывается за дипломатическое решение спорных вопросов в соответствии с принятым ООН в 1982 году соглашении о морском праве. Пекин не согласен с толкованием этого соглашения по ряду его пунктов, неодобрительно относится к стремлению Цай к интенсификации отношений с Японией и США [9].

Недовольно руководство в Пекине и тем, что с начала президентства (май 2016 г.) Цай Инг-вен тайваньские министерства и другие части администрации «упорно избегают» ... «признать основывавшейся на консенсе от 1992 г. принцип единого Китая». В соответствии с этим консенсом совершенно ясно, «что обе территории Тайваньского пролива принадлежат к единому Китаю». Те политические силы, кто желает возвращения Тайваня членом в ООН и кто пропагандирует «два Китая или один Китай и один Тайвань в международном сообществе, официально противостоит принцип «один Китай» («Ein-China-Prinzip») и нарушает откровенно резолюцию ООН» [10].

В одном из первых выступлений главы государства КНР Xi Jinping в 2019 году он призвал вооруженные силы страны быть готовыми к борьбе. При встрече с высокопоставленными военными чинами он указал, что Китай стоит перед многими вызовами и рисками. Так, страна многие месяцы втянута в торговое противостояние с США. Глава государства подчеркнул, что Пекин неуклонно стоит на принципе единого Китая и мирного воссоединения Тайваня с КНР. Не исключил он, и применение силы для достижения этой цели, если все остальные средства исчерпаны [11].

Здесь следует сказать, что китайско-тайваньские отношения связаны с Японией. Как известно из истории, влияние китайской культуры, заметное начиная с 100 д. н. вр., продолжалось и далее столетиями. В 6 столетии нового времени буддизм китайского толка проник через Корею в Японию и составил серьезную конкуренцию местной религии Шинто (Shinto). Кронпринц Шотоку (Shotoku), ставший регентом в 593 г., сделал Буддизм государственной религией, перенял китайскую систему административных подразделений страны и соответствующий кодекс из 17 статей (в 604), регулировавших статус верховного правителя и полномочия правительства.

В 701 году Кайзер Момму (Mommu. 683-707) принял более совершенный Тайо-Кодекс (Taiho`-Kodex), во многом ориентированный на китайское право. Согласно этому кодексу правящая в стране структура была до деталей расписана по центральному и локальному уровням власти. При этом кайзере постоянно нарастало влияние буддистских священников.

В конце 19-го в. усилились конфликтные моменты китайско-японских отношений, что привело к войне между этими государствами в 1894-95 годах, которую Япония выиграла. Согласно договору от Шимоносеки (Shimonoseki, 17.4.1895 г.) Китай предоставлял Корею независимой, уступал Тайвань и Пескадорские острова Японии и должен был платить репарации.

После неудачной для России Русско-Японской войны (1904-1905) Япония не только аннексировала Корею, но и превратила Манжурию (две бывшие китайские территории) в зону своего влияния.

После инцидента (1931 г.) при Мукдене (ныне Шэньян) милитаристские силы Японии довели дело до Манжурского конфликта по ходу которого японцы захватили Мукден (Shenyang), Jilin и Heitong Jiang. Так как международное сообщество не признавало созданное (1932 г.) Японией государство Манджукио (Mandschukio), с 1934 года переименованное в Царство с властителем Пу И, Япония в 1935 году покинула, одновременно с Германией, Лигу Наций.

После вооруженной стычки между японскими и китайскими отрядами при Пекине Япония объявила (1937 г.) под влиянием милитаристских сил в стране Китаю войну, которую Китай проиграл.

1997-1998 гг. в связи с усилением сотрудничества Японии и США в военных областях, количественным и качественным изменениями вооруженных сил самой Японии. Китай подвергает критике внешнюю и внутреннюю политику Японии [12].

Следует подчеркнуть, что китайско-японские отношения усложнены не только тяжелым прошлым из тех времен, когда Япония как колониальная держава принесла Китаю много поражений. На территории Китая Японией был совершен и ряд военных преступлений.

В течение последних десятилетий КНР озабочена посещениями японским премьер-министром святилища Yasukuni-Schrein. В нем хранятся останки из двух миллионов погибших, в том числе от 14 военных преступников. Эти посещения не раз вызывали дипломатические осложнения между двумя странами серьезные трения между их правительствами. Япония никогда официально не признавала себя агрессором во второй мировой войне [13].

Начиная с 1970 годов между Китаем и Японией существуют споры относительно японского управления группой островов Сенкаку /Senkaku/ Diaoyu/ в Восточно-китайском море. Необитаемые острова лежат на морских территориях с богатыми рыбными запасами и с не менее богатыми предполагаемыми нефтяными и газовыми ресурсами под морским дном. В 2012 г. Японское правительство выкупило три острова из частного владения и объявило их национальной собственностью [14].

КНР аргументирует, что аннексия незаселенной китайской территории Senkaku (Diaoyu) в 1895 г. изначально противоречила международному праву. Япония же настаивает на том, что эти острова всегда еще были «terra nullius», т. е. не принадлежащие официально какому-либо государству. В 1885 году Япония аннексировала остров Риуку (Ryuku) и указывал на него как на часть префектуры Окинава. Японская администрация настаивает на том, что право своей страны на заявленные территории определено мирным договором между Японией и США от Сан-Франциско (1951 г.). К выработке этого договора и к его подписанию КНР не пригласили. И уже тогда Китай через своего министра иностранных дел Джоу Энлаем отрицал легальность этого договора с точки зрения международного права. Управление островами Сенкаку (Diaoyu-Inseln) было перенесено на США. И это положение договора от Сан-Франциско уже тогда определялось как «недействительное» («null und nichtig») с точки зрения международного права. К тому же в статье 3 договора от Сан-Франциско название Diaoyu вообще не упоминалось [15].

Ссылается КНР и на такой международный документ, подписанный и американцами как Потсдамские соглашения (июль 1945 г.). Статья 8 этих соглашений указывает, что решения Каирского соглашения от 1943 г. должны быть выполнены и японский суверенитет должен быть лимитирован среди прочего на острова Хоншу (Honschu), Хоккайдо (Hokkaido), Куишу (Kyushu) и Сикоку (Shikoku). В Каирском соглашении указывалось, что «... Манжурия, Формоза (Тайвань) и Пескадорские острова должны быть возвращены Республике Китай» («... such as Manchuria, Formosa, at the Pescadores shall be restored to the Republic of China»). В 1971 г. Япония и США подписали договор о возвращении Окинавы (Okinawa Reversion Agreement). В нем оговаривалось, что Риуку-острова (Ryuku-Inseln) и острова Сенкаку (Diaoyu-Inseln) обозначаются одной с Окинавой территорией, возвращаемой Японии. И 30 декабря 1971 г. Китай протестовал против этих оговорок [16].

В 1972 г. между Китаем и Японией начались переговоры о взаимном дипломатическом признании. Цель КНР - достичь ее признания как единственно легитимного правительства Китая и получить со стороны Японии признание Тайваня как части Китая. В этом случае Китай отказывался бы от всех требований возмещения ущерба от войны. Не отказываясь от признания Diaoyu островов тогдашний премьер - министр Джоу Эн Лай (Zhou Enlai) считал необходимым концентрировать внимание своего

правительства на создании «дружественных отношений и взаимопонимания в важнейших вопросах», касающихся обеих сторон, а более мелкие вопросы могут быть решены позднее на путях мирных дискуссий и взаимовыгодной кооперации [17].

Эта позиция сдержанности в спорах и стремлению к обоюдному развитию была продолжена Дэнг Сяо Пингом (Deng Xiaoping). И эта позиция в отношениях КНР к Японии сохраняется последовательно с 70-е годы. «Обе страны придерживались тогда прагматической стратегии надвигания решения конфликтов на далекое будущее и поддержания основного положения «не надо эскалации и надо компромиссов» [18].

Заявление японского правительства от сентября 2012 г. купить три из островов Diaoyu из частной собственности в государственную вызвало резкую реакцию и Китая, и Тайваня. Многие наблюдатели обоснованно полагали что расширение Идентификационной зоны воздушной защиты (Air Defense Identificatuoin Zone - ADIZ) четырнадцать месяцев спустя Китаем на Восточно-китайское море было реакцией на эту японскую «покупку». 23 ноября 2013 г. объяснил следующим образом расширение ADIZ: потребностью защиты страны на расстоянии от 370 до 500 километров восточнее территориальных вод КНР. Северное и южное расширение в целом составляло примерно 900 километров. В ответ на это США послали, не информируя Пекин, два бомбардировщика B-52, пролетевшие сквозь так называемую «слепую» часть означенной КНР зоны [19].

В начале декабря 2013 г. о расширении своей ADIZ как ответ на китайскую инициативу, заявила Южная Корея, а тогдашний Вице-президент США Джо Байден подчеркивал, что его страна не признает объявленную КНР ADIZ. И правительство Японии решительно заявило свое несогласие с этим расширением: оно нарушает территориальное единство Японии. КНР аргументировало: расширение ADIZ не противоречит ни международному праву, ни существующей международной практике, но для сохранения региональной стабильности необходимы мероприятия по упрочению доверия между странами региона. Пекин подчеркивал свою нетерпимость неконтролируемого военного присутствия иностранных держав в своих территориальных водах [20].

Японская сторона имела свои аргументы:

1. Когда Япония эти острова 1895 г. аннексировала, они были незаселенны, безлюдны и, стало быть, terra nullius.

2. Аннексия произошла в конце японо-китайской войны и не была предметом Договора от Шимоносеки (Vertrags von Shimonoseki) и Каирской декларации от 1943 г. Занятие этой земли произошло не в контексте войны и не является частью обязанностей возвращения завоеванного.

3. Китай фактически признал японский суверенитет над островами с 1895 года и поэтому спор об этой территории не имеет юридических оснований [21].

Аргументы Китая и Тайваня, которые почти не различаются:

1. Территориальный суверенитет опирается на наименования, исторические сообщения, прежние управленческие структуры. Все эти свидетельства показывают, что ко времени захвата островов Японией в 1895 г. они были китайской территорией, а не terra nullius. Острова были необитаемы, но это не является индигией (основанием) для чужой державы претендовать на суверенитет. Китай указывает на договор о возвращении Окинавы, в котором отмечены были и 72 островка, из которых 26 были незаселенными.

2. Японцы ждали стратегического поражения китайских вооруженных сил и лишь тогда заняли острова и объявили их своими, когда победа Японии стала очевидной. Хотя эта аннексия в Шимоносеки-договоре /Vertrag von Shimonoseki/ не упоминается, речь там идет о военных приобретениях (добыче) победителей (Японии). А такие приобретения должны быть, согласно Каирской декларации 1943 г., возвращены прежнему суверену, т. е. Китаю. А эта декларация вошла, почти полностью, и в Потсдамскую декларацию 1945 г.

3. Ни одно из правительств Китая – ни гоминдановское, ни коммунистическое – не отказывались от своего суверенитета на острова [22].

С 1972 года правительство США воздерживается от правового определения суверена островов. Однако они давали ясно понять, что оборонительный союз с Японией от 1960 г. включает в себя и острова Diaoyu. С договором о возвращении Окинавы (Okinawa-Rückgabe-Vertrag) от 1972 г. была существенно расширена и японская ADIZ. Она охватывает все указанные выше спорные острова, проходит близко (от 100 до 50 километров) от территориальных вод КНР, Тайваня, Южной Кореи и России [23].

Японский премьер-министр Шинзо Або (Shinzo Abo) выступает за усиление союза с США и следует с февраля 2014 г. неустанно подчеркивает добрые намерения своей страны: «Япония стремится в сотрудничестве с нашими партнерами внести свой вклад в сохранении мира, стабильности и процветания на региональном и международном уровне» [24]. Он же говорит о необходимости пересмотра (нового истолкования) параграфа 9 Конституции страны, в которой фиксируется отказ от войн и применяя насилия (Kriegs- und Gewaltverzicht) в условиях новых международных угроз и необходимостей коллективной защиты от них. В связи с этими целями Япония стремится углубить свои отношения не только с США, но и с Австралией, Индией, Индонезией и странами ASEAN. Японское правительство указывает на то, что Китай — это гигант с ядерным оружием, который постоянно усиливает и совершенствует и свои обычные вооружения. Более того, специалист из Оскского университета Kazuya Sakamoto говорит: «Сегодня дело обстоит так, как будто Китай разучился действовать мудро» [25].

Все сильнее становящийся Китай своей громадностью, полагает Япония, угрожает суверенитету юго-восточных стран. Таким, например, как Вьетнам. Япония не стремится проводить политику экономического сдерживания по отношению к Китаю. Такая политика была бы не только невозможной, но и безрезультативной. В то же время мировому сообществу должно быть понятно, что безопасность Японии — этого «мирового острова» (Mackinder) в интересах всех государств. Спор о незаселенных маленьких островах восточно-китайского моря в прошлые года разрастался до границ военного конфликта, неуклонно вели и в Японии, и в Китае к резкому обострению националистической пропаганды [26].

10 июня 2016 г. впервые появилась на горизонте цепи островов Сенкаку /Diaoyu/ китайский военный фрегат. Японцы объявили тревогу и послали для «устрашения» фрегата малый патрульный катер. Это не оказало, естественно, на китайский фрегат желаемого воздействия. Тогда японцами был послан эскадренный миноносец. В это же время в этом регионе появились, по японским сообщениям еще три российских военных корабля. Токио поэтому полагал, что в данном случае речь идет и совместной китайско-российской операции [27].

В силу растущих, как полагают японцы, угроз: стремительное усиление военной мощи КНР, становления Северной Кореи ядерной державы, крепнущего экономического и военного союза Китая и России ощущение угрозы безопасности Японии (эти страны перегружены историческими «обидами» на Японию) в стране нарастает. В то же время страна чувствует поддержку со стороны ООН и США: японские солдаты принимают участие в международных, главным образом миротворческих операциях. С начала 2007 г. в японской армии самозащиты установлены правительством заметные изменения. 9 января 2007 г. ведомство по «Самозащите» («Selbstverteidigungsbehörde»), созданное в 1954 году, превращено в министерство, а тогдашний шеф «самообороны» Fumio Kuuma стал министром. Тогдашняя японская армия платных солдат профессионалов (Japans Berufsarmee) и их усиливавшееся и совершенствующееся вооружения обходились государству тогда (2007 г.) не менее 32 миллиардов евро. На основе январских преобразований японская армия уже не нуждалась в особых разрешениях парламента, чтобы участвовать в операциях за рубежом. До этого активность японской армии за рубежом должны были как «гуманитарные» и «чрезвычайные» разрешаться парламентом. Так было когда японцы вместе с британцами и голландцами оккупировали южный Ирак, участвовали в восстановительных работах после цунами в Индонезии. До 2007 года действовавшая пацифистская конституция страны разрешала применение вооруженной самозащиты лишь на территории страны. Ныне японские солдаты могут воевать и за рубежом без разрешения парламента [28].

В 1945 г. Капитулировавшая и оккупированная Япония под давлением союзников приняла 15 августа решение изменить существующую «милитаристскую» конституцию в пацифистскую. Инициатором и куратором создания новой конституции, принятая 3 мая 1947 г., был американский генерал Мак Артур. Главным образом его настояниями в новую Конституцию была введена и 9-ая пацифистская статья, которая гласит: «В искреннем стремлении к ... миру японский народ отказывается на все времена от войны ... и ... насилия как средств решения международных споров. Чтобы это ... достигнуть, не будут финансироваться наземные, морские и воздушные силы или другие средства ведения войны. Право государства на ведение войны не признается» [29].

Впервые в истории потерпевшее сокрушительное поражение государство отказалось от суверенного права любого, кроме нейтрального, государства на войну. Поэтому его 240.000 вооруженных солдат не подразделялись на «сухопутную армию», «ВМФ» и «воздушный флот», а

«Силы самозащиты». Танки стали называться «Специальными автомобилями», эскадренные миноносцы - «Корабли сопровождения», министр обороны - «Руководитель самозащиты», а офицеры - «Начальники» [30].

В новой Конституции указывалось так же, что для самозащиты можно было израсходовать максимум 1%, но так Япония была длительное время второй экономической державой мира, то на «самозащиту» приходились громадные суммы. В ночь с 19 на 20 мая 1960 г. состоялась ратификация американско-японского договора о безопасности (Sicherheitsvertrag) по которому в случае нападения на Японию США придут ей на помощь. А затраты на «самозащиту» оставались прежними, так что они непрерывно усиливались.

Изменения в оборонной политике Японии опираются на новой интерпретации пацифистской конституции: в дальнейшем должна учитываться расстановка военно-политических сил в регионе; Японии предоставляется право участвовать в коллективной вооруженной операции. Силы самообороны могут быть отправлены за рубеж с тем, чтобы с оружием в руках защищать союзников (США в первую очередь). Эти силы могут теперь нападать и на страны, которые грозят безопасности Японии. Все эти новации привели к тому, что статья 9 японской конституции практически утратила свою силу [31].

Парламент Японии утвердил перечисленные изменения в Конституции 19 сентября 2015 г. В «Основных направлениях программы национальной защиты на финансовый 2014 год и далее (National Defense Program Guidelines for the Financial Year 2014 and beyond) цели будущих вооруженных сил страны определены так:

- образование динамической, единой армии, которая в состоянии вести войну в коалиции с другими странами и добиться превосходства в воздухе и на море;
- это превосходство должно основываться на прогрессивной технологии в областях информационной, управленческой, мобильности, варибельности (гибкости) в применении, высокой готовности, выдержки и способности стремительного реагирования;
- должно быть усилено совместное американско-японское планирование реагирования на случайно возникающие, но чрезвычайно опасные ситуации. Особое внимание уделять присутствию союзнических сил в западной части Тихого океана. Особым пунктом было выделено «обеспечение безопасности с моря и воздуха удаленных японских островов [32].

В заключении следует сказать, что японские силы самообороны увеличивают количество эскадренных миноносцев с 47 до 54 и вооружить их современным ракетным и противоракетным вооружением, количество подводных лодок увеличивалось с 16 до 22 [33] и т.д.

Слова благодарности

Мы благодарим Институт стратегии и безопасности Академии защиты Отечества (Вена); Научный форум по международной безопасности при Академии штабных офицеров Бундесвера (Гамбург), Военного университета им. Гельмута Шмидта, профессора Михаеля Штака (Michael Staack), доктора Гюнтера Хаузера (Gunter Hauser) за возможность ознакомления со многими из цитированных печатных источников и за помощь в подборе материалов.

Список использованной литературы и примечания:

1 Кимой (кит. – Jinmen Dao) островок, лежащий в 2300 метрах от континентального Китая, прирачен Тайванем в настоящую крепость с современными вооружениями и средствами слежения.

2 В исторической справке использованы данные из работ: Weggel O. Taiwan, Hongkong. München 1992; Democratization in Taiwan. Hg. v. S. Tsang u.a. Basingstoke 1999; Taiwan. A new history. Hhg. v. M.A. Rubinstein. Armonk, New York 1999; Das Zeit Lexikon, Bd. 14, S.373- 374.

3 Хяо Нунг (Hao Ning) in „UNO-Beitritt Taiwans ist nichts anderes als ein Pseudothema“. In: Die Presse, 29.9.2017, S. 27; Wang Yi. Advancing China` Mayor-Country Diplomacy in a Changing World. Ib: Qiushi, Qiushi. CPC Journal on China`s Governance & Persprctives, Issue 30, January-March 2017, Vol. 9, №1. – S.124.

4 См.: Хяо Нунг (Hao Ning) in „UNO-Beitritt Taiwans ist nichts anderes als ein Pseudothema“. In: Die Presse, 29.9.2017, S. 27; China Daily. China`s Military Strategy. The State Council Information Office of the People`s Republic of China, May 2015, Beijing.

5 См.: Anti Secession Law, Adopted at the Third Session of the Tenth People`s Congress on March 14.2005; Mann Otto. Kriegsdrohung gegen Taiwan per Gesetz. In: Die Presse, 9.3.2005, S. 7.

- 6 См.: Kürschner M. *Eine Frau und ein Rockstar sind Pekings Alptraum*. In: *Die Welt*, 16.1.2016, S.7; Minnick W. *Taiwan's BMD Coming Online*. In: *Defense News*, March 22.2010, S.18.
- 7 См.: Strittmacher K. *Eine Umarmung, die erdrückt. ...* In: *Süddeutsche Zeitung*, 5.11.2015, S. 2; Lee F. *Pekings vergebliche Wahlkampfhilfe*. In: *Die Presse*, 15.12.2016, S.4.
- 8 См.: Kürschner M. *Eine Frau und ein Rockstar sind Pekings Alptraum*. In: *Die Welt*, 16.1.2016, S.7; Ikenberry G.J. *The Illusion of Geopolitics. The Enduring Power of the Liberal Order*. In: *Foreign Affairs*, May/June, S. 86.
- 9 Kolonko P. *Taiwans Merkel*. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18.1.2016, S.8; Lee F. *Pekings vergebliche Wahlkampfhilfe*. In: *Die Presse*, 15.1.2016, S. 4.
- 10 Hao Ning. *UNO-Beitritt Taiwans ist nichts anderes als Pseudothema*. In: *Die Presse*, 29.9.2017, S.27.
- 11 См. *Präsident XI Jinping: Armee muss zum Kampf bereit sein*. In: *Berliner Morgenpost*, 6.1.2019, S.4.
- 12 См.: Pohl M. *Geschichte Japans*. München 2002; Seagrave P. und Seagrave S. *Herrscher im Reich der aufgehenden Sonne. Die geheime Geschichte des japanischen Kaiserhauses*. Reinbek bei Hamburg 2002.
- 13 См.: Dumbs H. *Die Gefahr: Ein Krieg aus Versehen*, Interview mit dem ehemaligen australischen Premierminister Kevin Rudd. In: *Die Presse*, 5.9.2014, S.4.
- 14 Erling J. *China reagiert unterkühlt auf US-Vermittler Biden. US- Vizepräsident will den Konflikt im Ost- und Südchinesischen Meer deeskalieren – China warnt vor falschen Schritten*. In: *Der Standard Online*, 4.12.2013; Köler P. *Gefährliche Muskelspiele im Pazifik*. In: *Die Presse*, 11.6.2016, S.7.
- 15 Richter J. *Der Inselstreit und die ADIZ (Luftverteidigungs- Identifikationszone) der VR Chuna im Ostchinesischen Meer*. In: Kaminski G. *Wen versus Wu. Streit und Streitschlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße?* Wien 2016. *Berichte des Österreichischen Instituts für China und Südostasienforschung*, Nr. 71, S.209-228.
- 16 Liu Jiangyong. *Why Japan's Claim to the Diaoyu Islands Just Doesn't Stand Up*. In: *Qiushi, CPC Journal on China's Governance & Perspectives*, April-June. Vol. 9, No. 2, Issue 31, S.130-136.
- 17 Richter J. *Der Inselstreit und die ADIZ (Luftverteidigungs- Identifikationszone) der VR Chuna im Ostchinesischen Meer*. In: Kaminski G. *Wen versus Wu. Streit und Streitschlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße?* Wien 2016. *Berichte des Österreichischen Instituts für China und Südostasienforschung*, Nr. 71, S.214.
- 18 Там же, S. 213.
- 19 Там же, S. 209, 214; *Inselstreit: USA ignorieren Flugverbot*. In: *Die Presse* 27.11.2013, S. 7; Nishi Masanori. *Japan's Former Vice Minister of Defense, Japan, Allies Must Remain Vigilant in South China Sea*. In: *Defense News*, 14.12.2015, S.17.
- 20 Sung-Ki Jung. *S. Korea to Expand Air Defense Zone*. In: *Defense News*, 9.12.2013, S.8.
- 21 См.: Richter J. *Der Inselstreit und die ADIZ (Luftverteidigungs- Identifikationszone) der VR Chuna im Ostchinesischen Meer*. In: Kaminski G. *Wen versus Wu. Streit und Streitschlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße?* Wien 2016. *Berichte des Österreichischen Instituts für China und Südostasienforschung*, Nr. 71, S.213.
- 22 См. Там же, S.214-215.
- 23 Там же, S.217.
- 24 Kazuyo Sakamoto. *Vortrag über „Japan's Security Policy“ in der Diplomatischen Akademie Wien*, 17. März 2015; Taketoshi Makoto: *Meeting of Asian Contact Group, held on 28 February 2014. OSCE Hofburg*.
- 25 Kazuyo Sakamoto. *Vortrag über „Japan's Security Policy“ in der Diplomatischen Akademie Wien*, 17. März 2015; Taketoshi Makoto: *Meeting of Asian Contact Group, held on 28 February 2014. OSCE Hofburg*; Imazu Hiroshi. In: Kallender-Umezu, Paul: *Interview, Chairman, Policy Research Council's Research Commission on Security, LDP of Japan* *Defense News*, 13.4.2015, S.30.
- 26 Kazuyo Sakamoto. *Vortrag über „Japan's Security Policy“ in der Diplomatischen Akademie Wien*, 17. März 2015.
- 27 Köhler A. *Gefährliche Machtspiele im Pazifik*. In: *Die Presse*, 11.6.2016, S.7.
- 28 Köler A. *Japans Armee wirft Fesseln ab*. In: *Die Presse*- 9.1.2007, S.11.
- 29 Köhler A. *Macht wechsel jagt Asien Angst ein*. In: *Die Presse*, 20.9.2006, S.7.
- 30 Köler A. *Japans Armee wirft Fesseln ab*. In: *Die Presse*- 9.1.2007, S.11.
- 31 Brandner J. *Vom Recht, Kriege zu führen*. In: *Die Presse*, 23.9.2017, *Spektrum*, S.III.
- 32 См.: Richter J. *Der Inselstreit und die ADIZ (Luftverteidigungs- Identifikationszone) der VR Chuna im Ostchinesischen Meer*. In: Kaminski G. *Wen versus Wu. Streit und Streitschlichtung, Krieg und Frieden in der chinesischen Tradition und Gegenwart. Harmonie im Zeichen der Neuen Seidenstraße?* Wien 2016. *Berichte des Österreichischen Instituts für China und Südostasienforschung*, Nr. 71, S.221.
- 33 Там же, S.222.

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

²Академия ведущих кадров Бундесфера,
г. Гамбург, Германия

О ДОЛГОЖИТЕЛЯХ И БЕССМЕРТИИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы долгожителей и бессмертия, которые еще недостаточно изучены в социологической науке. В статье рассматриваются более подробно теоретико-социологические и практические вопросы о долгожителях и бессмертии в мире. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: жизнь, человек, общество, социализация, долгожитель, бессмертие, возраст, организм, здоровье, смерть, питание, время.

Р.Б. Әбсаттаров¹, И.А. Рау²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан

²Бундесвердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы,
Гамбург қ., Германия

ҰЗАҚ ӨМІР СҮРЕТІНДЕР ЖӘНЕ ӨЛМЕСТІК

Аңдатпа

Мақалада әлеуметтік ғылымда әлі толық зерттелмеген ұзақ өмір сүретіндер және өлместік мәселелері қарастырылады. Мақалада әлемдегі ұзақ өмір сүрушілер мен өлместік туралы теориялық-әлеуметтанулық және практикалық мәселелер қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де назар аударылды.

Түйін сөздер: өмір, адам, қоғам, әлеуметтену, ұзақ өмір, өлместік, жас, ағза, денсаулық, өлім, тамақтану, уақыт.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan

²Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany

ABOUT CENTENARIANS AND IMMORTALITY

Abstract

The article discusses the issues of centenarians and immortality, which have not yet been sufficiently studied in sociological science. The article discusses in more detail the theoretical, sociological and practical issues of centenarians and immortality in the world. At the same time, the article focuses on discussion issues.

Keywords: life, person, society, socialization, centenarians, immortality, age, organism, health, death, nutrition, time.

Судить о нормальной продолжительности человеческой жизни достаточно сложно хотя бы в силу того, что всегда надо учитывать разницу между смертью по эндогенным причинам и смертью по экзогенным причинам. Эндогенные связаны с потенциалом организма, экзогенные с внешними причинами (войны, эпидемии, землетрясения, наводнения и др.). Сегодня средняя продолжительность жизни, например, в Германии сегодня чуть более 79 лет. Много это или мало? Напомним, что знаменитый врач Гиппократ прожил 83 года, государственный деятель и мудрец Солон, живший 200 лет ранее Гиппократа, прожил 79 лет. Многие выдающиеся люди древности, средневековья, Нового и Новейшего времени жили не менее чем средний немец ныне [1].

Конфуцию приписывают следующее высказывание о веке человека: «Ещё в девятом семилетии (т.е. примерно в 65 лет - авторы) человек бодр и пригоден после десятого семилетия жизнь его склоняется к закату». Упомянутый государственный деятель и мудрец Солон утверждал, что полноценная жизнь человека подразделяется от рождения до смерти на десять ступени по семь лет. Псалом 89 (пункт 10), приписываемый Моисею и начертанный многие и столетия до Иисуса Христа, утверждает: «Дней лет наших семьдесят лет, а при большей крепости восемьдесят лет; а самая лучшая пора их - труд и болезнь, ибо проходим быстро, и мы летим».

Что же получается? Тремя различными и весьма авторитетными людьми из различных культур, людьми, удалёнными друг от друга на тысячи километров и тысячи лет, высказаны одинаковые мнения о длительности полноценной человеческой жизни – 70 лет. Согласно новому закону в Германии пенсионный возраст, начинается с 2012 года, постепенно увеличиваться до 67, а затем и более лет. Законодатели как бы учитывали мнения указанных трёх великих людей. Но пусть кто-нибудь из немецких законодателей полезет на крышу класть шифер в 70 лет! Исследования, проведенные в немецком городе Бреслау (ныне польский Вроцлав) в 1687 году показали среднюю продолжительность жизни его граждан 33,4 года. Бреслауцам надо было бы прожить две жизни с тем, что добраться до нынешнего немецкого пенсионного возраста! Но от этого нынешним семидесятилетним немцам, которых на склоне лет гонят на работу, не легче.

И ещё два интересных факта. Шекспир (Shakespeare) в своей комедии «Много шума из ничего» («Как вам это нравится») говорит словами дурака Якова: «Весь мир театр, все женщины и мужчины просто актёры... всю жизнь, в **семи актах** играет человек свою роль». В знаменитых Вальдорф-школах (Waldorfschule), базирующихся на взглядах немецкого философа Рудольфа Штайнера (Steiner), тоже делят жизнь человека на отрезки из **семи лет** [2].

Есть, однако, в **Библии, в Старом завете**, ещё одно место, указывающее на возможность долгожительства (глава 6, стих 2 и 3): «Когда люди начали умножаться на земле, и родились у них дочери, 2 Тогда сыны Божии увидели дочерей человеческих, что они красивы, и брали их себе в жёны, какую кто избрал. 3 И сказал Господь: не вечно Духу Моему быть пренебрегаемым человеками; потому что они плоть; пусть будут дни их **сто двадцать лет**».

В настоящее время тюркские народы при определении возраста человека используют Мучал (двенадцать лет жизни). «Так если человек прожил два Мучала, то к его возрасту добавляют год, т.е. возраст определяется в 25 лет. В народной медицине тюркских народов существует положение, что при нормальном питании, чистой экологии, правильном образе жизни человек может прожить 180 лет. Начало каждого Мучала - это новый физиологический цикл, когда происходит обновление организма, поэтому рекомендуется несколько лет после Мучала особо беречь своё здоровье» [3]. Вот средину между этими двумя сроками мы и полагаем биологически правильным сроком жизни человеческого существа.

У нас у всех есть ощущение не только былой, но и будущей жизни и её предела. Не каждый это может выразить так ясно как поэт:

«День каждый, каждую минуту / Привык я думой провождать / Грядущей смерти годовщину / Меж их стараясь угадать...». А.С. Пушкин.

Возраст, даже весьма почтенный, ещё не указывает на близость к смерти. Вопрос о том, кто ближе к могиле, старый или молодой, остаётся, как и сама могила, открытым. **Бессмертным** человек может быть лишь как мыслящий, как творящий мысли. Но это при том условии, что **мысль** – отблеск божественного, бессмертного. В это веруют и поэты:

«В неутомительном усердьи, / В одно счастливое мгновение / Я выхватил тебя у смерти / И заключил в стихотворение». Так пишет о любимой своей Игорь Меламед. Ей можно только позавидовать. Мысль о смерти во многом смягчается мыслью о бессмертии, в религии, в делах-творениях, в детях.

Впечатляюще о **смерти и бессмертии** описал Юрий Домбровский [4]:

«Пока это жизнь и считается / Приходится бедной душе / Со смертью без всяких кассаций, / С ногами в гнилом шалаше.../ Но старясь и телом, и чувством / И весь разлетаюсь, как пыль, / Я жду, что зажжётся Искусством / Моя нестерпимая быль/ Так в тяжелой смоле скипидарной, / Попавший в смертельный просак, / Становится брошью янтарной / Ничтожный и скользкий червяк. / И рыбы, погибшие даром / В сомкнувшихся створках врагов, / Горят электрическим жаром / И холодом жемчугов / Вот так под глубинным давлением / Отмерших минут и годов / Я делаюсь стихотвореньем - / Летучей пульсацией строф». Писано без бумаги, сочинённое выучивалось автором наизусть.

Маяковский, «прагматик», призывал "перед отбытием в неизвестное, безотрадное" не унести с собой «ни догадки, ни песни, ни семени». Нас особенно умиляет и воодушевляет призыв социалистического гения «ни семени»! Постараемся последовать его призыву!! Любопытно также, почему атеист написал «неизвестное»? Для него после смерти – Ничто. А потом, в полном противоречии с собой, добавил "безотрадное". Оно же неизвестно. Может радость большая будет и отрада!

Судя по всему, **дети** не верят в смерть. Верь, они в неё, они бы так не играли, веселились и смеялись, пребывая в блаженном упоении вечного бытия. В отношении верно утверждение, что не знающие смерти, не помнящие о ней - счастливы. Дети, начавшие верить в смерть, взрослые. Смерть физического индивида вовсе не означает смерть социального субъекта. Но не наоборот: **смерть человека как социального субъекта** оказывает непосредственное влияние на его физическое существование, вплоть до истощения последнего.

От полезного питания не обязательно проживёшь долго, а от вредного - не обязательно быстрее братьев своих умрёшь. Да и кто определил, что полезно для данного конкретного человека, народа или племени, живущего в полярном климате, и что вредно? Помимо питания, масса других факторов, нам известных и неизвестных, влияют на длительность нашей жизни. До и по питанию, что одному полезно, другому вредно: химия организмов разная. Старушка в 115 лет умерла в США, всю жизнь ела жирное жареное мясо. Недавно (2011 г.) в Дортмунде один из авторов участвовал в праздновании 100-летия почтенной дамы. Все свои годы она употребляла крепкие спиртные напитки, заметно не пьянея (жирно ела), пережила множество стрессовых ситуаций (депортация, трудовая армия, потеря трёх мужей и др.) и умирать не собиралась. Умерла-таки 105 летней. Вот, говорят, не пила бы, и жирного не ела бы, то прожила бы, может быть до 120 лет. Но большинство из тех «знатоков», которые это утверждают, вряд ли доживут и до 90 лет. Совет: прислушивайся к своему организму и традициям своих предков и своего народа. В последних накоплен многотысячелетний опыт.

Об **«ощущении» своего бессмертия** (жизни в ощущении «смерти как-бы нет») сообщали многие писатели. Вот одно из таких сообщений: «Не понимая, ни чувствуя своего рождения, я не понимаю, не чувствую смерти, о которой я тоже не имел бы даже малейшего представления, знания, а может, и ощущения, родился я и живи на каком-нибудь совершенно необитаемом, без единого существа, острове. Я всю жизнь живу под знаком **смерти** – и всё-таки всю жизнь чувствую, будто я никогда не умру, - писал Иван Алексеевич Бунин. - Смерть! Но каждые семь лет человек перерождается, то есть незаметно умирает, незаметно возрождаясь. Значит не раз перерождался (то есть умирал, возрождаясь) и я. Умирал – и, однако, в основе всё тот же, что и прежде, до в придачу ещё весь полон своим прошлым» [5].

При всём уважении к лауреату Нобелевской премии нельзя не возразить, что **«Я»** не может чувствовать рождение «своего» человека: при рождении «своего» будущего тела «Я», в отличие от многих элементов самости, ещё нет. Каждые семь лет «перерождается», не переставая стареть, тело человека, а не «Я», что само по себе вполне мистично. Последнее, постоянно меняясь, может, как соответствовать этим «перерождениям», так и отставать от них или их обгонять, оставаться само собою до преклонного возраста. В основном оно, однако, отстаёт: далеко не вся «полнота прошлого» зафиксированная в телесных и психологических качествах самости осознаются «Я».

Влиятельные, богатые и могущественные люди, верящие на религиозной основе в бессмертие, на деле чувствуют «В нём смерть гнездо уже свила». В глубине души на обещанное бессмертие они не вполне надеются и стремятся увековечить себя чисто человечески, в памятниках искусства и литературы. Помогают созданию великого из страха смерти. Это художественно великое хоть и не вечно, но надёжнее.

Мы умрём физически навсегда, если у нас нет **детей**, которым мы передали наш генетический код. В продолжающемся потомстве каждый может сохранить часть своего физического бессмертия и бессмертия человечества. Совсем иной подход предлагает **Лев Толстой**. Зачем совокупляться, зачем жениться, зачем детей рожать - если в итоге нас всё одно ждёт трагедия? Бесконечная череда рождений не имеет очевидного смысла. А потому нужно прекратить плодиться, разом разрубить гордиев узел похоти и влечения – «свиной жизни», по Толстому. «Род человеческий прекратится? Да неужели кто-нибудь, как бы он не смотрел на мир, сможет сомневаться в этом? Ведь это так же несомненно, как смерть. Ведь по всем учениям церковным придёт конец мира, и по всем учениям научным неизбежно то же самое. Так что же странного, что по учению нравственному выходит то же самое?» Наверняка так же рассуждали русские сектанты-скопцы, в переписке с одним из которых - с Гавриилом Меньшениным - состоял Толстой. Скопцы сделали свой радикальный вывод из этой идеологии (опираясь на одно место из **Евангелия от Матфея**, оно же стало эпиграфом к «**Крейцеровой сонате**» и пришли к изуверству над собственным телом. Общие рассуждения Толстого имеют право на существование, но на каком-то глубинном уровне он не убеждает, всё наше нутро этому сопротивляется. Нижеприведенные строки Александра Пушкина явно непригодны для характеристики Льва Толстого - старца:

«Бывает муж летами стар, / Но млад и жив душой незлобной. / Прекрасней нет судьбы подобной».

Но в биологическое (генетическое) спасение от неё верят и атеисты, или тенгрианцы: «Рожай детей и им накажи, чтобы они рожали, и будешь бессмертным» [6]. Согласно выводам британского профессора Мартина Биргхолла, в последние года наиболее успешно использовавшего стволовые клетки [7], последние могут быть как «биологическое золото» не только источником молодости, но даже - в необозримом будущем - бессмертия.

И всё-таки, самое парадоксальное, что мы намного, бесконечно мертвы, чем живы, к тому же и бесконечное количество времени до нашей жизни нас не было. Вопрос: есть ли смысл в утверждении, по крайней мере для атеистов, что **мы** бесконечное время мертвы? Если мертвы, то **мы** ли это?

Есть специалисты (американец Рэй Курцвайл /Ray Kurzweil/) полагает бессмертие в создании существа - киборга (Cyborgs), человеческого организма, в который встраиваются всё новые технические устройства. Но если этот процесс встраивания продлится достаточно долго, то мы получим не человека, а робота. А говорить о бессмертии даже самого совершенного из них проблематично. Человекоподобные автоматы (гуманоиды) имеют всё большую сферу применения в быту и сфере обслуживания, но их бездушие и бездуховность, отсутствие эмоций в их обезличенной памяти-информации не перестанут вызывать опасливого отношения к ним со стороны людей.

Утверждение, что смерть всех уравнивает верно только в одном отношении - в том, что мы все умрём. Но оно не верно в том смысле, что разные смерти имеют разные последствия. Смерть Ромео и Джульетты - классический пример того, как смерть влюблённых полностью перевернула прежние ценности общества и послужила примирением, казалось, непримиримо враждующих сторон. А смерти таких чеховских литературных героев как Треплев и Дымов вряд ли изменит что-либо в образе жизни окружающих. Память о них рассеется как дым. Смерть может увековечить, а может и разоблачить. У Антона Чехова есть фельетон «На кладбище». Провинциальный актёр по фамилии Мушкин умирает, и друзья собирают деньги на его памятник, желая увековечить память любимого друга. Однако, собрав нужную сумму, они неожиданно всё пропивают, так что вместо роскошного памятника на могиле красуется скромная дощечка с надписью: «Незабвенному другу Мушкину». Правда, вскоре две первые буквы в слове «незабвенному» отваливаются, и теперь на дощечке значится «забвенному». Время стёрло частицу *не* и исправило человеческую ложь. Да и сама фамилия актёра - Мушкин не давала надежды на долговременную память о нём.

Не утешает поэтов и бессмертие в раю. Бродский утверждал, что в раю «*безработица, там тупик, там часы не бьют*», времени нет. Люди вздыхают о рае, но мало кто из творческих людей согласился бы там пребывать вечно. Поэт имеет ввиду индивидуальную жизненную перспективу (всегда временную), которая парадоксальным образом уничтожается перспективой вечности. Но какая же индивидуальность без индивидуальной жизненной перспектива? Её, как и личности, при вечном пребывании в Раю, по человеческому разумению, быть не может. Возможно, однако, что у Бога совсем другое разумение.

Ремизов рассматривает Рай тоже без особой эйфории: «... человеку в райском **безвременном** состоянии задумываться не полагается: **мысли время одно, а время смерть**: «я мыслю значит я

умру». К парадоксальному тезису Ремизова «мысль и время одно» мы ещё вернёмся. У Евы время, её время и её биография, её **индивидуальнаяжизненная перспектива** начались лишь после изгнания из Рая: «... с той поры, когда из круга / вечности влюблённая подруга / вышла, чтобы время началось...» (Рильке). Чтобы полноценно жить в своём времени, нужно чувствовать, лучше - осознать, его конечность. Построение собственного времени начинается с жажды **событий**, с желания испытать себя или нечто на себе. Чтобы начать собственное время, нужно выйти из райского круга одного и того же, нужно стать участником бытия, творить **события** хотя бы в индивидуальной жизни.

Если человек не творит своё время, всеобщее время подчиняет его себе. Этот процесс называют обычно **социализацией**. Последняя, как правило, остаётся практикой, пренебрегающей индивидуальностью. И об этом хорошо сказано у поэта Рильке о начале социализации: «Тебя, как нитку новую, вдевали / в чреду картин, где ты очнулся в срок, но быть самим собой уже не мог» И о её итоге: «Взрослый народ – неживой, никакой, деревянный / Взрослое время в воловьей упряжке тянул».

Но вернёмся к тезису Ремизова "мысль и время одно". В одном месте Мандельштам говорит о «пространстве внутреннем избытке». Равным образом в человеке присутствует и избыток времени (Владимир Зинченко) [8]. Этот избыток собирается в «вечном мгновении», в «бесконечной одновременности», в «вечном теперь». Благодаря ему возникает "состояние абсолютной временной интенсивности» (Шпет), возникает «актуальное будущее поле» (Выготский), или мир чудовищной актуальности (Мамардашвили), когда «меньше года длится век» (Чингиз Айтматов). Бахтин называл такие состояния вневременным знанием между двумя моментами времени. В таком зиянии или в зазорах переживаемого опыта зарождаются творческие идеи-проблески. Поэты утверждают, что в удачных образах происходит максимальная концентрация времени. Добавим – и в удачных идеях.

Список использованной литературы и примечания:

- 1 См.: Die Zeit. Wissen, 1998, N 48. – S.87.
- 2 См.: Rudolf Steiner. Praxis der Waldorfpädagogik. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben 2004; Angress Judith. Einblick in die Waldorfschule. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben 1994, Kapitel "Die ersten sieben Jahren" (S.69-82), «Der zweite Siebenjahreszyklus» (S.83-91), Kapitel «Das dritte Jahrsiebt» (S.92-98).
- 3 Аюпов Н.Г. Проблема человека в тенгрианстве // Адам бол! Что это значит? – Алматы-Астана-Караганда, 2006. – С.96-97.
- 4 Добровский Юрий Осипович (1909-1978), российский писатель. Романы «Державин» (книга I 1939), книга «Смуглая леди сонетов. Три новеллы о Шекспире» (1969), "Обезьяна приходит за черепом" (1959), повесть «Хранитель древностей» (1964), роман "Факультет ненужных вещей" (опубл. в 1988). В этих трудах научная корректность сочетается с остротой сюжета, эссеистичностью, раскрыты нравственные изломы человеческой природы под прессом большевистской репрессивной системы и духовное восхождение несдавшегося героя. Для философии и иронической прозы и его поэзии характерны историческо-культурные и христианские иллюзии. Отразился в его творчестве 18-ий опыт большевистских репрессий и ссылок, в том числе и на Кольме.
- 5 Рассказ «Ночь».
- 6 Подобное выражение приходилось слышать одному из авторов и от верующего (мусульманина-тенгрианца и философа-почвенника Темир-хана) в Астане.
- 7 Сам термин «Стволовая клетка» был введен в научный обиход русским гистологом Александром Максимовым (1874-1928) на заседании Общества гематологов в Берлине 1 июня 1909 года.
- 8 Владимир Петрович Зинченко – профессор, доктор психологических наук, академик Российской академии образования.

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

ГРНТИ 04.51.25

Айкенова Д.М.¹, Қаппасов И.Ж.²

¹*Институт евразийской интеграции, Нур-Султан*
aikenova.dina@gmail.com

²*агентство IBR&Partners, Нур-Султан*
ibr-partners@mail.ru

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ПОЛИТИКИ ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕСА (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА)**

Аннотация

На современном этапе в Республике Казахстан выработаны основные механизмы, способствующие развитию бизнес-среды. Проведенное экспертное социологическое исследование специалистов (коучей) демонстрирует проблемы в процессе обучения ведению бизнеса. Обучение актуальным бизнес-навыкам для начинающих и действующих предпринимателей требует наличия квалифицированных специалистов (коучей, бизнес-тренеров) с учетом современной динамики рыночных процессов. Подготовка специалистов в этой сфере не отличается системностью и требует качественно новых подходов к образовательному компоненту государственной поддержки бизнеса в Казахстане.

Ключевые слова: бизнес, предприниматель, обучение предпринимательству, государственная политика поддержки бизнеса.

Д.М. Айкенова¹, И.Ж. Қаппасов²

¹*Еуразиялық интеграция институты, Нұр-Сұлтан*
aikenova.dina@gmail.com

²*IBR&Partners агентігінің аналитегі, Нұр-Сұлтан*
ibr-partners@mail.ru

**БИЗНЕСТІ ҚОЛДАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫНЫҢ
БІЛІМ БЕРУ КОМПОНЕНТІ (ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА)**

Аңдатпа

Заманауи кезеңде Қазақстан Республикасында қолайлы бизнес-ортаны дамытуға арналған негізгі механизмдер жасалған. Мамандар (коучтер) жүргізген әлеуметтік зерттеудің нәтижесі бойынша бизнеске оқыту процесі барысында туындайтын мәселелер де айқындалды. Нарықтың қарқынды өсу динамикасын есепке алсақ, жас кәсіпкерлерді және тәжірибелі кәсіпкерлерді бизнес негіздеріне оқыту квалификациясы жоғары мамандарды (коуч, бизнес-тренерлер) қажет етеді. Мамандарды даярлау ісі асқан жүйелілікпен ерекшеленбейді, сол себепті Қазақстанда бизнесті қолдау, оқыту компонентіне жаңа көзқараспен, жаңа тәсілмен кірісу заман талабы.

Түйін сөздер: бизнес, кәсіпкер, кәсіпкерлікке оқыту, мемлекеттік бизнесті қолдау саясаты.

D.M. Aikenova¹, I.Zh. Kappasov²

¹*Institute for Eurasian integration, aikenova.dina@gmail.com*

²*IBR&Partners agency, Nur-Sultan, Kazakhstan, ibr-partners@mail.ru*

EDUCATIONAL COMPONENT OF STATE POLICY FOR BUSINESS SUPPORT (IN KAZAKHSTAN)

Abstract

At the present stage in the Republic of Kazakhstan, there are main mechanisms that contribute to the development of the business environment. The conducted expert sociological study of specialists (coaches) demonstrates a clear problem zone associated with the process of training business. Training of actual business skills for beginners and existing entrepreneurs requires the availability of qualified specialists (coaches, business coaches) taking into account the current dynamics of market processes. The analysis of the current situation with the training of specialists of this format does not differ in a systematic manner and requires qualitatively new approaches to the educational component of state support for business in Kazakhstan.

Keywords: business, entrepreneur, entrepreneurship training, state policy for business support.

Предпринимательство как социально-экономическое явление и проблемное поле вызывает интерес для широкого круга исследователей. Систематизация российских и казахстанских источников позволяет определить контуры академического дискурса на природу предпринимательства.

Во-первых, развитие нынешней фазы предпринимательства на постсоветском пространстве связано с фрустрацией государственной системы, перехода от коммунистической идеологии к рыночным отношениям.

Во-вторых, смена установок общественного сознания обуславливает актуальность новых ценностей и навыков предпринимательства. На передний план выходит предпринимательский капитал, сумма важных качеств человека в обществе, таких как предприимчивость, инициативность, способность достижения коммерческих целей и т.д.

В-третьих, 1990-е годы период «дикого капитализма», а с 2000-х годов в Российской Федерации и Республике Казахстан произошла трансформация подходов государства к вопросу поддержки бизнеса.

В-четвертых, с учетом активизации государственного участия по поддержке развития бизнеса отдельные направления претерпевают изменения, к примеру, вопросы обучения, консультирования и т.д.

Развитие предпринимательства связано с адаптацией общества с новыми реалиями, появлением новых возможностей после развала коммунистической системы. Как замечает известный российский экономист Глазьев С.Ю. «постепенно общество адаптируется к новой системе социально-экономических отношений. И этот процесс обучения требует времени. И в случаях, когда экономические реформы опережают способность общества осваивать новые формы конструктивной деятельности в быстро меняющихся условиях, возникают социальные напряжения и дисфункции, обусловленные неадекватной мотивацией хозяйствующих субъектов. И наоборот, если процессы обучения общества новым формам экономической деятельности соответствуют темпам социально-экономических и политических преобразований, то можно ожидать позитивных результатов» [1, с.14]. Создание условий для устойчивого развития необходимы и для предпринимательства. Общественное сознание должно быть гибким и готовым к усвоению актуальных знаний и компетенций ведения бизнеса, но и эффективно применять в практической деятельности.

Предпринимательство – это, безусловно, стратегический ресурс общества и государства. Шапошникова И.В., рассуждая о предпринимательском капитале как важнейшей составляющей человеческого капитала, отмечает такие элементы как: «предприимчивость и деловая смекалка, новаторство, лидерские качества, организаторские способности и высокая ответственность, чувство бережливости и экономии, умение разумно рисковать, энергия и сила воли требуются для ведения бизнеса. Большое значение и уникальность предпринимательских способностей признают большинство специалистов» [2, с.400]. Таким образом, именно человек, его предпринимательские способности способствуют изменению существующего дизайна общества.

Развитие бизнеса во многом прямо пропорционально существующим условиям для развития, ресурсной базы или соответствующего климата. Казахстанский академик Кошанов А.К. подчеркивает, что «требуется рассмотреть приоритеты рыночной трансформации на новом этапе развития. При этом, важно в полной мере учитывать, что эти интересы невозможно реализовывать без благоприятного предпринимательского климата» [3, с. 375].

Во многом, предпринимательский климат зависит от поддержки и роли государства. С момента появления новых государств на постсоветском пространстве поддержка и развитие бизнеса выходят в числе приоритетных направлений. Как замечает Омурзаков Т.К., «структурные преобразования экономики должны опираться на средний и малый бизнес. Основой структурных реформ должно выступать государство, способствующее созданию равных конкурентных возможностей» [4, с. 35]. Государство формирует условия для равного участия граждан заниматься предпринимательской деятельностью, способствовать стимулированию бизнес-инициатив активной части общества.

Между тем, фактор обучения основам предпринимательства имеет немаловажное значение при поддержке бизнеса. В контексте рассматриваемой тематики следует упомянуть идеи Бауде Н. (ссылается на них казахстанский экономист Сабден О.С.) о том, что «предприниматель, прежде всего инновационный менеджер. Предпринимателей надо поддерживать и специально обучать» [5, с. 14-15]. Элемент обучения навыкам ведения бизнеса на современном этапе становится весомым условием содействия развитию предпринимательства.

Поддержка бизнес-инициатив в Казахстане обусловлена политическими, экономическими, социально-психологическими факторами, но и образовательным компонентом. Политический фактор связан с вопросами принятия эффективных и адекватных политико-законодательных мер для совершенствования политики государства в сфере развития бизнеса. В данном ключе стоит упомянуть первые принятые нормативно-правовые документы, регламентирующие становление малого предпринимательства в республике - Постановление Президента РК от 5 мая 1992 года «О государственной программе поддержки и развития предпринимательства в РК на 1992-1994 годы». 4 июля 1992 года принят Закон «О защите и поддержке частного предпринимательства» определивший основные формы и способы защиты частного предпринимательства и его поддержки. Затем в 1997 году Указом Президента РК «О мерах по усилению государственной поддержки и активизации развития малого предпринимательства» поддержка и развитие малого предпринимательства были определены приоритетной сферой государственной экономической политики [6, с. 9-10]. В последующем дополнялись новыми нормативно-правовыми или программными механизмами поддержки бизнеса. Следует упомянуть Программу развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы, в рамках которой предполагается обучение основам предпринимательства.

Экономический фактор определяется ролью и долей малого и среднего предпринимательства в современной экономике Казахстана, формирования стимулов к развитию предпринимательства. Согласно данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК количество субъектов предпринимательства возросло с 1 399 787 в 2012 году до 1 540 592 в 2017 году. В свою очередь, доля МСБ в валовой внутренней продукт увеличилась с 17,1% в 2012 году до 26,8% в 2017 году [7, с.38].

Социально-психологический фактор отражает важность исследования отношения населения к вопросам занятия бизнесом, к предпринимательству как одной из моделей социализации человека, существующих проблем, таких как давление на деятельность субъектов малого бизнеса со стороны контролирующих органов, коррупции и пр. В частности, Казахстан согласно Глобального отчета GEM 2015/16 по мониторингу предпринимательств значительно отстает по показателю предпринимательского страха - страха провала предпринимательских начинаний. Так, в Казахстане три четверти трудоспособного населения, желающих начать свое дело, не идут на конкретные меры в связи со страхом провала будущих начинаний. Также, по результатам Глобального мониторинга предпринимательства в стране уровень ранней предпринимательской активности находится в пределах 11%, что свидетельствует о том, что порядка 11% трудоспособного населения страны желают заняться предпринимательством в обозримом будущем [8].

Образовательный компонент на современном этапе политики поддержки предпринимательства довольно актуализирован, поскольку требует соответствующего внимания экспертного сообщества и государства.

Казахстанский академический дискурс чувствует существующую проблему. Как замечает Туржанов С.А. «сохраняется недостаточное использование возможностей образовательной сферы, как базисного элемента формирования специалистов для малого и среднего бизнеса» [9, с. 166]. Киричок О.В. указывает на кадровую проблему на примере бизнес-школ, так как требования к компетентности преподавателей различаются: наличие степеней и знаний является вторичным при оценке преподавателя, на первое место выдвигается умение работать со взрослой аудиторией в режиме интерактивных занятий и практический опыт. При этом спрос на бизнес образование в Казахстане увеличивается ежегодно на 20% [10, с.46].

Монобаева А.И. отмечает, что «на сегодняшний день уровень подготовки и развития предпринимательских и управленческих кадров в стране является недостаточным. Необходимы знания современных технологий управления бизнесом, способность моделировать возможные сценарии развития и генерировать новые идеи по эффективному управлению бизнесом» [11, с. 124-125].

Непосредственно в современных казахстанских реалиях обучением основам предпринимательства занимается привлеченный бизнес-тренер. Какие требования существуют к нему? Так, казахстанский бизнес-тренер Калимуллин Р. предлагает учитывать англосаксонский подход при привлечении бизнес-тренера (должен иметь не менее 6000 часов успешной доказанной практики в том виде деятельности, которому он собирается обучать других). Именно поэтому не может быть по определению универсальных тренеров. Тренер должен понимать особенности обучения взрослых людей и особенности строения их нервной системы. Многие тренеры пытаются наложить на процесс обучения взрослого человека базовые педагогические принципы, а в XXI веке это больше не работает. Сегодня тренер должен использовать принципы андрогогики [12].

Таким образом, значимым элементом поддержки бизнеса становится образовательный компонент, или конкретный бизнес-тренер, как лицо, обучающее навыкам ведения бизнеса начинающих и действующих предпринимателей. В текущих казахстанских реалиях подготовка бизнес-тренеров системно не выстроена. Речь идет о качественной стороне вопроса, поскольку мы согласны с подходами Лундвала Б.А. о концепции экономики обучения (разделение получаемых знаний человеком на четыре таксономические группы: «знаю что», «знаю почему», «знаю как», «знаю кто»). При этом знание «знаю кто» становятся все более важными в современном мировом хозяйстве, так как они являются особым типом личных знаний человека о том, кто владеет информацией и как можно выйти с этим человеком на контакт, т.е. привлечь знания для выполнения работы [13, с.120].

Исходя из рассмотренных подходов выдвигается вывод о существенности образовательного компонента в вопросах государственной поддержки бизнеса, особенно для начинающих предпринимателей.

Эмпирическая база исследования. В целях анализа образовательного компонента политики государства по развитию предпринимательства был осуществлен опрос 15 казахстанских практикующих коучей и тренеров.

Объективными трудностями при поиске участников исследования стали аспекты отсутствия механизмов целостного учета такого вида деятельности со стороны уполномоченных структур, малочисленности участников данного рынка услуг в республике и т.д.

Возможностью для нахождения участников исследования стала информация о коучах и бизнес-тренерах, публикуемая на информационных ресурсах (телефон, e-mail, данные о проведенных мероприятиях и т.д.). Критериями отбора экспертов выступили опыт работы коучем, а также обучения аспектам предпринимательства (продажи, бухгалтерский учет, маркетинг и т.д.). Анкета включала вопросы, сформулированные как в открытой, так и в закрытой форме, с учетом разработанного авторами методического инструментария.

Образовательный компонент становится важным элементом государственной поддержки. Участникам исследования был задан вопрос об исходной сфере работы. Экспертами отмечались такие сферы как предпринимательство, образование, банковская сфера, некоммерческие организации, здравоохранение, инженерно-техническая сфера, продажи, культура и социальная сфера. Следует отметить, что в условиях образовательного процесса необходимы теоретические знания, практические умения для работы с аудиторией.

Мотивирующими аспектами стали желание развить свои способности и навыки, решение помочь людям, заработать приличные деньги, поддержка бизнеса, увлечение психологией, тренерство приносит удовольствие, делиться своим опытом и знанием и т.д. Таким образом, мотивацией к занятию такой деятельностью является не только стремление получить доходы от деятельности

коуча, но и мотивы развития компетенций для оказания консультативной помощи, как начинающим, так и действующим представителям бизнес-сообщества.

На вопрос относительно того, приходилось ли обучать основами предпринимательства, то 93% ответов респондентов ответило «да» и только 7% - «нет». Это говорит о востребованности коучей в обучении ведению бизнеса.

Вместе с тем, был задан вопрос об отношении к тому, чтобы обучающий предпринимательству обладал опытом ведения бизнеса. Практически все респонденты признали важности наличия таких навыков.

Судя по ответам экспертов, качества современного предпринимателя не изменились и включают такие характеристики: предприимчивость, целеустремленность; гибкость; энергичность, энтузиазм и адаптивность к изменениям; целеустремленность, ответственность, интуиция; способность быстро анализировать, коммуникабельность, упорство/упрямство; рискованность, «холодная голова», оптимизм и вера в себя; креативность, позитивное отношение к миру; характер, бережливость, образованность; эрудиция, опыт, обучаемость; уверенность в достижении успеха, позитивное мышление, адаптивность.

Кроме этого, эксперты отметили наиболее интересные зарубежные, российские и казахстанские проекты в сфере обучения предпринимательства. По ответам респондентов, к примеру, выделяются такие проекты, как «Бизнес Молодость», «ICSB-Russia», «Школа Алекса Яновского» (Россия), курсы МАШАВ (Израиль), японские программы по кайдзен менеджменту, различные международные программы с возможностью стажировки/обучения за рубежом и авторитетных бизнес-тренеров (Тони Робинс и др.). В Казахстане – «Бастау Бизнес», бизнес инкубатор «МОСТ» «iStartup», «AstanaInnovationsShallenge», «Астана Бизнес Кампус», «Астана Жастары», «Startup» в Павлодарском Государственном Университете и др.

Экспертами также были даны рекомендации по совершенствованию образовательного компонента политики государства по поддержке бизнеса:

- дальнейшая поддержка образовательных мер по поддержке предпринимателей (финансирование, стажировки);
- формирование программы профессиональной подготовки и повышения квалификации бизнес-тренеров с участием зарубежных тренеров, с возможностью обучения и/или стажировки за рубежом;
- реформирование высших учебных заведений. Проведение для студентов бесплатных образовательных программ по ведению бизнеса и стартапа в рамках обучения в университетах;
- широкая информационная работа в целях осведомленности населения о существующих программах образования;
- снижение страха у предпринимателей посредством снижения давления государственных органов на бизнес;
- целостное изменение подходов государства к бизнесу (нужно «носить на руках предпринимателей», «предприниматели - это двигатели прогресса государства»);
- проведение реального анализа ситуации в сфере предпринимательства, изучение зарубежного опыта и пр.;
- тщательность отбора бизнес-тренеров при обучении основам предпринимательства в рамках реализации государственных программ.

В целом, приведенные рекомендации требуют выработки эффективных подходов со стороны государства. Также, стоит добавить, что в своих ответах эксперты подчеркивали необходимость проведения обучающих тренингов и семинаров по бизнесу для широких слоев населения. Тем не менее, отдельными представителями экспертного сообщества отмечалась обеспокоенность тем, что обучение основам предпринимательства осуществляется на бесплатной основе в рамках госпрограмм для начинающих и действующих предпринимателей. Это, в свою очередь, способствует тому, что фактически государственная поддержка «разбаловала предпринимателей», не желающих оплачивать дальнейшее обучение на тренингах коучей. «Государство дает бесплатно базу, тренеры госпрограммы зарабатывают, а после процесса обучения остаются без клиентов, готовых платить за свое обучение. Не все должно быть бесплатно».

Между тем, экспертам предлагалось оценить по пятибалльной шкале образовательный компонент государственной поддержки бизнеса. 66,70% ответов оценили на «3», 20% - на «2», 13,30% - на «4». Таким образом, сравнительный анализ данных позволяет судить о превалировании удовлетворительной оценки образовательного компонента государственной поддержки бизнеса.

Закключение. На основе проведенного исследования была изучена текущая ситуация, существующие проблемы и оценка в сфере обучения предпринимательству в Казахстане. Механизмы решения комплекса проблем образовательного компонента в рамках поддержки бизнеса представляются в принятии соответствующих мер политического характера, поскольку масштаб вопросов требует соответствующих и комплексных шагов со стороны государства, заинтересованных организаций и экспертного сообщества.

Список использованной литературы:

- 1 Глазьев С.Ю. Обучение рынку. – М.: ЗАО Издательство Экономика, 2004. – 639 с.
- 2 Пилипенко Н.Н. Актуальные проблемы социально-экономического развития России. Выпуск VIII. – М.: Дашков и К, 2008. – 442 с.
- 3 Кошанов А.К. Национальные экономические интересы и отношения собственности. – Алматы: Дайк-Пресс, 2010. – 520 с.
- 4 Омурзаков Т.К. Формирование и развитие конкурентной среды предпринимательства Республики Казахстан: теория, методология, практика: Автореферат дис. ... д-ра экон. наук. – Алматы, 2010. – 39 с.
- 5 Сабден О. Малое предпринимательство. – Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2009. Том VIII. – 532 с.
- 6 Абсатиров К.Г. Основные направления государственной программы поддержки и развития малого бизнеса в Республике Казахстан на 2003-2005 годы. – Астана: Академия государственной службы при Президенте Республики Казахстан, 2004. – 18 с.
- 7 Малое и среднее предпринимательство в Республике Казахстан за 2013-2017. Статистический сборник, под ред. Айдапкелова Н.С. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Астана, 2018. – 85 с.
- 8 11% трудоспособного населения Казахстана желают заняться бизнесом // Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4775086-11-trudosposobnogo-naselenija.html> (дата обращения: 20.06.2019).
- 9 Туржанов С.А. Малый и средний бизнес: проблемы развития, поиск решений. – Алматы, 2004. – 244 с.
- 10 Киричок О.В. Рынок услуг бизнес-образования: основные направления, проблемы и перспективы развития // Вестник КазНУ. Серия экономическая. 2013. №1(95). – 96 с.
- 11 Монобаева А.И. Развитие бизнес образования в Республике Казахстан: проблемы и пути решения // Вестник КазНУ. Серия экономическая. 2014. – №2(102). – 250 с.
- 12 Мустафина М. Сумасшедший успех // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://namig.kz/news/sumasshedshiy-uspeh> (дата обращения: 20.06.2019).
- 13 Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы. – Смоленск: Ойкумена, 2005. – 496 с.

МРНТИ 04.51.41

Байшулакова Д.К.¹

¹Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
Нур-Султан, Казахстан

СОДЕРЖАНИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация

На современном этапе, понятие «безопасность» можно рассматривать с различных сторон, так как оно является объектом изучения нескольких наук, таких, как, например, секьюритология, политология, социология, право и т.д. В целом, безопасность можно рассматривать в политическом, экономическом, информационном и многих других аспектах в зависимости от «субъекта» восприятия.

В статье рассматривается теоретическое наполнение термина «безопасность», в виду того, что со временем, в связи с эволюционированием так называемых «новых» угроз и вызовов, безопасность стали толковать более широко.

Ключевые слова: безопасность, политика безопасности, угрозы безопасности, национальный

интерес, баланс сил, система и структура международных отношений.

Д.Қ. Байшолақова¹

*¹Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Нұр-сұлтан қ., Қазақстан*

МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСҚА ҚАУІПСІЗДІГІН ОҚЫТУ ҮШІН ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАТЫСУЛАР

Аңдатпа

Қазіргі кезеңде «қауіпсіздік» түсінігіне әртүрлі тұрғыдан қарауға болады, өйткені ол бірнеше ғылымдардың зерттеу объектісі болып табылады, мысалы, секьюритология, саясаттану, әлеуметтану, құқық және т.б. Жалпы алғанда, қауіпсіздік «қабылдау» тақырыбына байланысты саяси, экономикалық, ақпараттық және басқа да аспектілерде қарастырылуы мүмкін.

Мақалада «қауіпсіздік» терминінің теориялық мазмұны талқыланады, өйткені уақыт өте келе «жаңа» қауіп-қатерлер мен эволюциялардың дамуына байланысты қауіпсіздік кеңірек түсіндіріле бастайды.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, қауіпсіздік саясаты, қауіпсіздікке қауіптер, ұлттық мүдде, күш тепе-теңдігі, халықаралық қатынастардың жүйесі мен құрылымы.

Baishulakova D.K.¹

*¹Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

CONTENTS AND THEORETICAL APPROACHES TO STUDYING SECURITY IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

At the present stage, the concept of "security" can be viewed from various angles, since it is the object of study of several sciences, such as, for example, securitology, political science, sociology, law, etc. In general, security can be considered in political, economic, informational and many other aspects depending on the "subject" of perception.

The article discusses the theoretical content of the term "security", in view of the fact that over time, in connection with the evolution of the so-called "new" threats and challenges, security has come to be interpreted more widely.

Keywords: security, security policy, security threats, national interest, balance of power, system and structure of international relations.

Традиционно безопасность понимают не столько как незыблемость внутренних структур общества, сколько как некоторую степень защищенности этого общества от угрозы стать жертвой именно физических форм насилия.

На протяжении долгих лет специалисты рассматривали проблемы безопасности (security studies) лишь в военно-стратегических рамках, учитывая только оборонную стратегию, ядерный паритет и т.д., что фактически и составляло понятие безопасности. К примеру, в США до 60-х годов XX века господствовало военно-силовое определение безопасности.

Лишь к 70-80 годам появились труды, в которых безопасность стала толковаться не только как военный термин, ее стали рассматривать в более широком контексте.

Как минимум можно выделить три причины, которые повлияли на это: 1) Карибский кризис, который мог повлечь за собой третью мировую войну, причем противостояние между США и СССР могло вылиться в ядерные удары с обеих сторон; 2) Война во Вьетнаме, поражение США заставило «задуматься политиков об эффективности использования военной силы в международных отношениях» [1, с. 90]; 3) Установление военно-стратегического паритета между двумя ядерными державами - США и СССР.

В силу вышеуказанных причин «узкое определение (безопасности), сводящееся лишь к военным

угрозам, уводит внимание от невоенных угроз, способных серьезно подорвать национальную и международную стабильность» [2, с. 13].

Современные исследователи выделяют так называемые «жесткие» и «мягкие» угрозы безопасности. К «жестким» угрозам относится военно-силовое давление. К «мягким» угрозам относятся проблемы экономики, экологии, медицины, развития интеллектуальных возможностей личности и т.д. Этот список постоянно расширяется.

По уровню размаха, месту зарождения угроз и направленности средств защиты от них, безопасность разделяют на: «международная глобальная безопасность, международная региональная безопасность, национальная (государственная, страновая) безопасность» [3, с. 300].

Одновременно с этим сфера военной безопасности становится неразрывным связующим в более широкой области жизнедеятельности государств и мировой политики. Даже в разгар открытых вооруженных столкновений военная сфера остается инструментом политики.

Один из выдающихся немецких теоретиков в области ведения войны Карл фон Клаузевиц ещё в XIX в. выдвинул и обосновал принципиальное положение о том, что война, по сути, является продолжением политики, только другими средствами с целью навязывания противнику своей политической воли. Отсюда вытекает главный вывод об обязательной встроенности военной силы во внутривнутриполитическую стратегию государства, о вторичности войны по отношению к политике [4, с. 15].

В годы противостояния двух блоков в понятии безопасности особое внимание, уделялось именно военной составляющей, как сдерживания советского блока и предотвращения глобальной ядерной войны. Следует подчеркнуть, что в «... XX веке доминирующим интересом СССР на международной арене было обеспечение своей военной безопасности» [5, с. 254].

Одним из первых, кто, выдвинул тезис о расширительном толковании понятия безопасности, был британский ученый Ричард Ульман. Все подробно он описал в своей статье «Переопределяя безопасность», опубликованной в 1983 г., но, к сожалению, не нашедшей своего отражения, в связи острого противостояния СССР и США. В статье Р.Ульман указывал, что неправильное (узкое) изложение понятия безопасности, приводит к отрицательным последствиям. Государства акцентируют внимание лишь на военных особенностях и не учитывают других преследующих проблем.

Это приводит к тому, что военная составляющая приводит к тотальности международных отношений и тем самым снижает международную безопасность [6, с.140].

Таким образом, следует отметить, что на современном этапе в теории международных отношений существуют различные подходы к изучению безопасности.

К примеру, сторонники «реализма» (данное течение долгое время являлось одним из ключевых в мировой политики) считают, что только выявленные ими причинно-следственные связи, правильно и реалистично отражают происходящие в мире процессы.

Основополагающим фактором изучения традиционно определялись проблемы власти, войны и мира, интересы государств, сформулированные в категории мощи, прежде всего военной.

Они ссылаются на историка Фукидида (участника Пелопонесских войн, V век до н.э.), который высказывал, единственную на свой взгляд формулу безопасности: «Общее для всех и необходимое правило природы заключается в том, чтобы править всем, что позволяет сила. Не мы изобрели это правило, не мы первые действуем по нему. Оно существовало до нас, и будет существовать всегда среди тех, кто придет за нами» [4, с. 21].

Становление «реализма» в теории международных отношений произошло в 40-х годах XX века. Его яркими представителями являются Ганс Моргентау, Генри Киссинджер, Раймон Арон, Эдвард Карр, Уолтер Липпман. Причем труды Г.Моргентау остаются наиболее авторитетными, потому что его теория закладывает огромную основу в разработку проблематики войны и мира на международной арене [6, с. 11].

По существу, единственными субъектами международных отношений «реалполитики» считают государства-нации. Следовательно, для них международная безопасность – это поле деятельности государств. Реализм внешнюю политику государства изучает независимо от внутренней политики.

Основными интересами является обеспечение военной безопасности. Экономическая составляющая играет вторичную роль в дополнении для наращивания мощи и международного авторитета государства. Государство, в первую очередь, должно рассчитывать только на свои собственные силы для самозащиты.

Классический реализм анализирует поведение государства на международной арене, основываясь

на природном желании человека наращивать силу, и рассматривает значение безопасности с позиции силы.

Конкуренция в процессе приобретения могущества в анархичной окружающей среде создает неизбежные проблемы для выживания государства, для которого, в свою очередь, дальнейшее аккумулярование силы является очевидным решением.

По мнению реалистов, система «самопомощи» в результате приводила к так называемой «дилемме безопасности»: суть заключается в том, что военные приготовления одного государства создают неразрешимую неопределенность в умах руководителей других государств относительно того, имеют ли эти приготовления оборонительные цели или скрывают наступательные замыслы [7, с. 247].

По логике анархичного мира каждое государство исходит из вероятности худшего для него варианта, что по логической цепочке «действие - противодействие» подхлестывает непрерывающуюся гонку вооружений.

Основой стабильности в мире, для реалистов является баланс сил, но конечным решением «дилеммы безопасности», как правило, становится война.

Одним из возможных вариантов сотрудничества, играющим важную роль в реалистической теории, при обеспечении безопасности является альянс. Он является необходимым инструментом баланса сил, когда собственных ресурсов государства не достаточно для создания противовеса «имперским» устремлениям одного или группы государств.

Другой возможностью решение проблемы противостояния государств может быть присоединение слабого к более сильному (государству). В этом случае можно предположить, что основная цель создания альянсов данным образом не безопасность, а выгода [8, с.322].

В рамках реалистической парадигмы существует теория альянсов, которая заслуживает отдельного внимания. Согласно данной теории, исходя из того, что интересы государств альянса некогда не будут полностью совпадать, то один из союзников скоро столкнется с конфликтом, в котором он не будет заинтересован. Поддержка своего союзника в данном конфликте может вовлечь государство в смертельное противостояние, которого оно хотело бы избежать.

И с другой стороны, если в интересах государства начать войну до победного конца, которая может полностью привести к истощению ресурсной базы, то союзники будут склоняться к минимизации своих потерь, что в идеале может спровоцировать их отказ от дальнейших совместных действий [8, с. 346].

Критики выдвигают ряд недостатков «классическому периоду». Например, если наложить всю логику «реалполитики» на современную практику международной безопасности, то, она мало подходит для реального времени.

Указывают, в частности, на то, что ядерное оружие украло у войны институт победы и таким образом существенно ограничило открытое военное соперничество между государствами. Сегодня все больше угроз исходит от негосударственных действующих лиц. Примером тому могут служить события в США 11-го сентября 2001 г., «сирийский фактор», «афганский кризис» и др.

После окончания биполярного противостояния в годы холодной войны и резкого возрастания роли американского фактора в сфере международной безопасности не наблюдается мобилизации всех государств на противодействие американскому лидерству.

В общем, реализм рассматривает международную безопасность и возможность сотрудничества в данной сфере, как способ поддержания баланса сил и механизм оптимизации затрат в этой области, с учетом того, что основные интересы государства вытекают из первоначального императива выживания.

Школа «неореализма», которая, как научное течение образовалась в конце 70-х гг. XX века, как современная версия реализма. За основу изучения неореализм берет такие категории, как «политика безопасности», «угрозы безопасности», «национальный интерес», «баланс сил», «стабильность», «система и структура международных отношений». В изучении неореалистического подхода значительно преуспела западная школа.

Согласно неореализму рамки определения безопасности активно расширяются за счет новых вызовов и угроз. Например, в 1990-х гг. появился новый термин «информационная безопасность» и «информационная борьба» в специфически военном значении. Масштабы и последствия сегодняшних ситуаций говорят о глобальном измерении безопасности, где, в одиночку, государствам в решении проблем не справиться.

Соответственно главным фактором будет сотрудничество государств путем достижения общих

интересов. Однако сотрудничество в сфере безопасности по неореализму очень сложно достичь и поддерживать, так как системное влияние на государство стимулирует именно политику баланса сил. То, есть сотрудничество заключается в том, чтобы не оказаться слабее других.

К военному блоку (hard security), стали добавлять невоенный (soft security). Из невоенного блока к угрозам безопасности стали относить: изменения и деградацию окружающей среды; огромные неуправляемые миграционные потоки из слабо развитых стран Азии и Африки; возможность проявления националистических импульсов в той или иной мере (этнической, религиозной, языковой) для разжигания массового насилия, причем агрессия может направляться как, внутрь страны, так и вовне.

С неореалистической точки зрения терроризм рассматривается по-новому. С учетом расширения географии, укрепления финансовой и организационной инфраструктуры произошли изменения в методах, мотивах и последствиях террора. К уже известным угонам самолетов, захватам заложников, бомбам, появилась угроза так называемого «терроризма катастроф». Сюда относятся атаки с помощью оружия массового поражения; разрушение компьютерных сетей, которые обеспечивают жизнеобеспечение общества; угроза политикам и важнейшим институтам государства.

Особенность данных угроз заключается в том, что они очень синхронно и динамично дополняют друг-друга. При этом, их масштаб может развиваться от регионального до глобального, и в одиночку справиться с этим не получится, так как, сегодня, «малые войны более не сдерживаются супердержавами» [9, с. 18].

В отличие от реализма о постоянном наращивании силы, неореализм выделяет определенный уровень для обеспечения безопасности государства. Безопасность рассматривается относительно, государству требуется обеспечить лишь такой уровень силы, при котором можно выжить. Только самые сильные государства могут позволить себе односторонние действия, поэтому в деле обеспечения безопасности для большинства стран есть поле для сотрудничества, хотя и ограниченного.

Школа «либералполитики», суть которой заключается, что усиление мировой взаимозависимости в процессе глобализации меняет логику взаимодействия и в сфере международной безопасности [6, с. 15].

В рамках либеральной теории развитие будущего, видится, опирающегося на экономическую взаимозависимость, взаимответственность и дружественные отношения с государствами, где насилие и аморальность могут быть существенно ограничены деятельностью международных организаций и развитием международного права.

Все это ограничивает возможности конфликтного поведения государств в мировой политике, в том числе и в области международной безопасности. Например, военный конфликт, развязанный по каким-то политическим соображениям в одной части света, может вызвать болезненный региональный или глобальный экономический кризис по всему миру, который крайне негативно отразится и на зачинщике конфликта.

Таким образом, у мирового сообщества появляется расширяющийся сегмент совпадающих интересов. Другими словами, эгоистичные национальные интересы большинства государств все в большей степени включают в себя общий ингредиент заинтересованности в поддержании и укреплении коллективной международной безопасности.

Отдельное направление либерального учения – теория «демократического мира», которая впервые была разработана Иммануилом Кантом. Согласно данной теории, развивая процесс распространения демократии по всему миру, государства имеют реальные возможности гарантировать мир, создавая системы коллективной безопасности.

В своей теории И.Кант предложил использовать международные организации как способ заключить в рамки международную деятельность государств. Проблема сотрудничества в рамках альянса и взаимодействие с бывшими врагами, которая стояла перед реалистами, предстает перед либералами как неизбежное и последовательное развитие определенной формы демократического права [6, с. 16]. Результат такой политики может найти свое выражение в альянсах, контроле над вооружениями, более широких режимах безопасности и мерах по обеспечению коллективной безопасности.

Как прагматический вывод из либеральной теории, демократизация представляет собой необходимый инструмент для расширения мирных зон по всему миру. И чем больше демократических государств привержены таким ценностям, тем выше возможность создания эффективного механизма

сотрудничества в области безопасности. Данная идея легла в основу формирования западной политики безопасности [10, с. 73].

Среди самых последних вкладов в теоретическое осмысление закономерностей международной безопасности следовало бы выделить популярную концепцию «столкновения цивилизаций», основанную Самуэлем Хантингтоном. Вкратце ее смысл заключается в том, что на смену конфликтов между государствами-нациями придут конфликты между цивилизациями, то есть народами и группами государств, имеющие родственные культурные характеристики. Многие ученые соглашались с данным тезисом, но считают его далеко не определяющим.

Например, при наложении всей теории С.Хантингтона на современную ситуацию, мы получим, что сегодняшние военные союзы между США и Японией, РФ и странами Центральной Азии и многие другие опровергают центральное положение данной концепции, о том, что следующая мировая война, если ей суждено случиться, будет войной между цивилизациями.

Конфликт цивилизаций можно рассматривать лишь как один из множества других факторов, влияющих на сферу международной безопасности.

Из всего вышесказанного следует, что теоретические подходы к проблемам мировой политики и международной безопасности имеют существенные практические отличия.

Как мы видим, подходы к обеспечению международной безопасности у всех теоретических направлений складываются по-разному. Однако в целом, каждое из основных теоретических школ определяет международное сотрудничество, как важный элемент развития политики безопасности каждого государства и поддержания стабильности в мире.

Список использованной литературы:

- 1 Рыхтих М.И. Эволюция понятия «безопасность»: от «жестких угроз» до «мягких вызовов» / *Современные проблемы мировой политики. Безопасность, конфликты и их анализ.* – М., 2002.
- 2 Айманбетова А.С. Региональные организации коллективной безопасности: Монография. – М.: МГИМО-Университет МИД России, 2015.
- 3 Сергунин А.А. Национальная и международная безопасность: новые подходы и концепты // *Проблемы безопасности и военно-силовой политики в международных отношениях / Под редакцией С.М. Виноградовой, В.Н. Коньшева, Н.С. Ниязова.* – СПб.: СПбГУ, 2007.
- 4 Кулагин В.М. Международная безопасность. – М.: Аспект Пресс, 2007.
- 5 Ниязов Н.С. Советское восприятие внешних военных угроз как фактор международных отношений межвоенного периода *Проблемы безопасности и военно-силовой политики в международных отношениях / Под редакцией С.М. Виноградовой, В.Н. Коньшева, Н.С. Ниязова.* – СПб.: СПбГУ, 2007.
- 6 Коньшев В.Н. Американский неореализм о природе войны: эволюция политической теории. – СПб.: Наука, 2004.
- 7 Smoke R. (1975). *National security affairs // Handbook of Political Science. Reading, Mass.: Addison-Wesley, Vol 8. 1975.*
- 8 Waltz, Kenneth N. *Reflection in Theory of International relations. A Response to My Critics', in Robert O. Keohane (ed.) Neorealism and its critics. New York: Columbia University press. 1986.*
- 9 Коньшев В.Н. Современная политическая мысль: историография неореализма. – СПб.: СПбГУ, 2006.
- 10 Mousseau M. *Democracy and Militarized Interstate Collaboration // Journal of peace Research. 1997. №34(1).*

ГРНТИ 04.21.51

Куатова А.С.¹

¹Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К СОЦИОЛОГИЧЕСКОМУ ИЗУЧЕНИЮ СЕМЬИ

Аннотация

В статье рассмотрены основные определения семьи, данные А.Г. Харчевым, М.С. Мацковским, А.И. Антоновым. Семья рассмотрена как социальный институт и как малая группа, а также форма

взаимоотношений между людьми, основанная на браке и в которой осуществляется основная часть их повседневной жизни. Также представлен анализ теоретических подходов к социологическому изучению семьи, распространенные как в западной, так и в отечественной литературе: структурный-функционализм, символический интеракционизм, конфликтологический подход, феминистский подход. Сделан вывод о том, что существует несколько подходов к социологическому изучению семьи, каждый из которых обладает объяснительными возможностями, и ни один из них не может считаться универсальным. При проведении исследования, следует использовать комбинацию подходов.

Ключевые слова: семья, структурный-функционализм, символический интеракционизм, конфликтологический подход, феминистский подход.

А.С. Куатова¹

¹Еуразия Ұлттық университеті

ОТБАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада А.Г. Харчев, М.С. Мацковский, А.И. Антонов ұсынған отбасының негізгі анықтамалары сипатталады. Отбасы әлеуметтік мекеме ретінде қарастырылады, кішігірім топ ретінде, сондай-ақ некеге негізделген және олардың күнделікті өмірінің көп бөлігі жүзеге асырылатын адамдар арасындағы қарым-қатынас формасы. Сонымен қатар, Батыста да, отандық әдебиетте де ортақ отбасын әлеуметтік зерттеуге теориялық тәсілдердің талдауы көрсетілген: құрылымдық-функционализм, символдық өзара іс-қимыл, жанжалға негізделген тәсіл, феминистік тәсіл. Тұжырымдамалық мүмкіндіктері бар отбасыларды әлеуметтік зерттеуге бірнеше тәсілдер бар, олардың ешқайсысын әмбебап деп санауға болмайды. Зерттеу жүргізу кезінде, тәсілдерді біріктіріп қолдану керек.

Түйін сөздер: отбасы, құрылымдық-функционализм, символдық өзара әрекеттесу, конфликтологиялық тәсіл, феминистік тәсіл.

Kuatova A.S.¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian national University

THEORETICAL APPROACHES TO THE SOCIOLOGICAL STUDY OF THE FAMILY

Abstract

The article describes the basic definitions of the family, given by A.G. Kharchev, M.S. Matskovsky, A.I. Antonov. The family is considered as a social institution and as a small group, as well as a form of relationships between people based on marriage and in which most of their daily life is carried out. Also in the analysis of theoretical approaches to the sociological study of the family, common in both Western and domestic literature: structural-functionalism, symbolic interactionism, conflict-based approach, feminist approach. It is concluded that there are several approaches to the sociological study of the family, each of which has explanatory capabilities, and none of them can be considered universal. When conducting research, a combination of approaches should be used.

Keywords: family, structural-functionalism, symbolic interactionism, conflictological approach, feminist approach.

В каком обществе бы не жил человек, в доисторическом времени или в современном, он не может существовать без семьи. Интерес людей к семье, существовал во все времена. Это связано с тем, что брак, семья, родство, являясь специфическими формами существования, способствуют сохранению, возобновлению жизни многих поколений, передаче ценного опыта и культуры. Семья призвана играть исключительную роль в жизни общества, по его стабилизации, преодолении социальной напряженности. В связи с этим проблема изучения семьи является всегда актуальной. Целью данной статьи является рассмотрение основных теоретических подходов к социологическому изучению семьи современного западного направления, среди которых наиболее важными нам представляются структурно-функциональный анализ, символический интеракционизм, теория конфликта и феминистская теория.

Семья – важнейший из феноменов, сопровождающий человека в течение всей жизни. Значимость ее влияния на личность, ее сложность, многогранность и проблематичность обуславливают большое количество различных подходов к изучению семьи, а также определений, встречающихся в научной литературе [1].

В рамках социологии семьи, этот термин определяется одновременно и как социальный институт, и как малая группа.

З.Ж. Жаназарова рассматривает семью как социальный институт, в котором находят отражение все социальные проблемы, характерные для современного общества [2].

А.Г. Харчев и М.С. Мацковский несколько десятилетий назад подчеркивали: «Современная семья постепенно отходит от функционирования в качестве эффективно действующего института с жёсткими нормами, деперсонализированными функциями и чётко заданными образцами поведения к группе взаимодействия с групповыми ценностями и нормами» [3]. Очевидно, этот процесс продолжался и в последующие десятилетия. Дискуссии о том, что считать семьёй, ведутся давно. С начала 1990-х гг. в названиях всех западных журналов, исследовательских комитетов социологических ассоциаций было исключено из употребления понятие «неполная семья» и введено «семья с одним родителем», что снимало «коннотацию» неполноценности такой структурной формы. Классическое определение «семьи» меняется и в российской социологии [4].

А.Г. Харчев считал, что «семью можно определить как исторически конкретную форму взаимоотношений между супругами, между родителями и детьми, как малую социальную группу, члены которой связаны брачными или родственными отношениями, общностью быта и взаимной моральной ответственностью и социальная необходимость в которой обусловлена потребностью общества в физическом и духовном воспроизводстве населения» [5]. Такое определение было в значительной мере нормативной идеологической конструкцией или идеальной моделью семьи.

Близкое, по сути, определение семьи, предполагающее наличие всех трёх типов отношений (социальных институтов) – супружества, родительства, родства, предложил А.И. Антонов. Все другие структурные типы он называет – «осколочными» [6]. С.И. Голод не был столь категоричен: «я склонен рассматривать семью как совокупность индивидов, состоящих, по меньшей мере, в одном из трёх видов отношений: кровного родства, порождения, свойства» [7]. Автор, был решительно против «правомочности» гомосексуальных семей.

Таким образом, семья – форма взаимоотношений между людьми, основанная на браке и в которой осуществляется основная часть их повседневной жизни.

В социологической науке существует множество подходов к изучению семьи. Мы рассмотрим ниже самые основные из них, которые получили распространение, как в отечественной, так и в западной литературе.

Структурно-функциональный подход. Интеллектуальная традиция структурного функционализма восходит к трудам классиков социологии – Г.Спенсеру и Э.Дюркгейму (например, его концепции дифференциации функций между полами как основе супружеской солидарности) [8]. Антропологический функционализм А.Рэдклифф-Браун, Дж.Мердок [9], Б.Малиновский пришли к выводу, что культурные традиции в различных социальных системах выполняют функции адаптации в процессе эволюции. Их труды легли в основу теории Т.Парсонса.

Одна из причин популярности теории Т.Парсонса заключалась в том, что в её основе лежали, прежде всего, моральные принципы – нормы поведения, которым человек должен был следовать, для того, чтобы удовлетворять потребности общества. Парсонс считал, что семья выполняет две основные функции – функцию социализации детей, под которой понималось приспособление к культурным ценностям и нормам [10]. Другая важная функция – стабилизация членов общества. Он утверждал так же, как и Э.Дюркгейм, что семья, основанная на разделении половых ролей, оптимальна для индустриального общества. По его мнению, отец и муж должны выполнять инструментальные роли, а мать и жена экспрессивные – создавать атмосферу комфорта в доме, заботиться о психологическом благополучии мужа и детей, поддерживать отношения с родственниками и соседями. Отец – технический эксперт и исполнитель, мать – экспрессивный, харизматический лидер и культурный эксперт. Разделение ролей по полу было аргументировано фрейдистской теорией формирования привязанности ребёнка к матери. Процесс нуклеаризации семьи, в процессе которой супружеская связь становится основной, приводит к утрате семьёй функции поддержания системы родства [11]. По мнению Парсонса изоляция нуклеарной семьи от родственной сети повышает ответственность матери, ибо она становится единственной взрослой

женщиной в семье.

Функционалисты рассматривают семейную единицу как конструкцию, которая выполняет важные функции и обеспечивает бесперебойную работу общества.

Структурный функционализм – это структура, которая рассматривает общество как сложную систему, части которой работают вместе, чтобы способствовать солидарности и стабильности. Таким образом, общество похоже на организм, и каждый аспект общества (институты, социальные конструкции и т.д.) подобен органу, который работает вместе для обеспечения бесперебойного функционирования целого. Этот подход смотрит на общество через макроуровневую ориентацию, которая представляет собой широкий акцент на социальных структурах, формирующих общество в целом. Функционализм обращается к обществу с точки зрения функции его составных элементов: норм, обычаев, традиций и институтов. Функционалисты, в общем, выделяют ряд функций, которые обычно выполняют семейства: воспроизведение; социализация; забота, защита и эмоциональная поддержка; присвоение статуса; и регулирование сексуального поведения через норму законности.

Рэдклифф-Браун предположил, что большинство безгражданских, «примитивных» обществ, в которых отсутствуют сильные централизованные институты, основаны на ассоциации групп корпоративного происхождения. Структурный функционализм также взял на себя аргумент, что основным строительным блоком общества является нуклеарная семья, и что клан является результатом, а не наоборот. Дюркгейм был обеспокоен вопросом о том, как определенные общества поддерживают внутреннюю стабильность и выживают с течением времени. Основываясь на приведенной выше метафоре организма, в котором многие части функционируют вместе для поддержания целого, Дюркгейм утверждал, что сложные общества объединяются органической солидарностью.

Сторонники структурного функционализма считают, что основным строительным блоком общества является нуклеарная семья.

Для функционалистов семья создает хорошо интегрированных членов общества и прививает культуру новым членам общества. Он предоставляет важные приписанные статусы, такие как социальный класс и этническая принадлежность для новых членов. Он несет ответственность за социальную замену путем воспроизводства новых членов, чтобы заменить своих умирающих членов. Кроме того, семья предоставляет частным лицам имущественные права, а также позволяет присваивать и поддерживать порядок родства. Наконец, семьи обеспечивают материальную и эмоциональную безопасность и обеспечивают уход и поддержку лицам, которые нуждаются в уходе.

Таким образом, исходя из вышесказанного, можно сделать следующие выводы:

— Функционалисты определяют ряд функций, которые обычно выполняют семейства: воспроизведение; социализация; забота, защита и эмоциональная поддержка; присвоение статуса; и регулирование сексуального поведения через социальные нормы.

— Для функционалистов семья создает хорошо интегрированных членов общества, прививая социальную культуру детям.

— Рэдклифф-Браун предположил, что большинство безгражданских, «примитивных» обществ, в которых отсутствуют сильные централизованные институты, основаны на ассоциации групп происхождения. Эти кланы происходят из семейных единиц.

Следующий по упоминанию, но не по значимости конфликтологический подход. Подход имеет давнюю интеллектуальную традицию в социологии, начиная с анализа конфликта Георгием Зиммелем на уровне групп и К.Марксом и Ф.Энгельсом на макроуровне. Начиная с 1970-х гг., в связи с движением женщин, «черных» и левых этот подход стал популярным в исследованиях семьи.

Теория конфликта рассматривает семью как средство поддержания гендерного неравенства и социального неравенства в обществе.

Теории конфликтов рассматривают неравенства, которые существуют во всех обществах во всем мире. Теория конфликта особенно заинтересована в различных аспектах господствующего статуса в социальном положении - основной характеристике личности, рассматриваемой с точки зрения расы или этнической принадлежности, пола или пола, возраста, религии, способностей или инвалидности и социально-экономического статуса. Согласно парадигме конфликта, каждое общество страдает от неравенства, основанного на социальных различиях между доминирующей группой и всеми другими группами в обществе. Когда мы анализируем любой элемент общества с этой точки зрения, нам необходимо рассмотреть структуры богатства, власти и статуса и способы, которыми эти структуры

поддерживают социальную, экономическую, политическую и принудительную власть одной группы за счет других.

Согласно теории конфликта, семья стремится к продолжению социального неравенства в обществе, поддерживая и укрепляя статус-кво. Поскольку наследование, образование и социальный капитал передаются через структуру семьи, богатые семьи могут сохранять свое привилегированное социальное положение для своих членов, в то время как лицам из бедных семей отказывают в аналогичном статусе.

Сторонники теории конфликтов также рассматривают семью как социальное устройство, приносящее больше пользы мужчинам, чем женщинам, позволяющее мужчинам сохранять власть. Традиционная форма семьи в большинстве культур патриархальна, что способствует неравенству между полами. Мужчины имеют тенденцию иметь больше власти, а женщины имеют тенденцию иметь меньше. Традиционные мужские роли и обязанности ценятся больше, чем традиционные роли, выполняемые их женами (например, ведение домашнего хозяйства, воспитание детей). Традиционная семья также является несправедливой структурой для женщин и детей. Например, более 60 процентов всех матерей с детьми в возрасте до шести лет являются оплачиваемой рабочей силой. Хотя эти женщины проводят на оплачиваемой работе столько же (или больше), сколько и их мужья, они также выполняют больше работы по дому и уходу за детьми. Подытожим вышесказанное:

— Перспектива конфликта описывает неравенство, существующее во всех обществах во всем мире, и рассматривает аспекты общества как способы для тех, кто обладает властью и статусом, сохранять контроль над испуганными ресурсами.

— Согласно теоретикам конфликта, семья стремится к продолжению социального неравенства в обществе, поддерживая и укрепляя статус-кво.

— Благодаря наследованию богатые семьи могут сохранить свое привилегированное социальное положение для своих членов.

— Теоретики конфликта рассматривают семью как социальное устройство, приносящее пользу мужчинам больше, чем женщинам.

Следующий рассматриваемый нами подход символический интеракционизм. Основные положения подхода сформулированы в работах социальных психологов Джорджа Г. Мида, Чарльза Кули и Герберта Блумера [12]. Эти работы были, в частности, посвящены важнейшей теме формирования личности ребёнка (развитие Я-концепции) во взаимодействии с членами семьи. Символический интеракционизм – это «один социально-психологический бренд», именуемый по-разному: интеракционизм, ролевая теория, «Я» теория» [13]. В социологии семьи символический интеракционизм стал одним из первых подходов, оформившихся в начале 1920-х гг. в США на микроуровне. Пятитомная работа У.И. Томаса и Ф.Знанецкого «Польский крестьянин в Европе и Америке» (1918-1920) [14] рассматривается как основной вклад в развитие этого подхода и как переход от эволюционной схемы социального дарвинизма к анализу семьи как социальной группы.

Символические интеракционисты рассматривают семью как место общественного воспроизводства, где члены семьи обсуждают и поддерживают значения.

Символический интеракционизм — это социальная теория, которая фокусируется на анализе моделей общения, интерпретации и адаптации между людьми по отношению к значениям символов. Согласно теории, словесные и невербальные ответы человека строятся в ожидании того, как отреагирует первоначальный говорящий.

Этот акцент на символах, согласованном значении и построении общества как аспект символического интеракционизма фокусирует внимание на ролях, которые люди играют в обществе. Роль – это ключевой механизм, с помощью которого человек может оценить точку зрения другого человека и лучше понять значение определенного действия для этого человека. Взятие ролей начинается в раннем возрасте, благодаря таким занятиям, как игра дома и притворство разных людей. Эти действия имеют импровизационное качество, которое контрастирует, скажем, с ролевой игрой актера. В социальном контексте неопределенность ролей возлагает бремя создания ролей на людей в данной ситуации.

Этнометодология, ответвление символического интеракционизма, исследует, как взаимодействия людей могут создать иллюзию общего социального порядка, несмотря на отсутствие взаимопонимания и наличие различных точек зрения. Гарольд Гарфинкель продемонстрировал эту ситуацию с помощью так называемых экспериментов в доверительном управлении или экспериментов с нарушениями, в которых студенты прерывают обычные разговоры, потому что они

отказываются принимать как должное то, что они знают, что говорит другой человек.

Символические интеракционисты также исследуют меняющиеся значения, присущие семье. Они утверждают, что совместная деятельность помогает создать эмоциональные узы между членами семьи, и что брак и семейные отношения основаны на договорных значениях. Интеракционистская перспектива подчеркивает, что семьи укрепляют и омолаживают связи посредством символических ритуалов механизма, таких как семейное питание и праздники.

Символические интеракционисты исследуют меняющиеся значения, присущие семье. Они утверждают, что совместная деятельность помогает создать эмоциональные связи и что браки и семейные отношения основаны на договорности.

Таким образом, подчеркнем ключевые моменты символического интеракционизма:

- Символический интеракционизм – это теория, которая анализирует модели общения, интерпретации и адаптации между людьми в обществе. Теория – это основа для понимания того, как люди взаимодействуют друг с другом и внутри общества через значения символов.

- Роль – это ключевой механизм, который позволяет человеку оценить точку зрения другого человека и понять, что действие может означать для этого человека. Ролевая игра проявляется в раннем возрасте благодаря таким действиям, как игра в дом.

- Символические интеракционисты исследуют меняющиеся смыслы, придаваемые семье. Символические интеракционисты утверждают, что совместная деятельность помогает создать эмоциональные связи, и что браки и семейные отношения основаны на согласованных значениях.

- Интерактивная перспектива подчеркивает, что семьи укрепляют и возобновляют связи с помощью символических ритуалов, таких как, например, семейные праздники.

Далее рассмотрим феминистский подход. Феминистки рассматривают семью как исторический институт, который поддерживает и увековечивает сексуальное неравенство.

Феминизм – это широкий термин, который является результатом нескольких исторических социальных движений, пытающихся получить равные экономические, политические и социальные права для женщин. Феминизм первой волны фокусировался главным образом на юридическом равенстве, таком как голосование, образование, занятость, законы о браке и тяжелое положение интеллигентных, белых женщин из среднего класса. Феминизм второй волны пошел еще дальше, стремясь к равенству в семье, занятости, репродуктивных правах и сексуальности. Несмотря на значительные улучшения в восприятии и представлении женщин, которые распространялись по всему миру, движение не было объединено.

Семья, согласно феминистскому подходу, – этнокультурная система норм и обязательств, переплетение любви и доминирования, источник женского угнетения и его воспроизводства в процессе социализации. Домохозяйство как экономическая категория, означающая совместное проживание, совместные доходы и расходы, труд внутри него и вовне также часто анализируется в феминистском подходе, в том числе в историческом ракурсе и с точки зрения несправедливого распределения труда внутри и за пределами домохозяйств [15].

Феминистский подход применяется в области семейной политики, феминистской семейной терапии. Поскольку было признано, что многие семейные проблемы обусловлены процессами в публичной сфере, объектом активного вмешательства со стороны феминистских исследовательниц стала сфера социальной политики. Они внесли предложения по изменению законодательства в оплате труда мужчин и женщин, предложили меры по преодолению сексуального и физического насилия, в том числе, в семьях, по защите репродуктивных прав женщин, по развитию детских дошкольных учреждений и др.

В современном Казахстане в положениях семейно-демографической политики одна из центральных ролей должна быть отведена женщине. Глава государства подчеркнул, обращаясь к представительницам прекрасного пола, что «женщины – это опора семьи, а значит и опора государства». В Казахстане женщины имеют все необходимые условия для самовыражения в любой сфере человеческой жизнедеятельности: бизнесе, образовании, здравоохранении, культуре, спорте [16].

Подводя итоги, можно отметить следующие основные моменты:

– Феминизм – это широкий термин, который является результатом нескольких исторических социальных движений, пытающихся получить равные экономические, политические и социальные права для женщин.

– Феминизм первой волны фокусировался главным образом на юридическом равенстве, таком как голосование, образование, занятость, законы о браке и тяжелое положение интеллигентных, белых женщин из среднего класса.

– Феминизм второй волны пошел еще дальше, стремясь к равенству в семье, занятости, репродуктивных правах и сексуальности.

Таким образом, мы видим, что существует несколько подходов к социологическому изучению семьи, каждый из которых обладает объяснительными возможностями, и ни один из них не может считаться универсальным. При проведении исследования, следует использовать комбинацию подходов.

Список использованной литературы:

1 *Ценности семьи и брака в Исламе / З.Ж. Жаназарова, Ж.А. Нурбекова // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы = Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Социологические и политические науки. – 2016. – №4(56). – С.55-59.*

2 *Жаназарова З.Ж., Нурбекова Ж.А. Введение в социальную работу: учебное пособие / З.Ж. Жаназарова, Ж.А. Нурбекова. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 161 с.*

3 *Харчев А.Г., Мацковский М.С. Современная семья и ее проблемы. – М.: Статистика, 1978. – С.57.*

4 *Гурко Т.А., 2008. Указ. соч. – С.57-69.*

5 *Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. – М.: Мысль, 1979. – С.75.*

6 *Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – С.66.*

7 *Голод С.И. Семья и брак: историко-социологический анализ. – СПб.: «Петрополис», 1998. – С.91.*

8 *Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод в социологии. Пер. с франц. А.Б. Гофмана. – М.: Наука, 1991. – С.56-65.*

9 *Мердок Дж.П. Социальная структура. Пер. с англ. А.В. Коротаева. – М.: ОГИ, 2003.*

10 *Parsons T. The American family: Its relations to personality and to the social structure. In Family, socialization, and interaction process. – New York: Free Press, 1955. – P.16-17.*

11 *Parsons T. The normal American family. In Man and civilization: The Family's search for survival (Eds. S.M. Farber, P. Mustacchi, L. Wilson). – New York: McGraw-Hill, 1965.*

12 *Шибутани Т. Социальная психология / Пер. с англ. В.Ольшанского. Ред. Г.Осинов. – М.: Прогресс, 1969.*

13 *Burr W.R., Leigh G., Day R. Constantine, J. Symbolic interaction and the family. In Burr, W.R. et al. (Eds.), 1979. Vol. 2. Op. cit. – P.42.*

14 *Thomas W.I., Znaniecki F. The Polish peasant in Europe and America (5 vol.). – Boston, MA: Badger, 1918-1920.*

15 *Ферри М.М. (1990), 1999 (пер. с англ.). Указ. соч. – С.78.*

16 *Социально-демографическая политика Казахстанского общества как основа укрепления и защиты семьи / З.Ж. Жаназарова, Ж.А. Нурбекова // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы.*

17 *Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Социологические и политические науки. – 2016. – №3(55). – С.37-41.*

МРНТИ 11.15.25

Zh.Iskakova¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University

e-mail: Zhuldyzai89@mail.ru

FAMILY POLICY MODERNIZATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: KEY MILESTONES

Abstract

Present survey is focused to the family policy issues in the Republic of Kazakhstan, investigated from the political point. The author attempted to review, describe and systematize the family policy evolution process in Kazakhstan from the independence time of the Republic of Kazakhstan in 1991 till nowadays (2019).

Based on the analysis of the family policy regulatory documents, scientific literature and the state's response to the family related social events, the author attempted to reply such questions as the family policy development logic in the Republic of Kazakhstan, main results and milestones of its development. In total, the author designates four main stages (1991-1995, 1995-2007, 2007-2013, 2013-present), each of them is the result of the planned development of both the state and society.

Keywords: family policy, social policy, family, state, strategic resource, evolution.

Ж.Искакова¹

¹*Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ*

E-mail: Zhuldyzai89@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ САЯСАТЫН ЖАҢҒЫРТУ: НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ

Аңдатпа

Зерттеу жұмысы саяси ғылым тұрғысынан Қазақстан Республикасындағы отбасы саясаты мәселелерін зерделеуге бағытталған. Мақалада автор Қазақстан Республикасының 1991 жылдан бастау алған егемендігінен қазіргі кезеңге дейінгі отбасы саясатының даму үрдістерін сипаттап, жүйелеуге тырысты.

Отбасы саясатына қатысты нормативтік-құқықтық құжаттарын, ғылыми әдебиеттерді және отбасы саласындағы орын алатын әлеуметтік құбылыстарға мемлекет тарапынан жүзеге асырылатын реакцияны талдау арқылы автор тарапынан Қазақстан Республикасындағы отбасы саясатының даму қисыны, негізгі нәтижелері және даму кезеңдері сияқты сұрақтарға жауап беруге қадам басылды. Автордың бұл зерттеуінде мемлекеттің және сәйкесінше қоғамның заңды даму нәтижесі ретінде қарастырыла алатын төрт негізгі кезеңге (1991-1995, 1995-2007, 2007-2013, 2013-қазіргі уақыт) тың талдау жасалады.

Түйін сөздер: отбасылық саясат, әлеуметтік саясат, отбасы, мемлекет, стратегиялық ресурстар, эволюция.

Искакова Ж.¹

¹*ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, e-mail: zhuldyzai89@mail.ru*

МОДЕРНИЗАЦИЯ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ

Аннотация

Настоящее исследование посвящено вопросам семейной политики Республики Казахстан, исследуемых с точки зрения политической науки. Автором сделана попытка рассмотреть, описать и систематизировать процесс эволюция семейной политики Казахстана с периода обретения независимости Республики Казахстан в 1991 году по настоящее время (2019).

На основе анализа нормативно-правовых документов сферы семейной политики, научной литературы и реакции государства на социальные события, связанные с семейной сферой, автором осуществлена попытка ответить на такие вопросы как логика развития семейной политики в Республике Казахстан, основные результаты и этапы ее развития. Всего автором обозначено четыре основных этапа (1991-1995, 1995-2007, 2007-2013, 2013-настоящее время), каждый из которых является результатом планомерного развития как государства, так и общества.

Ключевые слова: семейная политика, социальная политика, семья, государство, стратегический ресурс, эволюция.

Introduction.

Transformation of the family institution is caused by the dynamic changes occurred in the modern social and economic life of Kazakhstan. The reaction for such changes is in the transformation of the state family policy, the constant goal of that is to support, strengthen and protect the families, create the necessary conditions facilitating their healthy development [1].

At the same time, given the many years of experience of the family policy implementation in the

Republic of Kazakhstan, analysis of the scientific literature has demonstrated the lack of systematic approach to study the family policy problem, its main directions, implementation methods, development stages, etc. However, the family policy is an important factor of the state development. Based on the experience of different states the lack of attention to this area from the state, science and society may bring the serious outcomes, expressed both in negative social attitudes and such factors as increase in family distress, spiritual and moral degradation of the young generation, social inequality and other negative phenomena.

To this day, the scientists all over the world argue about the universal family policy models existing, and dominant majority agrees that the goals of the family policy of the states are most often different and depend on the conditions these states exist [2]. However, it is obvious that great attention is paid to the scientific study of the family policy in the developed countries of Europe and America. The statesmen implement the family policy based on the scientific developments [3], because the family institution status determines the demographic condition, the strategic resource of the nation and society development as a whole.

The political science of Kazakhstan has paid less attention to the family policy as the component of the state policy, and for a long time family policy issues have remained little studied. Meanwhile, the state policy in Kazakhstan is given considerable attention, especially it was expressed in the early 2000s, when family policy began to take the major place in the general political agenda of the state. However, such issues as the social situation of the large families continue to be acute in the country; as well as increasing divorce rates; increase in the number of children raised in the single-parent family; social orphanhood, etc.

Research methodology.

Subject to the goal of the study to define the periodization of the main stages of the state family policy development, the role of the state strengthening the family institution, the main factors of its modernization in modern conditions, the author has applied such methods as: statistics study; analysis of the regulatory family policy legal acts issued since 1991; state's respond to the socio-demographic changes occurred in Kazakhstan during designated period, including difficult crisis periods.

Comparative method was also used in the study to find out the similarities useful for the state family policy development analysis. For instance, the family policy process occurred in the CIS countries shows the circumstances similar to the processes in Kazakhstan - socio-economic conditions, political regime, etc.

The logical method is applied to identify the cause-effect relationships and analyze the social and political processes in the Republic of Kazakhstan.

Results of the survey / discussion.

The topic of the "family policy" was developed in the political and academic conversations of the Western countries, already at the beginning of the second half of the last century. In Kazakhstan, respectively, the concept has become more actively involved in the scientific and social and political practice after independence time, i.e. at the end of the twentieth century and in the beginning, in practical terms, it was a logical continuation of the policy pursued in the USSR.

The family policy in Kazakhstan being the part of the social policy has got its own goals and approaches. In this case, it necessary to note and agree with position of the Russian scientist S.V. Darmodekhin, who believes that the goals of the family and social policy shall not be identified, otherwise, it "may bring the most serious consequences in the social practice" [4].

Having studied hundreds of definitions of the family policy, we will adhere to the middle, generally accepted position in our study, where family policy is taken as an independent and comprehensive approach of the state policy towards the family, aiming to ensure and respect its legitimate rights and interests, as well as helping to improve the welfare and strengthen the values. The priorities of this policy are mainly in such areas as demographic (fertility stimulation), social and economic (creating conditions for prosperous development), gender and existential development (elimination of the domestic violence, support for the families to care the sensitive categories), etc.

Currently, the family policy of Kazakhstan is the result of the almost three decades development and scientists have proposed various options for periodization of its development during this time, each of them deserves the separate attention. Meanwhile, as noted before, family policy issues have been little studied by the political science in Kazakhstan. The problems studied mainly concern the social sphere as a whole. However, the scientists from other fields pay attention to the family policy periodization to some extent, in particular, much work is being done by the sociologist Zhanazarova Z.Z. The works of the scientist involve the various aspects of the family policy: from social status to legislation in the area [5]. From the legal side, family policy staging aspects are discussed in the works of Ayupova Z.K. and Kusainova D.U. [6], as well as in the works of Buribaev E.A., Khamzina, Zh.A. and Ermekov A.T. [7]. Also economic aspect of the family

policy presented in the works of Temirbaeva D.M. [8] is important for our study. However, more attention is paid to such aspects as family policy objects, principles, functions and approaches to implementation in the most of these works, while little attention is paid to the periodization and stages of its evolution development accordingly.

The regulatory and programmatic documents of the Republic of Kazakhstan issued from 1991 to 2019 analyzed has shown that, the family policy starting from the relatively narrow measures to protect the mother and child, today is the broad spectral activity of the state (of the various efficiency levels) in order to support the family institution in general. The first stage of this policy is conventionally dated from 1991 to 1995, the second - from 1995 to 2007, the third - from 2007 to 2013, the fourth - from 2013 onwards, i.e. 2019.

The first stage (1991-1995).

This period can be described with the strong influence of the socialist economic system. Meanwhile the transition to the new social and economic conditions is underway, when the state could no longer provide the old concern for the families, but families were not ready for such “independence”. During this period, violation of the social relations, increase of the social tension was observed; the former family position began to weaken.

By the mid-1990s, the family crisis problem could be clearly traced in Kazakhstan. The state had to find the qualitatively new approaches in the scope of family policy implementation. Here the analogy can be drawn to the Russian reality, where at that time, according to Noskova A.V., situation has arisen when, in conditions of significant society stratification and impoverishment of the population majority, the main approach of the state has become to fight against family poverty or “social protection of low-income and large families” [9]. Thus, the woman-mother and her children became the central object of the family policy of this period.

The second stage (1995-2007).

The social and economic situation in the Republic remained difficult, that began to impact negatively the demographic figures in the country. At the beginning of 1995, the Council on the Problems of Family, Women and Demographic Policy was established under the President of the country that meant that family policy of the state reached more significant level.

Since 1996 the strategic importance for the family institution support was already emphasis in all the annual messages of the President of Kazakhstan. Strategy “Kazakhstan 2030”, presented in 1997, openly states that improvement of the families’ well-being and protection of their health shall be the focus of the state care. Subject to the economic opportunities of the state being modest that time, the strategic document emphasized that amount of funds for family support and effective demographic policy will increase respectively to the economy growth [10].

In 1998, the Council status was raised; it was transformed into the National Commission on Family and Women Affairs under the President with structural divisions in all the regions. The organization has become the consultative and advisory body whose mission was to develop the measures in order to improve the situation and protect the family interests.

Since beginning of the 2000s, the economic position of the country became improving in the safe manner, and that brought the increase of funds in the social sphere. The same time the minimum cash payments, benefits are systematized, giving more attention to the problems of mothers and children, their health (increasing the number of free drugs), supporting the vulnerable citizens and families, overcoming the social ill-being in the society. In particular, one-time childbirth allowance was introduced for the first time in 2003. Three years later, childcare benefits for the children under one year became available to families.

In the same period, the state increased its attention to the problems of demographic development. A special program was developed estimated till 2005. The main objectives of the program were: stabilization and growth of the birth rate, reduction of mortality rate and increase in the average life expectancy of citizens, strengthening the institution of the family, etc.

The third stage (2007-2013).

The third stage commenced from the announcement of new measures of the family support by the state in early 2007 [11]. Social protection of the motherhood and childhood has become one of the priorities of the public policy. The same time, the size of one-time childbirth allowance was doubled, the size of the childcare benefits to one year was increased, the protection of the women in maternity leave was increased. The state has actually taken responsibility to support the category of population really in need (children, mothers of many children, veterans, disabled people).

During that period, the approach to the mothers of many children was significantly revised. In particular, since 2010, mothers raising 7 children instead of 10 earlier began to be awarded with Altyn Alka (gold

pendant). The title "Қымис алқа" (silver pendant) began to be awarded to the mothers raising 6 children. From that time, this category of mothers began to receive monthly state allowances (8 thousand tenge).

Demographic data stabilization can be observed during that period. Based on statistics, by 2008 the country managed to bring the birth rate to the rate in 1991 (356,575 people / 353,174 people). Whereas the natural population growth exceeded the 1991 level (218,850) - only by 2012 (221,680) [12].

Fourth stage (2013 – nowadays (2019)).

It is advisable to mark 2013 as the beginning of the new stage in the state family policy. It is determined, first of all, by the popularization of family values at the national level during that period. In particular, since 2013, **Family Day** was first established in the country (second Sunday of September). The same year, the annual National Competition "Mereili otbasy" (exemplary family) was established at the official level.

Pluralization of the family policies can be observed in the same period. The state activity to place the orphans in the families has been intensified; the support of the families with special children reached the new level, the fight against the family poverty, prevention of family deviance, etc. was continued. Since 2014, the necessary conditions have been established to promote the physical, intellectual, spiritual, moral development of the families and their members, the protection of motherhood, fatherhood and childhood.

In addition, the fourth stage also has other distinctive features and tendencies enforcing to speak about the state activity transition to the new format in respect of the family. In particular, the topics of domestic violence, its prevention and eradication have been widely raised. Special places began to be established to protect the women from violence; crisis centers are open across the country. Non-governmental organizations (NGOs) have become to play an important role in the family policy, they started to assume more responsibility, as well as the function of an intermediary between the families and state. Also, family policy has become reflected in all the major documents reflecting the state development plans.

Concept of the Family and Gender Policy till 2030 was adopted in 2016. The authorities tried to set out the basic principles and approaches of the state's family related activities in this document. Two years later, a special body was established in the Republic of Kazakhstan, for the first time to work towards the family policy that means the family institutionalization in Kazakhstan. Before that there was no single authorized body to carry out interdepartmental coordination on family policy issues in the country.

The family policy included in the number of important state tasks in the Strategic Development Plan of the State till 2025 [13] has become the important stage of the fourth period, according to the author. The same time, the draft document on the family development and support till 2024 was presented in Kazakhstan [14], where more ideological objectives of the state family policy were set, aimed to support, strengthen and protect the families, preserve the traditional family values, cultivate the positive family image and prevent the family distress.

In 2019, the moderate development process of this approach was changed with the period of intensive review of all family related policies. The local social unrest become the reason for that, the main driving force of that were mothers of many children [15]. The requirements to revise the state policy in the scope of supporting socially vulnerable population, in particular large and low-income families, have begun to increase in Kazakhstan society. The response of the authorities to the society demands was in the new social program of Nur Otan party of the state, which included such approaches as: increasing the incomes of certain citizens, supporting the poor, resolving housing issues for those whose income is lower than average [16].

The above example confirms the increased level of responsiveness of the Kazakhstan political system, including the scope of family policy, when the government responds to public expectations and concerns. This is confirmed by the large-scale sociological studies of recent years, conducted in Kazakhstan [17].

Conclusion.

The analysis has shown a number of factors confirming the transformational way of the state family policy in Kazakhstan, confirming the family policy reassessment and transformation. The formation of the family policy in Kazakhstan was started in the early years of independence, in context of budget deficit. However, it was the time when trend in the family policy, defined by the state benefits target orientation was established.

By all means, its coverage in 2019 is incomparable with the level of the 90s. The major point of the family policy of the first years of independence was mainly to support socially vulnerable families, and that is confirmed by the statistical data. Today, the state and society are also facing the problems of full support for vulnerable families quite seriously, but in the much smaller scale. The implementation of the residual family policy is still visible in this line. However, the state family related rhetoric has been significantly changed over the years of Independence, including trends to establish relationships under the social partnership principle between the state and family.

Prospects for the family and gender policy development in the Republic are designated till 2030. Among the indicators developed for the further family policy modernization are: gradual reduction of the divorce rate, reduction of violence against the children, etc. In addition, recent years, the state has increased its attention to the family problems, methodological foundations of the state family policy are being actively developed, including the terms of public-private partnerships handling the family issues, programs of the social support for the families are widely developed, and that confirms once again the state involvement in the family institution. Annually, the funding of the socially significant projects implemented by the non-governmental organizations under the family and gender policy is coming up in the country. Financing of the government social order increased from 2003 to 2017 by 65 times and amounted to over 20 billion tenge. Currently, there are about 22 thousand NGOs active in Kazakhstan, 300 of them are engaged in the family and gender issues [18].

Analysis of the other approaches in the state family policy showed the growth of the family values, evolution of their involvement in the progressive development of the country. Remarkable increase of the interest in the traditional values: spiritual, ethno-cultural, behavioral, historical, etc., determines the new trends appeared in the family policy aimed to preserve and enrich the family.

Also, similarity to the family policy development in the Russian Federation has been demonstrated in the survey of the family policy development stages, however, the differences in the experience of the neighboring state still remain attractive in this area, especially in terms of maternity capital for the families. In general, the works of scientists from different countries show that there is no single universal model how family policies shall evolve. Performing the activities in this line, the state authorities shall clearly consider the existing system of the government management, national features and culture of the society, as well as equally important economic situation in the country, promptly respond to the society demands, and create conditions and opportunities for the successful development of the family and economic functions implementation.

The scope of the results obtained is extensive. First of all, this is due to the fact that state family policy influence the fairly wide range of the social relations.

References:

- 1 *Family and gender policy concept of the Republic of Kazakhstan till 2030.* – [E.source]. – URL: <http://egov.kz/cms/ru/law/list/U1600000384> (access date: 21.05.2019).
- 2 *Eichner, M. Family matters: The family-state relationship and our liberal democratic ideals available from Social Science Premium Collection.* (59764683; 200718192). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/59764683?accountid=14542>
- 3 *Families and the idea of Family Policy// Family Policy. Government and Families in Fourteen countries.* Ed by. Sheila B. Kamerman and Alfred J. Kahn. Columbia University Press. 1978. – P.1-16.
- 4 *Darmodekhin S.V. State family policy: methodology, theory, practice / S.V. Darmodekhin // Family in Russia, 2006.* – No2. – P.5-28.
- 5 *Zhanazarova Z.Zh. Family Policy [Text]: textbook with charts for humanitarian students of universities.* – Almaty: Kazakh University, 2017. – 77 p.
- 6 *Ayupova Z.K., Kusainov D.U. Ensuring and implementation of the family policy in the Republic of Kazakhstan: legal problems and their solutions. Reports from the international scientific and practical conference.* Publisher: Tver State University. October 28-29, 2015.
- 7 *Buribaev E.A. Legal support of the social policy in relation to the family and child in Kazakhstan / E.A. Buribaev, J.A. Khamzina, A.T. Yermekov // Scientific and educational space: development prospects: materials of the IV International. scientific-practical conf. (Cheboksary, January 29, 2017). In 2 v. v. 2 /edit.: O.N. Shirokov [et al.] - Cheboksary: CNS Interactive Plus, 2017. – P.230-244.*
- 8 *Temirbaeva D.M. Classification of the family policy models and mechanisms in the developed countries.* – [E.source]. – URI: <http://rep.ksu.kz/handle/data/2789> (appeal date: 05.03. 2019).
- 9 *Noskova A.V. Evolution of the state family policy in Russia: from Soviet times to the modern models // Bulletin of MGIMO-University. 2013. No6. – P.155-159.*
- 10 *Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. October 1997.* – [E.source]. – URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-oktyabr-1997-g?q=демограф (access date: 05.03. 2019).
- 11 *Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan.*

February 28, 2007. – [E.source]. – URL:

http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g?q=демограф (access date: 05.03. 2019).

12 Dynamics of the population demographic indicators in the Republic of Kazakhstan. – [E.source]. – URL:

http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afzLoop=2264686325991351#%40%3F_afzLoop%3D2264686325991351%26_adf.ctrl-state%3Dlraq6mp00_42 (access date: 05.03.2019).

13 Strategy Plan of the Republic of Kazakhstan till 2025. – [E.source]. – URL: http://economy.gov.kz/sites/default/files/pages/spr_rus_636.docx (access date: 21.05.2019).

14 Roadmap of the family development and support for 2019-2024. – [E.source]. – URL: <https://din.qogam.gov.kz/ru/content/dorozhnaya-karta-razvitiya-i-podde> (access date: 05.03.2019).

15 Zhulmukhametova J. Mothers of many children spontaneously gathered in Astana and Almaty. What do they want to change? – [E.resource]. – URL:

<https://informburo.kz/stati/mnogodetnye-materi-stihinyo-sobiralis-v-astane-i-almaty-chto-oni-hotyat-izmenit.html>. (access date: 05.03.2019).

16 Speech of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev at the XVIII regular congress of the party “Nur Otan”. February 27, 2019. – [E.source]. – URL:

[fairs/in_speeches_and_addresses/vystupenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nursultana-nazarbaeva-na-xviii-ocherednom-sezde-partii-hup-otan](https://www.akorda.kz/ru/addresses/vystupenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nursultana-nazarbaeva-na-xviii-ocherednom-sezde-partii-hup-otan) (access date: 05.03.2019).

17 Communication policy in the Republic of Kazakhstan: current state and development prospects: monograph / Zh.K. Medeuov, R.A. Kudaibergenov, K.N. Kapparov et al. – Astana: Institute of Eurasian Integration, 2017. – 348 p.

18 Prospects for the development of the National Commission for Women, Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan. Reports of the 20th anniversary of the National Commission. – Astana, 2018. – 110 pp., p.61.

МРПТИ 02.41.11

Б.З. Иманмолдаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
zamanhankyzy@mail.ru

«ҰРПАҚ» ҰҒЫМЫ ҚОҒАМДЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЖҮЙЕСІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада бірқатар ғылыми көзқарастарды салыстыра отырып, ұрпақ ұғымы қоғамдық ғылымдар категориясы ретінде қарастырылады. «Ұрпақ» мәселесіне тән басты құндылықтар, стеритиптер, өмір сүру салты жалпыға ортақ әлеуметтік тәжірибенің негізінде қалыптасуы және осы топ мүшелерінің тұлғалық сипаттары айқындалады. Сонымен қатар, ұрпақ ұғымы әлеуметтік-мәдени код негізінде және белгілі бір тарихи кезеңде объективті түрде қалыптасқан, сондай-ақ өзіндік демографиялық көрсеткіштермен сипатталатын, тарихи түрде нақтыланған міндеттерді шешуге бағытталған, жас мөлшері жағынан жақын адамдардың жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Оның негізгі типтік көрсеткіштері ретінде әлеуметтік жағдай мен өмірлік тәжірибесінің ортақ болуы, міндеттер, әлеуметтік рөлдер мен функциялардың ортақтығы, сондай-ақ жастық әлеуметтік-психологиялық басым белгілердің ортақтығы, жастық сана мен ойлау ортақтығы қарастырылады.

Түйін сөздер: ұрпақ, ұрпақтар сабақтастығы, тарихи процесс, рухани құндылықтар, әлеуметтік тәжірибе.

Иманмолдаева Б.З.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
zamanhankyzy@mail.ru

ПОНЯТИЕ «ПОКОЛЕНИЕ» В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

Аннотация

В статье рассматривается понятие «поколение» как категория общественных наук, посредством сопоставления различных научных взглядов. Определяются характерные для проблемы "поколение" основные ценности, стереотипы, образ жизни, которые формируются на основе всеобщей социальной практики и личностные качества членов этой группы. Вместе с тем, понятие «поколение» объясняется как совокупность людей, близких по возрасту, ориентированных на решение исторически уточненных задач, объективно сформировавшихся на основе социально-культурного кода и в определенный исторический период, а также характеризующихся индивидуальными демографическими показателями. В качестве основных типовых показателей рассматриваются общее социальное положение и жизненный опыт, общность задач, социальных ролей и функций, а также общность возрастных социально-психологических приоритетов, возрастного сознания и мышления.

Ключевые слова: поколение, преемственность поколений, исторический процесс, духовные ценности, социальная практика.

B.Z. Imanmoldaeva¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
zamanhankyzy@mail.ru*

THE CONCEPT «GENERATION» IN THE SYSTEM OF SOCIAL SCIENCES

Abstract

The article discusses the concept of “generation” as a category of social sciences, by comparing different scientific views. The core values, stereotypes, lifestyle, which are formed on the basis of the general social practice and personal qualities of the members of this group, are characteristic of the generation problem. At the same time, the concept of “generation” is explained as a set of people close in age, focused on solving historically refined tasks, objectively formed on the basis of a socio-cultural code and in a certain historical period, as well as characterized by individual demographic indicators. The main typical indicators are general social status and life experience, common tasks, social roles and functions, as well as common social and psychological age priorities, age consciousness and thinking.

Keywords: generation, continuity of generations, historical process, spiritual values, social practice.

Кез-келген қоғамның өмірінде ұрпақтар мәселесі, олардың арасындағы қарым-қатынас, сабақтастық әрдайым аса күрделі және өзекті мәселе болып табылады. Соңғы онжылдықтарда қазақстандық қоғамда орын алған, сондай-ақ жалғасын тауып жатқан ауқымды, түбегейлі өзгерістер бұл мәселені тереңдете түсуде. Әлеуметтік кеңістікте рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси, экономикалық бағыттарда жүзеге асып отырған жаңғырту үдерісі де осы мәселені барынша айшықтайды. Сонымен қатар қазіргі заманғы әртүрлі жаһандық сынқатерлер мен әлеуметтік-мәдени қауіп-қатерлер бүгінгі күнгі ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас үдерісінің айтарлықтай күрделі, әртекті және қайшылықты екенін көрсетеді. Осы орайда, қазіргі әлеуметтік болмыстың өзіндік ерекшелігін, ішкі даму заңдылығын айқындау барсында ұрпақтар сабақтастығы мәселесін әр қырынан қарастыру қажеттілігі туындайды.

Ұрпақтар және олардың арасындағы сабақтастық мәселесі көп жағдайда әлеуметтану, педагогика, психология ғылымдары шеңберінде әртүрлі ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас мәселесі тұрғысынан қарастырылады. Ол, бір жағынан, екі буын – аға ұрпақ пен «кіші буын» – жастар арасындағы байланысты, сабақтастықты зерттеуге бағытталса, екінші жағынан бір буынға жататын, бір ұрпақты құрайтын әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасқа көңіл бөледі. Өйткені, қазіргі заманғы ұрпақ сабақтастығы біртекті құбылыс емес. Сондықтан, ең алдымен, осы жалпы сипаттағы құбылыстың қалыптасу шегі мен құрылымдық белгілерін анықтап, мәндік ерекшеліктерін айқындағаннан кейін ғана ұрпақтар сабақтастығы мәселесін қарастыруға болады.

«Ұрпақ» ұғымы көптеген қоғамдық ғылымдар қолданатын көпқырлы, ауқымды ұғым. Оны көбінесе нақты-тарихи кезеңде жас мөлшерінің шегі және қалыптасуы мен әрекет етуінің жалпы жағдайлары негізінде біріккен адамдардың объективті түрде қалыптасатын әлеуметтік-демографиялық және мәдени-тарихи қауымдастығы ретінде анықтайды. Ұрпаққа типтік антрогено-нетикалық, әлеуметтік-психологиялық, идеялық-өнегелік және этномәдени көрсеткіштер, ұқсас рухани құндылықтар, әлеуметтік тәжірибе және өмір салты тән деп көрсетіледі. Яғни ұрпақ мінез-құлқы, тәлім-тәртібі қандай да бір тарихи оқиғалардың, экономикалық және мәдени жағдайлардың

ықпалымен қалыптасқан адамдардың белгілі бір жас мөлшері шеңберіндегі тобы. Оларға тән басты құндылықтар, стереотиптер, өмір сүру салты жалпыға ортақ әлеуметтік тәжірибе негізінде қалыптасады және осы топ мүшелерінің тұлғалық сипаттарын да айқындайды. Олай болса, ұрпақ дегеніміз әлеуметтік-мәдени код негізінде және белгілі бір тарихи кезеңде объективті түрде қалыптасқан, сондай-ақ өзіндік демографиялық көрсеткіштермен сипатталатын, тарихи түрде нақтыланған міндеттерді шешуге бағытталған, жас мөлшері жағынан жақын адамдардың жиынтығы. Бұл жерде әлеуметтік-мәдени код дегеніміз қандай да бір этносқа немесе белгілі ғалым В.А. Дергачёвтың пікірінше, қандай да бір өркениетке (суперэтносқа) қатысты болуды білдіретін тұрақты мәдени-генетикалық белгілер [1].

Батыс еуропалық әлеуметтік философияда ұрпақтар және оларға қатысты мәселелерді зерттеуге деген ғылыми қызығушылық XIX ғасырдың екінші жартысында пайда болды. Әлеуметтанушы ғалым М.Б. Глотовтың пайымдауынша, өз трактаттарында «ұрпақ» ұғымы биологиялық-генетикалық қырынан бөлек, тағы үш тұрғыда анықталған: біріншіден, позитивисттік-натуралисттік тұрғыда кеңістіктік-хронологиялық қауымдастық ретінде, екіншіден, романтикалық-гуманитарлық тұрғыда идеялық-рухани қауымдастық ретінде және тарихи-саяси тұрғыда уақытша үстемдік етуші қауымдастық ретінде қарастырылған. Бір жағынан, ұрпақтардың үздіксіздігіне (Ж.Дромель) мән берілсе, екінші жағынан, ұрпақтар сабақтастығы мен қатар өмір сүруіне (А.Курно) көңіл бөлінеді. Ал ұрпақтарды демографиялық тұрғыда айқындау демограф ғалым Г.Рюмелинге тән. Ол ұрпақ көлемінің сандық ұғымын ұсынып, оны нақты тарихи кезеңдегі ата-аналар мен балалардың орташа жастық айырмашылығын анықтайды [2, с.43.].

Ұрпақ ұғымын биологиялық-генетикалық тұрғыда анықтауды демографиялық деп те қабылдауға болады. Бұл көзқарас бойынша, ұрпақтарды қоғамның жалпы жағдайына тәуелсіз, белгілі бір тұрақты сапа ретінде жас мөлшерін ескере отырып, ата-аналар мен балалар деп бөлу қабылданған. Позитивисттік-натуралисттік тәсілдеме шеңберінде ұрпақ қандай да бір аумақта орналасқан және белгілі бір уақыт аралығында топтасқан қауымдастық ретінде қарастырылады. Ал романтикалық-гуманитарлық немесе мәдени-тарихи тәсілдеме бойынша, ұрпақ дегеніміз халықтың мәдениеті мен тарихи тұрақтылығы дәлелдеген құндылықтары негізінде қалыптасқан мәдени-рухани қауымдастық деуге болады. Сонымен қатар, ұрпақ ұғымын тарихи-саяси тұрғыда қарастыру да орын алған: ұрпақ дегеніміз қауымдастықтың белгілі бір тарихи кезеңінде уақытша қалыптасатын немесе үстемдік ететін бөлігі.

Социолог М.А. Исаева атап өткендей, «XIX ғасырдың екінші жартысындағы еңбектердің көпшілігінде ұрпақтардың ауысуы тарихи үдерістің қозғаушы күші ретінде қарастырған (О.Конт, Ж.Дромель, Дж.Милль, Г.Феррари, О.Лоренц). Осы еңбектерде қарастырылған тарихи өзгерістердің биологияға негізделген қандай да бір ырғағының болуы туралы идеяны XX ғасырдың 20-30 жылдарында Х.Ортега-и-Гассет, Ф.Ментре, В.Пиндер және т.б. дамытқан» [3, С.65.]. Мысалы, Х.Ортега-и-Гассет ұрпақ – жалғыздардың тобы емес және жай бұқара халық та емес, ол өзінің таңдаулы азшылығы мен өзінің тобыры бар, белгілі бір өмірлік траекториясымен тіршілік ету орбитасы бар жаңа біртұтас әлеуметтік дене. Ұрпақ – ең маңызды тарихи ұғым болып табылатын және тарих жүзеге асатын траекторияны құрайтын бұқара халық пен индивидтің арасындағы динамикалық келісім деп анықтайды [4]. Ол өзіне дейінгі зерттеушілер секілді тарихи ұрпақтар ұғымын нақтылайды. Өзінің «Бұқараның көтерілісі» еңбегінде Х.Ортега-и-Гассет ұрпақтар қозғалысын (динамикасын) төмендегідей сипаттайды: «Бір ұрпақтың әрекет ету мезгілі отыз жылға жуық... Егер шеткі көзқарастар үстемдік етсе және алдыңғы ұрпақ өз табиғатынан сай төңкерілісшіл болса, жаңа ұрпақ керісінше болуға ұмтылады» [5, С. 331]. Ол тарихи ұрпақтарды ұлы адамдардың аттарымен анықтайды: Декарт, Галилей, Кеплердің және т.б. буындары (ұрпақтары). Мысалы, Декарт әлемінің құрылымы оған дейін де, оның ықпалына дейін де болған, бірақ бұл индивидті анықтайтын құрылым емес. Ол құрдастарына қатысты «ұрпақ», ал замандастарына қатысты «дәуір» терминін қолданады [4, С. 260-261].

XX ғасырдағы американдық әлеуметтік-гуманитарлық ғылымда ұрпақ, бір жағынан, әлеуметтену үдерісінің объектісі ретінде қарастырылса, екінші жағынан, әлеуметтік-саяси қақтығыстың субъектісі ретінде зерттеледі. Бірінші бағыттағы зерттеушілердің қатарына Т.Парсонс, Ш.Айзенштадт, М.Мидті жатқызсақ, Г.Маркузе, Л.Фойер ұрпақты екінші бағыт ауқымында қарастырушылар болып табылады.

Кеңестер Одағында қоғамдық ғылымдардың барлығы дерлік коммунистік идеологияны негізге ала отырып дамығаны белгілі. Ұрпақ мәселесіне байланысты тұжырымдамалар да марксизм-ленинизм

тұрғысында, яғни таптық күрес тұрғысында қалыптастырылды. Бұл К.Маркс пен Ф.Энгельстің бірлескен «Неміс идеологиясы» (1845-1846 гг.) атты еңбегінен туындайды десек дұрыс болар. Онда: «Осы күнге дейін болған қоғамдағы барлық тарихы ұрпақтар арасындағы күрес тарихы болып табылады... тарих дегеніміз бәрі де өздеріне дейігі ұрпақтар берген материалдарды, капиталдарды, өндіріс күштерін пайдаланатын жеке дара ұрпақтардың жүйелі ауысуы», - деген тұжырымдар жасалған [6, С. 44-45]. Дегенмен, ХХ ғасырдың екінші жартысында ұрпақ мәселесін қарастыруда өзге тұрғыдағы көзқарастардың қалыптаса бастағанын көруге болады. Оның бірі – ұрпақ ұғымын демографиялық тұрғыда қарастырған белгілі демограф Я.С. Улицкийдің 1959 жылы жарық көрген «Ұрпақтың демографиялық ұғымы» атты мақаласы. Сондай ақ, әлеуметтану саласындағы И.С. Конның зерттеулері («Тұлға әлеуметтануы» (1967)) сол кездегі ұрпақ мәселесіне байланысты жаңа түсінік деуге болады. Жалпы 1960-1980 жылдардағы ұрпақ мәселесін зерттеуге байланысты ізденіс жұмыстарын екі бағытқа топтастыру дұрыс болмақ: әлеуметтік-демографиялық (Б.Ц. Урланис, В.А. Болдырев, В.В. Никитенко, В.А. Гайдис) және таптық-тарихи (А.И. Афанасьева, В.И. Воловик, И.Ю. Корж, В.Н. Клепов, Л.Н. Коган, Н.М. Мельникова, Л.А. Шевырнова, Б.С. Павлов). Осылардың ішінде И.С.Кон мен А.И. Афанасьеваның тұжырымдамаларын қарастыру жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтанушы И.С. Кон өзінің «Адам және қоғам туралы ғылымдардағы жастық категориялар» атты мақаласында «ұрпақ» ұғымын жалпы әлеуметтанулық тұрғыда қарастырады және оның мәнін төмендегідей айқындайды:

Біріншіден, ортақ ата-бабаның бар болуымен анықталатын топ (балалар мен әкелер, аталар мен немерелер және т.б. буындардың болуы).

Екіншіден, құрдастар, яғни шамамен бір мезгілде дүниеге келген және өмірлерінің әрбір кезеңінде бірдей жаста болатын адамдардың тобы (нақты ұрпақ немесе жастық топ).

3. Замандастар, яғни әртүрлі жастағы, бірақ бір уақыт аралығында өмір сүруші адамдар тобы (шартты ұрпақ). Бір ерекшелігі, шартты ұрпақ хронологиялық негізде де, күнтізбелік негізде (1920-жылдардың ұрпақтары) де қалыптастырылады, сондай-ақ қандай да бір тарихи оқиғамен («Қазан төңкерілісі» ұрпақтары), ұлы тұлғалармен (Пушкин ұрпақтары) немесе ұстанады дейтін құндылықтар жүйесіне («жоғалған ұрпақ») байланысты «символдық ұрпақтар» да айқындалады [7, С.79].

Зерттеуші өзінің тағы бір еңбегінде демографияда қандай да бір кезеңдегі ата-аналар мен балалар жастары арасындағы айырмашылықтың орташа мәні білгілі бір ұрпақ әрекет ететін уақыт аралығы немесе ұрпақтың ұзақтығы ретінде қарастырылатынын атап өтеді. Бұл шама әйелдер мен ер адамдар үшін жеке анықталады, мәдениет тарихында «символдық ұрпақтардың» ұзақтығы көбінесе 15 пен 30 жыл аралығында нақтыланады [8, С. 109]. И.С. Конның пікірінше, «Бұл символдық ұрпақтың нақты хронологиялық шекаралары жоқ. Ол қандай да бір тарихи маңызы бар оқиғаның әсері нәтижесінде қалыптасады. Оқиға қаншалықты маңызды болса, оның тарихи ықпалы да ұзағырақ болады, оның ықпал етуінің хронологиялық шектері де кеңейе түседі» [8, С.110].

Әлеуметтанушы А.И. Афанасьева «Ұрпақтар сабақтастығы әлеуметтанулық мәселе ретінде» атты жинаққа кірген «Тарихи үдеріс және ұрпақтардың ауысуы» мақаласында жас мөлшері ұрпақты нықтаудың басты көрсаткіштерінің бірі деген пікір білдіреді. Жас мөлшері адамдарды ұрпаққа табиғи түрде бөлудің өзіндік объективті шамасы болып табылады. Бір ескеретіні – «ұрпақ» пен «жастық топ» ұғымдары өзара теңдес ұғымдарға жатпайды. Әлеуметтану тұрғысында ұрпақ бірнеше жастық топты қамтиды, бірақ ұрпақты анықтау шекарасы тұрақты емес. Ол тарихи, әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, аймақтық факторларға тәуелді. Ұрпақтардың ауысу жиілігі, жастық интервал, ұрпақтардың ұзақтығы әртүрлі, ұрпақтар бірінің артынан бірі ілесумен қатар, бірлесе әрекет етеді. Зерттеуші А.И.Афанасьева ұрпақ ұғымын анықтауда осындай сандық көрсеткіштермен қатар, сапалық көрсеткіштерге де мән береді: олар ұрпақтардың әлеуметтік іс-әрекетінің мазмұны және әлеуметтік іс-әрекеттің бағыттылығы [9, С. 20].

Ұрпақ ұғымын зерттеуде осындай әртүрлі тәсілдемелерді қарастыру ол ұғымның өзара байланысты, салыстырмалы түрдегі бірлікті қажет ететін адамдар жиынтығының болуына тәуелді екенін көрсетеді. Ұрпақ – біршама қатаң жастық шекаралары бар нақты бір жастық топ. Оның негізгі типтік көрсеткіштері ретінде әлеуметтік жағдай мен өмірлік тәжірибесінің ортақ болуын, міндеттер, әлеуметтік рөлдер мен функциялардың ортақтығын, сондай-ақ жастық әлеуметтік-психологиялық басым белгілердің ортақтығын, жастық сана, ұрпақтық рухтың ортақтығын қарастыруға болады. Ол нақты уақыт аралығында өмір сүреді, әрекет етеді. Ұрпақтың әлеуметтік іс-әрекетінің негізі ұрпақтар сабақтастығы болып табылады.

Сонымен, қорыта келе ұрпақ дегеніміз тарихи дамуының қандай да бір кезеңіндегі қоғамның туысқандық, жастық құрылымын нақтылайтын ұғым екенін айқындауға болады. Бұл ұғымның мәндік сипаттары төмендегідей:

біріншіден, антропологиялық ұрпақ отбасының генеологиясы туралы түсінік қалыптастырады;

екіншіден, демографиялық ұрпақ ретінде тұрғындардың жастық қабатын құрайтын құрдастар жиынтығын құрайды. Туу деңгейі, соғыстар, табиғи апаттар және т.б. жағдайларға байланысты ұрпақтың көлемі үлкен немесе кіші болуы мүмкін. Оның құрамында белгілі бір әлеуметтік топтар, ерлер немесе әйелдер басым болуы да жиі кездеседі. Сонымен қатар, оның құрамында мәдениеттің дамуына үлес қосатын топтар жойылып кетуде мүмкін. Ондай жағдайда өз қабілеттерін жүзеге асыра алмаған «жоғалған» ұрпақ ұғымы пайда болады;

үшіншіден, ата-аналардың дүниеге келуі мен олардың балаларының туылуы арасындағы уақыт мөлшеріне тең аралықтағы ұрпақтың тарихи маңызын айқындауға болады. Статистика тұрғысынан алсақ, ол кезең шамамен 20-25 жылға тең. Бұл қоғамда бір уақытта төрт немесе бес ұрпақ өмір сүре алатынын көрсетеді.

төртіншіден, ұрпақ ұғымының мәнін жете білу үшін бір ұрпақ өмір сүретін, әлеуметтену үдерсінен өтетін, жалпы алғанда сәбилік кезінен қартайғанға дейінгі нақты уақыт аралығын қамтитын хронологиялық ұрпақ ұғымының болуы да маңызды;

бесіншіден, ұрпақ ұғымының шеңберінде өмірлері қандай да бір тарихи оқиғаларға қатысты, басқаша айтсақ, «дәуір рухымен» байланысқан замандастардың тарихи-мәдени қауымдастығын біріктіретін рухани-символдық мәнімен сипатталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Дергачёв В.А. Цивилизационный код. Русская геополитическая энциклопедия [Электронный ресурс]. – URL: <http://dergachev.ru/Russian-encyclopaedia/22/23.html>

2 Глотов М.Б. Поколение как категория социологии // Социологические исследования. 2004. – №10. С.42-48.

3 Исаева М.А. Поколение // Знание. Понимание. Умение. 2011. – №1. – С.265-268.

4 Ортега-и-Гассет Х. Вокруг Галилея (схема кризисов) // Избранные труды: Пер. с исп. / Сост., предисл. и общ.ред. А.М. Руткевича. – М.: Издательство «Весь Мир», 1997. – С.233-477.

5 Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры. – М.: Искусство, 1991. – 587 с.

6 Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. Критика новейшей немецкой философии в лице её представителей Фейербаха, Б.Бауэра и Штирнера и 179 немецкого социализма в лице его различных пророков // К.Маркс, Ф.Энгельс. Сочинения. Изд-е 2-ое. – М.: Государственное издательство политической литературы, Т.3., 1955. – С.7-544.

7 Кон И.С. Возрастные категории в науках о человеке и обществе // Социологические исследования. – 1978. – №3. – С.76-86.

8 Кон И.С. Социология личности. – М.: Изд-во полит. литературы, 1967. – 383 с.

9 Афанасьева А.И. Исторический процесс и смена поколений // Преимущество поколений как социологическая проблема. / Отв. ред. Москвичев Л.Г. – М.: Мысль, 1973. – С.20-24.

Муратқызы Арман¹

¹Алтайский государственный университет
г. Барнаул, Россия, e-mail: Akhmetova_05@mail.ru

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация

В данной статье представлены результаты исследования миграционных процессов в Республике Казахстан в оценках мигрантов. Основным источником данных – анкетный опрос мигрантов живущих в приграничной территории Казахстана и России, а именно в Восточно-Казахстанской области. Приведен анализ современных социологических теорий миграции населения; уточнено содержание ряда ключевых понятий; обоснована целесообразность применения социологического подхода к исследованию миграции как социального процесса; на основе анализа изменений, определен социально-экономическое положение, национальный состав и состояние миграционных процессов в Республике Казахстан в условиях глобализации; определены особенности проявления миграционной активности в контексте отношения принимающего сообщества в приграничных регионах (по материалам социологических исследований). Научная значимость и практическая ценность исследования определяется острой актуальностью в области миграции, а так же совокупностью поставленных задач, направленных на теоретико-методологическое и социологическое изучение миграционных процессов в контексте глобализации. Научная значимость также заключается в возможности использования основных ее результатов и выводов для дальнейших исследований миграции населения как глобального социального процесса.

Ключевые слова: миграция, мигранты, поддержка мигрантам, миграционная политика, отношение к мигрантам, миграционная служба, миграционные центры.

Мұратқызы Арман¹

¹Алтай мемлекеттік университеті, e-mail: Akhmetova_05@mail.ru
Барнаул қ., Ресей

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы көші-қон процестерін зерттеу нәтижелері көшіп-қонушылардың бағалауында берілген. Деректердің негізгі көзі-Қазақстан мен Ресейдің шекаралас аумағында, атап айтқанда Шығыс Қазақстан облысында тұратын мигранттарға сауалнама жүргізу. Халықтың көші-қонының қазіргі заманғы әлеуметтік теорияларын талдау келтірілген; бірқатар негізгі ұғымдардың мазмұны нақтыланды; әлеуметтік процесс ретінде көші-қонды зерттеуге әлеуметтік тәсілді қолданудың орындылығы негізделген; өзгерістерді талдау негізінде жаһандану жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы көші-қон процестерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайы, ұлттық құрамы мен жай-күйі айқындалды; шекара маңындағы өңірлерде қабылдаушы қоғамдастықтың қарым-қатынасы контекстінде көші-қон белсенділігінің көріну ерекшеліктері айқындалды (әлеуметтік зерттеулер материалдары бойынша). Зерттеудің ғылыми маңыздылығы мен практикалық құндылығы көші-қон саласындағы өткір өзектілігімен, сондай-ақ жаһандану контекстінде көші-қон процестерін теориялық-әдіснамалық және әлеуметтанулық зерттеуге бағытталған қойылған міндеттердің жиынтығымен анықталады. Сондай-ақ, ғылыми маңыздылығы оның негізгі нәтижелері мен жаһандық әлеуметтік процесс ретінде халықтың көші-қонын одан әрі зерттеу үшін қорытындыларды пайдалану мүмкіндігі болып табылады.

Түйін сөздер: көші-қон, мигранттар, мигранттарға қолдау көрсету, көші-қон саясаты, мигранттарға деген көзқарас, көші-қон қызметі, көші-қон орталықтары.

Muratkyzy Arman¹

¹*Altai state University*

Barnaul, Russia, e-mail: Akhmetova_05@mail.ru

THE MODERN STATE OF MIGRATION PROCESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (ON THE EXAMPLE OF EAST KAZAKHSTAN REGION)

Abstract

The article presents the results of a study of migration processes in the Republic of Kazakhstan in the estimates of migrants. The main source of data is a questionnaire survey of migrants living in the border area of Kazakhstan and Russia, namely in the East Kazakhstan region. The analysis of modern sociological theories of population migration is given; the content of a number of key concepts is clarified; the expediency of the sociological approach to the study of migration as a social process is substantiated; based on the analysis of changes, the socio-economic situation, national composition and the state of migration processes in the Republic of Kazakhstan in the context of globalization are determined; the features of the manifestation of migration activity in the context of the relations of the host community in the border regions are determined (based on sociological research). The scientific significance and practical value of the research is determined by the acute relevance in the field of migration, as well as a set of tasks aimed at theoretical and methodological and specifically sociological study of migration processes in the context of globalization. The scientific significance also lies in the possibility of using its main results and conclusions for further research on population migration as a global social process.

Keywords: migration, migrants, migrant support, migration policy, attitudes towards migrants, migration service, migration centers.

Один из актуальных вопросов в сфере миграции в странах СНГ является социологическое измерение миграционных процессов в Республике Казахстан и приграничных регионах Российской Федерации.

По данным международных организаций, мигрантами являются каждый 7 человек в мире. Предполагается, что в 2040 году количество международных мигрантов достигнет 400 млн. Поэтому этот вопрос на сегодняшний день очень актуален.

Проблема нелегальных мигрантов хорошо знакома и в Казахстане. В республике очень много эмигрантов из соседних стран, которые желают найти работу и остаться на постоянное местожительство.

Казахстан – многонациональное государство. В Казахстане проживают представители более 130 национальностей. Это обширная страна, ставшая своей Родиной, всегда готова уважать и уважать представителей других национальностей. Дружелюбная жизнь народов, проживающих в Казахстане, это результаты проводимой работы Президента Н. Назарбаева. Казахстан является зеркалом этнодемократии в суперконтиненте Евразии. Здесь сосредоточены все демографически-демократические взгляды.

Приграничные территории со стороны Республики Казахстана – семь областей, 38 районов и 1 город. Со стороны Российской Федерации – 9 областей, 1 край и 1 республика, районов и городов в приграничных территориях – 76 районов и 5 городов.

Рассмотрим миграционные движения из Казахстана в Россию и из России в Казахстан. Комитет по статистике Министерства национальной экономики РК предоставляет в открытом доступе на официальном сайте (<http://stat.gov.kz>) данные по миграции населения [6].

В результате обработки данных, представленных органами миграционной службы, количество зарегистрированных лиц, прибывших на постоянное место жительства в страну в январе 2018 года по сравнению с январем 2017 года уменьшилось на 9,2% и составило 1 360 человек. Число зарегистрированных мигрантов, выбывших из страны, увеличилось на 34,9% и составило 2 258 человек, сальдо миграции составило 898 человек.

Основной миграционный обмен в стране происходит с государствами СНГ: доля прибывших из стран СНГ 78,1%; доля выбывших в страны СНГ составила 86,7%.

По Восточно-Казахстанской области на 2018 год выделена квота на привлечение иностранной рабочей силы по видам экономической деятельности в количестве 1941 единиц, из них по I категории – 39, по II категории – 485, по III категории – 647, по IV категории – 506, на сезонные работы – 264.

По итогам первого полугодия выдано 592 разрешений на привлечение иностранных специалистов, из них по I категории – 7, по II категории – 43, по III категории – 80, по IV категории – 208, сезонные иностранные работники – 193, переводимые в рамках внутрикорпоративного перевода – 61.

По состоянию на 01 июля 2018 года действующих разрешений - 696, из них по I категории – 8, по II категории – 74, по III категории - 101, по IV категории – 115, сезонные иностранные работники – 337, переводимые в рамках внутрикорпоративного перевода – 61. За отчетный период на территории области зарегистрировано 45 предприятий, привлекающих иностранную рабочую силу. В первом полугодии прибыло 129 семей этнических казахов в составе 229 человек. Из КНР прибыло 108 семей (195 человек), из Монголии – 14 семей (20 человек), из Узбекистана - 2 семьи (2 человека), из Российской Федерации - 1 семья (1 человек), из Афганистана - 4 семьи (11 человек). Из общего числа прибывших, трудоспособного возраста - 167, из них детей - 60, пенсионеров - 2.

Социологическое исследование миграционных процессов и миграционной активности населения Республики Казахстан и приграничных регионов России выполнено на основе проведенного исследования в Восточно-Казахстанской области. Задачами проведенного исследования являлось изучение особенностей миграционных процессов в Республике Казахстан в оценках мигрантов и экспертов.

Из наших респондентов, а значить среди мигрантов и эмигрантов родились в городе – 97 чел., в поселке городского типа – 64 чел, селе, деревне, кишлаке, ауле – 21 чел. Большинство относится к наиболее социально активному возрасту: 18-30 лет.

Образование респондентов: начальное общее (3-4 класса) – 1 чел; Основное общее (8-9 классов) – 22 чел; среднее (полное) общее (10-11 классов) – 33 чел; начальное профессиональное (ПУ, ПТУ) – 21 чел; среднее профессиональное (техникум, колледж) – 59 чел; неполное высшее (3 курса ВУЗа) – 54 чел; высшее профессиональное (в том числе два и более высших образования; аспирантура, ординатура; ученая степень) – 7 чел; затруднились с ответом – 6 чел. Семейное положение респондентов: никогда в браке не состояли – 72 чел.; состоят в зарегистрированном браке – 55 чел; живут вместе, но не зарегистрированы – 21; разведены, в браке не состоят – 26 чел; вдовец/вдова – 8 чел.

На вопрос: «Каким статусом иностранного гражданина Вы обладаете?» получены следующие ответы: «У меня есть вид на жительство» - **43 (23.8%)**; «У меня есть разрешение на временное проживание» - **30 (16.6%)**; «У меня есть виза, которая разрешает мне находиться в Казахстане в течение (указать конкретный срок)» - **73 (40.5%)**; «Я считаюсь временно пребывающим, могу находиться в Казахстане в течение 90 дней» - **33 (17.2%)**; другое – **3 (1.6%)**.

В момент опроса в возрасте от 18 до 30 лет были **трудоустроены – 22 (11.3%)**, от 31 до 50 лет – **42 (23.3%)**, от 51 до 75 лет – **10 (5.5%)**; **не трудоустроенных** от 18 до 30 лет – **77 (42.7%)**, от 31 до 50 лет – **31 (17.2%)**, от 51 до 75 лет – **0**.

Чаще мигранты трудоустраиваются в коммерческой (частной организации) – среди тех, кому от 18 до 30 лет – **34 (20.1%)**, от 31 до 50 лет – **31 (17.2%)**, от 51 до 75 лет – **15 (8.5%)**. На втором месте - бюджетные (государственные) организации - от 18 до 30 лет – **24 (14%)**, от 31 до 50 лет - **22 (12%)**, от 51 до 75 лет – **0**; респондентов. У «частного лица» работают из 18 - 30 летних – **16 (9%)**, от 31 до 50 лет – **40 (25.2%)**, от 51 до 75 лет – **0**;

Из респондентов **36 (21.8%)** - имеют собственное жилье, **85 (46.6%)** - арендуют, **24 (12.3%)** - проживают у родственников или у друзей, **24 (12.3%)** - живут в нежилом помещении, предоставленном работодателем, **13 (7%)** – отметили другой вариант.

На вопрос «Посылаете ли Вы деньги своей семье, свои родным?» - **105 (58.3%)** респондентов ответили, что не посылают, так как они вновь обустроиваются на новом месте или заработная плата хватает только на себя. А, **45 (25%)** респондентов посылают деньги, потому что они достаточно зарабатывают. Отвечая на вопрос о том, как в целом относится к ним работодатель, управляющий персонал, с которыми приходится встречаться во время работы **60 (33.3%)** говорили что благожелательно, **76 (42.2%)** нормально, обычно, **37 (20.5%)** конфликтно, **7 (3.8%)** другое. Из этого следует отметить, что работодатели к представителям других национальностей относятся доброжелательно.

Для более детального анализа по немаловажным аспектам мигрантов: о жизни мигрантов в целом в настоящее время, их работой целом, их материальным положением, жилищными условиями, условиями быта были получены ответы: совсем не удовлетворены были - **22 (12.2%)**, не очень удовлетворены - **31 (17.2%)**, и да и нет - **19 (10.5%)**, скорее удовлетворены – **47 (26.1%)**, полностью удовлетворены - **50 (27.7%)**.

Поддержкой религиозной общины, представителей религиозной общины, поддержкой национального объединения, общением с земляками, общественным организациям, защищающим права мигрантов, религиозным организациям и членами которые они являются: совсем не удовлетворены были - **11 (6.1%)**, не очень удовлетворены - **16 (8.8%)**, и да и нет - **41 (22.7%)**, скорее удовлетворены - **90 (50%)**, полностью удовлетворены - **10 (5.5%)**.

Поддержка мигрантам оказывается также работодателями, полицией, органами правопорядка, миграционной службой, миграционным центром, представительством своей страны (консульством) для их дальнейшего пребывания и последствиях их пребывания в стране. Степень удовлетворенности их работой оценена следующим образом: - **12 (6.6%)** совсем не удовлетворены, **38 (21.1%)** - не очень удовлетворены, **41 (22.7%)** - ни да, и нет, **68 (37.7%)** - скорее удовлетворены, **8 (4.4%)** - полностью удовлетворены.

Среди респондентов хотели бы получить гражданство Казахстана **68 (35%)**, нет **74(39.4)**, затрудняюсь ответить - **40 (22.2)**. Соответственно, хотели бы постоянно проживать на территории страны (государства) **66 (33.8%)**, нет - **79 (41.1)**, затрудняюсь ответить - **37 (20.5)**.

Из этого можно сделать вывод, что многие мигранты временно переехали в Восточный Казахстан, в дальнейшем думают сменить место жительства либо в Казахстане, либо уехать в другую страну. Следующий вопрос хотели бы Вы иметь все права, предоставляемые законами этой страны **77 (40%)** – да, **68 (35%)** – нет, **37 (19.4%)** – затрудняюсь ответить.

Судя по результатам нашего исследования, как ни парадоксально, мигранты которые живут на приграничных территориях Казахстана и России, а именно в Восточном Казахстане, по их собственным оценкам, чувствуют себя довольно хорошо. Практически никто из них не желает уехать на родину из-за того, что им здесь плохо. Они себя чувствуют, судя по высказываниям, адаптированными и приспособившимися к местной ситуации. Об уровне взаимопонимания и сотрудничества между коренными жителями страны и приезжими, мигрантами свидетельствует то, что **122 (71%)** - полностью ощущают себя в безопасности, **45 (28.2%)** - совсем не ощущают себя в безопасности, затруднялись ответить - **15 (0.8%)**. По мнению **70 (38.8%)**, жизнь в Казахстане в большой степени зависит от них самих, **34 (18.8%)** выбрали ответ – от семьи мигранта, **17 (9.4%)** - от работодателей, **30 (16.6%)** – от членов этнической общины, диаспоры, **15 (6.6%)** – от членов религиозной общины, **7 (3.8%)** - местной власти, **9 (5%)** - руководства страны.

Взаимопонимание и сотрудничество между коренными жителями страны и приезжими, по мнению **135 (75%)** мигрантов возможно, **32 (17.7%)** выбрали вариант «невозможно». Остальные затруднились ответить. **90 (48.7%)** респондентов активно взаимодействуют с представителем своей этнической диаспоры в Казахстане, а **92 (51.3%)** ответили отрицательно.

В любой стране мигранты являются одной из наиболее уязвимых и дискриминируемых социальных групп, которая нуждается в правовой и социальной защите. На вопрос об уровне Вашего материального достатка получены следующие ответы: «Живу очень бедно, фактически голодаю, денег иногда не хватает даже на питание, имевшиеся ранее накопления кончились» - **14 (9.2%)**; «Живу бедно, денег хватает только на скромное питание, оплату коммунальных услуг, а на приобретение» - **27 (19.4%)**; «Живу средне, денег хватает на питание, недорогую одежду, крайне необходимые вещи и оплату коммунальных услуг, а на приобретение дорогих вещей приходится долго копить» - **79 (45.4%)**; «Живу достаточно обеспеченно, (есть денежные накопления и возможность покупать практически все необходимое для жизни)» - **35 (22.2%)**; «Очень хорошо, богато (не отказываю себе ни в чем, денежные накопления постоянно прирастают)» - **27 (3.8%)**. Из этого можно сделать вывод, что мигранты в живут в основном хорошо, многие имеют свой бизнес и свое жилье, есть денежные накопления и возможность покупать все необходимое для жизни.

У многих респондентов семьи проживают совместно – **92 (50%)**; в другом городе/селе Казахстана – **41 (19.2%)**; проживает в другой стране – **49 (25.2%)**. Респонденты, у которых семьи проживают в другой стране, в будущем планируют перевезти их в Казахстан. Постепенно привыкая к условиям жизни в Казахстане, имея здесь постоянную работу, люди уже задумываются здесь остаться. Ездить «туда-сюда» им кажется нецелесообразным.

Ниже представлен результаты опроса с экспертами. Анкетном опросе участвовали **25** респондентов. Среди них: **15** из общественных объединений, **10** – государственные служащие.

На вопрос «Что положительного Вы видите в присутствии мигрантов?» отметили, что мигранты вносят культурное и этническое разнообразие (**64 %**), привозят в город дешевые продукты и товары (**14 %**), они работают там, где не хочет работать местное население (**4%**).

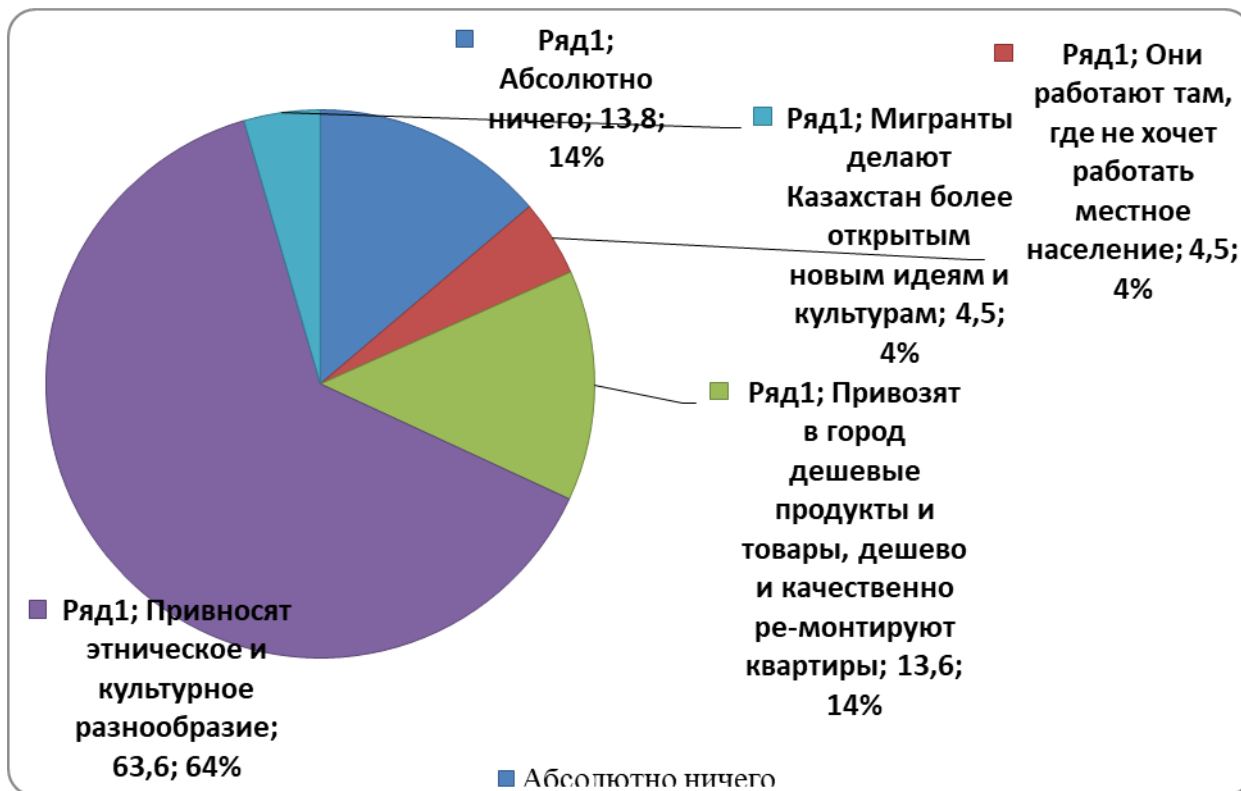

Рисунок-1. Что положительного Вы видите в присутствии мигрантов?

На рисунке 2 представлены результаты опроса на вопрос «Что негативного Вы видите в присутствии мигрантов?». Больше всего волнует, что мигранты работают нелегально (64 %) и за этого бюджет страны и региона не получают своих дивидендов. И экспертов волнует, что мигранты занимают рабочие места, нужные местному населению (18%).

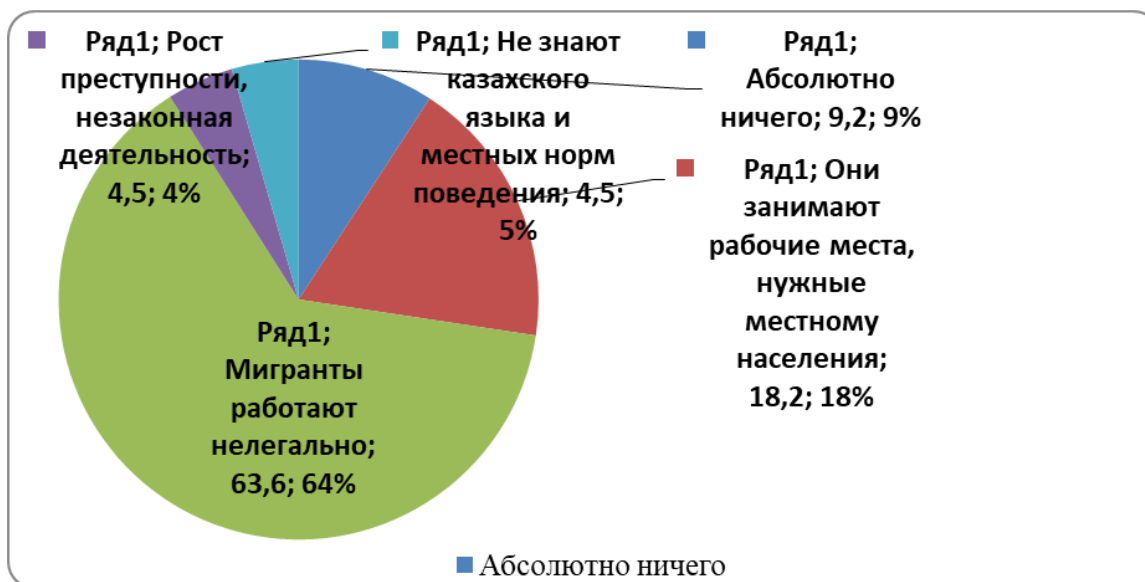

Рисунок-2. Что негативного Вы видите в присутствии мигрантов?

На рисунке 3 представлены результаты опроса «Нужны ли в Республике Казахстан мероприятия по адаптации и интеграции мигрантов», по ответам экспертов можно увидеть в большинстве, эксперты считают (75%) «что такие мероприятия нужны». Эти мероприятия необходимы для социальной адаптации и более быстрой интеграции в принимающем регионе.

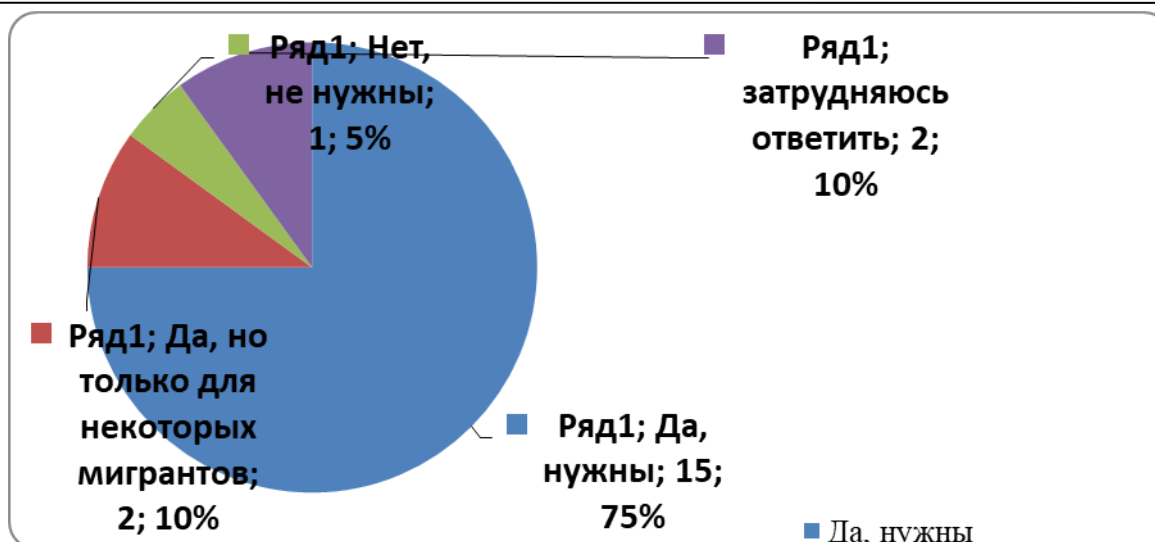

Рисунок-3. Нужны ли в Республике Казахстан мероприятия по адаптации и интеграции мигрантов?

Такой разброс оценок может свидетельствовать о том, что полученные результаты весьма субъективны и, оценивая параметры взаимоотношений между представителями разных этнических групп, жители приграничных территорий Казахстана и России больше ориентируются на собственные представления о характере этих отношений, нежели реальное знание о фактах трансформации взаимодействий.

Статистика миграционной активности населения Казахстана и приграничных регионов Российской Федерации показывает отрицательное миграционное сальдо по направлению иммиграции в Казахстане.

Социологические исследования особенностей проявления миграционной активности в контексте отношения принимающего сообщества в приграничных регионах показали положительную оценку населением миграционных процессов в Республике Казахстан и отношения к мигрантам.

Миграционная ситуация в Восточном Казахстане отмечается положительной динамикой и высоким уровнем адаптации, социально-экономического положения мигрантов. Экспертами дана положительная оценка миграционных процессов, наряду с этим отмечаются опасения экономического характера, необходимость усиления адаптационных мероприятий.

Таким образом, миграционные процессы Республики Казахстан и приграничных регионов России оказывают влияние на экономическое, социальное и политическое, демографическое развитие государств.

Список использованной литературы:

- 1 Булатецкий Ю.Е., Мощняга В.П. Миграционные процессы и миграционная политика. – М., 1994. – 250 с.
- 2 Демографический ежегодник Казахстана / Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2015. – 262 с.
- 3 Итоги миграции населения Республики Казахстан за 2015 год / Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2016. – 102 с.
- 4 Набор данных С: /Транзитная миграция_Готовые базы/Транзит_Готовые базы_от 24.04.2018 \ТМ_Казахстан_Население_23.04.2018.sav.
- 5 Сабитова А.А. Правовой статус иностранцев в Республике Казахстан. – Алматы: Данекер, 2009. – 115 с.
- 6 Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления. – М.: Дашков и К, 2004. – С.90.

Mukhanova G.B.¹
¹KazNPU named after Abai
Almaty, Kazakhstan

HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE KAZAKHSTAN PATRIOTISM AS A PHENOMENON OF SOCIAL CONSCIOUSNESS

Abstract

The article considers patriotism in the historical and psychological context in comparison with other countries. The attitude to the sense of patriotism in the USA, Korea, China, Uzbekistan and Russia is touched upon. The analysis of the psychological aspects of love for the Motherland in its origin and development. Special attention is paid to the historical forms of patriotism in the public consciousness of Kazakhstan from ancient times to the present day. Political and psychological features of historical forms of patriotism in their connection with ideology and system of values are revealed. Recommendations to the content and ways of formation of patriotism in Kazakhstan are given. However, the presentation of the nature of patriotism, the analysis of new elements of its content, taking into account the modern changes taking place in society, needs further development.

Keywords: patriotism, Motherland, citizenship, values, ideology, history, Patriotic consciousness.

Муханова Г.Б.¹
¹КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ИСТОРИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА КАК ФЕНОМЕНА ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается патриотизм в историко-психологическом контексте в сравнении с другими странами. Затронута отношение к чувству патриотизма в США, Корее, Китае, Узбекистане и России. Анализ психологических аспектов любви к Родине в ее зарождении и развитии. Особое внимание уделяется историческим формам патриотизма в общественном сознании Казахстана с древнейших времен до наших дней. Выявлены политико-психологические особенности исторических форм патриотизма в их связи с идеологией и системой ценностей. Даны рекомендации по содержанию и способам формирования патриотизма в Казахстане. Однако изложение сущности патриотизма, анализ новых элементов его содержания с учетом современных изменений, происходящих в обществе, нуждается в дальнейшем развитии.

Ключевые слова: патриотизм, Родина, гражданственность, ценности, идеология, история, патриотическое сознание.

Г.Б. Муханова¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМНІҢ ТАРИХИ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ФЕНОМЕНІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы патриотизм тарихи-психологиялық тұрғыда басқа елдермен салыстырғанда қарастырылады. АҚШ-та, Кореяда, Қытайда, Өзбекстанда және Ресейде патриотизм сезіміне деген көзқарас қозғалды. Оның пайда болуы мен дамуындағы Отанға деген сүйіспеншіліктің психологиялық аспектілерін талдау. Ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейін Қазақстанның қоғамдық санасында патриотизмнің тарихи түрлеріне ерекше көңіл бөлінеді. Идеология мен құндылықтар жүйесімен байланысты патриотизмнің тарихи нысандарының саяси-психологиялық ерекшеліктері

анықталды. Қазақстанда патриотизмді қалыптастырудың мазмұны мен тәсілдері бойынша ұсынымдар берілді. Алайда патриотизмнің мәнін баяндау, қоғамда болып жатқан заманауи өзгерістерді ескере отырып, оның мазмұнының жаңа элементтерін талдау одан әрі дамуды қажет етеді.

Түйін сөздер: патриотизм, Отан, азаматтық, құндылықтар, идеология, тарих, патриоттық сана.

Patriotism in one form or another has always existed, since the emergence of living together communities of people: in the form of attitude to their people, territory, later - to traditions, culture, state, etc. At the same time patriotism as an experience, the refraction of the socio-cultural environment in the mind, the image of the Motherland and as a behavior, theoretical, ideological concepts have always had a unique concrete historical content and is completely dependent on the socio-historical, cultural context.

Objectively Patriotic feelings are formed primarily under the influence of objective conditions of socio-economic and spiritual life of society. And with the change in the nature of society is changing, the nature of patriotism. Therefore, patriotism and homeland can not be abstract, these concepts are the objective reality of reality .

Patriotism as a natural feeling, as a property of society and personality has deep historical, genetic roots and is closely related to such concepts as ethnic or national identification. However, there are disagreements about whether it is possible to call the attitude to one's family, ethnic group, which existed in ancient times, patriotism itself [1].

"Patriot" according to Dahl – "lover of the Fatherland, jealous for the welfare of it, Otchizna, homelander or otchiznik". The Soviet encyclopedic dictionary does not add anything new to the above concept, treating "patriotism" as "love for the Motherland". More modern concepts of "patriotism" connect the human consciousness with emotion at the manifestation of the effects of the environment in the place of birth of this individual, his upbringing, childhood and youth experiences, the formation of his personality.

Patriotism (Greek. πατριότης – compatriot, πατρίς-Fatherland) - moral and political principle, social feeling, the content of which is the love of the Fatherland and the willingness to subordinate to its interests their private interests. Patriotism presupposes pride in the achievements and culture of one's Motherland, the desire to preserve its character and cultural characteristics and to identify oneself with other members of the people, the desire to protect the interests of the Motherland and its people. Historical source of patriotism — for centuries and millennia the fixed existence of the separate States forming attachment to the native land, language, traditions [2].

Patriotism either exists to a greater or lesser extent, or it does not exist at all. Patriotism is a very intimate feeling, located deep in the soul (subconscious). Patriotism is judged not by words, but by the affairs of each person. A patriot is not one who calls himself so, but one who will be honored as such by others, but first of all by his compatriots. Thus, the real (ideal) patriot can be considered only the person constantly strengthening the physical and moral health, well educated, educated and educated, having a normal family, honoring the ancestors, growing and bringing up in the best traditions of the descendants, containing in a proper condition the dwelling (the apartment, an entrance, the house, the yard) and constantly improving the life, a way of life and culture of behavior working for the benefit of the Fatherland, participating in public actions or the organizations of Patriotic orientation, i.e. the person who is aimed at uniting citizens in order to achieve Patriotic goals and joint implementation of Patriotic tasks of varying degrees of complexity and importance for the development of their homeland, for the improvement and multiplication of the number of their educated compatriots.

...Patriotism is not born from scratch. Its origins are in a deep knowledge of the history of the country, in understanding and respecting the activities of those generations whose efforts ensured its independence and prosperity [3].

According to Emilio José Delgado Algarra: "to Say that memory belongs to the past, that it is completely buried and has no place in the teaching of history; it is like to say that there is an illusory consensus..." [4].

According to Abdrasilov S.F.: "the criteria of the process of Patriotic education are the following: first, to know, to understand, to be aware of the whole universe; secondly, to know about the state, the country, the duty to the Motherland, to be self - rejected. Third, respect, love the language, the culture of the people. Fourth, to remember the history, the past reality of the people. Fifth, to be devoted to its culture, morality, art, traditions" [5].

The formation of patriotism goes through the education of love for the Motherland, for nature. Without a sense of love for his hometown there is no great patriotism [6]. Formation of patriotism — education of love for the Fatherland, society, people, their history, culture and traditions. The historical, cultural and artistic heritage of our ancestors is a special occasion for national pride.

"I support patriotism rooted in the ideas that, in turn, gave birth to the country," writes Lawrence W. Reed. According to him, the Declaration of independence of the United States reflects the essence of freedom and essence of the state and it laid the foundations of patriotism of Americans: "Read the Declaration of independence again. Or, if you're like most Americans these days, read it for the first time. All here. All men are created equal. They are endowed not by the government but by their Creator with certain inalienable rights. The most important of these rights are life, freedom and the pursuit of happiness. The government must limit itself to protecting peace and preserving our freedoms and do so with the consent of the governed. It is the right of a free people to get rid of a government that becomes destructive for these purposes, as our founders did in the Supreme act of courage and disobedience more than two hundred years ago" [7].

He writes: "This kind of patriotism helps me survive the most difficult and cynical times. My patriotism is never affected by the failure of any policy, nor by the shortcomings of any public policy, nor by the recession in the economy or in the stock market. I will never stop feeling the "rush" that comes when you look at the old glory swaying in the wind, no matter how much today's generations have moved away from the original meaning of these stars and stripes. No election results, however unfavourable, make me feel less committed to the ideals that our founders questioned in 1776. Indeed, as life experiences accumulate, the wisdom of giants like Jefferson and Madison becomes increasingly apparent to me. I get more than ever to help others appreciate the same" [8].

True patriotism implies respect for other peoples and countries, their customs and traditions. Patriotism and culture of interethnic relations are closely linked, act in unity and are defined in pedagogy as a moral quality, which includes the need to faithfully serve their homeland, awareness and experience of its glory, the manifestation of love and loyalty to her, the desire to protect her honor and dignity, to strengthen power and independence.

Chinese Communists knew how to strengthen the spirit of patriotism. Wise Katz likes to say that the most important thing is to teach history correctly. Chinese school began to explain that China is an ancient civilization that gave the world well, almost everything. At the same time they present in their history that the country throughout its history is in the ring of enemies and ungrateful neighbors...

In my understanding, national patriotism is the highest way of manifestation of spirituality. Moreover, it is that specially organized nutrient medium necessary for pecking in the hearts of young first sprouts of this quality, without which the desire to preserve national identity is nothing more than an empty sound, even very loud and expensive [9].

According to political Scientist Maria Snegova: "In social Sciences, the division of "patriotism" into "blind" and "civil" is popular. In a famous paper by Robert Schatz, Erwin Staub, and Howard Lavigne (On the Variations of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism, 1999), studies by American undergraduate students show that these two different types of patriotism are associated with different types of behavior. The authors define "blind" patriotism as attachment to the country with unquestioning positive assessment of the homeland and intolerance to criticism of the state. In the study, participants with a "blind" type of patriotism were characterized by weak political activity, a high level of nationalism, increased sensitivity to external threats and reverence for state symbols. "Blind" patriotism of students was associated with non-critical support for all actions of the country, as well as the preference for Pro-American sources of information" [10]. Therefore, we believe that it is important that in Patriotic feelings there was a civil patriotism, as true patriotism involves the civil position of people who are not indifferent to their country and openly cherishing for a democratic and fair state.

After studying the role of patriotism in the 1988 American elections, John Sullivan, Amy Fraid, and Mary Dietz (Patriotism, politics, and the presidential election of 1988, 1992) found that people prone to symbolic, emotional, or instinctive patriotism were also more receptive to George Bush's calls to unite around national feelings and symbols (the American flag, anthem). On the contrary, "civil" or "constructive" patriotism is a love for the country associated with the analysis and criticism of the current situation and the desire to change the homeland for the better. This type of patriotism was correlated in the study of Shatz, Staub and Avalanche with a variety of indicators of political activity, familiarity with different sources of information and points of view and confidence in the ability to influence the life of the country for the better [11].

In an extremely harsh formulation, this definition is contained in the phrase attributed to Adam Michnik: "Patriotism is a measure of shame for crimes committed on behalf of your people".

In other words, there are two types of love for the Motherland. One – the sovereign, "blind", state patriotism – emphasizes unquestioning respect and subordination to the system, using emotions and symbols. Another – constructive, civic patriotism – is based on a more critical assessment of the state by obtaining

information from different sources and the desire to change the situation for the better. Historically, Russia has been dominated by "blind" patriotism because of the state-centric political culture of Russian society and its inability to separate the "country" from the "state". State centrality is associated with the actual absence in the Russian history of the tradition of humanism. In the middle ages, the gradual desacralization of political power in Europe eventually led to a change in the theocentric worldview to anthropocentric one: man (not God or monarch) and derivative ideas of human rights, freedom and pluralism were placed at the center of the world, which eventually formed in Western countries an independent civil society. Not only has Russia not completely passed the stage of desacralization of political power, but it has never had even a minimum of independence from the power of the Church and other institutions capable of creating a counterbalance to the omnipotence of the state. That is why any criticism of the state is historically equated to a crime or madness (remember Chaadayev). The humanistic tradition, only beginning at the end of the XIX century, was abruptly interrupted by the October revolution, and the Bolsheviks maximally strengthened the already existing statist tendencies [12].

As a result, Russia did not actually know the institutions Autonomous from the state and other values, except blind obedience-self-sacrifice to the state. The cult of such a state was actively promoted by the Soviet authorities. Millions of Soviet citizens sacrificing their lives and the lives of their loved ones in the name of victory should have been perceived as a political norm.

This propaganda is easy to notice in the Soviet films about the great Patriotic war, the same trend is present in the Soviet monuments of the Patriotic war: powerful multi-figure elements depict not the personal experience of people in the war – frightened, lost, poor, sick - and insensitive monumental fighters who did not surrender to the enemy, ie, not people, and the power of the Empire, the state. In these monuments, as a rule, there is no place for a living person with his weaknesses and inner struggle.

Since the state in the public discourse is still not separated from the country, criticism of the state is identified with criticism of everything at once, is perceived as a betrayal. Therefore, in the modern Russian (as well as Soviet) discourse, any disagreements with the state /system/ regime are opposed to "real patriots" who do not dare to criticize the Homeland-State. In reality patriots and those and other, simply alone – civil "critical" patriots of, and other – "blind" patriots of-statesmen. This watershed was clearly marked at the time of awarding Svetlana Alexievich the Nobel prize in literature. Presentation of the award to the author, who studied the personal and terrible (not heroic) experience of people in the war, pleased "patriots-humanists" (Erofeev, Granin), but offended "patriots-statesmen" (Prokhanov, Polyakov).

Constantly emphasizing "patriotism" and the importance of unconditional "service to the country", the Russian authorities perform two tasks. On the one hand, they proclaim the self-worth of the state; identify the criticism of the state with the betrayal of the Motherland and the threat to the security of the country. On the other hand, with the help of "blind" patriotism, the authorities mobilize their support. The ability to separate the country from the state will not soon appear in our society. The most important task of Russian liberals, "civil" patriots is to teach their society to separate the state from the country [13].

True patriotism includes respect for other peoples and countries, their customs and traditions. Patriotism and culture of interethnic relations are closely linked, act in unity and are defined in pedagogy as a moral quality, which includes the need to faithfully serve their homeland, awareness and experience of its glory, the manifestation of love and loyalty to her, the desire to protect her honor and dignity, to strengthen the power and independence.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan also includes Kazakhstan patriotism to the fundamental principles of the state.

Representatives of 140 nationalities live in Kazakhstan, it is 17 million people. The most important task of our country in this regard was "consolidation of people, regardless of their national, religious affiliation, for joint activities in the name of the revival of Kazakhstan as a sovereign, legal, democratic state" [14]. The idea of patriotism should not divide, but unite different Nations and nationalities, unite them into a single fraternal community. The values of the past have found their continuation in the process of formation of the Kazakh people in the conditions of sovereign development. Patriotism of Kazakhstan is based on historical victories and achievements of the Kazakh people. History gives rise to inspiration and pride for its people for their Homeland. Therefore, the history of Kazakhstan gives the people of Kazakhstan values that unite all Kazakhstanis and form the Foundation of the future of our country. These values are the experience of Kazakhstan's way, which has stood the test of time. Thanks to these values, we have always moved forward, strengthened our country and multiplied our achievements. These state-forming, national values are the ideological basis of the new Kazakhstan patriotism.

In modern Kazakhstan, we can observe the absence of true patriotism and Patriotic consciousness. Although in Kazakhstan and tried to bring a unified national ideology and justification of patriotism. But firmly put the installation of a single ideology, no. The new national idea is one of the most pressing issues of our social life. Indispensably:

1. Develop the principles of the national idea, which should stimulate the emergence of national ideology, the birth of new ideals.

2. It is necessary to clearly define what unites the members of society in order to find a consensus in society, to develop a real mechanism for improving the social condition of the country.

3. It is necessary to determine what will serve as the sources and basis of this ideology.

4. The basis should be the generally accepted spiritual human values

5. The basis should take the spiritual values of the Kazakh people, coming from universal spiritual values.

So, today is relevant to patriotism katastarskog people are saving:

- national identity and identity;

- a deep sense of love and loyalty to his Homeland, to his people;

- the creative nature of the activities of each person for the benefit of his country, people and all mankind;

- openness of consciousness to the best achievements of the human spirit;

- the principle of life and activity of each citizen of the state, mankind as a whole;

- readiness to protect the Homeland and the Fatherland, to serve them, to subordinate the and group interests to interests of the country and the people;

- readiness for self-sacrifice in the name of the Motherland and people;

- attachment to family and family.

References:

1 Nazarbayev N.A. *For peace and harmony in our common home* // *Kazakhstanskaya Pravda*. 1995. March 25.

2 Bakytova A. *What the Motherland begins with...* – National daily newspaper "Kazakhstanskaya Pravda" from 05.06.2009 №121-122 p. 4.

3 *Constitution of the Republic of Kazakhstan section I: General provisions st1 item 2.*

4 Emilio Jose Delgado Algarra. *Annual International Interdisciplinary Conference, AIIC 2013, 24-26 April, Azores, Portugal.*

5 Abdrasilova S.F. *Education of schoolchildren in the spirit of patriotism by means of fine arts in the Uzbek school* // *Young scientist, international scientific journal, №1(105), 2016.* – P.667.

6 Abdrasilova S.F. *Education of schoolchildren in the spirit of patriotism by means of fine arts in the Uzbek school* // *Young scientist, international scientific journal, №1(105), 2016.* – C.669.

7 Lawrence W. Reed. *Patriotism Is Not the Waving of a Flag.* Friday, July 1, 2016.

8 Lawrence W. Reed. *Patriotism Is Not the Waving of a Flag.* Friday, July 1, 2016.

9 *Korean patriotism is not chauvinism or nationalism.* Posted By Editor On May 6th, 2011.

10 Marina S. *Departments, July 11, 2016.* <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/07/11/648684-slepie-pyatna>

11 Marina S. *Departments, July 11, 2016.* <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/07/11/648684-slepie-pyatna>

12 Marina S. *Departments, July 11, 2016.* <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/07/11/648684-slepie-pyatna>

13 Marina S. *Departments, July 11, 2016.* <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2016/07/11/648684-slepie-pyatna>

14 Absattarov R.B. *National processes: features and problems.* – Almaty: Gylym, 1995. – P.114.

Б.А. Нұралина¹, А.Ч. Ешниязова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

²Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ

ҚАЗІРГІ САЯСАТТАҒЫ ЖАҢДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Осы кезеңдегі әлемдік процесстің ерекшеліктері оны, біріншіден, оның нәтижелері бойынша болжанбайтын етеді, екіншіден, оның әлеуметтік зардаптары тұрғысынан қауіпті, үшіншіден, қолданыстағы әлеуметтік теориялар мен парадигмалар аясында түсіндірілмейді. Сондықтан, біздің ойымызша, қазіргі әлемдік процессті түсіндіру және түсіну үшін әлемдік саясаттың кейбір негізгі тұжырымдамаларын қайта қарастыру және нақтылау қажеттілігі айқын болып табылады. Мұнда айтылғандай, бүгінгі таңда әлемдік ойыншылардың саны едәуір артты, жаңа қызығушылықтар пайда болды, ықтимал әрекеттердің нұсқалары кеңейіп, сәйкесінше осы әрекеттерге қажетті ақпараттың сапасы мен саны өзгерді. Біздің пікірімізше, қазіргі әлемдік процесстің жоғарыда аталған ерекшеліктері тұрғысынан Қазақстанның сыртқы саясаты саласындағы кейбір көзқарастарды саяси және құқықтық тұрғыдан қайта қарау немесе түзету қажеттілігі айқын көрінеді.

Түйін сөздер: жаһандану, трансшекара, фундаментализм, неокапитализм, либерализм.

Нұралина Б.А.¹, Ешниязова А.Ч.²

¹КазНПУ имени Абая

²АРГУ имени Жубанова

О ГЛОБАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИКЕ

Аннотация

Особенности мирового процесса на данном этапе, во-первых, незапланированы по его результатам, во-вторых, с точки зрения его социальных последствий и, в-третьих, в контексте существующих социальных теорий и парадигм. Поэтому, по нашему мнению, необходимость пересмотра и уточнения некоторых ключевых принципов мировой политики для понимания и понимания текущего мирового процесса очевидна. Как было сказано здесь сегодня, число мировых игроков резко возросло, возникли новые интересы, были расширены возможности для возможных действий, а качество и количество информации, необходимой для этих действий, изменились. По нашему мнению, с точки зрения вышеупомянутых особенностей нынешнего мирового процесса, необходимо пересмотреть или скорректировать политические и юридические точки зрения некоторых внешнеполитических аспектов Казахстана.

Ключевые слова: глобализация, трансграничность, фундаментализм, неокапитализм, либерализм.

Nuralina B.A.¹, Eshniyzoza A.²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay

²ARSU named after K.Zhubanov

ON GLOBALIZATION IN MODERN POLICY

Abstract

Features of the world process at this stage, firstly, are unplanned by its results, secondly, in terms of its social consequences and, thirdly, in the context of existing social theories and paradigms. Therefore, in our opinion, the need to review and clarify some of the key principles of world politics for understanding and understanding of the current world process is obvious. As it was said here today, the number of world players

has increased dramatically, new interests have arisen, opportunities for possible actions have been expanded, and the quality and quantity of information needed for these actions have changed. In our opinion, from the point of view of the above-mentioned features of the current global process, it is necessary to review or adjust the political and legal points of view of some foreign policy aspects of Kazakhstan.

Keywords: globalization, cross-borderness, fundamentalism, neocapitalism, liberalism.

Қазіргі әлем ерекше күрделі және қарама-қайшылықты, мобильді және өзгермелі, барған сайын біртұтас және өзара тәуелді. Мұнда айтылғандай, бүгінгі таңда әлемдік ойыншылардың саны едәуір артты, жаңа қызығушылықтар пайда болды, ықтимал әрекеттердің нұсқалары кеңейіп, сәйкесінше осы әрекеттерге қажетті ақпараттың сапасы мен саны өзгерді. Бүгінгі таңда геэкономикалық және геосаяси факторлардың арақатынасы тез өзгеріп қана қоймай, сонымен бірге мемлекеттік және мемлекеттік емес (трансшекаралық) саяси субъектілердің өзара әрекеттесуі үшін жағдайлар жасалады.

Қазіргі әлемдік саясат аспанында пайда болған жаңа ойыншылар (ғаламдық трансұлттық корпорациялар, мегаполистер, әртүрлі нысандардағы, түстер мен бағыттағы әлеуметтік және мәдени қозғалыстар), үкіметтік емес ұйымдар, діни фундаменталистік ағымдар, халықаралық қылмыстық желілер, экстремистік жер асты ұйымдары мен құрылымдары - қазірдің өзінде, шындық көрсетіп отырғандай, әлемдік қатынастардың басқа саласында әрекет етеді. Олар өздерін мемлекеттік (ұлттық) мүдделер мен міндеттемелердің, азаматтық келісімнің өкілдері ретінде көрсетпейді және мемлекетаралық қатынастардың белгілі бір логикасына құрылған. Шектеулерден бостандықтың кеңею кеңістігінде «ұлттық мүдде», «ұлттық егемендік», «ұлттық территория» сияқты дәстүрлі саяси және құқықтық тұжырымдамаларға қатысты ережелер бұдан былай қатаң қолданылмайды, бірақ заңды емес («көлеңкелі») қағидаттар қолданылады. кірісті жылдам көбейту, белгілі бір жағдайға және кез-келген уақытта осы құрылымдар, қозғалыстар мен ұйымдар кіретін ойын түріне сәйкес жеке мүдделер мен мақсаттарды анықтаудың анархиялық әдістері [1, с. 141-156].

Біздің пікірімізше, қазіргі әлемдік процестің жоғарыда аталған ерекшеліктері тұрғысынан Қазақстанның сыртқы саясаты саласындағы кейбір көзқарастарды саяси және құқықтық тұрғыдан қайта қарау немесе түзету қажеттілігі айқын көрінеді. Біріншіден, біз жақында Шығыс Еуропада, ТМД елдерінде болған цунами сияқты, сонымен қатар Украинада болып жатқан оқиғаларды жақында Шығыс Еуропада, «Төңкерістерді» айтамыз. Бұл Майданға қатысушылардың билікті басып алуы, Қырымның Ресейге, референдум деп аталатын негізге өтуі және Украинаның оңтүстік-шығысында болып жатқан процестерге қатысты. Барлық осы оқиғалар, көптеген ғалымдардың пікірінше, қазіргі қоғамның дамуы туралы истматикалық идеялардың ғана емес, сонымен қатар басқа да әйгілі әмбебап парадигмаларының түсіндірме әлеуетінің әлсіздігін айқын көрсетті. Тарихи процесті біркелкі және толық түсіндіруді талап ететін қазіргі заманғы теориялардың ешқайсысы жүріп жатқан процестердің мәнін алдын-ала болжап қана қоймай, анық түсіндіре алмады. Осыған байланысты орыс ғалымы О.Митрошенков: «Әдістемелік тұрғыдан алғанда, қазіргі әлемнің бұрынғыдан едәуір ерекшелігі өте маңызды және оны бір-екі әмбебап парадигмалармен сипаттауға немесе түсіндіруге болмайды - прогресс те, не де теория марксистік капитализм концепциясы, либералды нарықтық тәсілдер де, тарихи процесті біркелкі емес және толық түсіндіретін басқа модельдер де жоқ» [2, с. 191-202].

Шындығында, қазіргі әлем барлық осы теориялар мен сараптамалық болжамдарға қарағанда әлдеқайда күрделі және әр түрлі болып шықты. «Түсті төңкерістердің» талдауы көрсеткендей, сарапшылар жағдайды қарастырып, болжамды әзірлеу барысында, зерттеу нысаны өзі даму құрылымы мен бағытын өзгертеді. Болашақтың «сценарийлерінің фанаты» пайда болады, олар тек академиялық тұрғыдан пайдалы болады, өйткені олар априори мүмкін емес [3, 155-162 б.].

Осылайша, қазіргі шындық саяси сарапшылар мен синоптиктер үшін, әсіресе, «түрлі-түсті төңкерістер» сабақтарының контекстінде, ал интернационалистер үшін - Ресей, АҚШ, Еуропалық Одақ және Қытай сияқты ірі саяси субъектілердің әрекеттерін түсіну және қайта қарау міндеттерін туындатады. Өңгіме тек Украинамен және Ресейдің Қырымды «көшіруімен» немесе «басып алумен» байланысты прецедентте ғана емес, іс жүзінде халықаралық қатынастардың бүкіл жүйесін, халықаралық құқықты, шекаралардың мызғымастығын, егемендігі мен аумақтық тұтастығын, халықаралық талаптарды сақтауды қайта қарауға жол ашады. Бұл жерде, біздің пікірімізше, қалыптасқан халықаралық қатынастар жүйесін және халықаралық құқықты өзгертетін немесе дәлірек келтіретін жағдай туындайды. Бұған айқын мысалды Ресей мен оның президентінің позицияларынан көруге болады, ол қайтып келмейтін салдарлар мен жоспарланбаған нәтижелерге апаратын

«қайтарылмау» саясатына кіріседі. Кейбір ғалымдардың пікірінше, Ресейдің ұстанымы, өкінішке орай, «аттың көзінен жас кетсе де, әлі ер-тоқымнан шықпаған» деген қазақтың нақыл сөзінен шыққан адамның ұстанымына ұқсайды. Бұл қазіргі Ресейдің империялық амбицияларына қатысты, кейбір сарапшылардың пікірінше, қазіргі Ресейдің нақты экономикалық және әскери әлеуетіне сәйкес келмейді. Бұл жерде Ресейдің халықаралық қатынастардың қалыптасқан жүйесін қайта қарауы ғана емес, сонымен қатар Ресейдің соңғы жылдардағы халықаралық қатынастар мен құқық жүйесін қайта қарау саласындағы үлгісі ерекше емес. Бұл АҚШ-тың Ирак пен Ауғанстандағы ұстанымы, НАТО мен ЕО-ның Косово мен Ливияға қатысты ұстанымы. Өкінішке орай, халықаралық құқық бұзушылықтардың бұл қайғылы тізімін жалғастыруға болады. Біз халықаралық келісімдердің, халықаралық келісімдер мен халықаралық құқықтың нақты бұзылғанына куә болып отырмыз. Біз бүгінде ұлы державалардың халықаралық «хаосын» тоқтата алатын жеткілікті күшті және беделді ұйым жоқ екендігінің куәсі болып отырмыз. Егер бұрын социалистік блок жойылған болса, халықаралық құқықтың бүкіл жүйесі екі әлемдік құрылымның тепе-теңдігіне негізделген болса, бүгінде ол бұзылады. Егер бұрын Соростың пікірінше, коммунистік және нарықтық фундаментализм болса, бүгінде біреуі үстемдік етеді. Бұл құндылықтар мен басымдықтардың бүкіл жүйесімен нарықтың фундаментализмі, оның жоғарғы мақсаты кірісті барынша арттыру болып табылады. Оның соңғы еңбектерінде, мысалы, «Дүниежүзілік капитализмнің дағдарысы», «Қаржы алхимиясы» және т.б., қазіргі заманғы капитализмнің өте маңызды сипаттамаларын көруге болады. Қазіргі капитализмнің осы ерекшеліктері арқылы қазіргі халықаралық саясаттың мәні мен логикасы аз ғана нақтыланады. Бұл тезисті толығырақ қарастырайық. Дж.Сорос өзінің «Әлемдік капитализмнің дағдарысы» атты еңбегінде әлемдік капитализм жүйесінде болып жатқан жаһандану процестері жағдайында қаржы капиталы айрықша мәртебеге ие екендігін нақты айтады. Бұл өндірістің басқа факторларына қарағанда мобильді. Әдетте, қаржылық капитал ол үлкен пайда әкелетін орынға ауысады, өйткені ол өркендеудің негізін салушы болып табылады. Барлық тәуелсіз елдер оны тарту үшін күресуде.

Осы артықшылықтардың арқасында капитал қаржы институттарында және көпұлтты компанияларда жинақталады, олардың бағалы қағаздары биржада сатылады, ал қаржы нарықтары осы процесстегі делдалдар болып табылады. Әлемдік экономиканың осы саласын, оның жаһандану жағдайындағы қайшылықтарын талдай отырып, Дж.Сорос әлемдік қауымдастықтың дамуы әлемдік экономиканың дамуынан артта қалады деген қорытындыға келді. Оның пайымдауынша, мемлекет саяси және әлеуметтік өмірдің негізгі буыны болып қала береді. Халықаралық құқық және халықаралық институттар, олар қазіргі кездегідей, соғыстың немесе жекелеген елдерде адам құқықтарының масштабты бұзылуының алдын алу үшін әлі күшті емес. Сонымен қатар, оның пікірінше, бүгінде қаржы капиталы, әлемдік қаржы нарықтары негізінен ұлттық немесе халықаралық органдардың бақылауынан тыс. Бұл проблемалар қазіргі жаһандану процестері аясында күрделене түсуде. Оның пікірінше, бұл кемшіліктер мойындалмайды. Сонымен қатар, нарықтар өзін-өзі реттейді және әлемдік қоғамдастықтың араласуынсыз жаһандық экономика өркендей алады деген пікір кең таралған. Қоғамдық мүдделерге барлығына өз мүдделерін қанағаттандыру мүмкіндігін беру арқылы ең жақсы жолмен қол жеткізіледі, ал ұжымдық шешім қабылдау арқылы қоғамдық мүдделерді қорғауға тырысу нарықтық механизмді бұзады. XIX ғасырда бұл идея «еркін кәсіпкерлік» немесе лиссез-жәрмеңке (мемлекетке экономикаға араласпау туралы белгілі ілім) деп аталды. Бүгінгі таңда бұл идеяны, Дж.Соростың пікірі бойынша, «нарықтық фундаментализм» ұғымымен алмастыру керек [4].

Бұл оның пікірінше, әлемдік капитализм жүйесін сенімсіз етеді. Алайда, бұл жағдай жақында пайда болды. Екінші дүниежүзілік соғыстың соңында капиталдың халықаралық қозғалысы шектелді. Бреттон-Вудста қабылданған шешімдерге сәйкес, капитал ағындары болмаған кезде сауданы жеңілдету мақсатында халықаралық институттар құрылды. Шектеулер біртіндеп алынып тасталды және 1980 жылы Маргарет Тэтчер мен Рональд Рейган билікке келген кезде нарықтық фундаментализм үстем идеологияға айналды. Қаржы капиталын әлемдік экономикада жетекші және жетекші орынмен қамтамасыз ететін нарықтық фундаментализм болды. Ол Джордж Соростың пікірі бойынша, тек нарықтық күштерге сүйенеді, сондықтан бүгінгі таңда тоталитарлық идеологиядан гөрі ашық қоғамға үлкен қауіп төндіреді. Сорос нарықтық фундаментализмнің ашық қоғамға қалай қауіп төндіретіні туралы мәлімдемесін түсіндіре отырып, Сорос нарықтық фундаментализм ашық қоғамға кездейсоқ қауіп төндіреді дейді, өйткені ол нарықтық механизмді дұрыс түсінбейді және оларды тым маңызды етеді. Басқаша айтқанда, нарықтың қағидалары мен тетіктері саяси шешім қабылдау саласына заңсыз алынып тасталады. Оның әлемдік капитализм жүйесіне деген сыни көзқарасы екі

негізгі ойға негізделген. Олардың бірі нарықтық тетіктердің кемшіліктеріне қатысты. Бұл негізінен қаржы нарықтарына тән тұрақсыздыққа қатысты. Әлемдік капитализм жүйесінің екінші маңызды жетіспеушілігі - бұл нарықтық механизм мен кірістің мотивін іс-әрекеттің барлық салаларына, тіпті олар болмаған жерде де енуіне мүмкіндік бергендігі. Демек, әлемдік капитализмнің бүкіл жүйесі табиғатқа тұрақсыз және болжамсыз болып келеді [4].

Бұл дегеніміз, әлемдегі нарықтық жағдай әр уақытта мыңдаған және мыңдаған терминдерден тұрады, оларды ескеру мүмкін емес. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, жаратылыстану ғылымдары сияқты болашақта не болатынын дәл болжау мүмкін емес. Бұл жерде әлемдік экономиканың дамуының кейбір жалпы белгілері немесе контурлары туралы ғана айтуға болады. Басқаша айтқанда, экономиканың нақты мағынасында, Ф.Хайек ойлағандай, жоқ [5, с. 29].

Қазіргі қаржы нарығының тағы бір ерекшелігі - бұл адамдар қабылдаған шешімдерге байланысты. Яғни, бүгінде қаржы нарықтары шындықты белсенді түрде қалыптастыруда, олар өз кезегінде көрініс табады. Басқаша айтқанда, субъективті факторлар бұл процесте белсенді рөл атқарады.

Біз бұл ұстанымға бүгінгі таңда тек экономика саласында ғана емес, сонымен қатар барлық әлеуметтік ғылымдарда, әсіресе қазіргі әлемді ерекше күрделі және өзара тәуелді етіп жасаған жаһандану нәтижесінде, полисиллабикалық қарама-қайшылықты түсіндіретін күрделі схемалар мен теориялардың жоқтығын қосатын едік. қоғамдық өмірде және әлемдік саясатта болып жатқан процестер. Біздің ойымызша, қазіргі қоғам ғылымында физика саласында болып жатқан нәрсе, микроорганизмнің ашылуымен, қарапайым бөлшектерді түсінуге арналған классикалық физиканың түсіндірме потенциалы толығымен пайда болған кезде болды. Бұл жағдай физиктерді кванттық механиканы жаңа түсіндіру әдістерімен құруға мәжбүр етті. Осы жағдай сияқты, біздің ойымызша, қазіргі заманғы әлеуметтік ғылым күрделі, қазіргі заманғы әлеуметтік процестерді түсіндіру үшін ескі әмбебап парадигмаларының түсіндірме әлеуетінің сарқылуын біржақты көрсететін жаһандану процестерімен байланысты жаңа, анағұрлым күрделі деңгейге жетті. Мысалы, «түрлі-түсті төңкерістер», жоғарыда атап өткеніміздей, қоғамның дамуы туралы көптеген заманауи идеялардың сәтсіздікке ұшырағандығын айқын көрсетті. Атап айтқанда, олар қазіргі заманғы әлеуметтік процестерді түсіну мен түсіндіруде классикалық детерминизмнің түсіндірме әлеуетінің әлсіздігін ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамның дамуы туралы көптеген футурологиялық болжамдардың дұрыс еместігін көрсетті. Басқаша айтқанда, қазіргі әлем көптеген әлеуметтік теориялар мен сараптамалық болжамдарға қарағанда әлдеқайда бай және әр түрлі болып шықты. Оны түсіну және түсіну үшін кванттық физиканың принциптері мен әдістеріне ұқсас жаңа әдістер мен жаңа теориялар қажет.

Біздің ойымызша, физика мен әлеуметтік ғылымның арасындағы ұқсастықтан басқа, классикалық капитализм мен қазіргі заманғы неокапитализм арасындағы басқа параллельді де тарта аламыз, бұнда көптеген реңктер мен түрлердің болуына қарамастан, үстемдік - либералды немесе неолибералды капитализм. Немесе, Дж.Сорос айтқандай, нарықтық фундаментализм. Өздеріңіз білесіздер, капитализм құрылғаннан бастап, «нарықтық элементтен», реттелмейтін нарықтан өтіп, өркениетті кәсіпкерлік практика нормаларын заңнамалық енгізу жолымен, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық қатынастардың бүкіл жүйесін ізгілендіру жолымен жүруге мәжбүр болды. Бұл капиталисттердің бір уақытта монополиялық капитализмнің экономикалық және әлеуметтік қауіп-қатерлерін әлеуметтік және революциялық көтерілістер түрінде нақты түсінетіндігімен немесе кейбір философтардың айтуы бойынша «Марксті оқығаннан кейін» берік саяси-құқықтық база құра алғандығына байланысты болды. қоғамды байлық пен кедейліктің поляризациясына әкелетін монополиялар мен бәсекелестікті реттеу.

Екінші жағынан, капиталистер капитализмді жетілдіруге және осы жүйе тудырған саяси және әлеуметтік қауіп-қатерлерге байланысты әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге мәжбүр болды. Сонымен, капитализмнің агрессивті сипатын тежейтін және мәжбүрлейтін жұмыстың тағы бір маңызды факторы - жұмысшылар үшін капитализмнің мүмкін болатын баламаларының бірі болған нақты социализм. Бүгінгі әлемдегі заманауи капитализм, ТҰК-да маңызды балама жоқ, бірақ оны ойландыратын және одан да әділетті және саяси-құқықтық шеңберге қоя алатын ештеңе жоқ. Дәстүрлі капитализмдегідей басты мақсат, пайда, пайда, ол одан айырмашылығы қазіргі нарықтық фундаментализмнің агрессивті сипатын тежейтін моральдық және саяси құқықтық шектеулерге ие емес. Пайда мен күш сияқты жоғары құндылықтарға ие қазіргі капитализмнің бұл ерекшелігі, бұрынғыдай, сыртқы саясаттағы қатынастар жүйесін анықтайды. Бұл процестің сөзсіз салдары экономикалық жаһандану процесінде туындайтын жағымсыз салдарлар мен қауіптердің айқын көрінісі болып табылады.

Тәжірибе көрсеткендей, оптимистік күтулерге қарамастан, жаһандану әлемде тұрақтылық пен кедейліктің төмендеуімен қатар жүрмейді. Сонымен қатар, жаһандану процесінде әлемде әлеуметтік-экономикалық демаркацияның жаңа жолдары, кедейлік пен тәуелділіктің жаңа түрлері пайда болды. Бұл сөзсіз қазіргі әлемнің өсіп келе жатқан әділетсіздігіне, үлкен капиталдың жан-жақты таралған күшіне қарсы наразылық тудырады, әлемдік экономикалық қатынастардың (ғаламдану) интернационализациясының үнемі үдемелі процесін басып озуға, адамзатқа өзінің заңдылықтарын енгізуге және әлемді кедей (дамушы елдерге) бөлуді мәңгі шоғырландыруға тырысады. және байлар («алтын миллиард» елдері) немесе оның орта таптарына қызмет ететін өте бай элиталар және абсолютті маргиналданған адамдар өмір сүруге мәжбүр емес, бірақ ұмтылуды ұмытып кетеді ХХІ ғасыр жағдай адамға тұрақты лайықсыз [6].

Қысқасы, қазіргі заманғы неокапитализм (немесе нарықтық фундаментализм) іс жүзінде классикалық капитализм жолын қайталайды немесе жүреді. Демек, біздің ойымызша, егер қазіргі заманғы неокапитализм (нарықтық фундаментализм) өзінің ТҰК-мен және жаһандану үдерісіндегі басқа да ерекшеліктерімен, белгілі бір дәрежеде капитализмнің дәстүрлі жолын қайталайтын болса, әр түрлі елдердің даму деңгейлерінің кеңеюі түрінде теріс салдары болмаса, шиеленістің жаңа көздері түрінде, оларды азайту және азайту үшін, оны уақытылы жүргізілгендей, өркениетті саяси және құқықтық іскерлік тәжірибе мен нарық жолында халықаралық құқық шеңберіне енгізу қисынды болар еді.

Басқаша айтқанда, дәстүрлі капитализмді, монополияларды және бәсекелестікті реттеудің белгілі тәжірибесі сияқты, қазіргі кезеңде халықаралық құқық шеңберіне монополияланған экономиканың барлық жамандықтары мен шығындарын жүзеге асыратын, бақыланбайтын жаһандану процесін енгізу қажет.

Бүгінгі таңда, әсіресе «түсті төңкерістер» және «жоспарланған хаос» жағдайында, қазіргі әлемдік қоғамдастық бұл процестерге жеткіліксіз назар аударып қана қоймай, оларды реттеудің тиімді тетіктері жоқ екендігі айқын болды. Шынында да, бүгінде біз барлық халықаралық ұйымдардың, оның ішінде БҰҰ-ның халықаралық келісімдерді ашық түрде бұзатын әрекеттерге жол бермейтіндігінің куәсі болып отырмыз. Осыған байланысты, әлемнің ірі державаларын жаһандық процестерден өздігінен алып тастау және оларды «нарықтықтың көрінбейтін қолы» қағидаты бойынша өзін-өзі реттеу, НАТО немесе ХВҚ сияқты құралдарды пайдаланып дамушы елдерді «бір қолмен» басқаруға тырысу сияқты дұрыс емес.

Сонымен қорытындылай келе, біздің ойымызша, қазіргі кезеңде БҰҰ мәртебесін нығайту, сондай-ақ жаңа сынақтарға жауап бере алатын, экономика мен қаржының жаһандануын әлемдік саясатпен және жаһандық қауіпсіздікпен толықтыратын мемлекетаралық құрылымдар мен институттарды қалыптастыру міндеті өте маңызды. Немесе халықаралық қоғамдастықтың барлық мүшелерінің мүдделерін көрсете отырып, жаһандық проблемаларға әділ және теңгерімді көзқарасты қамтамасыз ете алатын жаңа күшті халықаралық ұйым құру. Осы халықаралық құжаттарды жасауға барлық елдер мен мүдделі бизнес құрылымдардың қатысуы өте маңызды. Бұл әсіресе жаһандану процесінде экономикасы әлсіз Орталық Азия елдері мен Қазақстан үшін өте маңызды. Осыған орай, Мемлекет басшысының жыл сайын Астанада өтетін Global сияқты адамзаттың ғаламдық проблемаларын талқылауға арналған әмбебап алаң құру туралы бастамасы өте өзекті және орынды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Следзевский И.В. Диалог цивилизаций как смысловое поле мировой политики // *Общественные науки и современность*. – 2011. – №2.
- 2 Митрошенков О. Цивилизационные вызовы и управленческие ответы в начале XXI века // *Свободная мысль*. – 2011. – №5.
- 3 Карякин В. Информационно-сетевые войны // *Свободная мысль*. – 2011. – №5.
- 4 Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1999. – XXVI. – 262 с.
- 5 Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. – М.: Изд. Новости, 1992.
- 6 Мир и Россия на пороге XXI века: Вторые Горбачевские чтения. МГИМО МИД России (23-24 мая 2000 г.) – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. – 576 с.
- 7 Булекбаев С.Б. К истории идеи евразийской интеграции Н.А. Назарбаева // *Мысль*. – Алматы, 2015. – №1.

Қ.Е. Тауенов¹, Н.Б. Сейсен¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРТАЮ ФЕНОМЕНІ ЖӘНЕ ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІ

Аңдатпа

Мақалада медициналық-әлеуметтік көмек көрсету ұйымдарында қарт адамдардың әлеуметтік бейімделу жағдайларына анықтама берілді, қарт адамдар мен мүгедектердің қарттар үйлерінде тұруға бейімделуінің ерекшеліктері анықталды. Интернат үйлеріне түскен қарт адамдардың өмірінде жаңа өзгерістер орын алып, бейімделу мәселелерімен байланысты ерекше жағдайлар туындайды. Олар өз уақытын стационарлық мекемелерде бірқалыпты, сыртқы әлеммен шектеулі байланыста, әсерсіз өткізуге мәжбүр. Бұл қарт адамдардың жаңа өмір сүру жағдайында әлеуметтік бейімделуін зерделеуді қажет етеді және осы мәселенің өзектілігін сипаттайды.

Түйін сөздер: бейімделу, интернат үйі, медициналық-әлеуметтік көмек ұйымдары, мүгедектер, қарт адамдар, әлеуметтік белсенділік.

Тауенов К.Е.¹, Сейсен Н.Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

ФЕНОМЕН СТАРЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ И СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье дается определение социальной адаптации пожилых людей в организациях медико-социальной помощи, раскрыты особенности адаптации пожилых людей и инвалидов к проживанию в домах-престарелых. В жизни пожилых людей оказавшихся в домах-интернатах наступают особые обстоятельства, которые связаны с проблемами адаптации в новых условиях. Они вынуждены проводить свое время в стационарных учреждениях где в основе своем монотонный образ жизни, ограниченная связь с внешним миром, бедность впечатлений. Это делает необходимым изучение социальной адаптации пожилых людей в новых условиях проживания и характеризует актуальность данной проблемы.

Ключевые слова: адаптация, дом-интернат, организации медико-социальной помощи, инвалиды, пожилые люди, социальная активность.

К.Е. Тауенов¹, Н.Б. Сеисен¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan

THE PHENOMENON OF POPULATION AGEING AND THE SOCIAL ADAPTATION OF THE ELDERLY

Abstract

The article defines the social adaptation of elderly people in the organizations of medical and social care, reveals the features of adaptation of elderly and disabled people to living in boarding houses. In the life of elderly people who find themselves in boarding schools, there are special circumstances that are associated with problems of adaptation to new conditions. They are forced to spend their time in inpatient institutions where monotonous lifestyle, limited communication with the outside world, the poverty of impressions. This

makes it necessary to study the social adaptation of older people in new living conditions and characterizes the relevance of this problem.

Keywords: adaptation, boarding house, organizations of medical and social care, disabled people, elderly people, social activity.

Кіріспе.

Бүгінгі таңда адамзат алдында көптеген сын-тегеуріндер тұр. Олардың қатарында ауа-райының өзгеруі, жергілікті қақтығыстар, жаңа инфекциялық аурулар, экологиялық проблемалар, әлемдегі халықтың қартаюының жылдам қарқынмен жүруі және т.б. Халықтың басым көпшілігі 60 және одан жоғары жасқа дейін өмір сүру мүмкіндігіне ие болды. Демографиялық қартаю адамзаттың үлкен жеңісінің бірі. Ал, ол болса мемлекеттердің алдына үлкен міндет қойып отыр. Олардың қатарында, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту, бюджеттік қаражатты шығындаудағы күрделі өзгерістер т.с.с.

2000 жылдары әлемде 60-тан жасы асқан адамдар саны 600 млн. жуық болса, 2050 жылдары шамамен алғанда олардың саны 2 млрд-қа дейін өседі. Қарт адамдардың саны көбіне дамушы елдерде байқалуда. Оның басты себебі, әрине туудың күрт төмендеп, өмір сүру ұзақтығының ұлғаюында.

Кәрілік - қартаюдың үш процесінің қиылысуы: психологиялық, биологиялық және әлеуметтік.

Психологиялық қартаюдың ерекшеліктері адамның қартаю процесін елестетуінде жіне сезінуінде. Ол қарттыққа деген қарым-қатынасты қалыптастырады, өз бойындағы қартаю үдерісін «басқалармен» салыстырады, қарттыққа қалай бейімделуді және қиындықтарды қалай жеңуді шешеді. Психологиялық қартаю қарттықтың ойлау және психикалық аспектілерін қамтиды.

Биологиялық қартаю жасына байланысты ағзаның құрылысы мен функцияларындағы өзгерістермен сипатталады. Қартайған сайын адам ауруларға осал болады, ағзаның қорғаныс механизмдері әлсірейді. Бұл қарттықтың физиологиялық жағы.

Әлеуметтік қартаю әлеуметтік мәртебенің және мінез-құлық үлгісінің өзгеруімен, өзін қоғамның бір бөлігі ретінде қабылдауымен сипатталады. Кәріліктің бұл құрамдас бөлігі қартаюды әлеуметтік контекстте келесі бағыттар бойынша зерттейді: адамның жеке күйзелісі; оның қоғамдағы орны; әлеуметтік саясат тұрғысынан қарттық мәселелері.

Кез-келген адам өз өмірінде түрлі жағдайларға бейімделі үдерісін бастан өткізді. Әрине өз өмірінің жаңа кезеңіне бейімделу өте ауыр түрде жүреді. Бейімделу қабілеттілігі біріншіден, әрекет себебі, эмоциялар, болжалдардан тұратын ішкі факторларға және адамның мүмкіндіктері мен міндеттерінен, қиындықтардан, басқа адамдардың әрекеттерінен тұратын сыртқы факторларға байланысты. Қазіргі заманда орын алған әлеуметтік ахуал, жастарға басым көңіл бөлу, белсенді өмір салтын дәріптеу (марафон, велошеру), жетістіктер философиясы бұл адамдар тобын осал қылуда.

«Қарттар мен мүгедектерге арналған медициналық-әлеуметтік мекемелерде егде жастағы адамдарды бейімдеу» атты ғылыми жұмысын жазу барысында бірқатар гипотезаларды алға қойып, оларды дәлелдеу кезінде көптеген жаңа, тың мәліметтерге анализ жүргізілді. Мәселен, адам қабілетінің төмендеуі әдетте қартаюымен сипатталады. Шындығында бұл үдеріс үнемі адам жасымен ғана байланысты емес, «біртіпті» егде жастағы адам болу мүмкін емес. Қартайған шақтағы адам қажеттіліктері әр түрлі факторларға байланысты. Әрине қартайған шағында адамдардың басым көпшілігінің денсаулығында ақаулар байқалады. Алайда зейнет жасы тәуелділік дегенді білдірмейді. Дұрыс саясат пен қызмет көрсетудің арқасында халықтың қартаюы жекелеген адамдар үшін де, тұтастай алғанда қоғам үшін де бағалы жаңа мүмкіндік ретінде қаралуы мүмкін. Ол үшін мемлекеттік орган тарапынан қарт адамдарды әлеуметтік бейімдеу мәселесіне алдымен байыппен қарап, Халықаралық стандарттарға сәйкес және дамыған елдердің тәжірибесіне негізделген іс-қимыл жоспары қабылдануы тиіс.

Әлемде қоғам санасына сінген стереотип бойынша, қарт адамдар тек қана мемлекеттің мойнына артылған қосымша салмақ ретінде қабылданады. Ал, шындығында қарт адамдар қартайған шағында тиісті материалдық қолдауды қажет етеді. Олар белсенді болғысы келген жағдайда лайықты еңбек қызметіне тарту мүмкіндігіне мұқтаж. Сондай-ақ ұзақ мерзімді күтімді қоса алғанда, тиісті медициналық және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуге құқылы. Осы мәселелерді шешуге бағытталған саяси шаралардың болмауы миллиондаған қарт адамдардың кедейлікке ұшырауына себепші болуда. Алайда, қарт адамдар өз отбасыларының, қоршаған ортасының және жалпы қоғамның игілігі үшін экономикалық және әлеуметтік дамуға үлес қосуды жалғастыра алады. Қоғам үшін қартаю үдерісінің оң немесе теріс салдарлары қарт адамдардың денсаулығына тікелей байланысты. Одан туындайтын шығындар немесе кірістер есесі билік тарапынан қабылданар шешімдерге ықпал тигізетіні анық.

Жалпы қоғам зейнет жастағы адамдарды таптаурынды түрде қарастырады. Бұл адамдар немесе адамдар тобын тек қана жасы үшін кемсітушілікке әкеп соғуда. Әлемде бұл құбылыс «эйджизм» (жасы бойынша кемсітушілік) деген атпен белгілі. Әрине арнайы зерттеулерсіз дүп басып айтуға болмайды. Бірақ бұл кемсітушілік жынысы немесе этникалық белгісіне қарай кемсітушілік түрінен артық болмаса кем емес. Кемсітушіліктің кең таралған стереотиптерінің бірі егде жастағы адамдарды тәуелді және қоғамға ауыртпалық әкеледі деген мәлімдемелердің таралуы. Қарт адамдарды кемсitudі жағдайларын жеңу үшін қартаюдың жаңа түсінігін барлық ұрпақтар санасына қалыптастыру мен енгізу қажет. Ал, ол үшін мемлекет және қоғам тарапынан бірқатар әрекет үшін нұсқауларды ескерген жөн.

Жүзеге асыруға бағытталғын негізгі іс-әрекеттер:

– бұқаралық ақпарат құралдары, халықтың қалың топтары, саясаткерлер, жұмыс берушілер мен қызмет провайдерлері арасында қартаюды дұрыс түсінуге бағытталған білімді кеңейту және тереңдету үшін ақпараттық компаниялар өткізу;

– жас ерекшелігі бойынша кемсітушілікке қарсы заңнаманы қабылдау;

– бұқаралық ақпарат құралдарында қартаюдың теңдестірілген көрінісін қамтамасыз ету. Мысалы, қарт адамдарға қарсы жасаған қылмыстық әрекеттердің бұқаралық ақпарат құралдарында көрсетілу деңгейін азайту [1; 23-24 бб.].

Егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделуі мәселелері бойынша дискуссия.

Адам жасын кезеңге бөлу – бұл адамның жетілу сәтінен бастап (немесе туғаннан бастап) қайтыс болғанға дейінгі дамуын кезеңдеу және адам өміріндегі кезеңдердің жас шектерінің осыған сәйкес айқындалуы, қоғамда қабылданған жас стратификациясы жүйесі. Адам өмірінің соңғы мерзімін қартаю деп атайды. Ол көбіне 60-70 жас шамасында басталып, адамның зейнетке шығу жасымен сәйкес келеді.

Әлемде қабылданған жалпы адамдардың жас кезеңдері келесідей анықталған:

- Нәрестелік кезең (неонаталдық кезең) – алғашқы 4 апта.
- Емшек еметін жас – 4 аптадан 1 жылға дейін.
- Ерте балалық шақ – 1-3 жыл.
- Мектепке дейінгі жас – 3 жас – 6-7 жас.
- Кіші мектеп жасы – 6-7-10-12 жас.
- Жасөспірімдер кезеңі – 10-12-17-18 жас.

Бозбалалық кезең:

- ұлдар: 17-21 жас
- қыздар: 16-20 жас

Есейген шақ (1 кезең):

- 21-35 жастағы ерлер
- 20-35 жастағы әйелдер

Кемел жас (2 кезең):

- 35-60 жастағы ерлер
- 35-55 жастағы әйелдер

Егде жас (2 кезең):

- 60-75 жастағы ерлер
- 55-75 жастағы әйелдер

Кәрілік жасы – 75-90 жас

Ұзақ өмір сүрушілер – 90 жыл және одан жоғары.

Дэвид Бромлейдің классификациясында дамудың 5 кезеңі ерекшеленеді: құрсақтағы кез, балалық шақ, жастық, есейгендік, кәрілік. «Кәрілік» кезеңі 65 жастан басталып, өзара 3 кезеңнен тұрады: қызметтен кету (65 жастан), кәрілік жас (70 жастан), үшінші кезең мәре деп аталып, кәрілік аурулар мен өлім кезеңін қамтиды [2; 56 б.].

Америкалық психолог Эрик Эриксон болса, өмірдің аяқ кезеңін кемелденудің соңы деген. Кемелдік пен соңғы кемелдік зейнетке шығу уақытымен айқындалады. Ал бұл өз кезегінде жаңа дағдарыстық жағдайды туғызады. Оның сыры адамның өзі үшін өмір сүре алмауында. Айналамыздағы көптеген зейнет жасындағы адамдар зейнетке шыға сала түрлі аурулармен ауырып, ауруханалардың жиі қонақтарына айналуға. Ол тек адамның физиологиясына ғана емес, сонымен қатар психологиялық хал-ахуалына да байланысты. Қартайған шақта орын алар бұл дағдарыс кезеңі

мамандар «зейнетке шығу дағдарысы» деп атап кеткен. Оның сипаты зейнеткердің психологиялық стресс уақытында қоршаған адамдардан қолдау іздеуімен анықталады. Сол көңілге ие болудың мүмкін бір жолы ол – ауру. Яғни, қарт адам науқастанған шағында оны туыстары жиі бақылап, халін біліп тұрады. Ал туыстары жоқ жалғызбасты зейнеткерлер ондай қарым-қатынас көзін емханалардан іздейді.

Әдеттегі тұрмы салты бұзылған адам өзін тастанды сезініп, физиологиялық және психологиялық ауруларға тап болуы мүмкін. Қоғамға қажетсіз болған, оның өміріне бұрынғыдай белсене араласа алмаған зейнеткер уақыт өте ауыр халге жетеді. Оның арты неге соқтырарын айтпасақ та болады. Өзінің әлеуметтік статусын, өмір бойы жинақтаған өмір ырғағын жоғалтқан адамдар жаңа жағдайға бірден бейімделіп кете алмайды. Биологиялық қартаю процесі шапшаң жүріп, есте сақтау қабілеті, ас қорыту мүшелерінің қызметі, жалпы денсаулығы нашарлайды. Бұл жағдайдан шығудың бірден-бір жолы өмірден жаңа мән тауып, өзі үшін өмір сүруде. Бұл әрине көп адамдар үшін мүмкін емес нәрсе. Себебі, өмір бойында адам басқа адамды бағып, қоғам қажеттілігін өтеп, өзі үшін ешқандай жағдай жасамайды. Өзі үшін өмір сүру жат мінез деп біледі.

Ғалымдардың жүргізген сауалнамаларының арқасына қарт адамдар өмір сүру деңгейін көтеру жолында тұрған басты шектеулер қатарына жалғыздықты, денсаулық жағдайын және экономикалық мәселелерді қойып отыр. Яғни, мемлекет тарапынан көрсетілуі керек көмек деңгейі тек зейнетақы төлеумен шектелмеуі тиіс.

Қартаю үдерісін қамтитын және оған әсер ететін өзгерістер өте күрделі болып табылады. Биологиялық тұрғыда қартаю молекулярлық және клеткалық деңгейде алуан түрлі зақымдануларды жинақтаумен байланысты. Уақыт өте мұндай зақымданулар физиологиялық қорлардың біртіндеп азаюына және жеке тіршілік қабілеттілігінің жалпы төмендеуіне әкеп соғады.

Биологиялық қартаюмен қатар, психологиялық қартаю үдерісін зерттеумен айналысып жатқан көптеген отандық және шетел ғалымдары бар. Танымал америкалық психолог Эрик Хомбургер Эриксонның бөліп көрсеткен өмір деңгейлерін қарастыратын болсақ, тұлға дамуының психо-әлеуметтік дамуының сегізінші – «Қарттық» деңгейінде, адам өмірінің соңғы сәттеріне психологиялық-әлеуметтік сипаттама беріледі. Бұл кезеңдегі адамның өз өмірін ой елегінен өткізу үдерісінде орын алатын ішкі күрес Эриксонның қызығушылығын тудырады. Адамның көңіл қою фокусы болашақ туралы ойлардан, өткен шақта орын алған жеңістер мен әттен іске аспаған істерге ауысады. Яғни алдағы өмірін жоспарлаудың орнына қарт адам өткен өмірін саралаумен айналысады.

Эриксонның еңбегінде қарттықтың басталуы, адамды көптеген мұқтаждықтарының жеңуімен, физикалық күш-қуат пен денсаулықтаң нашарлауымен, неғұрлым қарапайым материалдық жағдайға және жеке өмір салтына дағдылануымен, жұбайы мен жақын достарының өліміне бейімделумен, сондай-ақ өз жасындағы адамдармен қарым-қатынас орнатуымен сипатталады. Психологиялық қартаюдың дұрыс бағытта жүріп, адам сана-сезіміне еш зиян әкелмеуі, тұлғаның өткен өмірін (отбасы құру шағы, балалары мен немерелері, қызметі мен мансабы, жетістіктері, әлеуметтік қарым-қатынастары) шолу қабілетіне негіделеді. Ол арқылы адам өмірге деген разылығын сезініп, өлімге қатынасын өзгертеді. Ондай адамдар өмірінің жалғасын ұрпақтарында немесе шығармашылық жетістіктерінде көреді. Эриксонның айтуынша, қарттықта нағыз жетілу және өткен жылдардың даналығы бар. Әрине, қарама-қарсы бетте өз өмірінде көптеген қиындықтар мен жеңілістерге тап болған бір топ адамдар тұр. Шындығынада мұндай жеңілісті барлық адам баласы басынан өткізген. Тек, кейбірі ол жеңілістерден қайта аяғына нық тұрап, жолын жалғастырса, екіншілері, өмір жолына қайта орала алмады.

«Қарттықта өмірлік еліктіру» (1986) еңбегінде Эриксон осындай қарт адамдарға көмек көрсетудің жолдары жайлы ой жүгіртеді. Бұл еңбекте автор 70 жастан асқан адамдардың өміріне талдау жасап, олардың өткен кезеңдердегі орын алған қиындықтарды қалай жеңгендігін сипаттаған. Нәтижесінде, қарт адамдардың физикалық және психикалық мүмкіндіктерінің төмендеуі қарсаңында, тіршілік қабілеттілігін сақтап қалу үшін олардың немерелер тәрбиесімен, саясатпен, сауықтыру дене шынықтыру бағдарламалары сияқты қызмет түрлерімен айналысу қажеттігі қорытындысын жасады.

Халықтың қартаюын негіздейтін демографиялық факторлар.

Халықтың саны мен жас құрамы бір мезгілде үш демографиялық процестерге байланысты: туу, өлім және миграция.

Бала туудың төмендеуі және өмір сүру ұзақтығының артуы бүкіл әлемде халықтың қартаюының негізгі факторлары болып табылғанымен, Халықаралық көші-қон да бірқатар елдер мен өңірлердегі халықтың жас құрылымының өзгеруіне алып келеді. Көшіп-қонушылардың көп бөлігін қабылдайтын

елдерде халықтың қартаю көрсеткіштерінің байулауы, кем дегенде, уақытша болуы мүмкін, өйткені көшіп-қонушылар – бұл әдетте, еңбекке қабілетті жас адамдар. Дегенмен, елде қалатын мигранттар ақыр соңында егде адамдарға айналады. Бұл табиғат заңдылығы. Жалпы миграция мәселесі өте күрделі үдеріс және ол бүкіл халықаралық қауымдастықтың жұмыла жұмыс істеуін талап етеді. Халықтың тұрғылықты мекенін тастап «жер аударылуы», көбіне әлеуметтік-экономикалық, кей жағдайларда саяси жағдайларға байланысты. Өз отанында потенциалын іске асыра алмаған адамдар жаңа сын-тегуіндегі басын тігеді. Миграция толқынын бәсеңдету мақсатында елдегі шешілуі тиіс басты мәселелер қатарына жұмыспен қамту, денсаулық сақтау саласын жақсарту, білім беру сапасын көтеру, саяси құқықтар мен бостандықтарды шектемеу жатады.

БҰҰ-ның «Адам дамуының индекстері мен индикаторлары: жаңартылған статистикалық мәліметтер (2018)» атты баяндамасында ұлттық даму тек жан басына шаққандағы кіріс көлемімен ғана есептелмеуі тиіс, сонымен қатар денсаулық сақтау және білім беру деңгейі индикаторларын да ескеру қажет. Ондай болса еліміздегі өмір сүру ұзақтығына көз жүгіртейік. Осы баяндаманың «Адамзат дамуының құрамдас индекстері» атты тарауында - туу кезінде күтілетін өмір ұзақтығы - Қазақстан Республикасында 70 жас деп белгіленген. Бұл индекс бойынша біздің ел әлем бойынша Барбадос елімен қатар 58 орынды еншілеп отыр [3; 31 б.]. Баяндамағы сенетін болсақ, еліміз «адам дамуының өте жоғарғы деңгейі бар елдер» қатарына енген. Бұл категориядан бөлек бұл тізімде «адам дамуының жоғарғы деңгейі бар елдер», «адам дамуының орташа деңгейі бар елдер», «адам дамуының төмен деңгейі бар елдер» тізім бойынша орналастырылған. Гендерлік даму индексіне шаққанда, халықтың өмір сүру ұзақтығы баяндамада орташа есеппен: әйелдер – 74,8 жас, ерлер – 65,3 жас деп берілген [3; 43 б.]. Жалпы алғанда, тізімге 195 ел алынған.

Қартаю мәселелері бойынша негізгі конференциялар.

Бұл мәселерді қарастырудағы алғашқы қадам Бас Ассамблеяның қартаю проблемалары бойынша 1982 жылы Бірінші Дүниежүзілік ассамблеяны шақыру туралы шешімі болды. ол 62 пунктен тұратын қартаю проблемалары бойынша Вена халықаралық іс-қимыл жоспарын әзірледі. Бұл құжат - денсаулық сақтау және тамақтану, қарт адамдарды қорғау, тұрғын үй құрылысы және қоршаған орта, отбасы, әлеуметтік қамтамасыз ету, табыс пен жұмыспен қамтудың кепілділігі, білім беру, сондай-ақ зерттеу деректерін жинау және талдау сияқты мәселелер бойынша нақты шаралар қабылдауға шақырады.

1991 жылы Бас Ассамблея егде жастағы адамдардың тәуелсіздігі мен қоғамдық өмірге тартылуына, оларға күтім жасауға, сондай-ақ өзін-өзі көрсетуге және қадір-қасиетіне қатысты 18 тармақта баяндалған қарт адамдарға қатысты Біріккен Ұлттар ұйымының принциптерін қабылдады. Келесі жылы, Қартаю проблемалары жөніндегі халықаралық конференцияда, әрекет жоспарын біртіндеп жүзеге асыруға бағытталған қартаю проблемалары бойынша Декларация қабылданды. Конференция ұсынысы бойынша, БҰҰ Бас Ассамблеясы 1999 жылды - Халықаралық қарттар жылы деп жариялады. Халықаралық қарттар күні жыл сайын 1 қазанда аталып өтеді.

Қартаю проблемаларымен байланысты қызметті жалғастыру мақсатында, 2002 жылы Мадрид қаласында қартаю проблемалары бойынша Екінші дүниежүзілік ассамблея өтті. Жиырма бірінші ғасырда қартаю проблемалары бойынша халықаралық басқарушы қағидаттарды қалыптастыру мақсатында, ол қартаю проблемалары бойынша Саяси декларациясын және Мадрид халықаралық іс-қимыл жоспарын қабылдады. Іс-қимыл жоспары жиырма бірінші ғасырда қарт адамдардың зор әлеуетін іске қосу мақсатында барлық деңгейдегі тәсілдерді, саясат пен тәжірибені қайта қарауды талап етеді. Онда «қарт адамдар және даму», егде жастағы денсаулық жағдайын жақсарту және әл-ауқатын арттыру, сондай-ақ қолайлы және жағымды жағдайларды қамтамасыз ету сияқты басым бағыттар бойынша шараларға қатысты нақты ұсыныстар берілген.

Қорытынды.

Әлем халқы жоғары шапшаңдықпен қартайып барады. Халықтың жалпы санындағы қарт адамдар үлесінің артуы іс жүзінде барлық елдерде байқалады. Халықтың қартаю үдерісі ХХІ ғасырдың ең маңызды әлеуметтік трансформацияларының бірі болып табылады. Бұл іс жүзінде қоғамның барлық секторларында көрініс табууда. Демографиялық қартаю еңбек және қаржы нарықтарына, тұрғын үй құрылысы, көлік және әлеуметтік қорғау сияқты тауарлар мен қызметтерге, сондай-ақ отбасы құрылымына және әртүрлі ұрпақтарға жататын адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастарға әсер етеді.

2017 жылы әлемнің 60 және одан жоғары жастағы тұрғындарының саны 962 миллион адамға жетті. Егде жастағы адамдар саны жылына үш пайыз жылдамдықпен өсуде. Бүгінде 60 және одан

жоғары жастағы адамдардың ең көбі Еуропада тұрады (25%). Қартаю үдерістері әлемнің басқа өңірлерінде де шапшаң жүруде. 2050 жылға қарай қарт адамдар Африкадан басқа барлық өңірлер халқының ¼ бөлігін құрайды деп күтілуде. Болжамдарға сәйкес егде жастағы адамдардың жаһандық саны 2030 жылға қарай шамамен 1,4 млрд. адамға, 2050 жылға қарай 2,1 млрд. және 2100 жылға қарай 3,1 млрд. адамға жетеді.

БҰҰ Хатшылығының экономикалық және әлеуметтік мәселелер жөніндегі департаменті дайындаған әлемдік демографиялық жағдай және оның өзгеру перспективалары туралы жаңа баяндамада 2030 жылы әлемде 8,6 млрд. адам, 2050 жылы – 9,8 млрд. адам, ал 2100 жылы – 11,2 млрд. адам болады деп айтылған [4; 1 б.].

Келесі онжылдықта көптеген елдер денсаулық сақтау, зейнетақымен қамсыздандыру және қарт адамдарды әлеуметтік қорғау саласындағы қоғамдық жүйелерге қатысты қаржылық және саяси қысымға тап болуы мүмкін. Бұл мәселесе әлемдік қауымдастықтың жылдам әрекет етуін және бұл мәселеге немқұрайлы қарамауын талап етеді. Қазақстан Республикасы әлемнің бір бөлшегі ретінде осы мәселеге мемлекеттік органдар назарын аударуы тиіс. Себебі, елімізде туу көрсеткішінің төмендеуі қартаю проблемасының шымылдығын ашуда. Ал, оның ар жағында шешімін таппаған әлеуметтік мәселелер жетерлік. Олардың бірқатары қарттардың қартаю үдерісіне психологиялық-әлеуметтік тұрғыда дайын болмауына байланысты болса, екіншіден қарт адамдардың қарттар үйіне түскеннен кейінгі жаңа әлеуметтік ортада өз орнын таба алмауымен сипатталады. Қартаю әр адамның басына келер физиологиялық үдеріс екенін естен шығармаған дұрыс. Сондықтан да, егде жастағы адамдардың әлеуметтік-тұрмыстық қажеттіліктерін қажетті көлемде қанағаттандыру қоғамның болашаққа салған инвестициясы іспетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 «Адам дамуының индекстері мен индикаторлары: жаңартылған статистикалық мәліметтер (2018)». БҰҰ: Адам дамуы жайлы баяндама даярлау бөлімі.

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf

2 Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психология развития. Под редакцией члена-корреспондента РАО А.А. Реана. – СПб.: «прайм-Еврознак», 2003. – 416 с.

3 «Всемирный доклад о старении и здоровье (2015)». Всемирная организация здравоохранения. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186468/WHO_FWC_ALC_15.01_rus.pdf;jsessionid=71AE4F779244D2031AA9F4384B269ABC?sequence=3

4 Әлемдік Демографиялық Перспективалар (2017). Негізгі қорытындылар мен алдын ала кестелер. БҰҰ: Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf

MRNTI 11.25.19

T.Yerbosynov¹

¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, erbosinov.temirlan@gmail.com

THE MODERN RIVALRY BETWEEN RUSSIA AND THE UNITED STATES IN THE WORLD ARENA OR «NEW COLD WAR»

Abstract

After the end of the cold war, the system of international relations was formed not by the policies of the great powers, but rather by one great power. Obviously, this era has come to an end. But the world is entering a period of uncertainty. It is increasingly evident that the great and regional powers have no decisive influence, and that their military and economic power is not widely respected. American campaigns in Iraq, Afghanistan and Libya, as well as Russia's campaign in Ukraine, demonstrate that pressure does not necessarily become an effective means of political blackmail. It is increasingly difficult for countries to use hard power to achieve political goals. It is unclear what really counts and how best to take advantage of it. The actual dynamics of the force and its essence are unclear. Thus, the system of international relations is entering not only a period of rivalry, struggle or a "new cold war" between the great powers, but also an era of experimentation.

Keywords: the great powers, the post-monopolar world order, competition, conflict, new cold war.

Т.А. Ербосынов¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
erbosinov.temirlan@gmail.com

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ РФ МЕН АҚШ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АРЕНАДАҒЫ ТЕКЕТИРЕСІ НЕМЕСЕ «ҚАУЫРТ СОҒЫС»

Аңдатпа

Суық соғыс аяқталғаннан кейін Халықаралық қатынастар жүйесі ұлы державалардың саясатымен емес, бір ұлы державаның саясатымен қалыптасты. Әлбетте, бұл дәуір соңына жетті. Алайда, әлем белгісіздік кезеңіне енеді. Ұлы және өңірлік державалар олардың әскери-экономикалық күшімен аз адам санайтынына шешуші әсер етпейді. Ирактағы, Ауғанстандағы және Ливиядағы америкалық кампаниялар, сондай-ақ Украинадағы Ресей кампаниясы қысым саяси шантаждың пәрменді құралы болып табылатынын көрсетеді. Елдерге саяси мақсаттарға жету үшін қатаң күш қолдану қиын. Түсініксіз, бұл шын мәнінде жатыр есебіне және жақсы аласыз. Күштің іс жүзіндегі динамикасы мен оның мәні түсініксіз. Осылайша, халықаралық қатынастар жүйесі ұлы державалардың арасындағы бәсекелестік, күрес немесе "жаңа суық соғыс" кезеңінде ғана емес, сонымен қатар тәжірибе дәуірінде де кіреді.

Түйін сөздер: ұлы державалар, пост-монополярлы әлем тәртібі, бәсекелестік, күрес, жаңа суық соғыс.

Ербосынов Т.А.¹

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
erbosinov.temirlan@gmail.com

СОВРЕМЕННОЕ СОПЕРНИЧЕСТВО РОССИИ И США НА МИРОВОЙ АРЕНЕ ИЛИ «НОВАЯ ХОЛОДНАЯ ВОЙНА»

Аннотация

После окончания холодной войны система международных отношений формировалась не политикой великих держав, а скорее одной великой державы. Очевидно, эта эра подошла к концу. Однако мир вступает в период неопределённости. Всё более явно проявляется тот факт, что великие и региональные державы не оказывают решающего влияния, что с их военно-экономической силой мало кто считается. Американские кампании в Ираке, Афганистане и Ливии, а также кампания России на Украине демонстрируют, что давление вовсе необязательно становится действенным средством политического шантажа. Странам все труднее использовать жёсткую силу для достижения политических целей. Непонятно, что действительно идёт в счёт и как лучше всего этим воспользоваться. Непонятна фактическая динамика реализации силы и её сущности. Таким образом, система международных отношений не только вступает в период соперничества, борьбы или «новой холодной войны» между великими державами, но и в эпоху экспериментирования.

Ключевые слова: великие державы, пост-монополярный миропорядок, соперничество, борьба, новая холодная война.

The modern rivalry of great powers.

The system of international relations that emerged after the end of the cold war has entered a transitional period: the balance of power is being transformed, changes are taking place in the foundations on which the world order is based. Modern powers, whether they are ruling hegemons, remaining great powers, or medium-sized countries, bring a different vision of the world into their strategies [1]. In other words, the position of a power in the international arena determines its behaviour. The United States, which has a dominant influence in the system of international relations, is afraid of changes, because it has something to lose because of the emergence of new powers to be reckoned with. China, a rapidly growing rival that challenges us global hegemony, undoubtedly believes that the time has come for opportunities — its time has come. In parallel, Russia, a traditional great power, remains dissatisfied with the current state of Affairs. It is concerned about its weaknesses and at the same time seeks to compete with the various forces shaping the international environment [2].

Perhaps the most important and visible change in world politics is the end of the post-cold war period. For two decades of monopolarity, which seems to continue to occur, the United States extended the liberal world order exported by the West. Similarly, European countries once introduced a system of nation-States around the world. The decisions taken by the great powers, that is, the policies of the great powers, continue to be the main factor in shaping the system of international relations and order as it exists. These countries should respond to the development of technology, social changes, military and economic trends and, above all, to each other. Such interactions generate strategies based on comparative advantage, competitive strategies, deliberate and unexpected approaches, as well as new political alliances and alliances. Although the average size and power of the powers remain important players indirectly supporting the world order, the policy of the great powers again "rules the ball".

One of the most striking features of the past period is the apparent lack of competition in world politics between the leading States [3]. The United States began to rule as a superpower against the backdrop of Russia's temporary weakening, which took a pause and withdrew from active influence on European Affairs, while China had just begun its ascent to the Olympus of great powers. Today, Washington recognizes that a turning point has been reached, as both the national security Strategy and the us National defense strategy place significant emphasis on rivalry between the great powers, which are often characterized as revisionist forces. The US faces two major challenges. One comes from Russia seeking to secure the privileges of a great power, as well as to revise the post-cold war world order so that its interests are taken into account. The second challenge comes from China, and it is much more serious, because this country actually claims leadership in the world order due to the structural shift in the balance of power. Beijing is taking the transition from a unipolar to a bipolar world, or perhaps even a rather asymmetrical multipolar system, where it will have much more influence and rights than others. Washington, like other dominant powers in history, does not want to share privileges and considers both challenges a threat to itself [4].

Trusty referred to, cannot destroy the world order and replace it with the new system. The establishment of a new order has historically been solely a consequence of the war between the great powers. In fact, Russia has no such ambitions. It only requires exceptions and wants to secure its regional interests, as well as political recognition of its status as a great power. On the other hand, China requires a greater voice in the system of international relations, and in time will claim leadership in it, while at the same time creating its parallel institutions and organizations. The changing balance of power between China and the United States, as well as the geopolitical insurgency strategy adopted by Russia, point to the progressive erosion of the current world order. As competition increases, crisis stability will decline and the rules inherited from the cold war are likely to lose their importance. Thus, the nature of the world order will inevitably change in the coming years, and quite dramatically, due to the new balance of power and as a collective by-product of self-serving decisions taken by the leading powers in the system of international relations [1].

Rivalry of USA with Russia: the return of the cold war?

Although the new confrontation between Russia and the United States is often referred to as the "new cold war" or "cold war 2.0", the truth is that such an interpretation is often generated by a lack of better analogies. The phrase "cold war" seems familiar and appropriate, it is by and large a partial description of the current competition between the major powers on the world stage. At its core, the cold war was a competition driven by the bipolar system at a time when the two superpowers were the dominant forces after the end of the Second world war. These powers formed rival allied blocs that divided Europe. The US had a clear economic advantage, while the USSR had military superiority in Europe and relative parity in the nuclear arms race in recent decades of confrontation. Both countries had universal expansionist ideologies, which made the aforementioned competition inevitable not only on the basis of the distribution of forces, but also on the basis of different ideological attitudes and ideological rivalry [5].

As the European theatre did not undergo much change during the cold war, the conflict unfolded more globally, thus shaping world politics. This led to the formation of a world order that was part of the us national strategy to contain and restrict the Soviet Union. That is, the conflict was not only the driving force of world events, but also an incentive for the expansion of the world order led by the United States, which acquired a liberal character after the collapse of the USSR. Today's competition is not the result of a balance of power or a universalist ideology per se, but the result of conscious decisions made by leaders, strategies implemented by them, and a number of definable differences in world politics - it has not been predetermined or inevitable. Although political rhetoric often describes geopolitical conflicts in absolute terms, the current conflict between Russia and the United States has significant similarities with the inherent structural conflict over resources, spheres of influence, and power.

Russia's GDP is about 3.3% of the world, that is less than a tenth of us GDP. From the point of view of the conventional armed forces, it is also significantly behind the US in terms of both aggregate "hard power" and defense spending. Together with its allies - from NATO in Europe to numerous others in the Asia-Pacific region - the United States is not just the most powerful country in the world, but also the leader of the strongest coalition of allies. While the stakes may be high enough for the US, the scale and existential nature of the conflict is nothing compared to the cold war era. Russia is not in a position to fundamentally change the balance of power in the world or the structure of the modern system of international relations. In short, the causes and nature of this competition are different [6].

Despite the fundamental differences, there are some notable similarities with past conflicts between great powers — this is primarily an understanding of the changes in the balance of power on which the world order is based. The United States extended a liberal world order based on a number of political, economic and military institutions at a time when other great powers were virtually absent from the playing field. At the end of the period of internal balancing (military modernization and reforms in the case of Russia), these countries will naturally require a review of the rules and conditions of the functioning of the world order. Classic great powers consider themselves privileged citizens of the system of international relations, where they should have special rules, and for all others – common [7].

For many years, there was a consensus in Washington that Russia and its national interests could be "appeased" by the benefits that integration with the West could bring to it the path that Moscow sincerely embarked on in the first years after the collapse of the Soviet Union. Similarly, it was believed that China would become a "responsible" power, that is, unconditionally agree with American leadership and the existing conditions of a liberal world order. These calculations were wrong, and this fact is now recognized in Washington. Today, there is a clear sense that while the United States was occupied with the gambits in the middle East, the war on terrorism, counterterrorism operations and the fight against various rebels, the international arena resumed a great political game [8].

Competitive strategies.

The purpose of competitive strategies is to force the enemy to spend money in a particular area of competition. In theory, this aspect of competition is nothing more than a distraction when one of the parties takes advantage of the advantages at its disposal to achieve its own goals. For example, the US is significantly superior to China in the field of underwater weapons and capabilities and, therefore, could cost less expensive programs to maintain a competitive advantage than their counterparts. Similarly, Russia has long invested in nuclear energy and nuclear weapons research, which gives it significant advantages in the development and deployment of new nuclear weapons, as well as in the latest methods of designing nuclear systems. When a power seeks to increase competition, it is logical to assume that it will seek strategies that will prove prohibitively expensive for its opponents.

The main advantage of the United States over Russia is the lack of protection of its vast territory and the lack of necessary infrastructure. Using its global power as leverage, the US can push Russia to more substantial spending to build military infrastructure in remote regions such as the Arctic or the far East. Thus, it will have to divert resources and funds from the main theater of war in Europe. Russia's decision to develop a whole range of strategic weapons to circumvent us missile defense represents the unplanned success of a competitive strategy. Although this was unintentional, Russia probably spent a lot of money to outsmart American missile defense systems, despite the fact that the capabilities of the missile defense system are extremely limited. The possibility that the United States will ever deploy a missile defense system capable of protecting it from unacceptable damage in the event of an exchange of nuclear strikes is extremely unrealistic, and at the moment the US has not even come close to creating it. Thus, Russia's paranoia, stemming from the "besieged fortress" mentality, can often fuel a conventional arms race even when Moscow has a significant advantage in offensive weapons, such as strategic nuclear weapons [9].

There is no doubt that Russia has a competitive advantage in indirect warfare. Washington pays great attention to the political or information wars and operations of Russia, if we compare it with the actual effectiveness of these efforts. Competition in the Balkans is probably the best example of this farce, because it is unclear what Russia has achieved in this region, if at all, it makes sense to talk about any achievements, and whether there is anything to dispute in this region. However, Washington seems determined to oppose Russia's indirect military operations, although it can be suspected that there is a huge gap between actions and real achievements. In view of the above, we can say that Russia is winning the information war, despite the significant retaliation of the West in the form of economic sanctions and diplomatic demarches. Flanking the theatres of war, such as the middle East, also abound of the best options and opportunities for Russia's

grey cardinal, or a puppeteer with a small price of costs with the aim of undermining the foreign policy efforts of the United States. In this region, there are great opportunities for Moscow, which it can use to force Washington to conduct a dialogue with it on an equal footing and put pressure on the United States, acting as an alternative force in this region [10].

There are more nuances in the development of competition between China and the US. China is likely to focus on the number of missiles to make advanced basing an unrealistic task for the US, although Washington can take advantage of its significant advantage of a technologically superior aerospace power to neutralize such pressure. The outlines of this arms race are still unclear, but it seems clear today that China has taken the bait in trying to develop a fifth-generation fighter, although in this area it is lagging behind the US for several decades. With the deployment of strategic submarines, China could also embark on a notoriously unrealistic strategy of nuclear deterrence at sea, building on the Bastion approach adopted by the Soviet Union. Given the US superiority under water and unfavorable geographical location, China is unlikely to be able to compete with the US in this area, despite the high costs of the nuclear triad.

Meanwhile, China has the opportunity to force the US to overvoltage. To begin with, it can create a small but significant network of military bases around the world to link American troops with its operations, and then use the advantages of purchasing power parity to create large-scale conventional naval forces with an emphasis on offensive firepower. By focusing on offensive weapons and combat, China can take advantage of the US problem of providing credible security assurances to its allies in the region. The American establishment in the field of national security is subject to the adoption of rather costly technological decisions that increase the overall cost of defense. The US will put pressure on its allies to increase defence spending and shift the burden of deterrence to the middle powers, while reducing their benefits from an Alliance with them. The possible outcome will be an attempt by the US allies in the region to defend themselves, as they will doubt Washington's ability to fulfill its security obligations, taking into account the actual military balance of forces.

Conclusion.

After the end of the cold war, the system of international relations was formed not by the policies of the great powers, but rather by one great power. Obviously, this era has come to an end. But the world is entering a period of uncertainty. It is increasingly evident that the great and regional powers have no decisive influence, and that their military and economic power is not widely respected. American campaigns in Iraq, Afghanistan and Libya, as well as Russia's campaign in Ukraine, demonstrate that pressure does not necessarily become an effective means of political blackmail. It is increasingly difficult for countries to use hard power to achieve political goals. It is unclear what really counts and how best to take advantage of it. The actual dynamics of the force and its essence are unclear. Thus, the system of international relations is entering not only a period of rivalry, struggle or a "new cold war" between the great powers, but also an era of experimentation.

Although this period is postulated as competition between Russia and China, it is defined in this way only because of the continued superiority of American power in the system of international relations and Washington's public restraint when it comes to compromises. The war between the great powers remains not only an improbable scenario, but also an almost impossible one, given the sustained oppression of nuclear deterrence. Such a war is really incomprehensible. However, the absence of war between the main players will no doubt be offset by numerous other conflicts as a consequence of the unfolding competition. Political wars, subversive actions, cyberattacks and the ongoing information war for the right to impose their version of events will attract more attention, as will destructive indirect wars and resistance campaigns. Direct competition will mean further militarization and pressure on the regional situation, growing tensions and the attendant risks of military adventurism. The absence of rules makes it difficult to reduce risks. Thus, the crisis will accelerate the adoption of rules, as was the case in the early decades of the cold war, when agreements were concluded as a result of excessive enthusiasm for direct competition.

The powers in question cannot destroy the world order and replace it with a new system. The establishment of a new order has historically been solely a consequence of the war between the great powers. In fact, Russia has no such ambitions. It only requires exceptions and wants to secure its regional interests, as well as political recognition of its status as a great power. On the other hand, China requires a greater voice in the system of international relations, and in time will claim leadership in it, while at the same time creating its parallel institutions and organizations. The changing balance of power between China and the United States, as well as the geopolitical insurgency strategy adopted by Russia, point to the progressive erosion of the current world order. As competition increases, crisis stability will decline and the rules inherited from the

cold war are likely to lose their importance. Thus, the nature of the world order will inevitably change in the coming years, and quite dramatically, due to the new balance of power and as a collective by-product of self-serving decisions taken by the leading powers in the system of international relations.

References:

- 1 Kissinger H. *World Order*. – Penguin Press, 2014. – 367 p.
- 2 Petrov N. *Down the Funnel: Russia's Trajectory After 2014*. – *Russian Politics & Law*. – 2015. – №4 (53) – PP.18-22.
- 3 *National Security Strategy of the United States of America, December, 2017*. – P.27.
- 4 Graham A. *Destined for War: can America and China escape Thucydides's Trap?* – US-MA: Houghton Mifflin Harcourt. – 2017. – 384 p.
- 5 Ahrari E.M. *Why the Long War Can and Cannot Be Compared to the Cold War*. – *Comparative Strategy*. – 2007. – №4(26). – P.275-284.
- 6 Arbatov A. *Is a New Cold War Imminent?* – *R: Russia in Global Affairs*. – July, 2007. – №3(26). – URL: http://eng.globalaffairs.ru/number/n_9127
- 7 Khotyat Li *Russkie Voiny. Voina I Terror V Vospriyatii Rossiyan [Do Russians Want Wars? War and Terror in the Perception of Russians]*. – *Carnegie Moscow Center*. – March 21, 2016. – URL: <http://carnegie.ru/2016/03/21/ru-63077/ivnz>
- 8 Grachev A. *SShA I Rossiya: Novaya Kholodnaya Voina [The United States and Russia: A New Cold War]*. – *Rossiya Segodnya*, – December 6, 2017. – URL: <https://inosmi.ru/politic/20171206/240934636.html>
- 9 *V Kremle Zayavili O Nachale Kholodnoi Voiny [The Kremlin Announced the Beginning of the Cold War]*. – *Korrespondent.net*. – October 24, 2016. – URL: <http://korrespondent.net/world/3761729-v-kremle-zaiavyly-o-nachale-kholodnoi-voiny>
- 10 Legvold R. *Managing the New Cold War. What Moscow and Washington Can Learn from the Last One*. – *Foreign Affairs*. – August, 2014. – URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-06-16/managing-new-cold-war>

МРПТИ 11.15.37

Набиев В.Г.¹

¹КазНПУ имени Абая

КАЗАХСТАНСКИЙ ПАТРИОТИЗМ – ОСНОВА УСПЕХА МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Казахстанский курд гордится достижениями нашего многонационального народа во всех областях общественной жизни – в экономике, культуре, политике. Он гордится прежде всего тем, что является общим достижением всего казахстанского народа и что является, предметом его всеобщей, казахстанской гордости. Факты показывают, что в нашей стране рождается глубокое чувство-общекзахстанская гордость курдов, которое представляет собой емкое, богатейшее по своему содержанию понятие. Это чувство проявляется через национальные чувства каждого из курдов, населяющих Республику Казахстан, оно вобрало в себя все лучшее, общее, национальное, что создано трудом; героизма, отвагой, творческим гением миллионов строителей демократического общества

Ключевые слова: молодёжь, казахстанский патриотизм, общекзахстанский патриотизм, патриотическое сознание, самосознание, национальный и общечеловеческий долг.

В.Г. Набиев¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМ – КӨПҰЛТТЫ ҚОҒАМ ТАБЫСЫНЫҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Қазақстандық күрд біздің көпұлтты халқымыздың қоғамдық өмірдің барлық салаларында – экономикада, мәдениетте, саясатта жеткен жетістіктерін мақтан тұтады. Ол, ең алдымен, бүкіл

Қазақстан халқының ортақ жетістігі болып табылатындығын және жалпы, қазақстандық мақтан тұтады. Біздің еліміздегі терең сезім-бұл күрдтердің жалпы қазақстандық мақтанышы, бұл өзінің мазмұны жағынан бай, кең мағыналы ұғым. Бұл сезім Қазақстан Республикасында тұратын әрбір күрдтің ұлттық сезімі арқылы көрінеді, ол еңбекпен құрылған барлық жақсы, жалпы, ұлттық құрамды біріктірді; батырлық, батылдық, демократиялық қоғамның миллиондаған құрылысшыларының шығармашылық дарыны.

Түйін сөздер: жастар, қазақстандық патриотизм, жалпы қазақстандық патриотизм, патриоттық сана, өзін-өзі тану, ұлттық және жалпыадамзаттық борыш.

Nabiev V.G.¹

¹*KazNPU named after Abay*

KAZAKHSTAN PATRIOTISM IS THE BASIS OF SUCCESS OF MULTINATIONAL SOCIETY

Abstract

Kazakhstan's Kurd is proud of the achievements of our multinational people in all areas of public life-in the economy, culture and politics. He is proud first of all that is the common achievement of the entire Kazakh people and that is the subject of his universal Kazakhstan pride. The facts show that a deep feeling is born in our country-the all-Kazakh pride of the Kurds, which is a capacious, rich in content concept. This feeling is manifested through the national feelings of each of the Kurds inhabiting the Republic of Kazakhstan, it has absorbed all the best, common, national, that is created by work; heroism, courage, creative genius of millions of builders of a democratic society

Keywords: youth, Kazakhstan patriotism, Kazakhstan patriotism, Patriotic consciousness, self-consciousness, national and universal duty.

Вопросы патриотического воспитания молодого поколения в духе любви к Родине и преданности Отечеству, законопослушных граждан государства всегда стояли в центре внимания ученых на протяжении всей истории развития человечества. Фактически во всех странах мира молодежь на сегодняшний день находится в весьма сложных социально-экономических и политических условиях, когда ее вступление в жизнь сопровождается меняющимися и своеобразными процессами изменения не только политической системы или экономических механизмов хозяйствования. Впечатляющим является изменение системы духовных и моральных ценностей, ориентиров и идеалов всех граждан, особенно молодых. В силу этого возникает потребность по-новому взглянуть на проблему формирования гражданской позиции молодых, их политической культуры. В данном случае речь идет о знании, умении, привычке, которые должны стать эффективными средствами для молодежи в ее повседневной деятельности, как в личных, так и в общенациональных интересах.

Одно из первых определений понятия «молодёжь» в науке было дано в 1968 г. В.Т. Лисовским: Молодёжь – поколение людей, проходящих стадию социализации, усваивающих, а в более зрелом возрасте уже усвоивших, образовательные, профессиональные, культурные и другие социальные функции.

Иное и более детализированное определение было дано И.С. Коном: Молодёжь – социально-демографическая группа, выделяемая на основе совокупности возрастных характеристик, особенностей социального положения и обусловленных тем и другим социально-психологических свойств [1].

Именно это определение впоследствии стало основным в науке о молодёжи: Молодость как определённая фаза, этап жизненного цикла биологически универсальна, но её конкретные возрастные рамки, связанный с ней социальный статус и социально-психологические особенности имеют социально-историческую природу и зависят от общественного строя, культуры и свойственных данному обществу закономерностей социализации. Молодёжь – это особая социально-возрастная группа, отличающаяся возрастными рамками и своим статусом в обществе: переход от детства и юности к социальной ответственности [2].

Сегодня в мире проживает больше молодых людей в возрасте от 10 до 24 лет, чем когда бы то ни было за всю историю человечества, это чуть меньше 1,8 млрд человек. К тому же в некоторых регионах мира растет не только численность молодежи, но и ее доля в населении. В некоторых

странах молодежь составляет более трети населения. А на Азиатско-Тихоокеанский регион, включая страны Центральной Азии, приходится более 60% молодых людей в мире.

В Казахстане, молодое поколение, будучи наиболее активной частью населения, является важным фактором повышения национальной конкурентоспособности. Согласно официальной статистике сегодня в Казахстане численность молодежи в возрасте 14-29 лет составляет порядка 4 млн. человек, из которых в городской местности проживает – 2,3 млн, сельской – 1,7 млн человек. Количество занятого населения в возрасте 15-28 лет в Казахстане по итогам 2 квартала 2018 года составляет 2038,8 тыс. человек. Уровень молодежной безработицы – 3,9% [3].

Сегодня страна ставит перед собой новые масштабные задачи по социальной модернизации, форсированной инновационной индустриализации и взаимовыгодной экономической интеграции. Закрепив достижения, Казахстан намерен в третьем десятилетии XXI века войти в число развитых стран мира.

В этих условиях огромная ответственность возлагается на молодежь, которой предстоит продолжить эстафету созидательных дел старшего поколения, поднять планку национальной конкурентоспособности еще выше, обеспечить Казахстану в XXI веке процветание и признание.

Такая миссия под силу только патриотичной, образованной, профессиональной, здоровой физически и нравственно, конкурентоспособной, социально и граждански ответственной молодежи.

Перед Казахстаном стоит цель – развиваться по пути демократического, правового, светского государства, для которого необходимы политическая стабильность и казахстанский патриотизм. Эти основные принципы закреплены в Конституции РК, поэтому патриотизм – способ достижения благополучия всех этнических групп, проживающих в республике.

В свою очередь, казахстанский патриотизм - это профессионализм и верность интересам Казахстана, почтение к ее истории и культуре, вера в личные силы и единства всего общества, это чувство сопричастности к истории и ответственности за будущее своей страны. Быть настоящим профессионалом своего дела, реализовать свой профессиональный потенциал и человеческие возможности ради интересов Казахстана в стране и за ее пределами означает присутствие патриотизма. Патриотизм не врожденное чувство человека, он не возникает спонтанно и стихийно (хотя допускаются элементы случайности), а формируется в результате осознанной жизни, на базе фундаментальных ценностей и, конечно, не без помощи субъективных факторов [4].

В политической литературе дается разная трактовка феномена патриотизма, которая проявляется в отличных друг от друга культурах. Например, в индустриальной культуре патриотизм - это рефлексивная самоидентификация с государством. В информационной культуре актуализируется патриотизм гражданско-гуманистический, который подразумевает осознание места и роли своей нации, своего государства, готовность уважать и отстаивать национальные и государственные интересы, с ориентацией на средства и методы гуманизма. Этот тип патриотизма насыщает мировую культуру через спектр собственной культуры.

Патриотизм для сегодняшнего дня, где тесно сосуществуют представители разных этнических групп, со своей собственной и самобытной культурой формируется в многонациональной среде, признающей самоценность каждой личности и его культуры. В стране имеются благоприятные условия, стимулирующую мотивацию к патриотически направленной деятельности молодежи, которые одновременно являются ее участниками, инициаторами, организаторами и пропагандистами, и строятся на принципах активности, заинтересованности, добросовестности, с чувством долга, ответственности перед той социальной группой, с которой они себя отождествляют.

Политологи страны в связи с формированием национальной идеи высказывают следующую точку зрения: «В качестве общенациональной идеи, которая должна обеспечить нормальное функционирование общества, выдвинута идея упрочения гражданского мира и межнациональное согласие, идея национального и общенационального, общеказахстанского патриотизма. Всемерно подчеркивая идею общенационального патриотизма, следует шире и глубже исследовать истоки казахстанского национального патриотизма ставшего составной частью менталитета народа. Особо необходимо подчеркнуть этот аспект так, как казахский народ несет особую ответственность в формировании общенационального патриотизма, общенациональной идеи, упрочения гражданского мира и межнационального согласия» [5].

Как отмечает казахстанский ученый Т.Сарсенбаев, следует различать понятия «общеказахстанский патриотизм» и «национальный патриотизм». Общеказахстанский патриотизм формируется не как арифметическое сложение разноразнонациональных особенностей, а как их

органическое единство, обусловленное общностью судеб братских народов. Следовательно, он вбирает в себя лучшие черты образа жизни и мыслей представителей всех этнических общностей, проживающих в республике. Было бы неправомерным считать патриотизм только чувством «эмоционального отношения к Родине...» [6].

Он, на наш взгляд, является сплавом одновременно и чувства, и сознания, и поступков, которые выражаются в бескорыстном служении Родине. Такой просвещенный патриотизм руководствуется принципом: «всякая нация может и должна учиться у других», что предостерегает их от замкнутости и изолированности и обуславливает рождение и развитие новых интернациональных черт патриотизма, патриотизма более широкого порядка, что, разумеется, не требует от личности, чтобы она отрелась от любви к своему народу, а предполагает отстаивание принципов свободы и независимости других народов и стран.

Еще Гельвеций писал, что «любовь к отечеству совместима с любовью ко всему миру. Народ, приобретая свет знания, не наносит тем ущерба своим соседям. Напротив, чем государства просвещеннее, тем больше они сообщают друг другу идей и тем больше увеличивается сила и деятельность всемирного ума». Одним словом, говоря словами французского писателя А.Франса, «без подлинной любви к человечеству нет подлинной любви к Родине». Носителями общекзахстанского патриотизма призваны выступать представители всех этнических общностей, проживающих в республике [6].

Основаниями казахстанского патриотизма, на наш взгляд, являются: общность исторических судеб этносов, составляющих народ Казахстана, общие черты в менталитете казахстанцев. их причастность к созданному экономическому потенциалу республики, общность природной среды (среды собственного обитания и будущих поколений).

Патриотизм курдов Казахстана имеет сложную структуру и включает в себе различные аспекты отношения к Отечеству-Казахстану и своим предкам исконной родине.

Как отмечает ученый К.Надилов, «...бережное, уважительное отношение к той земле, на которой ты вырос и живешь, заложено в курдских генах столетиями скитальческой жизни наших предков. Сохраняя в глубине сердца верность своей исторической Родине, мы искренне хотим, чтобы наш сказочно прекрасный Курдистан любили все люди Земли так же сильно, как и мы. А для этого надо быть его достойными представителями там, куда нас привела **судьба**. Каждый день следует задавать себе очень важные вопросы: Что ты сделал для народа, которому обязан своим местом в Истории? Что ты сделал для народа, земля которого стала тебе родной, как Мать, и дает тебе силу? Что ты сделал для творческого, духовного развития - своего и окружающих тебя людей? Прежде всего, мы убеждены, что для формирования казахстанского единства нельзя замыкаться в своей национальной среде. Благодаря взвешенной внутренней политике суверенного государства, казахстанцы считают общими праздники, имеющие этническую или религиозную основу: Наурыз, Рождество, курбан-айт, масленицу, сабантуй. Мы стремимся использовать каждую памятную дату, национальные и государственные праздники, чтобы рассказывать о культуре древнего курдского народа и выдающихся деятелях курдской истории, о трагической судьбе Курдистана о современной жизни курдов и в Казахстане, и в странах СНГ, и там, куда занесли их суровые ветры Истории» [7].

Здесь важным является любовь к своей Родине – Казахстану, родине предков этническая гордость, национальное достоинство, стремление к свободе, независимости, сохранение и развитие лучших национальных традиций, обычаев, культуры языка народа этническое и общекзахстанское самосознание, национальный и общечеловеческий долг и т.д.

Кроме того, дальнейшее развитие и реализация уже сложившихся объективных условий формирования патриотического сознания курдского населения в решающей степени зависит от субъективных факторов, роль которых особенно возрастает на современном этапе развития демократического общества и в обстановке дальнейшего совершенствования воспитательного процесса. Горизонты патриотического сознания казахстанских курдов еще шире раздвигаются в процессе активной взаимопомощи, дружбы курдского и казахского народов. Дружба курдского и казахского народов – это система политических, экономических, культурных и нравственных отношений, которые развиваются между равноправными курдской и казахской национальностями на основе общности коренных интересов, взаимной заботы и горячих симпатий друг к другу. Основным содержанием дружбы курдского и казахского народов является соединение материальных ресурсов созидательных усилий, талантов и дарований их в осуществлении прогрессивных социально-экономических преобразований.

Дружба курдского и казахского народов проявляется в многообразных формах, изменяющихся в зависимости от конкретных задач, которые выполняются ими (народами) на разных этапах развития общества. Вместе с тем основные формы дружбы курдского и казахского народов выдерживают испытание временем многообразным историческим опытом. Это такие формы, как бескорыстная помощь и взаимопомощь, активное сотрудничество во всех сферах общественной жизни - в строительстве и защите демократического общества, обмен плодами материального и духовного производства, взаимная забота друг о друге.

В патриотическом сознании казахстанских курдов все больше утверждается такое прекрасное чувство, как возвышенная гордость за демократическую Родину - Казахстан, за родной многонациональный народ. Патриотическое чувство гордости за нашу Родину – это сильное чувство. Оно тем и замечательно, что пробуждает в казахстанском курде высокую гражданственность, идейную убежденность, верность идеалам демократии и справедливости. Казахстанский курд гордится тем, что создает экономику и культуру, науку и мораль в интересах того, кто строит справедливое общество создал равенство прав на труд и счастливую жизнь.

Как отметил Елбасы Н.А. Назарбаев, «немаловажным фактором в формировании ценностей патриотизма является создание такой среды и образовательного пространства, где молодые люди могли бы проявлять себя как активные граждане и патриоты страны, формировать гражданские и патриотические качества. Присутствие отмеченных социальных чувств и ответственности у граждан Казахстана позволит нашей стране утвердиться динамично и цивилизованно развивающейся системой человеческих отношений и результаты достигнутого обернется для каждого материальным и духовным благополучием» [8].

Каждый народ обладает патриотизмом, это требует от каждого человека самоидентификации или осознания себя членом общества. Такое осознание в условиях Казахстана должно быть на уровне - мы казахстанцы и нам присуще гостеприимство, бескорыстие, стремление к консолидации с другими, мы далеки от националистических крайностей.

Важно, чтобы в основе национальной идеи в Казахстане выступила патриотическая идея единства и согласия, так как в стране есть все условия для формирования культуры межэтнического общения, общности людей, связавших свои судьбы с государством, где свободно, во взаимной дружбе и согласии развиваются все этносы.

Список использованной литературы:

- 1 Аствацарова М. Диаспора: этнокультурная идентичность национальных меньшинств (возможные теоретические модели). // Диаспоры. – 2003. – №2. – С.185-199.
- 2 Политика и общество // Круглый стол в Мажилесе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Жигер Байтелесов, Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009.
- 3 Смирнов А. Источник: Сайт газеты «Казахстанская правда».
- 4 Абсаттаров Р.Б. Международное значение казахстанского опыта культуры межэтнического общения // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Социологические и политические науки». – 2011. – №4(36). – С.3-27.
- 5 Абдыгалиев Б. Новые приоритеты национальной политики Казахстана // Свободное общество. – Астана: Март. – №1(1). – С.69.
- 6 Куанышбаева Ж.Ж. К вопросу о роли национальных ценностей в развитии нации // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Социологические и политические науки». – 2012. – №1(37). – С.70-74.
- 7 Надиров Н. Разница во времени или исторические повороты: экзамен на порядочность. – Астана, 2008. – 692 с.
- 8 Назарбаев Н.А. Идеиная консолидация общества как условие прогресса Казахстана // Стратегия независимости. – Алматы, 2003. – С.84-120.

Қ.К. Матжанова¹

¹Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы
Алматы, Қазақстан

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ҰҒЫМЫ: ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ІЛІМДЕР ТАРИХЫНДА ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада әртүрлі дәуірлерге тән әлеуметтік-философиялық ілімдер шеңберінде азаматтық қоғам идеясының тарихи тұрғыда қалыптасуы қарастырылады. Азаматтық қоғам туралы түсініктердің қайнар көзі болып табылатын антика дәуірінен бастап, XVII ғасырда осы термин пайда болғанға дейінгі кезең талданады. Соның ішінде Қайта өрлеу және Ағартушылық дәуірі ойшылдарының, атап айтқанда Н.Макиавелли, Т.Гоббс, Дж.Локк, А.Фергюсон, Ж-Ж.Руссоның көзқарастары зерттелінеді. И.Кант және Г.В.Ф.Гегель секілді неміс классикалық философиясы өкілдерінің пайымдауларына, азаматтық қоғамды әлеуметтік организмнің мемлекеттен тыс саласы ретінде қарастырған А. Токвильдің идеясына да ерекше мән беріледі. Сондай-ақ, мақалада азаматтық қоғам туралы теориялық тұжырымдамалардың арасында өзіндік орын алатын К.Маркстың көзқарастары да қарастырылады. Сонымен қатар, азаматтық қоғам ұғымын одан ары зерттеу қажеттілігі негізделінеді.

Түйін сөздер: қоғам, мемлекет, азаматтық қоғам, құқық, қоғамдық келісім, саясат.

Матжанова К.К.¹

¹Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
Алматы, Казахстан

ПОНЯТИЕ ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ В ИСТОРИИ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ УЧЕНИЙ

Аннотация

В данной статье рассматривается историческое формирование и развитие идеи гражданского общества в рамках социально-философских учений разных эпох. Рассмотрены основные представления о гражданском обществе, начиная с истоков этой идеи в античности и до момента появления данного термина в XVII веке. При этом, изучены взгляды мыслителей эпохи Возрождения и эпохи Просвещения, таких как Н.Макиавелли, Т.Гоббс, Дж.Локк, А.Фергюсон, Ж-Ж.Руссо. Особое внимание уделено воззрениям представителей немецкой классической философии как И.Кант и Г.В.Ф. Гегель, также А.Токвилю, благодаря которому гражданское общество рассматривается как внегосударственная сфера социального организма. В статье также излагаются взгляды К.Маркса на гражданское общество, которые занимают особое место в теоретических концепциях о гражданском обществе. Вместе с тем, обоснована необходимость дальнейшего изучения гражданского общества.

Ключевые слова: общество, государство, гражданское общество, право, общественный договор, политика.

Matzhanova K.K.¹

¹Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy
Almaty, Kazakhstan

THE CONCEPT OF CIVIL SOCIETY: THE FORMATION AND DEVELOPMENT IN THE HISTORY OF SOCIO-PHILOSOPHICAL DOCTRINES

Abstract

This article discusses the historical formation and development of the idea of civil society in the framework of socio-philosophical teachings of different eras. The main ideas about civil society are considered, starting from the origins of this idea in antiquity and until the appearance of this term in the 17th

century. At the same time, the views of the thinkers of the Renaissance and the Enlightenment, such as N.Machiavelli, T.Gobs, J.Lochc, A.Ferguson, J.-R. Rousseau, were studied. Particular attention is paid to the views of representatives of German classical philosophy as I.Kant and G.W.F.Hegel, also A.Tökvil, thanks to whom civil society is considered as an extra-ordinary sphere of social organization. The article also presents the views of K.Marx on civil society, which occupy a special place in the theoretical concepts of civil society. At the same time, the necessity of further study of civil society is justified.

Keywords: society, state, civil society, law, social contract, politics.

Азаматтық қоғам мәселесі қоғамдық ғылымдардың талай ойшылдарды толғандырған басты, маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. А.И. Артемьевтің пікіріне сүйенсек: «...азаматтық қоғамды түсіндірудің генезисі сонау ежелгі дүниеден бастау алады. Саяси қауымдастық, мемлекет және азаматтық қоғам идеяларының негізі нақ сол дүниеде» [1, с.12]. Шыдығында да, «азаматтық қоғам» ұғымы «мемлекет» ұғымы секілді адамзат тарихының ежелгі кезеңінде қалыптасқан құбылыстарды сипаттайтын ұғымдар болып табылады. Нақты өмірде бір бірімен өзара тығыз әрекеттесетін бұл екі құбылысты ғалымдар жан жақты зерттеп, олардың пайда болуы мен қалыптасуы, дамуы туралы әртүрлі көзқарастар ұстанады, тіпті қарама-қайшы келетін тұжырымдамалар жасайды.

Жалпы қоғамдық ғылымдар тарихында азаматтық қоғам идеясын қарастыру, оның мәні мен ерекшеліктерін айқындау, тұжырымдамасын қалыптастыру бірнеше кезеңдерден тұратын үдеріс деуге болады. Соның ішінде азаматтық қоғам идеясының бастауы, яғни алғашқы кезеңі антика дәуірінен басталып, XVI-XVII ғасырларға дейін жалғасады. Бұл кезеңде «азаматтық қоғам» ұғымы мемлекет немесе саяси қоғам ұғымымен бірдей деп түсінілді. «Полития» - мемлекет пен қоғамның, азамат пен саясаттың біртұтас қоғамдық болмысы.

Азаматтық қоғам туралы алғашқы түсінікті біз Аристотельдің еңбектерінде кездестіреміз. Ол өзінің «Саясат» атты шығармасында қоғам мен мемлекет туралы негізгі идеяларын тұжырымдайды және мемлекет ауқымында қандай да бір игілікке қол жеткізу өзіндік мақсаттары болып табылатын басқа қарым-қатынастар жүйесі бар екенін атап өтеді [2]. Ол азаматтық қоғам негізінде азаматтарды тәуелсіз және әрекетшіл ететін жеке меншік түр деп түсіндіреді. Кейінірек бұл мәселе римдік ойшыл Цицеронның еңбектерінде көрініс тапқан болатын. Ол адамдардың құқықтық теңдігі туралы ойды негіздей отырып: «...заң азаматтық қоғамның байланыстырушы бөлігі, ал заң орнықтыратын құқық барлығы үшін бердей,» - деп жазады [3, с. 24].

Феодалдық қатынастар және шіркеу мен дін басыларының билігі үстем болған орта ғасырларда саяси-құқықтық көзқарастар феодалдық қоғамдық қатынастарды Жаратушының еркінен туындайды деп түсіндіретін христиандық теологияны негіздеу мәселесі төңірегінде дамыды. Сондықтан, қоғам және мемлекет туралы түсініктер табиғат пен қоғамдағы құдіретті реттіліктің сөзсіз және мәңгі екендігі туралы діни ілімнің бір бөлігі ретінде көрініс тапты.

Қайта өрлеу дәуірінің өкілі, итальяндық ойшыл және мемлекет қайраткері Николо Макиавелли азаматтық қоғам теориясында елеулі із қалдырғандардың бірі болып табылады. Күшті мемлекеттік билікті дәріптеген және өзінің мақсаттарына жетуде кезкелген әрекетті дұрыс деп санаған Макиавелли мемлекетті қоғамның саяси жағдайы, яғни билік басындағылар мен бағыныштылар арасындағы қарым-қатынас, ұйымдастырылған саяси биліктің, мекемелер мен адам рухының ең жоғарғы көрінісі заңдардың болуы деп қарастырған [4].

XVII-XVIII ғасырлар табиғи құқық және қоғамдық келісім тұжырымдамалары қалыптасқан кезең болып табылады. Бұл кезең Ф.Бэкон, Т.Гоббс, Дж.Локк, Д.Юм, Б.Спиноза, Ж.Ж. Руссо, Ш.Монтескье және т.б. ойшылдардың шығармашылықтарымен байланысты.

Бұл тұжырымдамаларға сәйкес, қоғам табиғи жағдайдың орнын басады. Ол табиғи жағдай «алтын ғасыр» (Руссо) немесе «барлығының барлығына қарсы соғысы» (Гоббс) секілді әртүрлі аталуы мүмкін. Дегенмен, қоғамдық келісім жасау, яғни халық пен билік ортақ бір мәмілеге келу арқылы өздерінің қарым-қатынасын қалыптастыратын жағдай орын алады. Басқаша айтсақ, табиғи жағдайды қоғамдық келісім негізінде азаматтық, қоғамдық, саяси жағдай ауыстырады. Бұл идеялар сол кезеңнің көрнекті өкілдері Т.Гоббс пен Дж.Локктың ілімдерінде айқын көрініс тапты. Олар «азаматтық қоғам» ұғымын адамзат қоғамының тарихи дамуын түсіндіру, адамның табиғи жағдайдан өркениетті жағдайға көшуін сипаттау үшін қолданды. «Жабайы», «табиғи» жағдайдағы адам өзара тоқтаусыз жауластық пен үздіксіз соғыс жағдайында өмір сүреді. Ол өркениетті, мемлекетті білмейді. Тек қоғамдық келісім негізінде ғана олар біріге алады. Т.Гоббс: «Мемлекет дегеніміз біртұтас тұлға, аса

көп адамдар өзара келісімге келу арқылы осы тұлға олардың барлығының күштері мен құралдарын олардың бейбіт өмірі мен ортақ қорғанысы үшін қалай қажет деп таныса, солай пайдала отырып әрекет етуі үшін өздерін жауапты етті», - деп есептеді [5, с.119]. Сонымен, мемлекет өзіне бағыныштылардың алдында жауапты болады, бірақ олардан билікке толық бағынуын талап етеді. Жоғары билік иесінің (сувереннің) бар болуы - мемлекетпен сәйкес келетін азаматтық қоғамның қажетті бөлігі. Бұндай азаматтық қоғамның құрылымы көп деңгейлі: бірінші – жоғарғы билік иесі болып табылатын мемлекет, екінші – азаматтардың топтары мен бірлестіктері, соңғы деңгей – жоғары билік иесіне, яғни билеушіге бағынышты, оның құзырындағы және қандай да бір топтар мен бірлестіктердің өкілдері болып табылатын жеке азаматтар.

Азаматтық қоғам ұғымын жеке категория ретінде биліктің бөлінуі және адамның «табиғи құқықтары» идеяларын жақтаушы Дж.Локк та қарастырады. Дж.Локктың пайымдауынша, адамдар азаматтық жағдайға ол «табиғи жағдайдың жайсыздықтарынан құтқаратын құрал болғандықтан» [6, с.269] көшеді. Ол өз идеясын былай негіздейді: адамдар табиғатынан еркін, тарихи мысалдарға сүйенсек, жер бетінде пайда болған мемлекеттер осының негізінде және адамдардың келісімі арқылы қалыптасқан. Міне осы ең алғашқы құқық пен заң шығарушы, атқарушы биліктің, сондай-ақ, үкіметтің және азаматтық қоғамдардың бастауы болып табылады, яғни олар еркіндіктен туындайды. Дж.Локктың ойынша, адам өзінің тұлғасын, өзінің іс-әрекетін және өзінің барлық меншігін өзі басқарады, өзі иелік етеді, басқаша айтсақ, еркіндік «өз тұлғасына иелік етудің» шарты. Бұл мақсаттардың жүзеге асуы тек азаматтық қоғам шеңберінде орын алуы мүмкін, ал осындай саяси азаматтық қоғам идеясының өзі абсолютті немесе озбыр билік табиғи жағдайдың салдары деген түсінік береді. Бұндай табиғи жағдай саяси-құқықтық болып табылмайды, сондықтан да азаматтық қоғамның бөлігі бола алмайды. Дж.Локк азаматтық қоғам жағдайындағы саяси басқарудың құрылымын айқындайды – ол көпшіліктің басқаруы. Тек көпшілік қана жасалған келісімге сәйкес азаматтық қоғамға біріккендер үшін үкіметті құруға құқылы. Сонымен қатар, бұл көпшілік мемлекет қоғамдық келісімінің шартын бұзған жағдайда күш қолдануға да құқылы.

Шотландиялық философ, тарихшы А.Фергюсон «азаматтық қоғам» ұғымын өркениеттілік жағдайын сипаттайтын термин ретінде алғашқылардың бірі болып қолданған. Ол барлығының барлығына қарсы соғысы немесе адамға «қандай да бір саяси бірлестік болмаған, ... тек хайуандық сезімділік» тән адамдардың табиғи жағдайы туралы тезисті жоққа шығарады [7, с.32].

Қоғамдық келісім теориясымен байланысты басқа да философиялық және саяси ілімдердің ішінде Жан-Жак Руссо мен Иммануил Канттың азаматтық қоғам тұжырымдамалары ерекше орын алады. Ж-Ж.Руссоның пікірінше, азаматтық қоғам адамдардың өзара келісім жасауы негізінде табиғи жағдайдан азаматтық бірлестіктер жағдайына өтуі арқылы қалыптасады. Ол осы үдерістің екі жағына көңіл бөледі: экономикалық және саяси. Бірінші жағдайда жерді қоршап алу және оған иелік етудің нәтижесінде жеке меншік пайда болады. Жеке меншіктің пайда болуының басты салдары – теңсіздіктің орын алуы. Экономика саласында пайда болған теңсіздік кейін саяси жолмен бекітіледі, саяси теңсіздік пен тәуелділік орын алады. Тәуелділіктің орын алуы, яғни табиғи еркіндіктің жойылуы, Ж-Ж.Руссоның ойынша адамдарды қоғамдық келісім жасауға мәжбүр етті.

Неміс классикалық философиясының бастауында тұрған И.Кант азаматтық қоғамның табиғатын өзінің тарих философиясы шеңберінде қарастырады. Ол адамзат баласының табиғат шешімін табуға мәжбүрлейтін ең маңызды мәселесі – «бәріне бірдей құқықтық азаматтық қоғамға жету» деп ерекше атап өткен [8, с.12].

XVIII-XIX ғасырларда Еуропа буржуазиялық революциялардың орын алуы азаматтық қоғам идеясының өзектілігін арттырды. Осы кезеңде «азаматтық қоғам» категориясы мемлекет, отбасы, ұлт, діни қауымдастық секілді ұғымдармен қатар терең зерттелінді. Мысалы, Г.В.Ф. Гегель өзінің «Құқық философиясы» еңбегінде азаматтық қоғамды адамдардың қажеттіліктер жүйесі және еңбек бөлінісі, әділеттілік, сыртқы тәртіп (полиция және корпорация) арқылы байланысы немесе қарым-қатынасы ретінде анықтайды. Гегель азаматтық қоғамды қазіргі заманның белгісі және дүниежүзілік тарихтың ерекше кезеңі деп түсінеді. Бір жағынан, азаматтық қоғам – идеалды мемлекеттің дамуындағы бір сәт, екінші жағынан, азаматтық қоғам мемлекеттен кейін пайда болады, ол «азаматтық қоғам құрылған, алайда тек қазіргі заманда», - деп атап өтеді [9, с.288]. Бұл жерде қазіргі заман деген түсінік философ үшін сол кездегі нақты тарихи кезең екеніне назар аудару керек. Сонымен қатар, ол азаматтық қоғамның құрылымын және оның мемлекетпен арақатынасын да талдайды. Мемлекет пен азаматтық қоғам тұтас бір құбылыстың екі жағы секілді бір бірімен тығыз байланысты. Гегельдің пайымдауынша, мемлекет – еркіндік идеясы, нақты және жоғарғы құқық, құқықтық құрылым,

сондай-ақ, біртұтас организм, саяси мемлекет және қоғам мен абсолюттің рухтың тарихи дамуының соңғы кезеңі. Ал толық мәнді азаматтық қоғам ретінде әрекет ететін қоғамның негізін құрайтын қағидалардың қатарына Гегель жеке бас бостандығын, жеке меншікті, жариялықты, баршаның хабардар болуын, еркін түрде қалыптасатын қоғамдық пікірді, әділетті және қатаң ұстанатын заңдарды жатқызады. Сондықтан болар, азаматтық қоғам мәселесімен айналыстын танымал зерттеушілер Джин Л.Козн және Эндрю Арото өздерінің «Азаматтық қоғам және саяси теория» атты еңбектерінде Г.В.Ф. Гегельдің азаматтық қоғам туралы ілімін ерекше бағалай отырып, мынандай пікір білдіреді: «Гегельдің азаматтық қоғам туралы тұжырымдамасы бірінші заманауи тұжырымдама болмауы мүмкін, бірақ біздің түсінуіміз бойынша, азаматтық қоғам туралы қазіргі заманғы бірінші теорияның авторы Гегель болған» [10; с.140].

Француз мемлекет қайраткері, әлеуметтанушы және тарихшы Алекс де Токвильдің (1805-1859) американдық демократияны зерттеуі нәтижесінде Еуропада азаматтық қоғамды әлеуметтік организмнің мемлекеттен тыс ерекше саласы ретінде қарастыру идеясы тарай бастады. Екі томдық «Америкадағы демократия» саяси-тарихи трактаттың авторы өз еңбегінде америкалық демократияны сол кезге дейінгі қоғамдық келісім мен азаматтық қоғам туралы теориялардың қағидалары мен ұстанымдары нақты жүзеге асқан қоғам ретінде қарастырады. Осы еңбегінде ол мемлекеттік институттар шешім таба алмаған мәселелерді шешуге қабілетті азаматтық ассоциацияларды азаматтық қоғамның негізін бөлігі ретінде қабылдауды ұсынады. А.Токвильдің ойынша, «қоғамдық өмірдің еркін саласы» мемлекеттік билік аясынан тыс бірлестіктермен – ассоциациялармен толыққан сайын, мемлекет өзі атқарған бірқатар функциялардан алшақтайды, ал қоғам керісінше біріге түседі [11, с.381]. А.Токвиль тек азаматтық қоғам ғана емес, демократия теория саласында да өзіндік пікір қалыптастырған ойшыл болып табылады. Оның демократияның өміршеңдігі азаматтардың еркін ассоциациялардағы бір қалыпқа келген өмірлеріне негізделеді деген пікірі қазіргі заманғы демократия теориясының басты ұстанымына айналды.

Азаматтық қоғам мәселесі тарихындағы ерекше тұжырымдаманың бірі К.Маркстың есімімен байланысты. Маркс өз еңбектерінде «азаматтық қоғам» терминін үш мағынада: 1) кезкелген тарихи дамуыдың негізін, оның «табиғи базисін» айқындау үшін, 2) орта ғасырлардың сословиелік қоғамы ретінде, 3) саяси мемлекетке қарсы тұратын буржуазиялық қоғамның формасы ретінде қолданады. Маркс азаматтық қоғам терминінің әртүрлі мағынасы бар екенін жақсы түсінген, сондықтан: «Азаматтық қоғам өндірістік күштердің белгілі бір даму сатысы шеңберінде индивидтердің барлық материалдық қарым-қатынасын қамтиды. Ол осы сатыдағы барлық сауда және өнеркәсіп өмірін қамтиды, өйткені мемлекет пен ұлттың шегінен асады, бірақ, екінші жағынан, ұлттық түрінде сыртқы болуы және мемлекет түрінде іште қалыптасуы керек» [12, с.71]. Бұл жерде азаматтық қоғам ұғымы сөздің бірінші мағынасында, яғни мемлекеттің және жалпы халықтың ауқымырақ негізі ретінде қолданылады. Алайда «азаматтық қоғам» сөзі XVIII ғасырда меншік қатынастары антикалық және орта ғасырлық қауымдастықтан әлдеқашан азат болған кезде пайда болды. Тап мұндай азаматтық қоғам тек буржуазиямен бірге дамиды, бірақ сол атаумен әрдайым тікелей өндіріс пен қарым-қатынастан дамиды, барлық уақытта мемлекет пен басқа да идеалистік қондырғының базисін құрайтын қоғамдық ұйымды анықтаған», - деп ойын жалғастырады [12, с.71].

Сонымен, азаматтық қоғам туралы ілімдер тарихынан оның көп қырлы, көп өлшемді құбылыс екенін көруге болады. Сондықтан, азаматтық қоғам туралы ілімдерді қайнар көздерінен, бастауларынан бастап қарастыру бүгінгі күннің мәселелерін түсінуге, шешімін табуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Артемьев А.И. «Гражданское общество» и основные подходы к его определению // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Социологические и политические науки», 2017. – №1(57). – С.12-18.
- 2 Аристотель. Политика. Соч. в 4 т. – М.: Мысль, 1983. – Т.4. – 830 с.
- 3 Цицерон. Диалоги. – М., 1966. – 223 с.
- 4 Макиавелли Н. Государь. – М.: ЭКСМО, 2014. – 672 с.
- 5 Гоббс Т. Левиафан. – М.: Мысль, 2001. – 478 с.
- 6 Локк Дж. Два трактата о правлении // Сочинения. – М., 1988. – Т. 3. – 668 с.
- 7 Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества. – М., 2000. – 391 с.
- 8 Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане // И. Кант. Сочинения: в 6 т. – М.: Мысль, 1966. – Т.6. – 743 с.
- 9 Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М., 1990. – 524 с.

10 Джин Л.Козн, Эндрю Арто. Гражданское общество и политическая теория. – М.: «Весь мир», 2003. – 358 с.

11 Токвиль А. Демократия в Америке. – М., 1992. – 554 с.

12 Маркс К., Фейербах. Противоположность материалистического и идеалистического понимания истории // Избранные произведения. – М., 1980. – Т 1. – 642 с.

МРНТИ 13.17.65

Баяндинова С.М.¹, Шидерина Г.Н.¹, Абдуллаева А.¹

¹КазНУ им. аль-Фараби, e-mail: shiderina1@mail.ru
Алматы, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ТУРИЗМА ВДОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ КАЗАХСТАНСКОГО УЧАСТКА

Аннотация

Сегодня Шёлковый путь представляет собой глобальный и перспективный проект человеческой цивилизации, находящийся на этапе своего возрождения, но уже в новом облики. Великий Шёлковый путь представляет собой отрезок в тысячи километров, соединяя Восток и Запад. В статье систематизированы исследования городов Великого Шёлкового пути на территории Казахстана.

Нами было исследовано 7 исторических городов Великого Шёлкового пути на территории Казахской части. Данное исследование носит междисциплинарный характер, несмотря на то, что уклон сделан в сторону изучения Великого Шёлкового пути, как туристского объекта. В процессе исследования мы широко использовали различные методы сбора и обработки информации, главным из которых является метод анализа литературных источников, а также количественный, статистический и картографический методы исследования. В результате исследования была составлена карта, построена схема направления городов Великого Шёлкового пути территории Казахстана. А также, в статье представлен анализ исследования городов Великого Шёлкового пути только на территории Казахстана в виде таблицы.

Ключевые слова: Великий Шёлковый путь, древние города Казахстана, исследования Великого шелкового пути.

С.М. Баяндинова¹, Г.Н. Шидерина¹, А.Абдуллаева¹

¹ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
e-mail: shiderina1@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ УЧАСКЕНІҢ ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ БОЙЫНДАҒЫ ТУРИЗМ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бүгінде Ұлы Жібек Жолы – адамзат өркениетінің жаһандық және перспективалық жобасы болып табылады. Ұлы Жібек Жолы – Шығыс пен Батысты байланыстыратын мыңдаған шақырымды қамтыған жол торабы. Мақалада Қазақстан аумағындағы Ұлы Жібек жолының қалалары қарастырылып талданды.

Біз Қазақстан аумағында Ұлы Жібек жолының 7 тарихи қаласын зерттедік. Бұл зерттеулер Ұлы Жібек Жолын туристік алаң ретінде зерттеуге бағытталғанына қарамастан, пәнаралық сипатқа ие. Зерттеу барысында ақпарат жинау мен өңдеудің әр түрлі әдістерін кеңінен қолдана бастадық, олардың бастысы әдебиет көздерін талдау әдісі, сонымен қатар сандық, статистикалық және картографиялық зерттеу әдістері. Зерттеу нәтижесінде карта құрастырылып, Қазақстан аумағында Ұлы Жібек жолы қалаларының диаграммасы салынды. Мақалада Ұлы Жібек Жолының Қазақстан аумағындағы қалалары зерттелді.

Түйін сөздер: Ұлы Жібек Жолы, ежелгі қалалар, Ұлы Жібек Жолының зерттелуі.

Bayandinova S.M.¹, Shiderina G.N.¹, Abdullaeva A.¹

¹*al-Farabi Kazakh National University
e-mail: shiderina1@mail.ru*

RESEARCH OF TOURISM INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT ALONG THE GREAT SILK ROAD OF KAZAKHSTAN SECTION

Abstract

The article examines and analyzes the cities of the Great Silk Road on the territory of Kazakhstan. Today, the Silk Road is a global and promising project of human civilization that is at the stage of its revival, but in a new guise.

We studied 7 historical cities of the Great Silk Road on the territory of Kazakhstan. This research is of an interdisciplinary nature, despite the fact that the bias is made towards the study of the Great Silk Road as a tourist site. During the research, we widely used various methods of collecting and processing information, the main one of which is the method of analyzing literature sources, as well as quantitative, statistical and cartographic methods of research. As a result of the study, a map was compiled, and a diagram of the cities of the Great Silk Road on the territory of Kazakhstan was constructed. Thus, the article presents an analysis of the study of the cities of the Great Silk Road only on the territory of Kazakhstan, while the Great Silk Road is a stretch of thousands of kilometers, connecting the East and the West.

Keywords: Great Silk Road, ancient cities of Kazakhstan, the study of the Great Silk Road.

Сейчас Шёлковый путь является одним из ключевых и перспективных проектов ЮНВТО, которая направляет и координирует развитие туризма вдоль международной транспортной магистрали, а также способствует продвижению и рекламе данного туристского бренда [1]. Кроме того, регионы и страны, расположенные вдоль Шёлкового пути, реализуют собственные проекты как по созданию и развитию инфраструктуры, так и по продвижению туристского бренда уникального феномена.

Целью нашего исследования является изучение развития туристской инфраструктуры, уровня развития туризма в целом, на казахстанском отрезке Великого Шёлкового пути. Ни для кого не секрет, что по территории Казахстана проходило несколько ветвей некогда величайшего торгового сообщения между Востоком и Западом. В динамике развития и активного функционирования главных казахстанских участков Шёлкового пути с VI в. выделяются два основных направления: сырдарьинское и тянь-шаньское.

Для достижения целей исследования мы использовали различные методы сбора и обработки информации. Одним из главных примененных методов в ходе широкомасштабной работы по поиску и систематизации различных источников информации был анализ и синтез источников информации. Особо хотелось бы отметить, что наше внимание уделялось исследованию городов, расположенных на казахстанской части Великого Шелкового пути, ученым, внесшим вклад в изучение этих городов. Полученные результаты позволяют определить значимость городов Казахстана не только для Казахстана, но и для мирового сообщества. Прежде всего, хотелось бы обратить внимание на крупные города государств вдоль Великого Шелкового пути, соединявшие узел девяти путей на карте мира. На развитие Великого Шелкового пути городов, указанных в таблице 1 ниже, не повлияло только торговля. С тех пор географическое положение, климатические условия, политико-экономическое положение этих городов оказало огромное влияние на то, что именно эти города прошли по самым важным торговым путем. На Шелковом пути распространена информация не только о самих товарах, но и о их производстве, то есть технологии. В частности, методы изготовления шелка, цветного стекла, бумаги, печати и оружия. Кроме того, в сфере архитектуры и градостроительства большое влияние оказали международные связи. Достаточно одного примера в Центральной Азии: великолепные структуры Тимура в Самарканде, Дворец Белого дворца в Шахрисабсе, могила Тимурида Гур-Амира, мечеть Ходжа Ахмада Яссауи в Ясаве (Туркестан).

Таблица-1. Основные города Великого шелкового пути (составлено авторами)

Казахстан	Китай	Узбекистан	Кыргызстан	Азербайджан	Грузия	Таджикистан
Түркестан	Чанъань	Ташкент	Ош	Шемаха	Сванетия	Пенджикент
Испиджаб	Ганьсу	Самарканд	Жалал-Абад	Дербент	Фазис	Ура-Тюбе
Тараз	Шэньси	Бұқара	Джуль	Баку	Тбилиси	Худжанд
Отырар	Ланьчжоу	Хива	Суяб	Ардебиль		
Құлан	Дунхуан	Термез	Новокент	Тебриз		
Сауран	Синьцзян	Ургенч	Баласагун	Марага		
Саудақент			Узген	Гянджа		
			Таш-Рабат	Нахичевань		
			Борскоон	Шемаха		

Великий Шелковый путь проходит с запада на восток по нескольким ветвям. Значительная его часть прошла через Казахстан. Благодаря этому исследованию мы решили доложить только о ветвях Великого Шелкового пути, проходящих через Сырдарью и Тянь-Шань. Известный ученый-археолог Казахстана Карл Байпаков определяет ветки Великого Шелкового пути по Казахстану и сырьевому региону по следующим направлениям [2]. Одна ветка Великого Шелкового пути, проходящая через юг Казахстана, приехала до города Испиджаб (Сайрам). Далее одна его ветвь уходит по верхнему течению Сырдарьи, а вторая-по среднему и нижнему течением Сырдарьи. Дорога, уходящая по среднему и нижнему течению Сырдарьи, ведет от Испиджаба до долины Аральского моря, следуя Арсубаникету на берегу Арысь, Отрар – Фарабу и далее по берегу реки Сырдарья. Это одна из веток Великого Шелкового пути, проходящая по сыру [3].

Транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай» проходит по территории 5 областей Казахстана. Это Актюбинская, Кызылординская, Южно-Казахстанская, Жамбылская и Алматинская области. А вот определить территорию дорожного полотна с прилегающей к ней инфраструктурой по ширине коридора вызывает затруднение. В литературе мы не смогли найти ответ на вопрос о том, как локализовать территорию пути сообщения, в связи с чем мы условно откладывали отрезки по обе стороны от транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» с тем, чтобы выделить и определить территорию дорожного полотна с прилегающей к ней инфраструктурой. В результате было выявлено, что буферная зона с охватом всей придорожной инфраструктуры, формируется отрезками по 10 км от каждой стороны транспортного коридора. Таким образом, нам удалось локализовать территорию транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай», ширина которого максимально составляет 20 км, а длина коридора, проходящего по территории Казахстана, 2787 км [4]. Единицей развития инфраструктуры туризма вдоль пути будет зона придорожной инфраструктуры, границы которой вдоль коридора будут совпадать с границами административных областей Республики Казахстан, а границами поперечного сечения будет 10 километровая зона по каждую сторону от транспортного коридора. Отсюда, мы выделили 5 зон придорожной инфраструктуры вдоль транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай»: зона придорожной инфраструктуры Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областей.

Для более детального изучения туристской инфраструктуры возникает необходимость уточнения её определения, структуры и выявления основных проблем, сдерживающих её развитие. Понятие туристской инфраструктуры не является новым, но следует отметить, что в научной литературе нет единого толкования этого термина. Неоднозначность и размытость содержательного смысла понятия «инфраструктура туризма» объясняются необоснованностью четких признаков отнесения к ней отдельных видов хозяйственной деятельности, а также неопределенностью круга объектов туристской инфраструктуры.

Инфраструктура туризма – это многофункциональный комплекс, состоящий из систем управления, производственной и социальной инфраструктуры, предприятий и организаций, участвующих в обеспечении туристской деятельности и предприятий туриндустрии: гостиничная инфраструктура, инфраструктура туроперейтинга, специализированная транспортная инфраструктура, учебная инфраструктура, информационная инфраструктура, научная инфраструктура, предприятия по производству товаров туристского спроса, специализированная туристская торговая инфраструктура [5].

Состав туристской инфраструктуры носит комплексный характер и состоит из 4 основных элементов: база ночлега, база питания, коммуникационная база и сопутствующая база. Поэтому комплексная оценка развития туристской инфраструктуры должна базироваться на всестороннем, последовательном анализе входящих в нее элементов.

Наиболее полной и объективной будет та методика оценки туристской инфраструктуры, которая опирается на существующий инструментарий и учитывает показатели официальной статистики. Кроме того, эту методику можно дополнить анализом качественных показателей развития туристской инфраструктуры, полученных с помощью экспертных оценок и на основе результатов опроса, проведенного как среди туристов, так и предприятий туротрасли.

В основе методики лежит определение индекса туристской инфраструктуры зоны транспортного коридора, количественно характеризующего уровень его развития и представляющего собой среднее арифметическое индексов четырех входящих в него блоков. Эти блоки отражают состояние структурных элементов туристской инфраструктуры зоны транспортного пути.

На первом этапе расчета индекса туристской инфраструктуры различные показатели представляются в виде нормализованных данных при помощи соотношения фактических значений с наилучшими в выборке. На втором этапе индексы отдельных блоков рассчитываются как среднее арифметическое величин нормализованных показателей. На третьем, заключительном, этапе проводится расчет интегрального индекса туристской инфраструктуры.

Апробация методики на материалах трансконтинентального проекта «Западная Европа – Западный Китай», а также на материалах административных областей Республики Казахстан, позволила выделить группы территорий по уровню развития в них туристской инфраструктуры.

Границы интервалов групп формировались в зависимости от среднего значения индекса туристской инфраструктуры зон транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» [6].

Опираясь на последние достижения в знаниях о туристском продукте, мы выяснили, что его главной составляющей является тур, который составляет примерно 50% затрат туриста и является первичной (обязательной) единицей туристского продукта, реализуемая клиенту как единое целое и представляющая собой продукт труда туроператора на определенный маршрут и в конкретные сроки. В целом тур состоит из: 1) туристского пакета и 2) комплекса услуг на маршруте. Туристский пакет предлагается туроператором и включает в себя обязательные (обычно необходимые и достаточные) услуги на маршруте [7].

Мы постарались посчитать стоимость туристского пакета на 1 день для одного человека для каждой оцениваемой зоны и включили в стоимостную оценку следующие показатели: транспортировка туриста к месту отдыха и обратно в пределах оцениваемой зоны между крупными городами (поездом), размещение в гостинице (3-4 звезды), питание (обед и ужин). Такие потребительские стоимости как трансфер и обязательная экскурсионная и культурная программа мы решили не включать в наш туристский пакет, так как иногда туристы пренебрегают данными услугами.

Результаты исследований позволили распределить выделенные зоны придорожной инфраструктуры транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» по уровню развития в них инфраструктуры туризма в 2015 году. Высокий уровень развития инфраструктуры туризма зафиксирован в придорожной зоне Алматинской области, занимающей лидирующее положение по большинству составляющих индекса. В данном случае индекс составил 372,9. В уровень с рангом выше среднего не вошла ни одна из придорожных зон транспортного коридора. Такой разрыв в индексах между зонами объясняется отставанием в развитии инфраструктуры в целом, и не только туристкой, большинства областей и регионов Казахстана. Отметим также, что Алматинская область с городом Алматы являются главным туристским центром страны, намного опережая остальные территории Казахстана.

Средний уровень развития туристской инфраструктуры выявлен в придорожных зонах Жамбылской и Южно-Казахстанской областях, где значение индекса туристской инфраструктуры составляет соответственно 186,7 и 214,5.

Уровень туристской инфраструктуры ниже среднего отмечается в Кызылординской и Актюбинской областях, что обусловлено низкими показателями по многим составляющим индекса.

Нельзя не отметить тот факт, что транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай» проходит через крупные города Казахстана, в которых уровень развития инфраструктуры намного выше остальных территорий вдоль пути. Из комплексной карты на рисунке 6 видно, что туристская

инфраструктура городов в большинстве своём занимает больше половины туристской инфраструктуры каждой из придорожных зон.

Минимальное значение составляет инфраструктура города Туркестан с 17%, в то время как вместе с областным центром, городом Шымкент, который также расположен в Южно-Казахстанской области вдоль транспортного коридора, инфраструктура данных городов составляет 84% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны Южно-Казахстанской области. Городская туристская инфраструктура города Кызылорды составляет всего лишь 47% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны Кызылординской области. Туристская инфраструктура города Алматы составляет 82% всей туристской инфраструктуры придорожной зоны транспортного коридора Алматинской области. Таким образом, ещё раз подчеркнем преобладающую роль и значение городской инфраструктуры вдоль международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай». Согласно международному проекту «Западная Европа – Западный Китай», данные города являются международными и региональными транспортно-логистическими центрами [8].

Исследовав туристскую инфраструктуру и распределив выделенные придорожные зоны транспортного коридора по уровню развития туризма, могут возникнуть сомнения относительно того, правильно ли проведена оценка. Речь идёт о том, что каждая из выделенных зон имеет разную длину сообщения в пределах областей. Поэтому может показаться, что протяженность зоны придорожной инфраструктуры имеет существенное значение.

В данном случае, можно привести ещё один аргумент в защиту проведенных исследований и показать количество объектов туристской инфраструктуры на 100 км в пределах каждой зоны.

В результате исследований мы отметили, что протяженность придорожной зоны туристской инфраструктуры транспортного коридора Актюбинской области составляет 590 км, Кызылординской области 817 км, Южно-Казахстанской области 454 км, Жамбылской области 495 км, Алматинской области 431 км. Минимальную протяженность имеет придорожная зона Алматинской области, которая в свою очередь имеет самый высокий индекс развития туристской инфраструктуры. В то время как, протяженность придорожной зоны Кызылординской области составляет максимум и равна 817 км, которая имеет самый низкий индекс развития 133,4.

В результате исследования мы определили, что вся туристская инфраструктура транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» состоит из 6181 объекта. Среднее значение количества объектов туристской инфраструктуры на 100 км вдоль всего коридора (2787 км) составляет 222 объекта. Количество единиц туристской инфраструктуры на 100 км в пределах каждой из придорожных зон транспортного коридора распределяется следующим образом: зона Актюбинской области – 92 объекта, зона Кызылординской области – 81 объект, зона Южно-Казахстанской области – 275 объектов, зона Жамбылской области – 185 объектов, зона Алматинской области – 652 объекта. Таким образом, данные показатели равномерно распределились в соответствии с проведенной нами комплексной оценкой развития туристской инфраструктуры и подтверждают её истинность.

Стоимость туристского пакета на 1 день для одного человека в пределах каждой из оцениваемых зон варьируется от 17784 тенге (47\$ или 43€) в зоне Южно-Казахстанской области (с остановкой в городе Шымкент) до 25146 (66\$ или 61€) в зоне Алматинской области (с остановкой в городе Алматы). Лидерство в стоимости туристского пакета зоны Алматинской области объясняется более высоким уровнем жизни и потребительских стоимостей данного региона, в частности города Алматы.

Переходя к обсуждению и анализу полученных результатов, мы должны выяснить и остановиться на преимуществах и недостатках развития транспортного сообщения межнационального значения вдоль некогда существовавшего Великого Шёлкового пути, связывающего запад с востоком, на примере транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» с точки зрения развития туризма в пределах Республики Казахстан.

Проблемы, сдерживающие развитие в регионах инфраструктуры туризма, можно классифицировать следующим образом: инфраструктурные проблемы, связанные прежде всего с состоянием материально-технической базы, и административно-правовые проблемы.

К инфраструктурным проблемам следует отнести:

- недостаточное развитие объектов производственной инфраструктуры;
- моральный и физический износ материально-технической базы объектов инфраструктуры сферы услуг;
- старение и износ основных фондов туристской инфраструктуры;

- неравномерность в развитии туристской инфраструктуры районов и крупных городов области;
- недостаточность необходимой сервисной инфраструктуры на рекреационных территориях;
- слабую информационную оснащенность территорий (отсутствие на многих территориях громкоговорящей связи, информационных стендов и указателей, в том числе и на иностранных языках) и др.

Огромное значение в данном случае имеют различные международные и национальные проекты, способствующие стремительному развитию туристской инфраструктуры вдоль пути сообщения. Таковым является трансконтинентальный транспортный коридор «Западная Европа – Западный Китай», который был взят нами для комплексной оценки развития туристской инфраструктуры. В рамках данного проекта предпринимаются значительные шаги по совершенствованию материально-технической базы. Кроме того, государство предпринимает значительные меры для развития системы административно-правового регулирования.

Республику Казахстан в 2014 году в местах размещения посетило 3 808 894 человек, в том числе: Актюбинскую область – 85017 человек, Кызылординскую область – 41487 человек, Южно-Казахстанскую область – 133306 человек, Жамбылскую область – 97376 человек, Алматинскую область вместе с городом Алматы – 957961 человек [9]. В данном случае, отметим тотальное превосходство Алматинской области вместе с городом Алматы в посетителях. Здесь тоже есть о чём подумать. Единый транспортный коридор позволит увеличить количество туристов в Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской областях, которые предпочитают в основном путешествовать в Алматинскую область. Развитие туристской инфраструктуры вдоль транспортного коридора позволит разработать интересный и привлекательный маршрут.

Государственные власти принимают значительные меры по упрощению визовых формальностей. Для туристов из стран СНГ действует безвизовый режим для въезда и путешествия по территории Казахстана, кроме Туркменистана, гражданам которого необходимо сделать визу после 30-дневного пребывания. Помимо этого, в соответствии с постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 июня 2015 граждане таких стран дальнего зарубежья, как Австралийский Союз, Малайзия, Объединенные Арабские Эмираты, Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, Федеративная Республика Германия и другие освобождаются от визовых требований на срок до 15 календарных дней с момента пересечения государственной границы в период с 16 июля 2015 года по 31 декабря 2017 года. Безвизовый режим действует для граждан Турецкой Республики. А вот для граждан Китая виза необходима после пребывания в течение 30 дней на территории Казахстана [9]. Данные государства являются главными поставщиками иностранных туристов в Республику Казахстан.

В результате исследования было установлено, что вдоль казахстанской части международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай» насчитывается 6181 объект придорожной туристской инфраструктуры. Среднее количество объектов туристской инфраструктуры на 100 км казахстанской части транспортного коридора составляет 222 единицы.

По итогам проведения комплексной оценки максимальный индекс развития туристской инфраструктуры имеет придорожная зона Алматинской области, индекс которой составляет 372,9 из 400. В свою очередь, отметим значительное отставание и большую разницу в развитии придорожной туристской инфраструктуры вдоль транспортного коридора зон Жамбылской, Южно-Казахстанской, Кызылординской и Актюбинской областей с зоной Алматинской области.

Ещё одним примечательным трендом является преобладание доли городской туристской инфраструктуры над долей остальной части туристской инфраструктуры в пределах каждой зоны с диапазонов процентов городской доли от 47 до 84.

Методом использования современных онлайн систем бронирования была установлена стоимость туристского пакета в пределах каждой оцениваемой зоны транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай», которая колеблется от 43 до 61 евро на одного человека за один день.

Нетронутым остаётся вопрос развития туристской инфраструктуры вдоль отрезков Великого Шёлкового пути соседних государств и стран ближнего и дальнего зарубежья, в том числе вдоль всего международного транспортного коридора «Западная Европа – Западный Китай». Это позволит рассматривать Шелковый путь как один из самых больших международных туристских кластеров, имеющий беспрецедентные перспективы в будущем.

Список использованной литературы:

- 1 <http://silkroad.unwto.org/>
- 2 Байпақов К., Нұржанов А. Ұлы Жібек жолы және ортағасырлық Қазақстан. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 203 б.
- 3 Елеуов М. Шу мен Талас өңірлерінің ортағасырлық қалалары (VI-XIII ғ. басы). – Алматы: Қазақ университеті, 1998. – 210 б.
- 4 Ердаuletов С.Р. Туризм Казахстана: учебное пособие. / Коллектив авторов под ред. Ердаuletова С.Р. – Алматы: Бастау, 2015. – 520 с.
- 5 <http://stat.gov.kz>
- 6 <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vizovuj-rezhim-rk-s-drugimi-gosudarstvami>
- 7 Величкина А.В. Оценка развития туристской инфраструктуры региона // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2014. – №2. – С.239-250.
- 8 Байпақов К.М. Шёлковый путь в Казахстане: взаимодействие культур Евразии // Мир путешествий. – Ноябрь. – Алматы: ИП «Мир путешествий», 2009. – С.18-21.
- 9 Ердаuletов С.Р. География туризма: Учебник для изучения курса «Основы туризмологии»: 2-е изд., доп. и перераб. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 412 с.

ГРНТИ 10.04.19

Удербаетова Л.Д.¹, Елеусизова С.К.¹

¹КазНПУ имени Абая

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНИАЛЬНОСТИ И ОДАРЕННОСТИ

Аннотация

В данной статье проанализированы условия, при которых складываются возможности для развития и реализации человеческой личности в качестве гениальных творцов, изобретателей, новаторов и визионеров своего времени. Мастерство и профессионализм связаны с самореализацией в профессиональной деятельности, наличием высокого уровня мотивации достижения высоких результатов. Общепринято понимать виды обучения типа музыкального, спортивного или артистического как направленные на развитие способностей. Автор приходит к выводу о том, что инновациями, как продуктом изобретательности, могут пользоваться все люди, вне зависимости от своего интеллекта, в то время как для создания инновации требуются определенные внешние условия, а также личностные особенности, такие, как нестандартное восприятие окружающего мира и оригинальный подход к решению обычных задач. Гениальность, являясь и социальным феноменом, нуждается в исследовании не только в антропологическом контексте, но и в социально-культурном, поскольку на современном этапе развития общества достаточно значимой становится проблема взаимодействия и взаимовлияния как общества на гения, так и гения на общество. В статье показаны результаты анкетирования среди подростков, обучающихся в школах для одаренных детей.

Ключевые слова: гениальность, талант, одаренность, инновации, творческое мышление, способности.

L.D. Uderbayeva¹, S.K. Yeleussizova¹

¹KazNPU named after Abay

INNOVATIVE ASPECTS OF GENIUS AND GIFTEDNESS

Abstract

This article analyzes the environments in which there are opportunities for a genius, inventor, innovator and visionary individual to emerge and develop as such. The author comes to the conclusion that innovations as the product of creativity can be used by any person regardless of his or her intellect, whereas to create innovations certain external conditions are necessary as well as personal peculiarities such as non-standard perception of the environment and original approach to solutions of usual needs. Skill and professionalism

are associated with self-realization in professional activities, the presence of a high level of motivation to achieve high results. It is generally accepted to understand the types of training such as musical, sports or artistic as aimed at the development of abilities. Genius, being a social phenomenon, needs to be studied not only in an anthropological context, but also in a socio-cultural one, since at the present stage of development of society, the problem of interaction and interaction of both society with genius and genius with society becomes quite significant. The article shows the results of a survey among adolescents enrolled in schools for gifted children.

Keywords: genius, talent, giftinnovation, divergent thinking, aptitude.

Л.Д. Үдербаева¹, С.Қ. Елеусизова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

КЕМЕҢГЕРЛІК ПЕН ДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада тұлғаның данышпан шығарушы, өнертапқыш, жанартушы ретінде дамып қалыптасуы үшін қажетті жағдайлар сарапталған. Автор шығармашылықтың өнімі ретіндегі инновацияларды интеллект деңгейіне қарамастан кез келген адам пайдалана алады, ал инновацияларды ойлап шығару үшін анық сыртқы шарттар мен тұлғаның қоршаған ортаға бірегей көзқарас пен кәділгі тапсырмаларды орындауға деген өзіндік ыңғай секілді ерекшеліктері қажет деген дәлелді тұжырымға келеді. Кәсібилік пен кәсіби қызметте өзін-өзі жүзеге асырумен байланысты, жоғары нәтижелерге жету үшін мотивацияның жоғары деңгейінің болуы. Мүмкіндіктерді дамытуға бағытталған музыкалық, спорттық немесе көркемдік тәрбие түрлерін түсіну жалпы қабылданған. Данышпандық әлеуметтік құбылыс ретінде тек антропологиялық контексте ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-мәдени салада да зерттелуі керек, өйткені қоғам дамуының қазіргі кезеңінде қоғамның кемеңгерлікке және кемеңгерлік өзара әрекеттесу және өзара әрекеттесу мәселесі өте маңызды болады. Мақалада дарынды балаларға арналған мектепке қабылданған жасөспірімдер арасында сауалнама нәтижелері көрсетілген.

Түйін сөздер: кемеңгерлік, данышпандық, дарын, жаңалық еңгізу, шығармашылық ойлау, қабілеттер.

Инновационные методы как самые востребованные в современном обществе, могут реализовываться как в традиционной форме, так и в форме дистанционной технологии обучения с применением электронных мультимедийных пособий; проблемно-ориентированного междисциплинарного подхода к изучению дисциплин; проектно-организационных технологий обучения работе в команде над комплексным решением практических задач.

Кто он - инновационно-мыслящий человек? Тот, кто мыслит по-новому, креативно или же человек должен быть одаренным и талантливым, чтобы мыслить инновационно [1]. Были ли гении прошлого креативными и инновационно-мыслящими людьми для своей эпохи?

Гениальность это высшее проявление творческих способностей, когда саморазвитие личности становится развитием человеческого рода. Гениальность имеет этнокультурные проявления, однако произведения гения всегда выходят на мировой уровень. Поэтому в гениальности происходит парадоксальное объединение локального и универсального, развертывание локального в универсальное. При этом локальное не теряет своих признаков; гениальность является решением противоречия между локальным и универсальным в персональном. В своей деятельности гений стремится выйти за пределы культуротворчества как объективации в создании нового бытия. Это отличает гениального человека от талантливого, который полностью реализует себя в объективирующем творчестве. Деятельность гения тяготеет к мифотворчеству; он производит такие артефакты культуры, которые вызывают катарсические переживания и потому имеют существенное влияние на смысложизненные ценности. Гениальное относится к феноменам предельного бытия человека. При этом оно отличается от таких феноменов предельного бытия, как святость и героизм, в которых отношение к стихии жизни не опосредованно наличием артефакта» [2, с. 112].

Мы опросили алматинских школьников, что они думают о гениальности и не только...

В анкетировании участвовало 150 учеников школ для одаренных детей в возрасте 14, 15 и 16 лет. Мы решили справедливым, что ответы именно таких детей станут показательным фактором для определения категорий гениальности. Анкета составлена и адаптирована для возраста опрашиваемых.

1. На Ваш взгляд – гениальность это:

А) высокие интеллектуальные способности – 44%.

Б) реализация врожденного высокого уровня творческого потенциала личности – 40%.

В) новаторство – 9%.

Г) обязательное условие успеха – 1%.

Д) Ваш вариант ответа – неординарность мышления – 5.5%, гениальность – это обман – 0,5%.

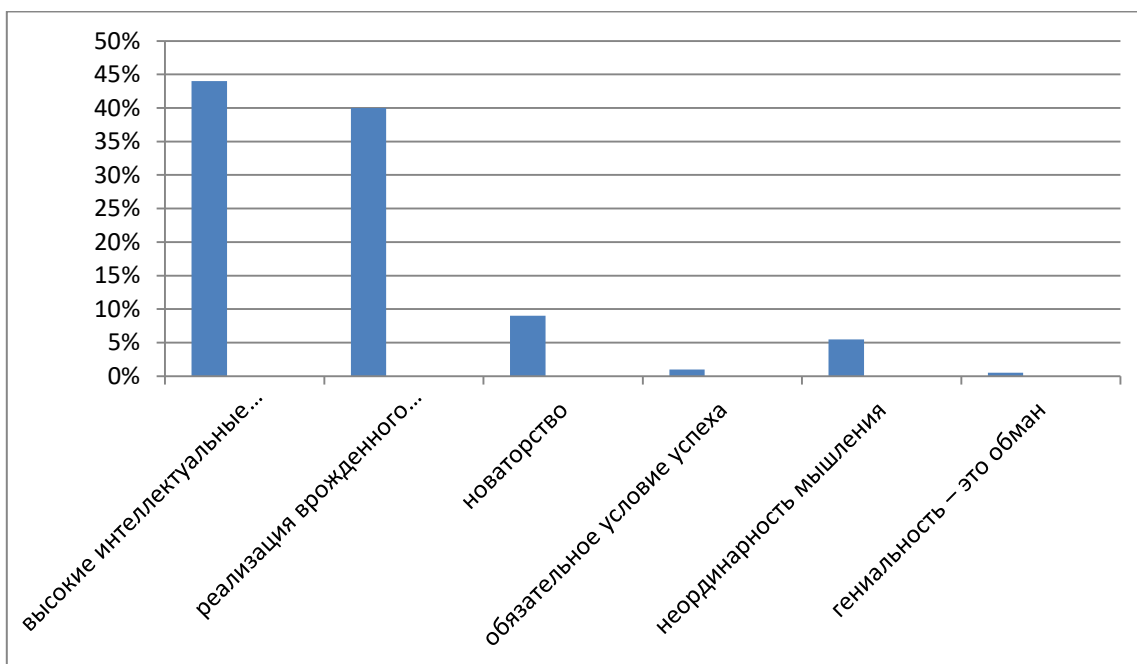

Рисунок-1.

По результатам ответов на первый вопрос можно сделать следующие выводы: по мнению опрошенных, высокие интеллектуальные способности и реализация врожденного высокого уровня творческого потенциала личности являются главными критериями гениального человека, (44% и 40% соответственно), что на наш взгляд, является оправданным и безусловным. Следует отметить, что новаторство (9%) и обязательное условие успеха (1%), на их взгляд, не считаются первостепенными показателями гениальности личности. По всей видимости, данные факторы не являются первостепенными критериями в силу своей субъективности и неопределенности. Кроме того, мы считаем, что такая позиция характерна для детей, воспитанных в несовременных семьях, где которых являются постоянство, стабильность и устойчивость различных конструктов межличностных отношений. Приятно отметить, что у учащихся имеется свое оригинальное видение данной проблемы, а именно то, что, по их мнению, неординарность мышления является немаловажным фактором при определении гениальности (5,5%). Тот факт, что для 0,5% респондентов гениальность – это обман, на наш взгляд, объясняется тем, что в настоящее время в СМИ идет усиленный наплыв информации о гениальности, неординарных личностях и гениях, часто ненаучной и рассчитанной на дешевый успех с претензией на сенсационность. Поэтому у людей, в том числе подростков, складывается впечатление, что гениальность – это растражированный коммерческий продукт, используемый для определенных целей. Чтобы полнее раскрыть проблему, необходимо дать разъяснение категорий интеллект и гениальность, показать их взаимосвязь и взаимозависимость. Интеллект – умение эффективно использовать свои способности материального плана: реактивность, логика, последовательность, сосредоточенность и подобное. Гениальность – это социальное явление наивысшая степень проявления творческих сил человека, которая связана с созданием качественно новых, уникальных творений, открытием ранее неизведанных путей творчества. Огромный объём

знаний, гибкость ума, потрясающая сообразительность – все это только характеристики человеческого интеллекта, сопутствующие гениальности. А непосредственно сама гениальность всегда рассматривалась как результат человеческого бытия во благо всех.

В связи с этим логически в анкетировании следует следующий вопрос:

2. Чем отличаются, на Ваш взгляд гениальные люди:

А) наивысшим уровнем интеллекта – 41%.

Б) работоспособностью – 26%.

В) помешательством – 20%.

Г) Ваш вариант ответа: нестандартностью мышления – 6%, чувством юмора – 3%, находчивостью – 3%, талантом во всем – 1%.

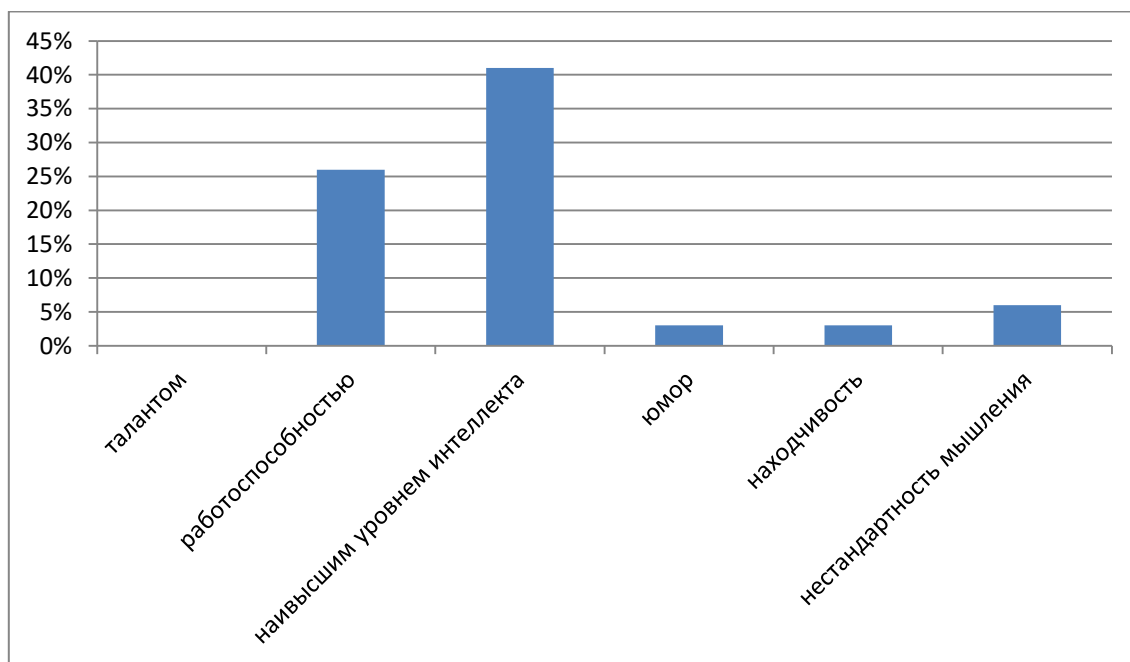

Рисунок-2.

Анализируя ответы, мы видим, что большинство ребят (41% респондентов) предложили, что гениальные люди отличаются наивысшим уровнем интеллекта. Для опрошенных работоспособность и помешательство, 26% и 20% соответственно, отличают гениальных людей. Скорее всего, это объясняется тем, что респонденты, по всей видимости, дали ответ самый распространенный, представленный в литературе и растиражированный в средствах массовой информации. Таким образом, мы видим безусловное влияние социальной среды, литературы, телевидения и окружения. 13 % респондентов, предложивших свои варианты ответов, считают, что гениальные люди отличаются нестандартностью мышления (6%), чувством юмора (3%), находчивостью (3%) и талантом во всем (1%). По ответам респондентов видно, что подростки, отвечавшие на вопросы, особенно те, которые выбрали вариант Г, сами отличаются нестандартным мышлением и оригинальностью, что также является одним из признаков гениальности, по всей видимости, это люди, отличающиеся чувством юмора, творческим мышлением и нестандартным воображением.

Все мы более или менее представляем себе портрет интеллектуального человека, но порой эти портреты так разнятся между собой, что начинаешь задумываться, что же такое интеллект, и какие человеческие способности он под собой подразумевает. Интеллект – это целая совокупность познавательных способностей: ощущение, восприятие, память представление, мышление, воображение. С помощью интеллекта мы находим выход из всевозможных ситуаций, анализируем и накапливаем наш жизненный опыт.

3. Чем отличаются, на Ваш взгляд одаренные:

А) талантом – 73%.

Б) необычным взглядом на жизнь – 21%.

В) творческим мышлением – 6%.

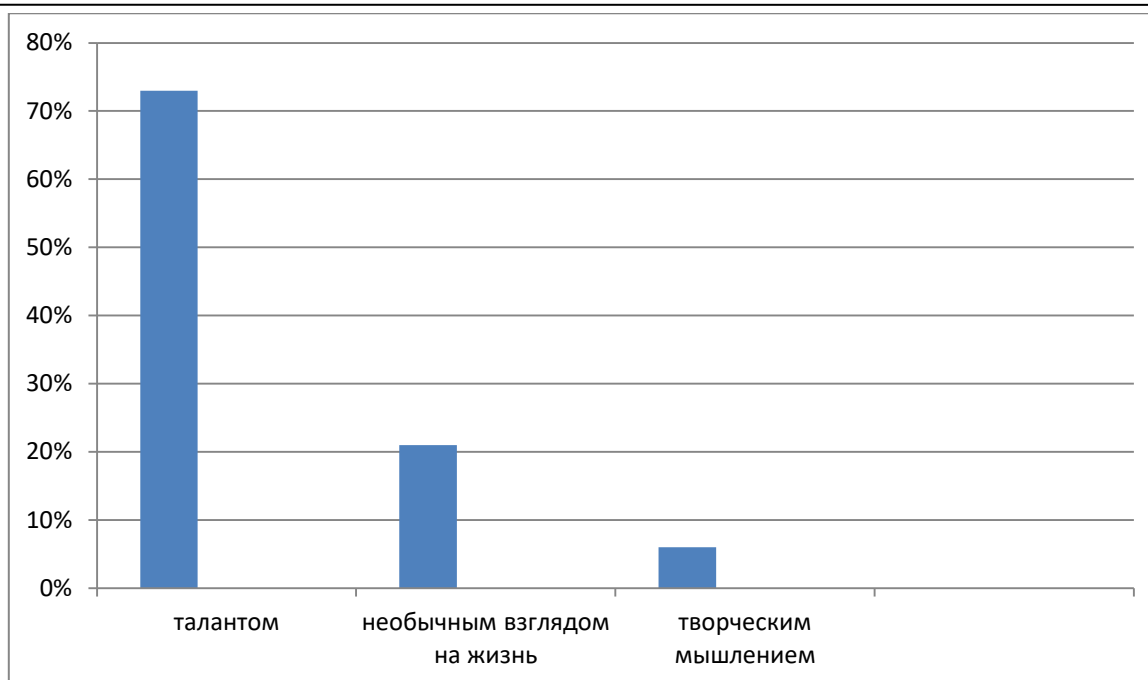

Рисунок-3.

По мнению специалистов, одаренными можно назвать детей, демонстрирующих высокий уровень достижений в одной или нескольких сферах деятельности: интеллектуальной, академических достижений, творческого мышления, художественной деятельности, спортивных успехов. Отдельно выделяют одаренность в сфере общения, лидерства и руководства. Как видно из графика, учащиеся школ считают, что талант неотъемлемая часть одаренности. Данные опроса наглядно показывают, что большинство подростков придерживаются традиционных представлений об одаренных людях (73%). На наш взгляд, особого внимания заслуживают респонденты, предложившие, что у одаренных людей необычный взгляд на жизнь (21%), и что одаренные люди обладают творческим мышлением (6%), что, безусловно, свидетельствует об оригинальном мышлении этих подростков.

Способности являются функциональной интеграцией таких свойств личности, которые более всего необходимы для совершения данного вида деятельности. Способности – это мера соответствия свойств личности требованиям конкретной деятельности. Каждая деятельность предъявляет комплекс требований к физическим и психическим возможностям человека. Различаются общие способности, присущие в той или иной мере всем людям, то есть такие свойства людей, которые необходимы для всех видов деятельности: в труде, в познании, общении и т.д. Без соответствующего уровня развития этих элементарных способностей человек не может включиться ни в один из видов человеческой деятельности. Совокупность способностей, которая обуславливает успешную деятельность человека в широких областях деятельности, называется одаренностью. Высокая способность к конкретному виду деятельности, в которой человек достигает больших творческих результатов, называется талантом. Уникальные способности, позволяющие достигать выдающихся результатов, которые являются достижениями эпохи, называются гениальностью.

Образно говоря, талант – попадание в цель, в которую никто не может попасть; гениальность — попадание в цель, которую пока еще никто не видит.

Существует определенная возрастная последовательность проявления одаренности в различных областях. Особенно рано может проявляться одаренность к музыке, затем к рисованию; общая одаренность в искусстве выступает раньше, чем в науках. В научной области раньше других формируется одаренность к математике (почти все крупные ученые, проявившие себя до 20 лет, были математиками). Общеинтеллектуальная одаренность может выступать в необычно высоком уровне умственного развития (при прочих равных условиях) и в качественном своеобразии умственной деятельности. Для одаренных детей характерны увлеченность занятиями и проявление творческих моментов в деятельности.

Одаренность ребенка, как и отдельные его способности, не бывает дана от природы в готовом виде. Врожденные задатки – только одно из условий очень сложного процесса формирования индивидуально-психологических особенностей – в значительной мере зависят от окружающей среды, характера деятельности.

О признаках одаренности нельзя судить лишь на основе результатов стандартизированных экзаменов. Одаренность детей может быть установлена и изучена только в процессе обучения и воспитания, в ходе выполнения ребенком той или иной содержательной деятельности. При этом ранние проявления одаренности еще не определяют будущих возможностей человека: чрезвычайно трудно предвидеть ход дальнейшего становления одаренности. Выявлению и развитию одаренности у детей способствуют специальные школы (например, с музыкальным, математическим уклоном), разнообразные кружки и студии, проведение олимпиад школьников, конкурсов детской художественной самодеятельности. Забота об одаренных детях предусматривает сочетание развития специальных способностей с широкой общеобразовательной подготовкой и всесторонним развитием личности» [3, с. 257, 258].

Талант понимается в данном словаре как:

высокий уровень развития способностей, проявляющийся в творческих достижениях (синоним – одаренность); социальная характеристика человека, внесшего значительный вклад в развитие культуры, промышленности, науки и т.д.

Талант рассматривается во многих психологических и философских текстах как высокая степень односторонней, данной от рождения духовной или телесной одаренности. Талант, в отличие от гения, имеет скорее «исполнительский» характер (G.Schischkoff, S.588), связанный с конкретными специальностями, чем творческий характер. Поэтому талант можно поддерживать, развивать, совершенствовать [4].

Талант является не столько научным, сколько жизненным понятием, поскольку не существует ни теории, ни методов диагностики таланта. Об уровне таланта обычно судят по продуктам деятельности человека. Однако оценка новизны, совершенства и значимости продукта с течением времени меняется. Соответственно меняется и социальная характеристика личности.

Список использованной литературы:

- 1 Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. – Спб.: Питер, 2011. – С.147.
- 2 Философский энциклопедический словарь / Под редакцией И.Шинкарука. – Киев, 2002.
- 3 Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990.
- 4 Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Креативность – одаренность, талант, гений: социально-системный анализ // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Социологические и политические науки» №3(63). – Алматы, 2018.

МРНТИ 14.35.05

Т.Т. Еспенова¹

¹Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ТІЛ МЕН ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақала қоғамдық құрылым өміріндегі тілдің рөліне арналған. Тіл және әлеуметтік құрылым өзара байланысты және кейде бірдей міндеттерді шешумен айналысады. Тіл мен адамдар бір-бірін өзара толықтыра отырып, өзара үнемі өзара іс-қимыл үстінде. Тілге деген көзқарас, адамның қоғамға қатысты өзін-өзі сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Адамдар мен халықтар тілді өзгертіп, толықтырады және де тіл керісінше қоғамды немесе тұтас бір мемлекетті өзгерте алады. Мақалада жеке тұлға мен тілді дамытудың немесе өзгертудің кейбір аспектілері қарастырылады. Тіл және адамдар тобының байланыс түрлері зерттеледі.

Анықталған әлеуметтанулық зерттеулер негізінде қоғамның тілге деген қарым-қатынасына және жеке тұлғаның халыққа немесе мемлекетке қатысты өзін-өзі сәйкестендіруіне алдын ала талдау келтірілген.

Түйін сөздер: тіл, қоғам, ұлттық рух, лингвистика, әлеуметтану, әлеуметтік құрылым, үштілділік, патриотизм.

Еспенова Т.Т.¹

¹*Казахская Национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова*

СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ И УСЛОВИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЯЗЫКА И ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация

Статья посвящена роли языка в жизни общественной структуры. Язык и социологическая структура взаимосвязаны и решают иногда одни и те же задачи. Язык и люди между собой постоянно взаимодействуют, взаимодополняя друг-друга. Отношение к языку позволяет человеку самоидентифицироваться по отношению к обществу. Люди и народы меняют и дополняют язык и наоборот язык меняет общество и целые государства. В статье рассматриваются некоторые аспекты развития или изменения личности и языка. Изучаются формы связи языка и группы людей.

На основе полученных социологических исследований приведен предварительный анализ отношения общества к языку и самоидентификации личности по отношению к народу или государству.

Ключевые слова: язык, общество, национальный дух, лингвистика, социология, социологическая структура, трехязычие, патриотизм.

T.T. Espenova¹

¹*Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov*

THE ESSENCE, CONTENT AND CONDITIONS OF INTERACTION BETWEEN LANGUAGE AND SOCIETY IN THE MODERN WORLD

Abstract

The article is devoted to the role of language in the life of social structure. Language and sociological structure are interrelated and sometimes solve the same problems. Language and people constantly interact with each other, complementing each other. Attitude to language allows a person to self-identify in relation to society. People and Nations change and complement language and Vice versa language changes society and entire States. The article discusses some aspects of the development or change of personality and language. The forms of communication between language and a group of people are studied.

On the basis of sociological research is the preliminary analysis of attitudes towards language and identity in relation to nation or state.

Keywords: language, society, national spirit, linguistics, sociology, sociological structure, trilingualism, patriotism.

*«Біз өзіміздің тілімізді, дінімізді, жеке бас ерекшелігімізбен сақтай
аламыз және біз осы рухпен біздің жастарды тәрбиелеуіміз тиіс».*

Н.Ә. Назарбаев

Кіріспе.

Бүгінгі таңда ағылшын тілінде сөйлеуді және жазуды үйрену қажеттілігін жоққа шығаруға болмайды, оның үстіне ол жаһандану тіліне айналып отыр. Қазақстан Республикасы Үкіметінің өзі қазақстандықтардың әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болуы үшін ағылшын тілін жетік меңгеруі тиіс екендігін баса назар аударып отыр. Бұл мектептерді ағылшын тілін оқыту құралы ретінде тұрақты пайдалану және оны қарым-қатынастың қолайлы тіліне айналдыру есебінен қол жеткізіледі.

Тіл бізге басқа адамдарды түсінуге мүмкіндік береді және басқа мәдениеттерге деген қызығушылық сезімін тудырады. Тіл әрқашан елдің мәдениетіне тығыз байланған. Ана тілін білмеген халық мәдени өзіндік ерекшелігі туралы айта алмайды, ал кейбір әлеуметтанушылар ондай халықтардың мәдениетін, тіпті «бүлінген мәдениет», деп те атайды. Сондықтан бүгінгі таңда, ел алдында тұрған күрделі мәселелердің бірі жаһандану заманының қажеттілігін өтеу арқылы ұлттың қажеттілігіне нұқсан келтірмеу. Ағылшын тілінің дамуына кең мүмкіндік ашып, мемлекеттік тілдің қолдану аясын тарылтпау.

Қостілділіктің әртүрлі әлеуметтік салдары бар. Шет тілін білу көбінесе ерікті түрде жүреді: ол адамның беделін көтеріп, кейбір мамандықтарға қол жеткізуге жол ашады, бірақ, өмірлік табыстың міндетті шарты болып табылмайды... Біртілділік пен қостілділік арасындағы таңдау – бұл бір мезгілде толыққанды өмір мен тұйық қауымда өмір сүру арасындағы таңдау [1].

Қазақстан Республикасы азаматтары батыс мәдениетін едәуір дәрежеде қабылдап, ұлттық мәдениеттен алшақтау үдерісін бастан кешуде. Шын мәнінде адамдардың сезімдері мен қажеттіліктерін жеткізу құралы ретіндегі ана тілінің маңыздылығы жоғары. Қазақстандықтардың шынайы рухын таныта алатын жалғыз - тіл ғана. Сонымен қатар, тіл ел ішіндегі бірлікке ықпал етеді, қатыстылық сезімін тудырады. Мәселен, жапондықтар мен қытайлықтар ана тілінде сөйлеу арқылы өз күші мен бірлігін танып, сол арқылы олар басқа әлем халықтарына қарағанда анағұрлым озық дамуда. Әрине, ағылшын тілінің арқасында мыңдаған қазақстандықтардың шетелде жұмыс тауып отырғандығын мойындау керек. Бірақ осы жұмыстардың көпшілігі үй қызметкері, даяшы, медбике, аспазшы және т.с.с. қызметтер. Алдағы уақытта қазақстандықтардың қатары отандық тауарларды экспорттайтын капиталисттермен, саудагерлермен, білікті менеджерлермен толығып жатса, нағыз бәсекелестік деп осыны айтуға болады. Міне осы кезде ел азаматтарын бәсекеге қабілетті дей тұра, ұлттың жанашыры ретінде бағасын береміз. Ұлттық рухты шетелде асқақтатып, өз тіліне деген сүйіспеншілікті осылайша білдіру қажет.

Өз тілін бағаламайтын отандастарымыз үшін алдағы уақытта ағылшын тілімен қатар ана тілін жетік меңгертуге септігін тигізетін нақты қадамдар бекітілген мемлекеттік бағдарлама әзірлеу қажет. Ағылшын тілінде өте жақсы қарым-қатынас жасай білу маңызды. Бірақ, өзін қазақстандықпын деп санайтын әрбір адам өзінің туған елін және өз тілін сүйуге міндетті. Тек қана ана тілінде сөйлеу арқылы ғана басқа халықтардан ерекшеленуге болады. Тек қана тіл халқымызды қазақстандық рухпен байланыстырушы буын болып табылады. Тек тіл арқылы ғана біз берік ұлттық өзіндік ерекшелікке жете аламыз. Бұл «рухани жаңғырудың» басты қағидаты. Ұлттық рухы биік, мықты, асқақ халықтар ғана қазіргі заманда да, тарихтың талай бастан өткізген кезеңдерінде сияқты ұлы мақсаттарға жете алатындығы баршаға мәлім. Жан дүниесінде ұлттық рух қалыптаспаған болса, ондай қоғамда зиялылар қатары қалыптаспайды.

Тіл мен адамдар арасындағы байланыс мәселесін зерделеп, қоғам мен ұлттық рухтың элементі ретіндегі тілдің әлеуметтік маңыздылығын арттыру тақырыбына бұл ғылыми жұмыста ерекше көңіл бөлуге тырыстым.

Негізгі бөлім.

Ұлттық тіл – ұлттық бірліктің қозғаушы күші. Шекарадан, адам есімінен немесе валютадан басқа, елді ерекше және бірегей ұлт ретінде көрсететін нәрсе – оның ұлттық тілі. Шынында да, ұлттық тіл – елдің ұлттық бірегейлігін білдіретін нақты индикатор. Тіл – өте сезімтал. Ол ұлт пен адам мұрасының бір бөлігі. Қоғамға терең еніп, түсіну үшін, сол қоғамның тілін түсініп, сөйлей білу керек. Ұлттық тілді меңгеру ғана адамға осы қоғамдастықтың ерекшеліктерін және мәдени аспектілерін толық түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстыра ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол - Мәңгілік Ел идеясы», деп, халыққа арнаған жолдауында осылай деген. Мәңгілік Ел болу бұл ұлттық рухты асқақтату. «Егер әрбір қазақстандық ана тілінде сөйлеуге ұмтылса, әлдеқаша Ата Заңымыздың мәртебесіне лайық орнын иеленер еді» [2], деген Елбасы сөздері, тілдің қолдану аясын кеңейту қажеттігіне көңіл аудартады.

Ұлттық тіл ұлт бірлігінің қозғаушы күші болып табылады және оны басқа ұлттардан ажырату құралы. Ол үшін әрбір азамат тілді құрметтеуі тиіс. Азаматтың ұлттық тілге деген құрметі, оны негізгі тіл ретінде қабылдап, әр деңгейде қарым-қатынастың қолайлы көзі етіп пайдалануы арқылы айқындалады. Көп тілді білген дұрыс, бірақ әр деңгейде өз тілін пайдалану керек. Тарих сахнасында ерекше көзге түскен билеушілердің әрқайсысы ұлттық тілді нығайтуға тырысты. Қытайдың революциялық көшбасшысы Мао Цзэдун өз тілін құрметтеген. Ол көп тілді білгенімен, оларды ешқашан қолданбай және қытай тілін қарым-қатынас құралы ретінде пайдалған екен.

Тілді үйрену қоғам ішіндегі әлеуметтік қатынастарды түсінуге, сондай-ақ адамдардың тіл арқылы өзінің әлеуметтік бірегейлігінің ерекшеліктерін қалай қалыптастырып, жеткізетіндігін түсінуге мүмкіндік береді. Сондықтан тіл мен қоғамның біз ойлағаннан тереңірек байланысы бар. Америкалық социолінгвист Делл Хаймс лингвистика мен әлеуметтану бірлестігінің қажеттігін алға тартады. Себебі, социологиясыз лингвистика тіл мен қоғам арасындағы қарым-қатынаста орын алатын

маңызды заңдылықтардың мәнін аша алмайды. Тіл мен қоғам арасындағы нақты байланыс нүктелерін анықтау қажет және олар тілдік және әлеуметтік құрылымдардың өзара іс-қимылына анықтама бетерін теориялар шеңберінде байланысты болуы тиіс. Тіл мен адамдар арасындағы байланыстың 4 нұсқасы бар:

1. Тіл қоғам мен адамдарға әсер етеді;
2. Адамдар мен қоғам тілге әсер етеді;
3. Қарым-қатынас;

4. Ешбір әсер жоқ, сондықтан тіл – бұл адамның қолданатын құралы және оның ешқандай әлеуметтік әсері жоқ.

Тіл адамға әсер етеді. Біз оқыған, естіген, пайдаланатын сөздер, бәрі бізге әсер етеді. Тіл – біздің мәдениетіміз, біздің келешігіміз, біздің идеяларымыз, біздің ойымыз. Біз пайдаланатын тіл бізге, зияткерлік ойлауды ынталандырудан эмоцияларды туғызуға дейін әсер етеді. Ең бастысы тіл адамның санасына әсер етеді.

Әлеуметтік өзгерістер тілдегі өзгерістерге әкеледі. Ол болса әлеуметтік құндылықтарға ықпалын тигізеді. Өйткені, тіл әлеуметтік құндылықтарды қамтиды. Алайда, әлеуметтік құндылықтар қоғам тұрақты және өзгеріссіз болған кезде ғана тіл құндылықтарымен сәйкес келеді. Қоғам өзгере бастаған сәттен, тілдің өзгеруі орын алады. Бүгінгі таңда әлемде адамдар 6900 тілде сөйлейді. Мәселен, Африкада 2000-нан астам тіл, Америкада 1000-нан астам тіл, Азияда 2250-ден астам тіл, Еуропада 220-ға жуық, Австралияда 1300-ден астам тіл бар.

Тіл және қоғам бір-бірін толықтырады, оларды бірін-бірісіз елестету мүмкін емес. Тіл мен қоғам арасындағы байланыс берік бекітілген. Бұл қарым-қатынастардың терең тамыры бар. Тіл қоғамда түрлі функцияларды орындайды және қоғамды бірегей етеді. Егер бірі болмаса, екіншісі де жойылады.

Тіл адамның берегейлігіне әсер етпейтін жайттар өмірде көптеп кездеседі. Жоғарыда аталған 7000-ға жуық тілдің ішінде, адамдар бір-екеуін ғана біледі. Жаңа тілді үйрену адамның тұлғасына, оның бірегейлігі жағынан ешбір әсер етпейді. Егер ол өзін бір елмен байланыстыратын болса, әрбір жаңадан үйренген тіл тек оның байланыс құралы ретінде қала бермек. Тек бұл жерде баса айтатын жайт, ол жаңа үйренген тіл адамға оң және теріс ықпал етуі де мүмкін. Ол әлеуметтік лингвистика саласы шеңберінен тыс психология ғылымы құзырында.

Тіл және әлеуметтік құрылым – бұл тіл мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты зерттеу. Ол әлеуметтік лингвистика саласымен тығыз байланысты. Оның басты зерттеушілерінің бірі Джошуа Фишман болды. Тіл әлеуметтануы қоғамды тілге қатысты зерттейді, ал әлеуметтік лингвистика тілді қоғамға қатысты зерттейді. Біріншісінің зерттеу объектісі – қоғам, екіншісінікі – тіл. Мұндағы басты идея – тіл арқылы қалыптасатын қарым-қатынастарды бейнелеу. Әлеуметтанушы үшін бұл өте құнды ақпарат.

Жалпы тіл, әрине, ұлттық идеяның өте маңызды жақтасы болып табылады, өйткені ол халықтың өзін-өзі тануының жоғары құралы және белгілі бір мағынада оның зияткерлік өмірінің үлгісі ретінде қарастырылуы тиіс. Тіл жеке бір адамның жемісі емес. Оның пайда болуы мен дамуы үшін бүкіл қоғам ат салысты және әлі де ат салысуда. Қоғам бұл қызметін өмірінің соңына дейін жалғастырады. Осылайша, тіл ұлттық идеяның жақтастары үшін ұлттық шығармашылықтың таза өнімі болды және олар үшін ұлттық бірліктің жарқын символына айналды. Дегенмен, бірде-бір тіл нақты халықтың немесе жеке ұлттың таза ұлттық өнімі емес. Біздің тілдің дамуына әртүрлі адамдар, халықтар үлес қосты. Себебі, тіл шетелдік элементтерді бойына үнемі тартады.

Ғалымдардың пайымдауынша жаһандану заманы көптеген тілдерге үлкен қауіп-қатер әкеледі. Ол қауіпке қазіргі уақытта аудиториясы кең елдердің тілі де бой алдыруы мүмкін. Шекаралардың кеңейіп, халық миграциясының жалпы бұқаралық күйге көшуі, мәдениеттердің тығыз қарым-қатынасқа түсіп, тілдердің жойылуына әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан бұл тақырыпта терең зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы, қоғам мен тіл арасындағы тарих қойнауындағы байланыстың сырын анықтау арқылы, қазіргі қоғамда орын алып жатқан тіл мен қоғамның дағдарысын алдын алу. «Кез келген тіл ұлттық рух, халықтың ұлттық мәдениеті көрініс табатын нақты бір ұлттық тіл түрінде пайда болады» [3; 195]. Егер тіл дамымаса, онда ел де, халық та жоғалады [3; 198].

Зерттеу жұмысы ұлттық рухтың экзистенциалды көрінісі ретінде қабылданатын тіл мен мәдениеттің диалектикалық өзара байланысына негізделгендіктен, оның алдағы уақытта дамып, өзгеруі осы екі категориялар есебінен көрініс табады. Ұлттық тілдік дүниетанымның өзіндік ерекшелігі оның әлеуметтік-тарихи дамуымен, географиялық және климаттық жағдайларымен, ұлттық лингвомәдени мұраның ерекшелігімен айқындалады.

Тіл бірегейлікті бейнелейді және ол тілде сөйлегендерге сол бірегейлікті беру үшін пайдаланылады. Сөйлейтін тіліне байланысты адамдар басқа адамдармен топтастырылады. Адамдар көптеген әлеуметтік топтарға жатады және көптеген әлеуметтік сәйкестіктерге ие. Тіл мен ұлттық топқа тиістілік, ұлттық бірегейлік сезімінің арасында күшті байланыс байқалады. Қарапайым жағдайда, бір ғана тіл бар және ол тілде бүкіл бір елдің халқы сөйлейді. Бірақ, көпұлтты ел отанына айналған Қазақстан Республикасы жаһандану заманының табалдырығын аттаған сәттен бастап, үштілділік саясатты берік ұстанып отыр.

Бастапқыда «бірегейлік» концепті психологиялық зерттеулер контекстінде (Э.Эриксон) пайда болды және дамыды. Кейін термин әлеуметтану ғылымына көшті. Өйткені, ол жаңа пост-модернистік парадигма үшін өте ыңғайлы болды [4; 59]. Еуропаның 14 елінде болған әлеуметтік зерттеулер нәтижесінде сұралған әрбір ел тұрғыны, ұлттың шынайы мүшесі болып саналуы үшін ана тілінде сөйлеудің маңызды екенін айтады. Шамамен он адамның сегізі өз елінің тілінде сөйлей білу ұлт үшін өте маңызды деп есептейді. Осындай зерттеу жұмысын Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы 2 курс студенттері арасында жүргізген кезде, мынадай қызықты мәліметтерге көз жеткіздік. Біздің ел жастары арасында он адамның алтауы жоғарыда аталған көзқарасты қолдаса, біреуі жауап беруге қиналып, үшеуі тіл мен ұлтқа тиістілікті байланыстырмайтындығын атады. Бұлай жауап беруінің өзіндік себебі де бар. Алматы сияқты алып шаһарда тұратын, жоғары оқу орны студенттері күнделікті өмірлерінде шетелдік азаматтарды жиі көреді, мүмкін тығыз араласады және өздері де шетелге тағылымдамамен сапарға шығып, соның ықпалымен басқа ұлт пен тіл туралы көзқарасын өзгертуі мүмкін. Жастық шақ романтикалық сезімге толы уақыт. Бір сәтке елдер мен халықтар арасындағы шекараның болмауын, халықтардың бір тілде сөйлеп, түсінісуін қалайтын кезең. Алайда, шынайы өмір мен арманның арасы тым алшақ. Жалпы бір топтан сұралған он баланың пікір осындай болғанымен, жалпы зерттеу қорытындысы төмендегідей:

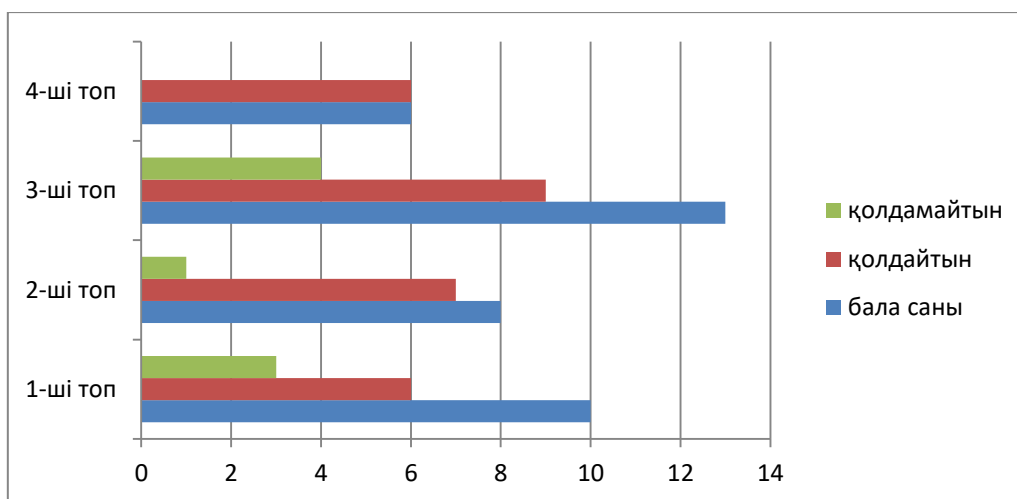

Диаграмма-1. Тіл ұлттық бірегейліктің маңызды атрибуты ретінде қарастырылады

Біздің ұлттық тілде сөйлей білуіміз шын мәнінде өте маңызды

Шамамен 80% студенттер қазақстандықып деп өзін сезіну үшін қазақ тілінде сөйлеу өте маңызды екендігін, ал 12% тілді білу маңыздылығын кейінгі орындарға қойып отыр (алдыңғы орынға білім алу, қай тілде болмасын). Тек 8% жастар қазақ тілі өте маңызды емес деген жауап беруде.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, елімізде жиырма жылдан астам уақыт ішінде қолға алынған мемлекеттік бағдарламалар әртүрлі нәтиже көрсетуде. Бір жағынан мемлекеттік тіл нығайып, оның қолдану аясы кеңеюде, қазақ жастары оны меңгерген, ал басқа ұлт өкілдері оны белсенді оқу үстінде. Екінші жағынан, ана тілін жетік білудің қажеттігін сезінбейтін жастар тобы да пайда болды. Ол жаһанданудың жемісі. Онымен күрескеннің орнына өз пайдамызға шешуіміз керек. Ағылшын тілін меңгеру тұрғысынан да белгілі бір табыстар бар: әсіресе, шетелге оқу, жұмыс істеу, өмір сүру үшін баратын белсенді жастар тарапынан. Барлығы дұрыс таңдалған тіл саясатына байланысты. Осы жерде ел Президенті Қасымжомарт Тоқаевтың «алдымен қазақ және орыс, одан кейін ағылшын тілі», деген сөзі еске түседі.

Қорытынды.

Қазіргі әлемдік интеграциялық үрдістерде тілдік және мәдени қоғамдастықтардың рөлі айтарлықтай зор, бұл көбінесе олардың ұлттық-мәдени құндылықтарға, тарихи дәстүрлерге және ұлттық мүдделерді қорғауға бағытталуымен түсіндіріледі. Тіл тек мәдениеттің жолсерігі ғана және ұлттық бірегейлікті анықтаушы ғана емес, сонымен қатар әлемдегі елдер арасындағы экономикалық және саяси қатынастарға әсер етуі мүмкін құрамдас бөлігі болып табылады. Бес мың жыл ішінде өзінің ұлттық тілін құрметтемейтін бірде-бір ұлт болмағандығы жайлы ақпарат кездестірген шағымда таң қалдым. Дегенмен, өз тілінен басқа бір тілдің көмегімен экономикалық жетістікке, экономикалық дамуға қол жеткізуге болатындығы жайлы да көп оқыдым. Жалпы қостілділік, үштілділікке еш қарсылығым жоқ, бірақ біз ұлттық тілде мәдени жетістіктерге жетуіміз керек.

Үкіметтің қабылдаған тілді дамыту жобаларының нақты нәтиже бермеуінің әсерінен, қазіргі ұрпақ өз ана тілінен алшақтап барады. Орыстың танымал филолог-ғалымы Алпатов В.М., қазіргі заманда біртілділік пен қостілділіктің ұтымды жақтары мен кемшіліктерін зерделеп, оларды сәйкестік қажеттілігі мен өзара түсіністік қажеттілігі деп атаған. Біртілділік АҚШ, Жапония және Ресей Федерациясында кең таралған және ол әлеуметтік мағынаға ие. Ана тілі өз этносын мен мәдениетінің тілі, сондықтан өзге тілде сөйлеу әлеуметтік олқылық сезімін тудырады.

Біздер тілді қалай пайдаланатындығымыз туралы хабардар болған сайын, оның жеке қасиеттерді орнатуда және әртүрлі әлеуметтік топтармен ынтымақтастық пен айырмашылық сезімін қолдаудағы рөлі айқындалады. Бұл тіпті бір тілде сөйлейтіндерге де қатысты. Ұлт сияқты, басқа әлеуметтік сәйкестікке байланысты тілде айырмашылық болған кезде, әсер айтарлықтай артады. Бірқатар әлеуметтанушы-лингвисттер тілдік айырмашылықтар өздері әлеуметтік қақтығыстар тудырады деп санамайды. Бірақ, олар қақтығыстың қайнар көзі болуы мүмкін екендігін жоққа шығармайды.

Кейбір ұлт жанашырлары тілді ойлау құралы, ұлттық мәдениет нысаны және дәстүрлі идеялардың, құндылықтардың, наным-сенім мен тәжірибенің қоймасы ретінде қарастырады. Бұл өткен ғасырдан бері маңызды орынға ие пікір. Себебі, қазақтың ұлт болып сақталуының себебі осында. Тіл қазақтың шығу тегі мен ұлттық өзіндік ерекшелікті сақтап қалудағы таптырмас құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Алпатов В.М. Языковая политика в современном мире: «одноязычная» и «двуязычная» практики и проблема языковой ассимиляции. // Сравнительная политика. – 2013. – №2.

2 Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жыл, 14 желтоқсан.

3 Мәңгілік Ел: – Оқулық / М.Б. Қасымбеков, С.Ж. Пралиев, К.К. Жампеисова және т.б. Абай атындағы ҚазҰПУ – Алматы: «Ұлағат» баспасы, 2015. – 336 б.

4 Ценности и идеалы независимого Казахстана. Коллективная монография / Под общ. ред. Шаукеновой З.К. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2015. – 322 с.

МҒТАР 11.01.53

Р.И. Тәжібаев¹

¹Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

rashid.tazhibayev@ayu.edu.kz

Түркістан қ., Қазақстан

ОСМАНЛЫ ПАТШАСЫ СҰЛТАН П.АБДУЛХАМИД ХАННЫҢ ОҚУ-АҒАРТУ САЯСАТЫН БҮГІНГІ КҮН ТҮРҒЫСЫНАН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Құлдырап бара жатқан Османлы мемлекетін 33 жыл басқарған Османлы патшасы Сұлтан П.Абдулхамид ханның мемлекетті оқу-ағарту саласы арқылы модернизациялау әрекеті көптеген зерттеулерге тақырып болды. Бұл мақалада П.Абдулхамид ханның оқу-ағарту саласында жүргізген саясаты арқылы әртүрлі тайпалардан, ұлттардан, халықтардан тұратын Османлы мемлекетін күшейтуді көздегені айтылады. Алайда, модернизациялау мақсатында оқу-ағарту саласындағы Батыстық ұстаным Османлы мемлекетінің ыдырауына себеп болатын алғы шарттар жасайды. Мақала

авторы Османлы мемлекетінің оқу-ағарту саласындағы жеткен жетістіктерін қазіргі заманның талаптарына сай түрде жетілдіре отырып қабылдауды ұсынады. Сонымен қатар, Османлы мемлекетінің оқу-ағарту саласында жіберген қателіктерін қайталамауға шақырады.

Түйін сөздер: оқу-ағарту, II.Абдулхамид, Османлы мемлекеті, ұлтшылдық, Ислам діні, Батыстық державалар.

R.I. Tazhibayev¹

¹*Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, rashid.tazhibayev@ayu.edu.kz
Turkistan, Kazakhstan*

ASSESSMENT OF OTTOMAN EMPEROR SULTAN II.ABDULHAMID'S EDUCATION POLICIES FROM TODAY'S PERSPECTIVE

Abstract

Attempts to modernize the Ottoman Empire through educational reforms and development of educational system by Sultan II. Abdulhamid, who ruled the country during the disintegration period for 33 years, were investigated by many scholars and historians. This article explores the education policy of Sultan II. Abdulhamid as policy of uniting and strengthening the statehood of the multinational and multi-ethnic population of Ottoman Empire. However, the pro-Western methodology of educational reforms creates the prerequisites for the collapse of the Ottoman Empire. The author of the article analyzes the educational reforms of the Sultan II. Abdulhamid in the Ottoman Empire in the context of modern conjuncture. At the same time, examined mistakes made during educational reforms in the hope of eliminating their repetition.

Keywords: education, II.Abdulhamid, Ottoman Empire, nationalism, Islam, Western Powers.

Тажибаяев Р.И.¹

¹*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави,
rashid.tazhibayev@ayu.edu.kz
г. Туркестан, Казахстан*

АНАЛИЗ ПОЛИТИКИ ПРОСВЕЩЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ ОСМАНСКОГО ИМПЕРАТОРА II.АБДУЛЬХАМИДА С СОВРЕМЕННОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Попытки модернизации Османской империи путем образовательных реформ и развития системы образования Султана II. Абдульхамид, который управлял страной в период распада в течении 33-х лет, были изучены многими учеными историками. В данной статье исследуется политика образования Султана II. Абдульхамид как средство объединения и укрепления государственности многонациональной, полиэтнической и много народной Османской Империи. Однако, про-Западная методика реформ в образовании создает предпосылки для краха Османской империи. Автор статьи анализирует образовательные реформы Султана II. Абдульхамид в Османской империи в контексте современной конъюнктуры. Вместе с этим, исследуются допущенные ошибки в реформах в надежде исключения их повторения.

Ключевые слова: образование, II.Абдулхамид, Османское государство, национализм, ислам, Западные державы.

Кіріспе.

XVIII ғасырдың соңына таман Француз революциясынан кейін Еуропада панславизм (XVIII ғасырдың соңы - XIX ғасырдың басы), социализм (1830), коммунизм (1843), дарвинизм (1859), ұлтшылдық секілді көптеген пікірлер, идеологиялық ағымдар пайда бола бастайды. Батыстық мемлекеттердің отаршылдық саясат ұстануы әртүрлі ұлт пен діндерден құралған үш құрылыққа жайылып жатқан Османлы мемлекетінің тұтастығына қауіп төндірді. Османлы патшасы Сұлтан II.Абдулхамид (1876-1909) көрегенділігімен, парасаттылығымен Батыстық державалар арасындағы қайшылықтар мен бәсекелестікті тиімді пайдалана отырып тепе-теңдік саясатын жүргізу арқылы мемлекеттің өмірін ұзартты. Бірақ соның ішінде бұқара халықты Батыстың ықпалынан қорғау мақсатында білім беру жүйесіне қатысты жүргізген іс-шаралары өте маңызды рол ойнады.

Османлы билігінің білім беру саласында екі басты бағытқа мән бергенін көруге болады. Біріншісі, мемлекеттің артта қалып қойған саласын көтеру мақсатында жастарды Еуропаға оқуға жіберу. Еуропада оқып келген Османлы жастары мемлекеттің экономикалық және әлеуеттік жағдайын көтеруге себепші жаңашылдықты оқып үйреніп келуі тиіс болды. Екіншісі, елдің ішінде, әсіресе орталықтан қашық елді мекендерде, аймақтарда мектептердің санын көбейту, халықты заманның талаптарына сай оқыту, дайындау. Бұқара халықты діни сауатсыздықтан және Батыстың миссионерлерінен қорғау. Дінді бұрмалаушылық, жікшілдік пен миссионерлік әрекеттен туындаған қауіп-қатердің [1, 812-б.] алдын алу үшін мектептер салу жоспарланды. Өйткені, Батыс Исламға қарсы жорық жариялаған еді. Бұны 1877 жылы Ұлыбританияның Либерал партиясының көсемі Лорд Гладстонның Қауымдар палатасында бір қолына Құран Кәрімді ұстап: «мына кітап жер бетінде болғанға дейін қырғын ешқандай азаймайды» [1, 814-б.] деген сөзінен аңғаруға болады. Құран Кәрімге қарсы дау айта алмаған Батыс елдері мұсылмандардың надандығын, шала сауаттылығын пайдаланды. Христиан миссионерлер «Қажы Али», «Абдулах Мансур» деген ат жамылып халықты көтеріліске шақырған [1, 814-б.]. (Бұл жағдай бүгінгі күні Таяу Шығыста ДАИШ түрінде көрініс тауып қайталанып отыр). Бұл Османлы билігін оқу ағарту саласы арқылы діни сауаттандыруға мән беруге итермеледі. Мектептерде оқытылатын сабақ бағдарламасында кейбір пәндердің орнына дін және ахлақ (жақсы мінез-құлық, әдеп) сабақтары қойылып, оларға бөлінген сағат мөлшері арттырылды [2, 840-843 б.]. Діни сабақтар әртүрлі мезхеп пен дін өкілдері арасында ауызбіршілік пен ынтымақтастықты қамтамасыз етуі тиіс еді. Бұқара халықтың діни таным-түсініктерін білім беру жүйесі арқылы көтеріп, Ислам шеңберінде тұтастықты қалыптастыру көзделді. Өйткені, Батыстық державалар П.Абдулхамидтің билігін әлсірету мақсатында «халифалық арабтарда болуы керек, түріктер оны күшпен тартып алды» деген сөздермен [3, 121-б.] арабтардың ұлтшылдық сезімдерін қоздыру арқылы іріткі туғызып, халифалық мақамның күшін әлсіретуді көздеді [4].

Метрополия мен перифирия арасындағы айырмашылықты азайту мақсатында білім беру саласында жүргізілген реформалар прогрессивті және консервативті топтардың өзара қырқыстарына себеп болды. Бұл білім беру саласындағы өзгерістерді тоқтатпаса да жалпы үдерістің жүру барысын баяулатқан. Османлы мемлекетіндегі білім беру саясаты Еуропа, көрші мемлекеттер және мемлекеттің ішіндегі аз ұлттармен болған күрес-тартыс пен бәсекелестіктің көрінісі деуге болады [5, 69-б.]. Дегенмен де Османлының заманауи білім беру әрекеті жергілікті жердің сұраныс пен талаптарын ескере отырып жүргізілуге бейімделген. Бұл туралы ағылшын зерттеушісі Бенжамин Карр Фортна өзінің кітабында тілге тиек еткен [6, 305-б.].

Білім беру саясатының қалыптасуына әсер еткен басқа бір жағдай да бар. Бұл Балқан мен Кавказдан (бұрын Османлы билігінде болған бірақ кейіннен әртүрлі себептермен Османлы мемлекетінің билігінің тысында қалған территориялардан) Османлы мемлекетіне ағылып келіп жатқан мұсылмандар Османлы мемлекетін негізінен мұсылмандардан тұратын мемлекетке айналдыра бастауы болды. Халықаралық аренадағы және мемлекеттің өз ішіндегі қалыптасқан шарттар Османлы мемлекетінде Исламды бір күш, тетік ретінде қолдануға итермелейді. Діні Ислам күрт, черкес, араб, түрік, албан секілді әртүрлі ұлттан тұратын мұсылман халықтарды сырттан келген әртүрлі теріс ықпалдардан қорғану әрі мемлекетті ыдыраудан сақтап, қуатын арттыру керек болды. Сұлтан П.Абдулхамид бұны жүзеге асыру үшін екі маңызды тетікті барынша қолданды: Ислам діні және оқу-ағарту.

Ислам дінін, П.Абдулхамид Батыстық державалардың әлсірей бастаған Османлы мемлекетінің ішкі істеріне шектен тыс араласа бастаған кезде оларға қарсы халифалық мақамның берген күші мен беделін көрсету үшін пайдаланды. Исламның біріктіруші күшін пайдаланып қана қоймай, сонымен қатар Ислам өркениетінің негізгі іргетасы мен дәстүріне қайтадан қауышу мақсат етілді деуге болады. Жалпы П.Абдулхамидтің Исламдық саясат ұстануына бірнеше себеп бар [7]:

1. П.Абдулхамидтің өзі діндар кісі болғандықтан Исламның қағидаларын орындау үшін діннің күшін өз дәрежесінде болуын қалады.

2. Османлы мемлекетінің күшінен, қуатынан күмәндана бастаған мұсылмандарға қолдаудың арта түсетінін көрсету.

3. Мемлекеттегі әртүрлі мәдени құндылықтарға ие бұқара халықты Ислам дініне баса көңіл аудару арқылы діни бірлікке басымдылық беру.

4. Батыстық отаршыл державалардың шапқыншылығынан және әртүрлі мәдени құндылықтарға ие Османлы халқының (араб, күрт т.б.) арасында іріткі салып, оларды өз бақылауларына алудың алдын алу.

II. Абдулхамидтің мектептерде дін мен ахлақ (жақсы мінез-құлық, әдеп) сабақтарын арттыру әрекеті панисламизм саясатымен де үндесіп жатты. Ал панисламизм саясаты бәрінен бұрын Еуропадан туындаған социализм, пангерманизм, панславизм, национализм секілді ағымдарға, идеологияларға қарсы тұру үшін туындаған еді [8, 31-б.].

Білім ордаларында берілетін тәлім-тәрбиені, білімді Османлы рухы мен Ислам дінінің аясында әрі заманауи сұраныстарға сай беруге тырысты. Білім беру саласындағы жаңашыл бастамаларды Батыстан алғанымен мемлекеттің әлеуеттік күшін оятуда және жергілікті қажеттіліктерді қамтамасыз еткеннен кейін Батыстың шабуылына қарсы төтеп бере алатын құралға айналдыруды көздеді [5, 69-б.].

Мектептер түріктердің жиі шоғырланған жерінде, әсіресе Анадолуда көптеп ашылды. Мектептердің көптеп ашылуы екі маңызды мәселені шешуді көздейді. Біріншісі, халықтың санасын, түсінігін өзгерту; екіншісі, мемлекеттің ресми құрылымдарын елдің ең ұзақ түпкіріне дейін жеткізу арқылы биліктің күшін-қуатын барынша жаю ұстанымын байқауға болады [8, 28-б.].

Османлы мемлекетінде Батыстық үлгіде өзгерістер енгізу мақсатымен 3 қараша 1839 жылы Гюлхане Хатты Хюмаюн әмірімен басталған Танзимат реформасының қысқа мерзімде жеміс беруі мүмкін емес еді [9, 39 б.]. Танзимат реформасы көздеген мақсатқа жеткізбегесін 28 ақпан 1856 жылы Ислахат ферманын (бұйрығын) сұлтан Абдулмеджид хан (25.04.1823-26.06.1861) жариялаған еді [10, 19-23 б.].

Танзимат реформасының Османлы мемлекетінің болмысына теріс ықпал ететін аңғарған сұлтан II. Абдулхамид, Танзимат реформасын (немесе Танзимат реформасы кезінде қалыптасқан ұстанымды) жақтаған мемлекет қызметкерлеріне қызмет бермей, олардың орнына көбіне Шығыста (яғни мемлекеттің қойнауында Батыстың ықпалында қалмаған) өсіп өнген тұлғаларды қызметке алған [8, 29-б.]. Бұл тұлғалар мемлекетке қажетті Батыстың жетістіктерін Батыстың ықпалында қалмастан іске асыруға әрекет жасады. Дегенмен де бұлардың өздеріне дәстүрлі медресе жүйесін қолдаушылар қарсы тұрып, білім беру саласындағы реформалардың алға басуына кедергі жасаған.

Сұлтан II. Абдулхамид дәуірінде бастауыш және орта оқу орындарында саяси ой-пікір ағымдарының ықпалы болған. Алғашқы кезде билік, бастауыш мектепте Ислам діні, орта мектепті Османизм саясатына сай жүргізбекші болды. Дегенмен екі бағыттан бас тарпай Түрікшілдік мектептердің рухани мақсаттарының арасына кіре бастады [9, 164-б.]. Түрікшілдіктің дамуына мектептерде тек түрік мұғалімдердің тағайындалуы да ықпал етті. Османлы мемлекетіндегі аз ұлтты халықтардың және шетелдік оқу орындарына түрік мұғалімдері бақылау мақсатында тағайындалды [8, 28-б.]. Бұл, II. Абдулхамид дәуірінде Түрік тілінің барлық оқу орындарында кеңінен қолданысқа көшіп, Түрік тарихын баяндау алдыңғы қатарға шығуына себеп болды.

II. Абдулхамид дәуірінде бұрынғы оқу-ағарту жүйесінде болған бастауыш, орта, арнаулы орта мектепке (колледж) ру-тайпа басшыларының балаларына арналған арнайы мектеп қосылды. Тайпа, қауым (ру) басшыларының балаларын оқытатын мектептер II. Абдулхамид дәуірінде патшаның қорғауында ашылған мектеп. Алғаш рет 4 қазан 1892 ж. Маариф Назыры (Оқу-ағарту министрі) Зүхтү Пашаның қатысуымен Халеп, Мусул, Диарбекир, Траблусгарп, Бингази, Күдүс, Зор санжақларында (аймақтарында) төртеуден, Йемен мен Хижаздан бес баладан жиналып негізінен араб тайпа/ру басшыларының балалары үшін Стамбулда ашылған болатын. Бірақ кейіннен бұл мектепке албан және күрт тайпа/ру басшыларының балалары қабылданды. Бұл мектептерді құрудағы мақсат тайпа/рубасшыларының балаларында Османлы түсінігін қалыптастыру, халифаға, Османлы мемлекетіне адал, падишахқа шын көңілмен берілген, пайдалы азаматтарды тәрбиелеп шығару [11].

Сондай-ақ, II. Абдулхамид кезінде Османлы мемлекетінің әртүрлі құрылықтағы территориясын бөлек бөлек карталарда көрсетуден бас тартып, барлық территорияны бір картаға жинақтап көрсету түсінігі қалыптасты. Бұл Османлы оқушылары мен студенттерінің арасында орталықтанған бір саяси құрылымға бағынышты екендіктері туралы сезімнің қалыптасуына септігін тигізді [5, 206, 211, 216-б.]. Бұл жастар арасында Османлы мемлекетінің территориялық тұтастығына деген сенімін оятты.

Сонымен қатар, Османлы билігі, қауіп-қатер сезген жерлерге ғұламаларды уағыз насихат үшін арнайы жіберіп отырған [6, 309-б.]. Османлы мемлекетінің түпкір түпкірінде ашылып жатқан мектептерге сабақ беретін мұғалімге сұраныс туындады. Осы орайда, 1878 жылы мұғалім дайындау мақсатымен Жалпыға білім беру министрлігінің бақылауында Дарул Муаллимин ашылды.

Сонымен қатар, Сұлтан II. Абдулхамид, Сұлтан Абдулазиз кезінде тоқтатылған шетелге оқуға жіберу бағдарламасын 1880 жылы қайтадан жандандырады. Сұлтан II. Абдулхамид кезінде шетелге әртүрлі сала мамандықтар бойынша 432 адам жіберілген [12, 36-б.].

Осы орайда, П.Абдулхамид дәуіріндегі оқу-ағарту саясатының қаншалықты жемісті болғандығына қатысты сұрақ туындайды. Бұл кезеңде ұстанған саясат пен жүргізілген оқу-ағарту саясаты Османлы мемлекетінің ыдырауына әрі жаңа заманауи мемлекет пен халықтың пайда болуына қажетті алғы шартты дайындаған. Яғни жүйе өзінің түбіне жететін қарсыластарды дүниеге әкелген. Сұлтан П.Абдулхамидке қарсы алғашқы ұйымдасқан оппозициялық топ, көпшілігі студент пен әскери болған зиялылардан тұрды. 1889 жылы құпия ұйым құрып, тарихта «Жас Түркітер» ретінде қалған оппозициялық топ, неосманизмнің бостандық, еркіндік, конституционализм ой-пікірлерін ұстанды [13, 239-б.]. Сұлтан П.Абдулхамидке қарсы келушілер негізінен:

1. Еуропада оқып келгендер, яғни Батысты көргендер.

2. Батыстың «мәдениетімен», Еуропалық философтардың еңбектерін оқып санасы уланғандар, Батысқа табынушылар.

3. Сұлтан П.Абдулхамидтің саясатымен келіспеушілер.

Жастардың оппозициялық топ құруын бір жағынан білім беру жүйесінің жастардың санасын оятатындай дәрежеге жеткізудегі «жемісі» деуге болады. Басқа бір қырынан бұны, заманауи білім беру жүйесін іске асыру барысында кеткен кемшіліктің бір көрінісі деп қарастыруға болады.

П.Абдулхамид дәуірінде ашылған заманауи мектептерде мемлекеттің түпкір түпкірінен келіп оқығандар 1908 ж. төңкерісті ұйымдастырды. Нәтижеде сол төңкерістің салдарынан Османлы мемлекеті ыдырап, қазіргі Түркия республикасының құрылуына алғы шарттар жасалды [14, 245 б.].

Бұл жерде салыстырмалы түрде 14 (26) желтоқсан 1825 ж. Ресей патшасына қарсы келген Ресей дворяндары мен офицерлерінің төңкеріс жасау әрекетін айтып өтуге болады. Желтоқсан, яғни декабрь айында болуы себепті декабристер атанған Ресей декабристерін төңкеріс жасауға итермелеген басты себептер:

1. 1812 ж. Наполеон Банопартты талқандау үшін Парижге дейін барған Ресей әскерлерінің Батыс Еуропа мемлекетінің саяси-экономикалық және әлеуметтік өмірімен танысуы.

2. Ағарту дәуірінің Вольтер, Руссо, Монтескье, Ф.Р. Вейсс секілді Батыстық философ жазушылардың еңбектерінің ықпалы.

3. Ресей императоры І.Александр үкіметінің саясатымен келіспеушілігі.

(Ресейдегі декабристердің жағдайы Османлы мемлекетіндегі Жас Түріктердің /Jon Türkler/ жағдайына ұқсас). Сондай-ақ, Кеңес өкіметінің басшысы И.Сталин де фашистерді талқандау үшін 1945 жылы Берлинге дейін барған Кеңес өкіметінің әскерінен болашақ декабристер секілді өзіне қарсы келуі мүмкін деп қауіптенеді. Олардың көпшілігін НКВД арқылы Сібірге итжеккенге айдап жіберген болатын. Сталиннің декабристерден үрейленгені соншалық декабристерді еске салуды, олар туралы ақпаратты жаюға шектеу қойған [15].

П.Абдулхамид оқу-ағарту саласын модернизациялағанымен Батыстық идеологияның Османлы қоғамына енуіне кедергі бола алмады. Өйткені, Османлы мемлекеті Батыстың ұсыныстарын мемлекеттің ерекшелігін ескермей қабылдаған еді. Атап айтқанда, 1866 ж. Крит көтерілісіне байланысты Еуропа елдері Османлы мемлекетіне реформа жасау үшін өздерінің ұсыныстарын айтады. Османлы мемлекеті бұлардың ішінен Францияның ұсынысын 22 ақпан 1867-де қабылдаған болатын. Осының негізінде Османлы білім беру жүйесі Францияның білім беру жүйесіне қарай құрылады [9, 20 б.]. Француз ұсынысы либерал Османлы қауымы Түріктердің және Түрік тілінің төңірегіне топтасуы керек дейді. Танзиматшылар осы тұрғыдан Француз ұсынысын қабылдаған. Бірақ бұның астарында ұлтшылдықтың жасырын жатқанын аңғара бара алмады. Жоғарыда атап өткеніміздей, мектептерге тағайындалған түрік мұғалімдері түрік тарихын оқыта бастаған. Француздар Османлы тілі аясында өздерінің түрік екендіктерін ұмыта бастаған түріктердің ұлтшылдық сезімін оятты. Түріктердің және Түрік тілінің төңірегіне топтасу өзге аз ұлттардың ұлттық сезімдерін қамшылап оятты. Олар Түріктердің және Түрік тілінің төңірегінде емес, өз ұлт көшбасшыларының және өздерінің ұлттық тілінің төңірегіне топтасқанды артық көрді. Османлы мемлекетіндегі тіл саясаты аз ұлттардың өздерінің тәуелсіздігі жолында күресуге итермеледі. (бұл бүгінгі Украинада орыс тілін шектелуімен елдің шығысында орыс халқының сепаратистік әрекетіне себеп болуына ұқсас жағдай).

Сонымен қатар, Османлы мемлекетінде әкімшілік-басқару және құқық пәндерінің оқытылуына мән берілген еді. Ал бұл көп ұлтты Османлы мемлекетінде аз ұлттардың өзін өзі басқаруға, өз құқықтарын қорғауға ұмтылуы қоғамдағы тұтастықты бұзып, іріткіге себеп болды.

Османлы мемлекетіндегі кейбір аймақтардың сыртқы күштің ықпалында қалуы ол жердегі мұсылман қауымның артта қалғандығына дәлел болса керек. Бұлардың ішінде, әсіресе Ирак

аймағында өмір сүрген арабтардың көрші Иранның ықпалында қалып шиалықты қабылдай бастауын айтуға болады. Бұл Османлы мемлекетінің жырақ аймақтарда білім беру жүйесі арқылы Ислам дініне көңіл бөлудің дұрыс екенін көрсетеді. (Бүгінгі күні Түркияның Таяу Шығыста неосманизм саясатына қарсы Батыс шиит-сүннит араздығына бағытталған саясат жүргізіп отыр. Ирактағы суннит Саддам Хусейн режимін шиит арабтар АҚШ-тың қолдауымен төңкеріп билікке келді [16]).

Османлы сұлтаны II.Абдулхамид ханның ұстанған саясатын әрі оқу ағарту саласы арқылы Ислам дініне көп көңіл бөлу ұстанымын әскери төңкеріспен өзін тақтан тайдырғандар жалғастырмады. Нәтижеде, оқу ағарту саласында Ислам дінінің өз деңгейінде халық арасында үйретілмеуінің салдарынан көпшілігі араб, күрт, албан секілді әртүрлі мұсылмандардан тұратын Османлы мемлекетінің халқы сыртқы күштің азғыруына алданып, сепаратистік қозғалысты бастады. Әрине, бұл жерде тек оқу-ағарту саласымен шектелуге болмас. Мемлекеттің ыдырауына бірнеше себептерді айтуға болады. Дегенмен де стратегиялық тұрғыдан оқу-ағарту саласы маңызды құрал еді. І.дүниежүзілік соғыстың қарсаңында Османлы мемлекетінде Батыс державаларының жансыздары Уаххабистік ағым, араб ұлтшылдығы, күрт ұлтшылдығының жандануы бағытында жұмыс жүргізді. Арабтар ағылшындардың сөзіне еріп түріктердің ту сыртынан шабуыл жасап, жеңіліске ұшыратты. Османлы мемлекетіндегі ұлтшылдыққа сүйенген қозғалыстар тұтас бір империяның ыдырауына себеп болды.

Қорыта келгенде, сұлтан II.Абдулхамидтің кезіндегі білім беру жүйесінің негізгі ерекшеліктерін қысқаша былайша тұжырымдауға болады. II.Абдулхамид кезінде мектептердегі оқу бағдарламасында Ислам діні және әдеп сабақтарына көп көңіл бөлу негізінен Батыстан келген әртүрлі идеологиялық ағымдарға қарсы тұру үшін әрі Танзимат реформасының елге келтірген залалдарының орнын толтыру мақсатымен жүргізілді. Сонымен қатар, Османлы мемлекетіндегі миссионерлерге, әртүрлі аз ұлттардың сепаратистік әрекеттеріне және көрші мемлекеттерден төнген қауіп қатерге қарсы тұру мақсатында жасалды. Білім ордаларының тұрақсыздыққа немесе басқадай қауіп-қатерге себеп болар мемлекеттің солқылдақ, осал аймақтарында ашылуына көбірек мән берілді. Бұрын тек мемлекеттің Стамбұл секілді орталығында болған мектептер араб, күрт секілді өзге мұсылман халықтар шоғырланған аймақтарда ашылды. II.Абдулхамид бұл мектептерде мұсылмандарды бауырмалдыққа шақыру үшін Османлы рухы мен Ислам дінін оқытуға көңіл бөлді.

Білім беру саясаты, барған сайын әлсірей бастаған Османлы мемлекетінің болашағы үшін жүргізіліп жатқан соғыспен тең болды. Сондықтан білім беру саясатында күші басым Батыспен бақталастық емес, онымен ымыраға, мәмілеге келу әрекеті байқалады. Өйткені, Османлы мемлекетінің білім беру саласынан басқа әскери, экономикалық, идеологиялық және мәдени бағыттарда да Батыспен күрес-тартысы жүріп жатқан еді. Османлы мемлекетін әскери не болмаса саяси тұрғыда отар елге айналдыра алмаған Батыстық елдер Османлы мемлекетін идеологиялық және мәдени бағытта өз отарына айналдыруға тырысты. Бұған қарсы тұру үшін II.Абдулхамид оқу-ағарту саласында Батыстық моделге сүйенгенмен Батыстан алатын жетіктістерді алдымен елеп екшеп сосын оның зиянды ықпалдарын «Османлы және Ислам элементтерімен» әлсіретіп, өңдеп және бейтараптандырып халыққа ұсыну әрекетін жүргізді. Бұл бізге бүгінгі күні Батыстық идеологияның (сонымен қатар өзге салалардағы үстемдігі) ықпалы өршіп тұрған кезде білім беру жүйесін өте мұқият жүргізуді талап етеді. Батыстан келген ұсыныстарды еліміздің ерекшелігін ескере отырып жүзеге асырған жөн. Сонымен қатар, Батысқа оқуға жіберілгендер Қазақстанға оралған кезде Батыстық құндылықтарды енгізуге не жүзеге асыруға әрекет жасауы еліміздің табиғи болмысына орны толмас зиянға ұшыратуы мүмкін. Сондай-ақ, кейбір мұсылман елдерінде діни білім алып келген жастарымыздың Қазақстандағы дәстүрлі дінге қайшы ағым мен мезхтебі уағыздауы еліміздегі мұсылман қауымның тұтастығына зарар беруі мүмкін.

Сұлтан II.Абдулхамидтің саясатын Түркияның президенті Р.Тайыб Ердоғанның ұстанған саясатынан байқауға болады. Түрік үкіметі елдегі 15 Тамыз 2016 төңкеріс әрекетінен кейін Түркияда барлық мектептердің оқу бағдарламасына дін және әдеп сабағын бастауыш сыныптардан жоғарғы сыныптарға дейін енгізіп, діни оқуды мемлекеттің қатаң бақылауына алды. Қазіргі әлемде діни лаңкестік әрекеттері өршіп тұрған кезде, Қазақстан үкіметі де халықтың дінге деген қызығушылығы мен сұранысын қанағаттандыру мақсатымен 4-5 сыныптан бастап діни сауаттылық пен әдеп сабақтарын бағдарламаға енгізу керек. Мектептерде арнайы сабақтарды Ислам дінінің әдеби мен имандылығы аясында жүргізу Қазақстандағы өзбек, ұйғыр, шешен, әзербайжан, татар, түрік, күрд, дүнген, тәжік секілді өзге мұсылман азшылықтың бір-бірімен әрі қазақ халқымен ет пен тері секілді

болып кетуіне септігін тигізеді. Әрі Қазақстанның мызғымас біртұтастығын қамтамасыз етеді (сол кезде қазақ пен тәжік не басқа ұлт өкілдері арасындағы әдеттегі дау ұлтараздық қақтығысқа, дауға айналмайды). Сондай-ақ білім беру жүйесін, жахандану үдерісі барысында әртүрлі ағымдар мен әлеуметтік желілердің Қазақстанда тез әрі жылдам түрде жайылып, өз ықпалын жүргізуіне тосқауыл алатындай етіп қалыптастыру қажет. Осы тұрғыдан білім беру саласына бұқара халықтың санасын тәрбилейтін бір стратегиялық құрал ретінде көңіл бөлген жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 O.Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 1-2 Cilt, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, 831 бем.
- 2 O.Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 3-4 Cilt, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, 839-1597 бем.
- 3 Davut Hut, *Osmanli Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği*, VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 1, Ortadoğu Özel Sayısı/ Special Issue on the Middle East ISSN: 2149-9535, 105-150 беммеп.
- 4 İsmail Köse, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı*, İstanbul, Kronik Kitap, Şubat 2018, 451 бем.
- 5 Benjamin Carr Fortna, *Mektebi Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam,Devlet ve Eğitim*, İletişim Yay., İstanbul 2005, 320-бем.
- 6 Ercan Uyanık, Benjamin Carr Fortna, *Mektebi Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam,Devlet ve Eğitim*, İletişim Yay., İstanbul 2005, *Türklük Araştırmalar dergisi* – 18, *Değerlendirme – Kitap*, Güz 2005, 303-311 беммеп.
- 7 II. Abdülhamid ve Panislamizm, <http://www.serenti.org/ii-abdulhamid-ve-panislamizm/>, 18 Aralık 2014
- 8 Yaşar Baytal, *Tanzimat ve II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:11, Sayfa Aralığı: 23-32, *Ayrıbasım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2001, 23-32 беммеп.
- 9 Bayram Kodaman, *II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Basımevi, Ankara 1991, 184 бем.
- 10 Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, XXXII+1072 s.
- 11 Sultan II. Abdülhamid'in Aşiret Mektepleri, <https://www.ogrenmen.com/sozel-bilimler/sultan-ii-abdulhamidin-asiret-mektepleri.html>
- 12 Mustafa GENÇOĞLU, *Sultan II.ABDÜLHAMİD'İN Yurt Dışı Eğitim Politikası*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Temmuz 2014 / Cilt: 4 Sayı: 2, 33-73 беммеп.
- 13 Süleyman KARATAŞ, *Osmanli Eğitim Sisteminde Batılılaşıma*, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Afyonkarahisar2003, 231-242 беммеп., <http://www.sbd.aku.edu.tr/V1/skaratas.pdf>
- 14 Mustafa Gündüz, *II. Abdülhamid Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar*, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Eğitim Tarihi Sayısı*, Cilt 6, Sayı 12, İstanbul 2008, 243-286 беммеп.
- 15 Мухаил Карпов, «Декабристы — главный миф русской интеллигенции», <https://lenta.ru/articles/2017/05/27/dekabristy/>, 27 мая 2017
- 16 Бахар Макој, *Шии́ты и сунниты: с чем связана эта вспышка ненависти?* <http://inosmi.ru/world/20140704/221437233.html>, 04.07.2014.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FORTHE AID TO THE TEACHER

МРНТИ 27.01.19

Пак Н.С.¹, Буркитбай Г.Ж.¹

¹*КазУМОуМЯ имени Абылай хана
knspak@mail.ru*

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Межкультурная коммуникация – одна из актуальных направлений в ряде наук: социологии, политологии, лингвистике, социолингвистике и др. Разработка ее проблем особо важна для полиэтнических государств, таких, как Казахстан. В статье рассматриваются языковые и культурологические средства коммуникации в Казахском обществе на примере культур различных этносов. Приведены примеры толерантного поведения в межкультурном общении. Подчеркивается важность изучения специфики использования различных средств коммуникации при взаимодействии с представителями разных культур. Знание и использование адекватных способов и средств общения в разных культурах даст возможность успешной коммуникации и избежать культурных шоков. Отмечается, что Казахстан – образец благополучного осуществления межкультурной коммуникации в многонациональном обществе. Даются рекомендации: для разрешения и избежания межкультурных конфликтных ситуаций необходимо, прежде всего, преодолеть этнокультурную предубежденность и понимать символы другой культуры.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, многонациональное общество, этническая культура, средства коммуникации, культурный шок, толерантное поведение.

Н.С. Пак¹, Г.Ж. Буркитбай¹

*Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ
knspak@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ МӘДЕНИАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ

Аңдатпа

Мәдениаралық қарым-қатынас – әлеуметтану, саясаттану, лингвистика, әлеуметтік лингвистика және т.б. сияқты ғылымның өзекті бағыттарының бірі. Оның мәселелерін талдау Қазақстан сияқты полиэтникалық мемлекетке өте қажет. Мақалада қазақстандық қоғамдағы түрлі этностар мәдениеті негізіндегі қарым-қатынастың тілдік және мәдениеттану құралдары қарастырылады. Мәдениаралық қарым-қатынастағы толерантты мінез-құлық мысалдары келтірілген. Түрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасындағы коммуникацияның әр алуан құралдарының қолданылу ерекшеліктерін зерделеудің маңыздылығы айшықталады. Түрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасындағы коммуникация құралдарын орынды қолдана білу мәдени шок болдырмауға жағдай жасайды. Қазақстанның көпұлтты қоғамдағы мәдениаралық қарым-қатынас жасаудың озық үлгісі екендігі нақтыланады. Мәдениаралық қатығыстарды болдырмау үшін және оң шешім шығаруда, ең алдымен, басқа мәдениеттің символдарын дұрыс түсініп және этномәденилік сенімділікті жеңе білу қажеттігі жайында дәйекті ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: мәдениаралық қарым-қатынас, көпұлтты қоғам, этикалық мәдениет, коммуникация құралдары, мәдени шок, толерантты мінез-құлық.

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN KAZAKHSTANI SOCIETY

Abstract

Intercultural communication is one of the relevant areas in a number of sciences: sociology, political science, linguistics, sociolinguistics, etc. The development of its problems is especially important for multi-ethnic states, such as Kazakhstan. The article discusses the linguistic and cultural means of communication in Kazakhstani society on the example of cultures of various ethnic groups.

Some examples of tolerant behavior in intercultural communication are given. The importance of studying the specifics of using various means of communication when interacting with representatives of different cultures is emphasized. Knowing and using adequate ways and means of communication in different cultures will enable successful communication and to avoid cultural shocks.

It is noted that Kazakhstan is an example of successful implementation of intercultural communication in a multinational society. The recommendations are given: to resolve and avoid intercultural conflict situations, it is necessary, first of all, to overcome ethnic-cultural prejudice and understand the symbols of another culture.

Keywords: intercultural communication, multinational society, ethnic culture, means of communication, cultural shock, tolerant behavior.

Введение.

В современном периоде глобализации и необходимости межгосударственного и межэтнического взаимодействия появляются новые научные направления, среди которых особое место занимает МК. Разработка этого направления особо актуальна для полиэтнических и мультикультурных обществ. Почти во всех крупных вузах России открыты специальные кафедры, ведущие подготовку специалистов новой профессии - специалистов по МК общению.

Поиск путей сближения народов с разными культурами, их взаимопонимания и разумных компромиссов без утраты собственной социокультурной идентичности одна из актуальных проблем современности.

В общении люди используют три вида знаний, составляющих коммуникацию – когнитивные, лингвистические и культурологические. Когнитивные – это знания о реальном мире, которыми владеют все говорящие на этом языке, лингвистические – знания лингвистических средств и культурологические – элементы этнической культуры [1, с.15].

Рассмотрим подробно языковые и культурологические средства и способы коммуникации в разных культурах.

Языковые средства выражения межкультурных различий.

Прежде всего, следует отметить, что если два этноса используют в своей практике общения два разных языка, то этот факт препятствует коммуникации между ними. Преодолеть языковой барьер можно в том случае, если хотя бы один член одной общности изучит язык другой общности и станет тем самым двуязычным человеком (билингвом). Никакого другого способа установить межэтнический контакт – нет, только через билингвизм. Огромна роль языка как средства коммуникации и условием успешной коммуникации между представителями разных культур является знание билингвом всех тонкостей языка партнера. Однако языковой барьер не единственное препятствие к взаимопониманию. Для эффективного общения необходимо преодолеть барьер культурный [2, с.34]. Языки должны изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на этих языках.

Главным аспектом исследования специалистов по МК является изучение специфики использования различных средств коммуникации при взаимодействии с представителями разных культур. Знание и использование адекватных способов и средств общения в разных культурах даст возможность успешной коммуникации и избежать культурных шоков.

Приведем примеры специфики использования языковых средств коммуникации представителями разных культур.

На утреннее приветствие *nan megesso*, что означает – доброе утро, последовал ответ – нет, я еще не завтракал. Такое приветствие приемлемо в корейской культуре, но оно не типично для культуры советских корейцев, ассимилированных культурой окружающих народов.

В языке советских корейцев утрачены некоторые элементы категории вежливости: отсутствует местоимение *це/цэ*, принижающее статус говорящего, а есть только местоимение *нае/на*, не употребляется также почтительный аффикс *-ним* по отношению к детям собеседника (*тта-ним*, *адэ-ним*).

Под влиянием русской культуры в корейских семьях к родителям обращаются на «ты», также супруги между собой обращаются на «ты» и по имени, что не типично для корейской культуры.

Другой пример подобного рода случился также на конференции в русскоязычной аудитории, когда молодой докладчик из Кореи, закончив свое выступление, сказал «извините за мой неинтересный и скучный доклад». Конечно же, он вызвал у слушателей смех. На самом деле он исходил из норм поведения своей культуры. Приуменьшив личные достижения и отрицательно охарактеризовав свое выступление, он продемонстрировал скромность и уважение к присутствующим. Он находится в полном соответствии с корейской системой вежливости, где принижая себя, говорящий возвышает собеседника и таким образом демонстрирует вежливость по отношению к нему.

В коммуникации выделяются языковой и поведенческий аспекты, а тип коммуникативного поведения народа предопределен культурой и закреплены его традицией. Знание этнических особенностей коммуникативной культуры способствует эффективному общению.

Трудности в межкультурной коммуникации возникают из-за того, что коммуниканты оценивают поведение друг друга, исходя из своих норм и традиций, а также находясь под влиянием своего коммуникативного сознания, т.е. пользуясь языком партнера, находятся в плену своего национального стиля коммуникации. Данное явление называется коммуникативной интерференцией. Она приводит к серьезным коммуникативным ошибкам и неудачам. Приведу пару примеров.

1) Приведем яркий пример проявления разности культур на кафедре корееведения в университете КазУМОиМЯ. После проведенного открытого урока по корейскому языку, согласно советской педагогической традиции, необходим был критический разбор всего урока, т.е. указать, что было хорошим, а что неудачным. Все выступающие должны были указать на положительные моменты и на недостатки с тем, чтобы учесть эти недостатки в своей практике. Вместо этого преподаватель из Кореи поблагодарил за замечательный урок и поаплодировал. Никакой критики не было. Это яркий пример разности традиций корейской и советской. Под словом «советский» я имею в виду бывший Советский Союз, где для всех проживавших в этой стране 150 национальностей была одна идеология – советская, одна конституция, общие для всех нормы и правила поведения в обществе и русский язык, владение которым была обязательным и необходимым.

Кстати, в коммуникативной культуре казахов также отсутствует прямая критика, а несогласие выражается в виде пожелания. Нельзя критиковать кого-либо, можно пожелать ему того, чего у него нет, поэтому пожелание в коммуникативной культуре казахов имеет глубокий подтекст. С такими партнерами по общению, которые избегают прямой критики, нет агрессивного дискурса, и собеседник становится сдержанным в проявлении негативных эмоций. Подобные тактики в дискурсе необходимо принимать в перлюкутивных целях [3, с.48-49]. Знание и применение данных правил поведения отличает коммуникативные тактики не только самих казахов, но и представителей иных культур, кому свойственны подобные правила поведения. В этом плане коммуникативные культуры корейцев и казахов сходны.

В полиэтническом обществе культура уже не может быть моноэтнической. Попадая в полиэтническую среду, представитель любого этноса должен адаптироваться и осознанно формировать межкультурную толерантность. Потребность в адаптации к новым условиям существования при усилении влияния иноязычного языка и чужой культуры приводит к изменению социального поведения. Чужая культура становится частью своей культуры. Эти качества приобрели корейцы, адаптируясь в новом социуме к русской культуре, сначала в России после переселения в середине 19 века, а затем в Средней Азии - к тюркской культуре. Это уважение, проявляемое к культуре народов, с которыми ты живешь [4, с.46]. Так, советские корейцы, живя почти полтора века бок о бок с русскими, овладев русским языком и приобщившись к русской, а через нее и к европейской культуре, не испытывают в общении с представителями этих культур культурных шоков.

Немаловажным для успешной коммуникации является проявление толерантности коммуникантами. Приведем примеры толерантного поведения в межкультурном общении. Как приветствуют корейцы и японцы при встрече с незнакомыми людьми? Согласно восточной традиции приветствие осуществляется поклонами, а не пожатием руки, как по европейскому этикету. Тем не менее, при встрече с европейцами корейцы и японцы следуют европейской традиции.

Есть и другая проблема для диаспор, живущих в многонациональных обществах: как осваивая чужую культуру в межкультурном взаимодействии и проявляя толерантность, сохранить свою национальную идентичность

Главное, осознавать уникальность своей и чужой культуры. Естественно, что в процессе МК будет проявляться свой менталитет и национальный характер. Для разрешения и избежания межкультурных конфликтных ситуаций необходимо, прежде всего, преодолеть этнокультурную предубежденность и понимать символы другой культуры. Примеры:

Попытаемся на примере корейской диаспоры Казахстана и др. регионов СНГ показать, как удастся нам благополучно осуществлять МК, избежать межэтнические конфликты и жить гармонично в многонациональном обществе.

Языковая и культурная идентичность корейцев Казахстана.

Казахстан – полиэтническое, поликультурное государство. В нем живут более 130 этнических групп и вопросы, касающиеся этнических процессов в них в современном динамично изменяющемся внешнем мире, очень актуальны.

Тенденции глобализации, охватывающие различные стороны жизни народов мира, оказывают двоякое воздействие на этнические процессы: с одной стороны, они способствуют расширению сотрудничества, взаимодействию и взаимопроникновению культур, а в определенной степени унификации национальных культур различных этносов, выработке общих ценностных ориентаций. С другой стороны, они актуализируют ряд проблем, среди которых важное место занимает проблема сохранения и развития национальных культур – традиций, обычаев и всего того, что определяет культурную идентичность любого народа. Идентичность - это сущность твоего я: кто я? Обычно к факторам идентичности относят: национальность, язык, культуру, менталитет, религию, самоопределение, то, что отличает от других, антропологические данные и пр. Однако эти условия недостаточны для характеристики идентичности представителей диаспор. Она отличается от идентичности в метрополии. В иммиграции для социализации в новой среде наблюдается сознательная ассимиляция в новой культуре. Корейские ценности: трудолюбие, почитание старших, стремление родителей дать детям хорошее образование, и др. Эти качества дают возможность легко адаптироваться в любом социуме. Корейской диаспоре СНГ свойственна смешанная идентичность. Объясню данный феномен.

По общепринятому определению, этническая группа – это группа людей, имеющих некоторые особые этнические, т.е. культурные, языковые, религиозные или расовые черты, которых объединяет полное или частичное происхождение и которые сами осознают свою причастность к общей группе. Освоенные и воспринятые этнические различия – это язык, культура и религия, в то время как расовые черты передаются наследственно. Кроме понятия «этнический», есть понятие «национальный», причем первое распространено шире [5, с.218]. Корейцы диаспоры СНГ четко осознают этническую идентичность, но в то же время они не менее четко осознают и свою причастность к другому обществу – гражданскому обществу того государства, где они проживают (Казахстан, Узбекистан, Россия). В них есть свои ценности, свои долг и обязанности как гражданина страны, которые они должны соблюдать и уважать, правила и нормы поведения, они прописаны в конституции. Это значит, что члену диаспоры, проживающему в мультикультурном полиэтническом обществе свойственна смешанная идентичность.

В контексте изложенного представляется весьма интересным, как идентифицируют себя проживающие в Казахстане этносы.

Как развиваются этнические отношения в суверенном Казахстане? В науке известны три модели таких отношений:

1. Первая модель: полная ассимиляция, когда иммигранты отказываются от своих традиций и обычаев.

2. Вторая модель: разные этносы, проживая вместе, не теряют своих культурных и поведенческих особенностей, но в то же время эти особенности смешиваются, переплавляются и создают новый тип культуры. Эта модель характерна для этнической ситуации в США.

3. Третья модель – плюралистическая культура: общество развивается на основе многокультурного принципа, когда каждый этнос, с согласия других, сохраняет свою собственную культуру. В таком обществе существуют разные, но равноправные субкультуры. Казахстан придерживается третьей модели, когда существующие культуры обогащают общую культуру.

Что делает для этого государство?

В Казахстане созданы благоприятные условия для поддержания языковых и культурных традиций малых народов/диаспор. Для этого есть все необходимые предпосылки: действуют национальные культурные центры, ассоциации, 6 национальных театров (немецкий, уйгурский, русский, корейский и др.), 3 национальные телепрограммы, выпускаются газеты, в вузах работают уйгурское, турецкое, немецкое, корейское отделения. Отметим, что в Казахстане доминируют мажоритарные этносы: казахский и русский.

Корейская диаспора – одна из крупных этнических групп в Казахстане, насчитывающая более 100 тыс. человек. Корейцы Казахстана переселены, как известно, из Дальневосточного края России советской властью в 1937–38 годах во время обострения пограничных отношений СССР с Японией, в состав которой входила тогда Корея.

В период становления Казахстана как самостоятельного государства была создана Ассоциация корейцев Казахстана – социальная организация, регулирующая взаимную деятельность собственных членов. Названный руководящий орган функционирует с 1990 г. Одна из главных ее задач - передать молодому поколению ценностные традиции корейской культуры.

Особо отметим, что все национальные культурные центры и ассоциации имеют представительства в Ассамблее народов Казахстана (в Ассамблее 364 представителя диаспор). Через этот совещательный, консультативный неправительственный орган при Президенте РК все народы Казахстана через свои национальные культурные центры имеют возможность не только представлять свои интересы, но участвовать в обсуждении и принятии решений ряда важных государственных вопросов. Данная модель участия этнических групп в управлении государством признана уникальной и по своей структуре и по содержанию и находит все больше положительных оценок в мировом сообществе.

Казахстан, находясь на перекрестке Европы и Азии, концентрирует в своей культуре и образе жизни начала западное и восточное, тюркское и славянское. Именно поэтому здесь мирно сосуществуют и западная демократия и восточные традиции, христианство и мусульманство, буддизм и иудаизм. Казахстан можно считать уникальной лабораторией поиска и обретения не только способов сожителства, но и развития через взаимодействие.

Полиэтничность неизбежно сопровождается заимствованиями в быту и культуре. Проживая в иноэтнической среде, корейцы утратили в значительной степени национальные особенности своей материальной культуры, но взамен приобрели новые. Так, казахское гостеприимство, казахское традиционное застолье стали под влиянием казахской культуры частью корейской культуры. Под влиянием культур других этносов активно проходят процессы адаптации, заимствования, синтеза обычаев, особенно в городе.

Корейской культуре присущи открытость к усвоению иных культур и трансформация своей, что во многом обусловило сохранение своей культурной идентичности. Помимо обычаев, характеризующих культурную идентичность корейцев, сегодня можно встретить и элементы других культур. Такое смешение стало следствием так называемой транскультурации – процесса взаимного влияния. Процессы взаимодействия корейской с русской и казахской культурами не на этнической территории прослеживаются в развитии языка, в традициях. Это значит, что язык казахстанских корейцев имеет существенные отличия от языка Корейского полуострова. В условиях тесных контактов появился значительный слой русской и казахской лексики, обогатившей лексический состав корейского языка.

Вполне закономерно то, что, находясь в полиэтнической среде, этносы испытывают влияние контактирующих культур, что ведет к трансформации этнического сознания и самосознания. Показать фильм Сона Л.Д. В представленном фильме представители разных этносов прекрасно владеют корейским языком, языком корейской диаспоры СНГ.

В речь Коваленко Марии Николаевны, которая выросла в детдоме и замуж вышла за корейца и всю жизнь прожила в корейской семье, вклиниваются русские слова: *огород, первый раз, машина, уголь, вагон печка*. Но есть и словосочетания, где существительное - русское слово, а глагол – корейское слово: *загружай хагу «загружать», пенсия тхагу «получать пенсию»*.

Процесс адаптации корейцев в Казахстане происходил без значительных потерь традиционно национальных культурных элементов вследствие общности многих компонентов корейской культуры с казахским и другими народами алтайской семьи. Так, велика роль в традиции казахского народа обычай «Жеті ата» - «Семь колен родства». Согласно этому обычаю человек у казахов и корейцев должен знать своих предков до седьмого колена. У казахов как минимум до 7 колена нельзя вступать в брак.

При этом от каждого члена общества у казахов требуется не просто перечисление своих предков, но и знание их дел, черт характера, физического облика и других подробностей. А в корейской культуре нужно знать обязательно имя рода (пони).

Для традиционной Кореи были характерны большие семьи, где вместе жили несколько поколений, и их члены до восьмого колена считались одной семьей. Корейцы придают большое значение сыновней почтительности к родителям и духу предков, супружеской верности и преданности друзьям, что относится к числу непререкаемых ценностей и казахского народа. Удивительно много совпадений в обычаях, традициях, культуре корейцев и казахов.

В 2004 году в жизни диаспоры произошло важное событие – был построен Корейский дом – место общения и консолидации корейцев. Под его крышей находится руководящий орган Ассоциации корейцев Казахстана, редакция корейской газеты, студия ТВ, молодежное движение корейцев Казахстана, библиотека, танцевальная студия и Федерация малого и среднего бизнеса [6, с.116].

За время существования на казахской земле на сцене корейского театра были поставлены пьесы казахских драматургов-классиков: Г.Мусрепова, М.Ауэзова, О.Бодыкова, Г.Мухтарова, а также Погодина, Гоголя «Ревизор» и др.

На постсоветском пространстве случались межэтнические конфликты. Но Казахстан смог избежать этого благодаря свойственному казахскому народу взвешенной мудрости и принятым правительством мерам.

Одной из мер по совершенствованию МК является уникальная модель языковой политики «Трехъязычия».

За прошедшие двадцать лет независимого развития Казахстана один из безусловных успехов страны – выработанная уникальная модель мирного сосуществования многочисленных проживающих в стране этносов и их культур. В настоящее время Казахстан развивает полиязычное образование - освоение казахстанцами казахского, русского и английского языков [7]. Эта модель рассматривается как один из приоритетов развития страны и как путь интеграции ее в мировое сообщество.

Для реализации намеченной языковой политики статус названных языков закреплен конституционно: казахский язык определен как государственный, русский - как язык межнационального общения, английский - как международный язык. Усилия правительства направлены на сохранение баланса между языками путем проводимых мер, с одной стороны, по укреплению государственного языка и, с другой, сохранению многоязычия. При этом Конституция предусматривает равноправное положение русского языка с казахским. Для полноценного функционирования государственного, русского и других языков в Казахстане созданы не только правовые основы, но и институциональные. В стране множество русскоязычных вузов, в том числе и филиалов российских, например, МГУ им. М.В. Ломоносова и др. Что касается школ - 50% являются казахскими, 47% русскими или смешанными и 3% - школы с преподаванием на других языках. Во многих казахстанских школах начато обучение английскому языку с первого класса с сентября 2013 г.

Для реализации доктрины трехъязычия составлен новый ГОСО (Государственный Общеобразовательный Стандарт Образования) коллективом КазУМОиМЯ (Казахским университетом международных отношений и мировых языков) [8]. Государство регулирует языковую политику с приоритетным обеспечением развития государственного (казахского) языка.

Заключение.

В статье рассмотрены проблемы межкультурной коммуникации в полиэтничном обществе. В качестве примера приведен Казахстан.

Затронуты также и другая проблема, особенно для диаспор, живущих в многонациональных обществах: как осваивая чужую культуру в межкультурном взаимодействии и проявляя толерантность, сохранить свою национальную идентичность.

Утверждается: главное, осознавать уникальность своей и чужой культуры. Естественно, что в процессе МК будет проявляться свой менталитет и национальный характер. Для разрешения и избежания межкультурных конфликтных ситуаций необходимо, прежде всего, преодолеть этнокультурную предубежденность и понимать символы другой культуры.

Список использованной литературы:

- 1 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск, 2005. – С.15.
- 2 Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: МГУ, 2004. – С.34.
- 3 Шайбакова Д.Д. Жизнь языка в обществе, культуре, политике. – Алматы, 2014. – С.48-49.
- 4 Там же, с.46.
- 5 Эрки АСП. Введение в социологию. – СПб., 1998. С.218.
- 6 Кан Г.В. Рассказы о родной истории. – Алматы, 2006. – С.116.
- 7 Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. – Астана, 2010.
- 8 Закон об образовании Законом Республики Казахстан "Об образовании" и ГОСО РК 5.04.019-2008.

РЕЦЕНЗИЯ

**Досмухамеда Кшибекова – доктора философских наук
на монографию Шалтыкова Амиржана Есламовича
КАЗАХСТАН – ЗОЛОТОЙ МОСТ МЕЖДУ ВОСТОКОМ И ЗАПАДОМ
(ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)
Алматы, 2018. – 568 с.**

В конце апреля с.г. в Пекине состоялся Форум, обсудивший проблемы реализации китайского проекта «Один пояс – один путь», где приняли участие главы государств и правительств 40 стран и крупнейших международных организаций как ООН, Всемирного банка и др. Примечательно, что на нем в качестве почетного гостя участвовал и Первый Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев. И это само собой разумеется, такой статус он заслужил благодаря тому, что являясь одним из зачинателей этой уникальной идеи и будучи главой государства, активно реализовал ее на практике. И в этом он немало преуспел.

Казахстан всегда призывает к интеграции, развитию свободного рынка, беспрепятственного движения товаров и услуг. Государственная таможенная политика Казахстана, расположенного на просторах Евразии, с древних времен выполняла, прежде всего, интеграционные функции. Она приобщала казахский народ не только к международной торговле, но и к тесным политическим и культурным контактам с другими государствами. Этот принцип был заложен в основу таможенной политики Казахстана, начиная с эпохи Великого Шелкового пути, составляет ее фундамент и в наши дни.

Удобное географическое расположение делает Казахстан полноценным логистическим хабом на Евразийском континенте. По территории Казахстана проходит все виды транспорта, соединяющие Европу и США со Средней и Юго-Восточной Азией, то есть фактически Казахстан превращается в золотой мост между Востоком и Западом. Так было в древности со времени функционирования Великого Шелкового пути и сегодня, когда она снова возрождается.

В настоящее время, невзирая на мировые экономические штормы, Казахстан открывается заново. Этапы и характер его динамичного развития привели его в число пятидесяти развитых стран мира. Вместе с тем Казахстан успешно реализует «Стратегию – 2050», формируя новый мировой прядок, пространство внутренней и внешней безопасности.

Сегодняшнему глобальному миру не хватает доверия и гармонии. Казахстану доверяют, потому что уверены в его стабильности и безопасности. Казахстан придает новый импульс укреплению мировой экономики и торговли: открыл границы, создал у себя 2000-километровую промежуток Шелкового пути. Теперь потоки могут идти в центре Евразии, напрямую между Европой и Азией, а не обходным водным маршрутам.

Геополитическое положение Казахстана дает стране немало преимуществ, но и накладывает большую ответственность в области сопряжения экономики и культуры Европы и Азии. Независимый путь определил глобальное место Казахстана как прочного моста не только экономического или культурного, но и геополитического между Востоком и Западом, Севером и Югом. В нем логично учтены как судьбоносные задачи национального развития, так и стратегические планы его соседей – России, Китая, стран Центральной Азии, а также стран Европейского Союза и динамично развивающегося Азиатско – Тихоокеанского региона. Поэтому широкое взаимодействие с ближайшими соседями Центральной Азии выступает одним из приоритетных аспектов внешнеполитической стратегии Казахстана.

Сегодня центр мировой экономики стремительно перемещается из стран «Большой семерки» в Евразию. Сложившийся на рубеже тысячелетия технологический уклад ориентирован на покупателя и экономическое лидерство. В Евразии проживает более половины населения планеты, т.е. покупателей товаров, следовательно, и решение о технологическом лидерстве недалекого будущего будет приниматься именно на территории Евразии.

Благодаря Нурсултану Назарбаеву идея евразийства обрела новое дыхание, обогатившись теорией и практикой современного геополитического и геоэкономического дискурса. Поступательное шествие этой идеи в условиях современного мира, сотрясаемого масштабными конфликтами, обусловлено тем, что она несет в себе много позитивных и объединяющих начал, что вызывает нескрываемый интерес, внимание и доверие всего мирового сообщества.

Традиционно жители центра Евразии отличались толерантной ментальностью, предельной открытостью, истинным гостеприимством, уважительным отношением к другим цивилизациям и культурам, что в свою очередь создавало благоприятную почву для широкого распространения евразийских воззрений в Казахстане. Проживающие на территории Казахстана разные этносы, исповедовав разные религии, выработали свой неповторимый опыт мирного сосуществования, на реальной практике апробировали идею евразийства в отдельно взятой части центра материка.

И сегодня евразийская интеграция в интерпретации Казахстана становится привлекательной для многих. Казахстан интересен и с экономической и с политической точек зрения. Казахстан, исторически находясь на стыке взаимопроникновения различных этносов, азиатской и европейской цивилизаций, тюркской и славянской культур, мусульманской и христианской религий, с первых дней независимости остается приверженцем идей сохранения мира, согласия, уважения и бережного отношения к общечеловеческим ценностям.

Сегодня мы являемся свидетелями осознания значимости евразийской идеи, поскольку мир стал перед выбором качественно новой идеологии внутрисоциальных и межгосударственных взаимоотношений. Это осознание приобретает особое актуальное звучание в мире, охваченном кризисом, а следовательно, евразийские идеи не только исчерпала себя, но и в долгосрочной перспективе фактически не имеет альтернативы.

Один из важнейших аспектов евразийской идеи и интеграции – это взаимозависимость стабильности и безопасности.

В современных условиях для стран Евразии, объединенных некогда историческими транзитными узлами Шелкового пути, становится очевидным, что их дальнейшее экономическое процветание во многом зависит от переноса основной массы трансконтинентальных грузопотоков с морских транзитных линий на сухопутные маршруты. Подобная необходимость обусловлена стремлением стран Евразии преодолеть проблему относительной периферийности, что характерно для самих стран в целом, то для их отдельных стран.

Другой вопрос – это создание экономически стабильного регионального ландшафта по периметру транзита, когда в зоне нескольких транспортно-логистических артерий будет происходить соразмерное экономическое развитие целого ряда стран. В этом состоит суть идеи «Один пояс – один путь».

Когда Китай объявил о старте масштабного проекта «Один пояс – один путь», это стало естественным событием для экономики Казахстана и всего региона. Время показало, что его реализация несет пользу для процветания Казахстана и всей Евразии. Казахстан уже получает немалые дивиденды.

Началу провозглашения и реализации этого проекта уже исполнилось 5 лет. В связи с этой датой в Казахстане накануне нового года вышла монография доктора политических наук, профессора А.И. Шалтыкова «Казахстан – золотой мост между Востоком и Западом. Политологический анализ» (Алматы, 2018 г. 567 с.), посвященной к этому юбилею. Именно толчком к моему размышлению послужила выход этой книги, поскольку я являюсь одним из ее редакторов.

Автор ее во введении своей книги отмечает, что в 2016 году он стал лауреатом международного конкурса «Вместе на Великом Шелковом пути», объявленного посольством КНР и редакцией газеты «Казахстанская правда» и этот статус обязывал его продолжить исследование по проблеме Шелкового пути и назвать свою книгу так, по его словам, подтолкнула цитата из речи беседы китайского лидера Си Цзиньпина с Президентом Н.А.Назарбаева по китайскому телевидению, когда он высоко отозвался о роли Казахстана в мире, назвав его – золотым мостом между Востоком и Западом.

Данная работа носит энциклопедический характер. Во-первых, поскольку Казахстан расположен в середине двух материков – Азии и Европы и практически является мостом между континентами – Евразией, автору пришлось определить географическое месторасположение Казахстана. И не только определить географическое, но и пойти дальше и в научном плане определить также место Казахстана и в системе мировой цивилизаций и отвечать на волнующие каждого жителя Казахстана: откуда мы родом, как мы стали сегодня таким, каково мое будущее.

Во-вторых, тесно увязывая с развитием цивилизаций, автор в своем исследовании охватывает всю историю Казахстана за более пяти тысяч лет назад и раскрывает важнейшие характеристики многонациональной и многоконфессиональной казахской цивилизации, веками складывавшейся на евразийском пространстве, в том числе на территории Казахстана. Примечательно, что настоящее

исследование созвучно с программной статьей Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «Семь граней Великой степи» (1), где он комплексно подходит к осмыслению истории современного Казахстана как преемника Великой степи. И она открывает новую страницу в процессе исторического переосмысления прошлого Казахстана и направлена на дальнейшее формирование исторического сознания казахстанцев. Только через знание своей истории, понимание исторических событий и явлений, повлиявших на этногенез казахского народа и других этнических групп Казахстана, можно глубже понимать и осознавать все величие нашего прошлого, и тем самым на ярких исторических примерах модернизировать общественное сознание наших граждан, констатирует автор, подтверждая мысли Президента.

Достоинством исследования профессора А.И. Шалтыкова является то, он особо подчеркивает, что с древнейших времен обширная казахская земля была культурной колыбелью и духовным остовом всего евразийского пространства. Степная цивилизация древних кочевников оставила глубокий след в истории человечества.

Казахи, по сути, являются основными наследниками древней кочевой цивилизации, создавшей оптимальные механизмы приспособления к климату горной и степной местности Евразии. Самыми первыми кочевниками Великой степи были далекие предки казахов - ботайцы, а за тем саки и другие, констатирует автор. И этот тезис профессора А.И.Шалтыкова впервые звучит в исторической науке, но созвучна со статьей Елбасы о семи граней Великой степи. Первая империя кочевников была создана в 111 в. до н.э. союзом кочевников племен сюнну (гуннов).

На просторах Великой Степи была создана система правления древних кочевых сообществ, которая затем преобразовалась в модели различных государственных структур. Впервые дикая лошадь была приручена на казахской земле, и всадники, овладевшие особой тактикой ведения войн, были кочевниками.

Кочевники не смогли бы одержать победу над степью, выжить в столь суровом естественном окружении, если бы не развили в себе интуицию, самообладание, физическую и нравственную выносливость, с особой гордостью отмечает автор.

Продолжая о роли казахской цивилизаций, автор констатирует, что степная культура не менее значима, чем земледельческая. Ведь именно степь дала человечеству принципиально новую систему коммуникации – лошадь и колеса. Путем подчинения коня человеческой воле, кочевники сделали огромный шаг в деле освоения пространства. При переходе от дикости к цивилизованности наряду с созданием оросительных систем, появлением этносов, изобретением письменности очень важное значение для человечества имела domestикация лошади.

А что такое прирученная лошадь? Революция быта, скорость передвижения, возросшая до 30 километров в час, изменяет представление седока о расстояниях, делает возможным освоение местностей, ранее казавшихся заоблачными далями. То есть, приручение лошади являлось шагом на пути от освоения ограниченного пространства к освоению всего мира. Это дало возможность для диалога различных цивилизаций (2).

В целях покорения пространства особенно умело пользовались лошадью кочевые народы. Конь и кочевник казались единым существом. Человек, оседлавший коня, осознает, что начинает освобождаться, что его волевые возможности увеличились, он стал ближе к космосу, как бы ни хотела не отпускать его мать – Земля, он делает уверенный шаг в бескрайний мир. В народной традиции ребенку, делающему первые шаги, перерезают символические путы. Поэтому конь у кочевников священное животное. Конь является для казаха не только средством передвижения, но и источником его духовного обновления и обогащения. Если у кочевников сильно развито высокий духовный порыв, независимость, то объяснялось это с коня.

А историческая наука признала Ботайское поселение одним из самых древних поселений нашей цивилизации. Как часть мировой цивилизаций, началом казахской цивилизации можно считать артефакты найденные в урочище Ботай. В книге особо выделяется роль коня. Это священное животное своим особым свойством как средство коммуникаций, соединяли людей, взаимодействовали разные народы и народности, различные континенты.

С этой точки зрения, автор с полным основанием утверждает, что нити связи между людьми сформированы, а также мосты между континентами были заложены еще на заре человеческой цивилизаций, предвестником которой является и Ботайская культура. Автор, опираясь на определенный Лидером наций первой грани Великой степи приходит к выводу, что древние наши предки, жившие в поселений Ботай, заложили первые камни золотого моста между Востоком и

Западом, что так не случайно названо эта книга. По-нашему мнению, этот тезис исследователя имеет мировое значение, такой вывод впервые озвучивается в исторической науке. Может быть это не последнее слово о Ботае и как говорит видный американский ученый Д.Энтони, после посещения этих мест: на многие вопросы мировой истории современные ученые найдут ответы именно на Ботае (3). И автор прав, когда пишет, что далекие предки казахов –жители ботайцы не только заложили первые камни золотого моста между континентами, сотрудничества между народами и странами всех континентов нашей планеты, еще на заре человечества и заложили фундамент нынешнего суверенного, процветающего Казахстана. В этом плане у автора есть интересные идеи и предложения по пропаганде и сохранению в памяти народов это священное место для всех казахстанцев.

В данном исследовании не менее интересной оказалась проблема возрождения Великого Шелкового пути на современном этапе. Поколение за поколением путешественники Шелкового пути построили мост для мира и сотрудничества между странами. Шли века, менялись племена и народности, населявшие Великую степь, здесь появлялись и исчезали большие и малые государства, констатирует автор, но караваны шли по бескрайним просторам, связывая незримыми нитями Восток и Запад. Шелковый путь внес большой вклад в процветание и развитие стран, расположенных вдоль него. Так же, как и сейчас, в то время Шелковый путь был мостом для развития сотрудничества между Востоком и Западом.

Сегодня мир чреват вызовами, предупреждает автор. Горячие очаги напряженности в некоторых регионах вызывают нестабильность и порождают терроризм и стимулируют незаконную миграцию. Глобальный рост требует новых драйверов, в то же время развитие должно быть более сбалансированным и всеобъемлющим.

Выдвинув концепцию широкого экономического сотрудничества в рамках проекта Шелковый путь, Китай предложил странам Евразии строить будущее совместными усилиями на базе эффективного использования экспортных, транзитных, торговых и многих других преимуществ нового формата взаимодействия между странами.

У китайского проекта ОПОП есть большой потенциал и пространство для сотрудничества. В качестве пяти основных целей инициативы «Один пояс-один путь» изложены координация в политической сфере, финансовая интеграция, беспрепятственная торговля, установление контактов и развитие связей между людьми.

Китайская инициатива проекта «Один пояс и один путь» воспринимается как ключ к укреплению партнерства между Китаем, крупнейшими развивающимися странами мира и более чем 60 странами Азии, Европы, Ближнего Востока и Африки. Выступая на Форуме международного сотрудничества «Один пояс, один путь» в Пекине в 2017 г. Н.А. Назарбаев подчеркнул, что идеи Председателя КНР Си Цзиньпина о возобновлении в Евразии древнего Шелкового пути в новом, современном формате была своевременным ответом на усиливающиеся политические, экономические и гуманитарные кризисы в мире, которая позволяет формировать новую геоэкономическую парадигму и ее успешная реализация принесет пользу всем странам. Сейчас, когда видны определенные контуры Шелкового пути, нужна совместная стратегическая координация этой макрорегиональной кооперации. Реализация инициативы Шелкового пути позволяет по-новому позиционировать целые регионы, в том числе Центральную Азию в глобальном контексте. Центральная Азия вновь обретет стратегическое значение, став главным мостом между крупнейшими рынками мира. Важную роль в этом процессе играет Евразийский экономический союз. Новым смыслом наполняется идея о создании единого экономического пространства «Большая Евразия». «Один пояс – один путь» может выгодно связать платформы ШОС, ЕАЭС и Европейского союза в единую региональную территорию процветания (4).

Си Цзяньпин обосновал принципиальный вывод о том, что понимание важности мирного и взаимовыгодного сотрудничества и стремление к нему становится главной тенденцией нового времени. В современном взаимозависимом мире ни одно государство не может в одиночку отвечать на глобальные вызовы и развивать стратегии развития. Инициатива «Один пояс, один путь» как раз и создает платформу для открытого инклюзивного сотрудничества во имя всеобщего устойчивого развития. Она открыта для всех, к ней могут присоединиться все, кто желает сотрудничать (5).

К этим проектам в мире отнеслись по-разному: скептически, с недоверием на их реализацию в силу политических, экономических и социальных противоречий между странами; с одобрением, рассматривая «Один пояс – один путь» как реальный способ решения глобальных мировых политических и экономических проблем. Китай выступает не только как организатор проекта, но и как его основной финансовый спонсор через создаваемый Азиатский банк инфраструктурных инвестиций и Фонд Шелкового пути.

В современных условиях изменилась роль Китая в мире, который превратился во вторую экономику мира и в глобальную торговую державу. Китай нуждается в развитии транспортной и логистической инфраструктуре государств-транзита, в формировании таможенного и валютного режима, увеличении объемов торговли с государствами Европы, Ближнего и Среднего Востока, Юго-Восточной и Южной Азии и другими регионами мира. Для решения этой задачи ему необходимо поддержание добрососедских отношений с окружающими его странами, создание условий для продвижения товаров на их рынки. Как известно, сегодня в мире существует дефицит энергоресурсов, и Китай реагирует на растущий дефицит энергоресурсов и проблемы их доставки с Ближнего Востока и Африки морским путем. По новой инициативе предполагается создание новой морской, железнодорожной и трубопроводной инфраструктуры, которые открывают перспективу для решения этой проблемы.

Интеграционные зоны – это «Один пояс – один путь» и Морской Шелковый путь находятся на традиционных торговых маршрутах, сложившихся под влиянием естественных географических факторов. Они включают в себя страны неевропейских цивилизаций, способны быстрее адаптироваться к моделям Китая и располагают почти всеми видами сырья. По их землям проходит более короткие и безопасные маршруты доставки, чем из Африки или стран Ближнего Востока. Основным направлением сотрудничества Китая и других стран в рамках «Один пояс и один путь» является координация в сфере политики, финансовой интеграции, беспрепятственной торговли. Такое сотрудничество имеет важную роль во взаимодействии государств и предоставляет собой новую модель многосторонних отношений.

Суть данной китайской инициативы заключается в поиске, формировании и продвижении новой модели международного сотрудничества. Проект «Один пояс и один путь» охватывает большую часть Евразии, где проживает 63% населения планеты, богатой запасами ресурсов. Мировому сообществу предстоит найти новую модель взаимодействия и создать новые механизмы экономического развития. В ходе интеграции китайской экономики в мировую экономику Китай готов внести большой вклад в соответствии со своими способностями и обязательствами в поддержание мира и общечеловеческого развития. Инициатива по совместному строительству «одного пояса и одного пути» нацелена на упорядоченное движение экономических факторов, эффективное распределение ресурсов и углубление рыночной интеграции, на расширение и углубление регионального сотрудничества. В рамках такого партнерства все получают пользу и возможности устойчивого развития.

Во время презентации концепции формирования «Один пояс – один путь» в Астане Си Цзиньпин подчеркнул: «Мы должны с открытой душой и широким видением расширять региональное сотрудничество. В настоящее время быстро развивается слияние мировой экономики, бурно расширяется региональное сотрудничество. В Евразии уже созданы многочисленные региональные организации сотрудничества. Государства-члены и государства-наблюдатели ЕАЭС и ШОС охватывают Евразию, Южную и Западную Азию и мы через усиление сотрудничества между ними можем получить огромное пространство для развития». На церемонии открытия ежегодного совещания Беооского азиатского форума-2015 он отметил, что «Один пояс и один путь» не будет соло Китая, а настоящий хор всех стран вдоль маршрутов проекта» (5).

Данная китайская инициатива помогает преодолеть диспропорцию в развитии западных и восточных районов Китая, стимулировать развитие западных его районов, решить проблемы избыточных мощностей путём расширения открытости в западную сторону, освоения новых рынков стран в Евразии для экспорта товаров и капитала. План создания «Один пояс – один путь» не сводится лишь к решению транспортных проблем, хотя инфраструктурный аспект составляет стержень китайской инициативы. В концентрированном виде планы «пояса и пути» сформулированы как обеспечение стабильности на Востоке, опора на Север, продвижение на Запад, спуск на Юг. Под Севером китайские политики подразумевают политику укрепления взаимовыгодного партнерства с Россией и Казахстаном.

«Один пояс – один путь» – не только транзитный коридор, но и тот путь, который позволит развивать экономику региона – СУАР и других провинций, а также автономных районов Северо-Запада (Нинся, Ганьсу и Цинхай). Для Северо-Западного Китая «Шелковый путь» важен имеющимися на его территории ресурсами. Однако решающую роль в реализации этой инициативы принадлежит Синьцзяну, перед которым стоят две основные задачи – развитие СУАР и развитие плана «Один пояс – один путь». Наконец, в новых исторических условиях эта инициатива становится еще и мостом сближения народов многих стран.

Географическая близость Центральной Азии, относительная политическая стабильность в регионе, реальная возможность создания транспортных коридоров с учетом проводимого центрально-азиатскими государствами курса на диверсификацию экспортных поставок – все это делает регион Центральной Азии привлекательным для Китая. Китай уже стал главным торговым партнером Казахстана и Туркменистана, вторым для Кыргызстана и Узбекистана и третьим – для Таджикистана.

«Один пояс – один путь» – это направление, проходящее сквозь Евразийский континент. Предполагается, что путь должен пролегать через территории России, Монголии, Казахстана, Узбекистана, Таджикистана, Кыргызстана, Армении, Азербайджана, Грузии, Турции, страны Евросоюза. Некоторые компоненты проекта подразумевают возможность строительства инфраструктуры также в Афганистане, Пакистане и Иране. Особенности экономических коридоров «одного пояса» заключаются в следующем. Китайско-монгольско-российский экономический коридор идет по маршруту Тяньцзинь – Улан-Удэ длиной в 2152 км., на котором грузы проходят за 7 дней, а также по Трансмонгольской железной дороге.

Новый Евразийский сухопутный мост связывает Китай и Европу через Казахстан. В рамках данного направления содержится количество как задействованных маршрутов, так и видов транспорта: для строительства запланировано несколько автомагистралей, железных дорог и трубопроводов. Этот экономический коридор называется «новым», так как Евразийский сухопутный мост уже существует и связывает Китай с европейскими рынками через Россию, преимущественно Транссибирскую магистраль. Несмотря на то, что Новый Евразийский сухопутный мост принято выделять в качестве отдельного экономического коридора, в действительности он практически целиком пересекается с Китайско-Центральноазиатским – Западноазиатским и Китайско-Пакистанским экономическими коридорами.

Китайско-Центральноазиатский экономический коридор служит той же цели, что и Новый Евразийский сухопутный мост – связать Китай и Европу посредством транспортных маршрутов, пролегающих через Центральную и Западную Азию. Китайско-пакистанский экономический коридор также логически относится к Новому Евразийскому сухопутному мосту и соединяет транспортными артериями китайский рынок с пакистанскими портами. При этом учитываются сложные отношения в треугольнике Индия – Китай – Пакистан.

Важно отметить, что «Один пояс – один путь» - не только экономическая, но и геополитическая инициатива, которая направлена на запуск новых торговых путей, установление связей и создание новых возможностей для развития бизнеса между странами. ОПОП проходит через более чем 60 стран, через Азию, Европу, Ближний Восток и Африку. Инициатива Китая основана на взаимном уважении и придерживается пяти принципов мирного сосуществования. Поэтому Китай стремится к партнерству со странами, взаимной выгоде и глубоким долгосрочным отношениям. В то же время следует отметить, что китайская инициатива, объединяющая два проекта – «Один пояс – один путь» и «Морской путь XXI века» – это формирующийся Союз развивающихся государств, который создается вокруг одной мировой державы Китая и его целью является международное сотрудничество. Ускорение строительства «Один пояс – один путь» может способствовать экономическому развитию стран, расположенных вдоль «Одного пояса – одного пути», улучшить региональное экономическое сотрудничество, укрепить обмены и взаимное обучение между различными цивилизациями. Шелковые маршруты показывают, что географическое расстояние не является непреодолимым. В целом китайская инициатива может содействовать миру и развитию во всем мире, имеет потенциал для переформирования глобальной торговли и инвестиций в будущее. «Один полюс – один путь» – это не только экономическая, но геополитическая инициатива.

Важно подчеркнуть, что инициатива Китая основана на взаимном уважении. Китайская сторона придерживается пяти принципов мирного сосуществования. Поэтому Китай стремится к углублению отношений со странами, стремится к партнерству, взаимной выгоде и долгосрочным отношениям. В целом китайская инициатива может содействовать миру и развитию во всем мире. Можно прогнозировать, что эта инициатива имеет потенциал для переформирования глобальной торговли и инвестиций в будущем. Шелковый путь всегда способствовал возрождению торговли, промышленности, строительства, развитию целого евразийского континента. Здесь происходил активный обмен инновациями, экономическая и культурная интеграция народов, веками сохранялся дух диалога, способствовавший мирному развитию человеческой цивилизации.

Нынешнее возрождение Шелкового пути пришлось на время обретения Казахстаном суверенитета и выстраивание добрососедских отношений с Россией, Китаем и центральноазиатскими госу-

дарствами. Наши страны, как и много веков назад, связывает очень многое. Помимо традиционных торговых и культурных связей появились и такие новые направления, как туризм и образование, инвестиции, совместные предприятия. Наши страны взаимодействуют в рамках ШОС и все страны региона проводят миролюбивую политику.

Тем приятнее, что Казахстан одним из первых предложил Китаю идею объединения усилий и координацию программ инфраструктурного развития. Инициативы «Один пояс – один путь» и «Нұрлы жол» создают платформу для открытого инклюзивного сотрудничества. Поэтому очень важно взаимное доверие между вовлеченными странами, их готовность к равноправному и всестороннему взаимодействию для успешного развития идеи «Один пояс – один путь» и «Нұрлы жол». В мировой истории впервые провозглашаются подобные идеи или программы, объединяющие почти все страны и народы. Отсутствие подобных примеров в истории можно объяснить тем, что время было другое, а раньше объединение с другими народами преследовало завоевательные цели с применением оружия. Сегодня мы живем в условиях глобализации, когда люди стремятся жить в мире и согласии со всеми государствами и народами, а нынешние лидеры государств обязаны исполнять эту волю своих граждан.

Расположенный в сердце Евразии, стабильный и динамично развивающийся Казахстан вновь, как и много веков назад может стать центром транзитных связей Востока и Запада, а Китай и Россия, как великие державы, благодаря их производственным мощностям, оказать серьезное содействие своим торговым партнерам в преодолении мирового экономического кризиса. Все это будет иметь мультипликативный эффект, если опыт наших предков по созданию уникального проекта – Великого Шелкового пути – получит сегодня новое содержание.

Следует особо отметить, что данная книга профессора А.И. Шалтыкова является серьезным предупреждением, что миру сегодня угрожает опасность третьей мировой войны, если не предпринимать меры для ее недопущения. И он правильно подчеркивает, что его скромная книга к этому призывает. Святая мечта народов, главная мечта человечества – с большой озабоченностью констатирует автор – это сохранить мир, чтобы на земле не было войн и конфликтов, жить в мире и спокойствии. В современных условиях нельзя показывать кому-то силу, даже самым малым государствам. А маленькая страна, обладающая ядерным оружием, может взорвать мир и потянуть за собой даже сильные государства. Время передела мира давно прошло. История знает, чем оно закончилось. Когда-то говорили, что средства к существованию растут с арифметической прогрессией, а человечество растет с геометрической прогрессией. Сегодня наука может разумно регулировать человеческий процесс ради сохранения жизни на земле, ибо природа ускоренно истощается, а задача состоит в продлении жизни на планете. Решить эту проблему могут только союз США, Россия и Китай. Они должны сесть за стол переговоров и вести диалог, а другой путь, указывает автор, - в никуда, приведет только к ужасам Апокалипсиса (6).

Автор книги делает некоторые предложения по обсуждаемой проблеме. Китайская инициатива, поддержанная Россией и Казахстаном, имеет глобальный характер, поскольку глобальная торговля, наряду с экологией, напрямую влияет на глобальную безопасность мира, ибо торговля – это питание, а экология – это дыхание, жизнь человека. Как инициаторы и проводники в жизнь идеи «Один пояс – один путь», Китаю, России и Казахстану следует инициировать обсуждение проблемы «Один пояс – один путь» на проходящей сессии Генеральной Ассамблеи ООН и принять на ней «Манифест: глобальная торговля и экология – антиподы гонки вооружения». Принятие такого документа поставила бы прежде всего заслон гонке вооружения, распространению международного терроризма, незаконной миграции, способствовала бы ускорению ядерного разоружения, в целом оздоровлению международного климата, установлению нового мирового порядка.

Как рядовой читатель, я вполне согласен с этими выводами моего ученого-коллеги. Толчком для моего размышления послужили выход этой книги под названием «Казахстан – золотой мост между Востоком и Западом», вышедшая накануне нового года.

Список использованной литературы:

- 1 *Казахстанская правда, 21 ноябрь, 2018 г.*
- 2 *Шалтыков А.И. Золотой мост между Востоком и Западом. Политологический анализ. – Алматы, 2018. – С.67.*
- 3 *Сергеев А. Ботай: истоки евразийства // Казахстанская правда, 19 августа 2005 г.*
- 4 *Магер Ю. Безопасность, устойчивость, процветание // Казахстанская правда, 16 мая 2017 г.*

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Абсаттаров Г.Р.** – кандидат политических наук, декан факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
2. **Курмангали А.К.** – доктор политических наук, доцент кафедры международных отношений, КазНПУ имени Абая
3. **Байтурбаева А.Т.** – кандидат политических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений КазНПУ имени Абая
4. **Насимов М.Ө.** – саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
5. **Паридинова Б.Ж.** – PhD докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
6. **Калиев И.А.** – кандидат политических наук, профессор ПГУ им. С.Торайгырова, г. Павлодар
7. **Ельмуратов Г.Ж.** – кандидат политических наук, профессор ПГУ им. С.Торайгырова, г. Павлодар
8. **Курмангали А.К.** – доктор политических наук, доцент кафедры международных отношений Казахского национального педагогического университета имени Абая
9. **Дауен Д.Б.** – PhD., доцент, декан факультета Востоковедения Казахского Университета Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Казахстан, Алматы
10. **Масабаев К.И.** – докторант PhD КазНУ им. аль-Фараби и Института Востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, Казахстан, Алматы
11. **Кульжанова Ж.Т.** – кандидат философских наук, доцент кафедры философии, Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан
12. **Шеръязданова Г.Р.** – кандидат политических наук, доцент кафедры философии, Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан
13. **Муханбеткалиев Е.Е.** – кандидат философских наук, заведующий кафедрой философии, Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан
14. **Шубаева У.К.** – философия ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық аграрлық университеті, Алматы, Қазақстан
15. **Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав. кафедры, профессор-консультант КазНПУ имени Абая
16. **Рау И.А.** – доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия
17. **Айкенова Д.М.** – ученый секретарь Институт евразийской интеграции, PhD
18. **Каппасов И.Ж.** – агентство IBR&Partners, аналитик, Нур-Султан
19. **Байшулакова Д.К.** – докторант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан
20. **Қуатова А.С.** – докторант 1 курса по специальности «6D050100 – Социология» Евразийского Национального университета имени Л.Н. Гумилева
21. **Искакова Ж.** – докторант ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
22. **Иманмолдаева Б.З.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының 2 курс докторанты
23. **Муратқызы А.** – Аспирант Алтайского государственного университета, факультет «Социология», г. Барнаул, Россия
24. **Муханова Г.Б.** – Phd докторант Кафедра политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая
25. **Нұралина Б.А.** – Абай атындағы ҚазҰПУ, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты
26. **Ешниязова А.Ч.** – Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ, ҚХА және әлеуметтік-саяси пәндер кафедрасының аға оқытушысы
27. **Тауенов К.Е.** – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты, Алматы, Қазақстан

- 28. Сейсен Н.Б.** – с.ғ.д., Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры
- 29. Yerbosynov T.** – Master of Social sciences, 1-year PhD student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
- 30. Набиев В.Г.** – PhD докторант кафедрасы политология және социально-философиялық дисциплина КазНПУ имени Абая
- 31. Матжанова Қ.К.** – гуманитарлық ғылымдар магистрі, оқытушы, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасы, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы, Алматы, Қазақстан
- 32. Баяндинова С.М.** – кандидат географиялық ғылымдар, доцент кафедрасы «рекреационной география және туризм», Алматы, Қазақстан
- 33. Шидерина Г.Н.** – докторант 2 курс КазНУ им. аль-Фараби, специальности «6D090200 – туризм», ст. преподаватель кафедрасы «Регионоведения и международных отношений» Алматы, Қазақстан
- 34. Абдуллаева А.** – магистр КазНУ им. аль-Фараби, специальность «6D090200 – туризм», Алматы, Қазақстан
- 35. Удербаяева Л.Д.** – докторант 2 курс по специальности «Социология» кафедрасы политология және социально-философиялық дисциплина КазНПУ им. Абая
- 36. Елеусизова С.К.** – докторант 2 курс по специальности «Социология» кафедрасы политология және социально-философиялық дисциплина КазНПУ им. Абая
- 37. Еспенова Т.Т.** – старший преподаватель, Казахская Национальная академия искусств им. Т.Жургенова, г. Алматы, Қазақстан
- 38. Тәжібаев Р.И.** – PhD, Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- 39. Пак Н.С.** – доктор философиялық ғылымдар, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана
- 40. Бүркітбай Г.Ж.** – доктор философиялық ғылымдар, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана.

**Требования к научной статье для опубликования в журнале
Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки»**

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word, 2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

Образец оформления статьи:

МРПТИ 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K.I. Mirzoev²

¹*the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru*

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, moving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.